

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

**DEMOKRATİK SİSTEMLERDE TEMSİLDE ADALET İLKESİNİN
GERÇEKLEŞTİRİLMESİ**

Hatice Derya ORMANOĞLU

Doktora Tezi

Ankara, 2019

DEMOKRATİK SİSTEMLERDE TEMSİLDE ADALET İLKESİNİN
GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Hatice Derya ORMANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

Hatice Derya ORMANOĞLU tarafından hazırlanan "Demokratik Sistemlerde Temsilde Adalet İlkesinin Gerçekleştirilmesi" başlıklı bu çalışma, 02/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR

Doç Dr. Ömer KESKİNSOY

Doç. Dr. Mehmet Ali Zengin

Dr. Bahadır Zengin ÖZARSLAN

Dr. Öğr. Üyesi Bülent YÜCEL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Hatice Derya ORMANOĞLU

“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

(1)Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2)Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3)Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından **karar** **verilir**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, grsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Hatice Derya ORMANOĞLU

TEŞEKKÜR

Doktora tez çalışmalarım boyunca tez danışmanlığımı kabul ettiği tarihten itibaren her aşamada desteğini hissettiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Hasan Tahsin FENDOĞLU'na, tez savunma jürimde bulunan ve eleştirileriyle tezime katkı sağlayan değerli hocalarım Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR'e, Doç. Dr. Ömer KESKİNSOY'a, Dr. Öğr. Üyesi Bülent YÜCEL'e ve Dr. Öğr. Üyesi Bahadır Bumin ÖZARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her aşamasında varlıklarıyla güç veren anneme, babama ve kardeşime teşekkür ederim.

ÖZET

ORMANOĞLU, Hatice Derya. Demokratik Sistemlerde Temsilde Adalet İlkesinin Gerçekleştirilmesi, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Yöneten- yönetilen ilişkisi bağlamında karar alma süreçleri ve vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı anayasa hukukunun önemli konuları arasında yer almaktadır. Antik Yunan'daki doğrudan demokrasi anlayışının artan nüfus ve genişleyen toprak parçaları nedeniyle uygulanamaz hâle gelmesi, temsili demokrasinin zorunlu olarak uygulanmasındaki en önemli nedenlerdendir. Demokratik sistemlerde siyasi iktidarın meşruiyet kaynağını seçimler oluşturmaktadır.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde demokratik sistemlerde temsilin kurumsallaşması incelenecektir. Bu bağlamda demokrasinin geçirdiği dönüşüme yer verilerek demokrasi kavramına yüklenen anlam ifade edilecektir. Ardından siyasal temsil olgusunun tarihsel süreçteki gelişimi ve egemenliğin kullanımı bağlamında temsili demokrasi anlayışına ve emredici vekâlet teorisine yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, demokratik araçların temsilde adalet ilkesine yansımaları bağlamında öncelikle siyasi partilerin demokratik sistem üzerindeki belirleyicilikleri anlamlandırılacaktır. Seçim kavramı anlamlandırılırken seçme hakkı ve seçim sistemlerine ilişkin tarihsel olarak Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına ayrıntılı bir biçimde yer verilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise seçim sistemlerinde temsilde adalet ilkesiyle bağdaştırılması tartışılan yönetimde istikrar ilkesine yer verilecektir. İstikrar kavramının türleri ifade edilirken özellikle demokratik siyasi sistemin istikrarı ile hükümet istikrarı arasındaki farka değinilecektir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise temsilde adalet ilkesini zayıflatan olgular ifade edilecektir. Seçme hakkına ilişkin kısıtlamalar, aday olma yasakları, seçim

barajları, gerrymandering uygulamaları ve parti içi demokrasi kavramlarına yer verilerek, Türkiye'deki görünümleri ifade edilecektir.

Anahtar Sözcükler

Doğrudan Demokrasi, Temsili Demokrasi, Temsilde Adalet İlkesi, Yönetimde İstikrar İlkesi, Seçme Hakkı

ABSTRACT

ORMANOĞLU, Hatice Derya. *The Realisation of the Justice in Representation Principle within Democratic Systems*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2019.

Both Decision-making processes and participation of citizens in decision-making processes in the context of the governing-governed relationship are important issues in constitutional law. The fact that direct democracy in Ancient Greece becomes impractical due to increasing population and widening land coverages of the given states are two of the most important reasons for the mandatory implementation of representative democracy. In democratic systems, elections constitute the source of legitimacy of the political power.

In the first part of this study, which consists of four parts; the institutionalization of representation in democratic systems will be examined. In this context, the meaning of democracy will be expressed via including transformation of democracy to the analysis. Then, the understanding of representative democracy and the theory of mandatory procuration is will be examined within the context of the development of political representation in the historical process and the use of sovereignty.

In the second part of the study, in the context of the reflection of democratic instruments on the principle of justice, the determinants of political parties on the democratic system will be interpreted. When explaining the meaning of the concept of election, the related decisions of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights will be given in detail on a historical basis.

In the third part of the study, the principle of stability in governance will be examined, which its correlation with principle justice in representation in the electoral systems is discussed. While expressing the types of the concept of stability, the difference between the stability of the democratic political system and government stability will be mentioned.

In the fourth and last part of the study, the cases that weaken the principle of justice will be expressed. Restrictions on the right to election, prohibitions of being a candidate, electoral thresholds, applications of geryymandering concept of intra-party democracy will be examined and their appearances in Turkey will be expressed.

Keywords

Direct Democracy, Representative Democracy, the Principle of Justice in Representation, the Principle of Stability in Governance, Right to Vote

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM DEMOKRATİK SİSTEMLERDE SİYASİ TEMSİLİN KURUMSALLAŞMASI	5
1.1. TARİHSEL SÜREÇTE DEMOKRASİ KAVRAMINA YÜKLENEN ANLAM.....	5
1.1.1. Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı.....	10
1.1.2. Çoğulcu Demokrasi Anlayışı.....	13
1.2. SİYASİ TEMSİL OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	16
1.3. EGEMENLİĞİN KULLANIMI BAĞLAMINDA TEMSİLİ DEMOKRASİ	21
1.3.1. Siyasi Temsil Kavramı	22
1.3.2. Emredici Vekâlet Teorisi.....	25
1.3.3. Doğrudan Demokrasi İdealinden Temsili Demokrasi Zorunluluğuna	27
1.3.3.1. Doğrudan Demokrasinin Anlamı	27
1.3.3.2. Temsili Demokrasinin Farklı Bir Adlandırılması Olarak Poliarşi.....	30
1.3.4. Temsili Demokrasinin Dayandığı Temel İlkeler	32
1.3.4.1. Egemenliğin Kullanımında Siyasal Katılımın Gerekliliği	32
1.3.4.2. Demokratik Siyasetin Olmazsa Olmazı: Siyasi Çoğulculuk	39

2. BÖLÜM DEMOKRATİK ARAÇLARIN TEMSİLDE ADALET İLKESİNE YANSIMALARI.....	41
2.1. SİYASİ PARTİLERİN DEMOKRATİK SİSTEM ÜZERİNDEKİ BELİRLEYİCİLİKLERİ	41
2.1.1. Toplumda Ayrışan Tercihlerin Politik Örgütlenmesi Anlamında Siyasi Parti Kavramı	41
2.1.2. Siyasi Partilerin Doğuşu	44
2.1.2.1. ABD’de Siyasi Partilerin Doğuşu	46
2.1.2.2. İngiltere’de Siyasi Partilerin Doğuşu	47
2.1.3. Parti Sistemleri	49
2.1.3.1. Tek Parti Sistemi	49
2.3.1.1.1. Gerçek Tek Parti Sistemi	50
2.1.3.1.2. Karmaşık Tek Parti Sistemi	51
2.1.3.2. İki Parti Sistemi.....	52
2.1.3.2.1. Saf İki Partili Sistem	53
2.1.3.2.2. Destekli İki Partili Sistem	53
2.1.3.3. Çok Parti Sistemi	54
2.1.3.3.1. İlimli (İki Kutuplu) Çok Parti Sistemi	54
2.1.3.3.2. Aşırı (Çok Kutuplu) Çok Parti Sistemi	55
2.1.4. Siyasi Parti Sistemleri ile Demokratik Yönetim Tarzı Arasındaki Nedensellik İlişkisi	56
2.2. OYLAMA KAVRAMI.....	58
2.2.1. Seçim, Halkoylaması ve Plebisit Kavramları Arasındaki Anlamsal Farklılaşma	58
2.2.1.1. Seçim.....	58
2.2.1.2. Halkoylaması	58
2.2.1.3. Plebisit.....	60
2.2.2. Bir Siyasal Davranış Olarak Oy Hakkı ve Hukuki Bakımdan Nitelendirilmesi	63
2.2.2.1. Oy Hakkı.....	63
2.2.2.2. Oy Hakkının Hukuki Niteliği.....	63
2.2.3. Oy Hakkının İlkeleri	64

2.2.3.1. Genel Oy İlkesi	65
2.2.3.2. Eşit Oy İlkesi.....	66
2.2.3.3. Serbest Oy İlkesi	67
2.2.3.4. Bireysel Oy İlkesi	68
2.2.3.5. Gizli Oy İlkesi.....	68
2.2.3.6. Doğrudan Oy İlkesi.....	70
2.3. DEMOKRASİLERİN GEREK ŞARTI OLARAK SEÇİM MEKANİZMASI.....	71
2.3.1. Toplumun Siyasallaşması ve Devlet Yönetimine Katılımı Bağlamında Seçimin Gördüğü İşlev	73
2.3.2. Seçim Sisteminin Temel İlkeleri	75
2.3.2.1. Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkesi	75
2.3.2.2. Seçimlerin Serbestliği İlkesi	83
2.3.2.2.1. Genel Olarak	83
2.3.2.2.2. Zorunlu Oy/İhtiyari Oy ve Seçimlerin Serbestliği İlkesi	85
2.3.2.3. Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi	87
2.3.2.3.1. Klasik Model	89
2.3.2.3.2. Fransız Modeli	90
2.3.2.3.3. Bağımsız Seçim Kurulu Modeli.....	90
2.3.2.3.4. Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi	91
2.3.2.4. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri	94
2.3.2.4.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri.....	94
2.3.2.4.1.1. 1961 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri.....	94
2.3.2.4.1.2. 1982 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesi Kararları	96
2.3.2.4.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri	106
2.3.3. Seçim Sisteminin Siyasi İktidar Aygıtı Üzerinde Oluştırdığı Siyasi Etkiler	114
2.3.3.1. Çoğunluk Esaslı Seçim Sisteminin Oluşturduğu Yönetimsel Kolaylık Kazanımı.....	115

2.3.3.2. Nispi Temsil Sistemi Mantığının Sağladığı Demokratik Meşruiyet Girdisi	121
2.3.3.3. Seçim Sistemi Parti Sistemi Arasındaki Etkileşim Örüntüsü	124
2.3.3.4. Hükümet Sistemi- Seçim Sistemi Arasındaki İlişki.....	130
2.3.3.5. Seçim Sistemi Seçmen Davranışı İlişkisi	131

3. BÖLÜM YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ VE SEÇİM SİSTEMLERİNE YANSIMASI.....134

3.1. İSTİKRAR KAVRAMININ ANLAMLANDIRILMASI134

3.1.1. Demokratik Siyasi İstikrar- Hükümet İstikrarı Ayrımı	135
3.1.2. Ekonomik İstikrar	137
3.1.3. Bürokratik İstikrar	139
3.1.4. Ahlaki İstikrar.....	140

3.2. HÜKÜMET SİSTEMİ VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ.....141

3.2.1. Parlamenter Hükümet Sistemi ve İstikrar İlişkisi.....	142
3.2.2. Başkanlık Sistemi ve İstikrar İlişkisi	145

3.3. TÜRKİYE'DEKİ HÜKÜMET SİSTEMİ DEĞİŞİKLİĞİNİN YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 149

3.4. SEÇİM İTTİFAKLARI VE SEÇİM İTTİFAKLARININ YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİNE ETKİSİ155

3.4.1. Seçim İttifaklarının Türleri ve Karşılaştırmalı İttifak Örnekleri	155
3.4.2. Türkiye'de Seçim İttifaklarının Yönetimde İstikrar İlkesine Etkisi	161

4. BÖLÜM TEMSİLDE ADALET İLKESİNİ ZAYIFLATAN OLGULAR VE TÜRKİYE UYGULAMASI168

4.1. NORMATİF DÜZENDE TEMSİLİ DARALTAN/KISITLAYAN KURUMLAR.....168

4.1.1. Devlet Yönetimine Katılım Hakkının Zorlaştırılması	168
4.1.1.1. Seçmen Olma Yasakları.....	171
4.1.1.1.1. Olumlu Şartlar	171

4.1.1.1.1.1. Vatandaşlık.....	171
4.1.1.1.1.2. Yaş.....	175
4.1.1.1.1.3. Seçmen Listesine Yazılı Olmak	176
4.1.1.1.2. Olumsuz Şartlar.....	178
4.1.1.1.2.1. Kısıtlı Olmamak	178
4.1.1.1.2.2. Kamu Hizmetinden Yasaklı Olmamak.....	179
4.1.1.1.3. Seçim Günü Geçici Olarak Oy Kullanamayacak Kişiler	182
4.1.1.2. Aday Olma Yasakları.....	183
4.1.1.2.1. Eğitim	184
4.1.1.2.2. Askerlikle İlişği Olmamak	185
4.1.1.2.3. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak	185
4.1.1.2.4. Bazı Suçlardan Hüküm Giymemiş Olmak	186
4.1.1.2.5. Cumhurbaşkanlığına Aday Olmamak	189
4.1.1.2.6. Milletvekili Seçilme Engeli Bulunmadığı Hâlde Görevinden Çekilmedikçe Aday Olamayanlar	189
4.1.2. Bir Çoğulculuk Sorunu Olarak Seçim Barajı Uygulaması.....	190
4.1.2.1. Kavramsal Çerçeve	190
4.1.2.2. Türkiye’de Seçim Barajları.....	194
4.1.3. Bir Seçim Aldatması / Oyunu Olarak <i>Gerrymandering</i> Uygulaması.....	202
4.1.3.1. Kavramsal Çerçeve	202
4.1.3.2. <i>Gerrymandering</i> Uygulamasının Türkiye’deki Görünümü	206
4.2. SİYASİ PARTİLERİN TEMSİLİN ADİL GERÇEKLEŞMESİNE ETKİSİ	208
4.2.1. Demokratik Bir Siyasi Sistemin Nüvesi Olarak Parti İçi Demokrasi.....	208
4.2.2. Parti Disiplini.....	213
SONUÇ.....	218
KAYNAKÇA	224
EK 1 – ORJİNALLİK RAPORU	258
EK 2 – TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	259
ÖZGEÇMİŞ.....	260

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Avrupa Parlamentosu
Ay.	: Anayasa
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
BJP	:The Bharatiya Janata Party
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DPR	: Dewan Perwakilan Rakyat (Halkın Temsilciler Meclisi)
DSP	: Demokratik Sol Parti
DUP	: Demokratik Birlik Partisi
Ed.	: Editör
EÜHFD	: Erzinca Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
IDP	: İslahatçı Demokrasi Partisi
INC	: Hindistan Ulusal Kongresi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
KD	: Hristiyan Demokrat Parti
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
md.	: Madde
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
No	: Numara
NDA	: Ulusal Demokratik İttifak
s.	: Sayfa
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SPD	: Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sosyal Demokrat Parti)
SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırmaları Vakfı
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK	: Türk Medeni Kanunu
UPA	: Birleşik İlerici İttifak
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı.
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Yöneten -yönetilen ilişkisi bağlamında karar alma süreçleri ve vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı siyaset biliminin önemli meseleleri arasında yer almıştır. Yöneten yönetilen arasındaki ilişki beraberinde meşruiyet tartışmalarını getirmiştir. Siyasal iktidarın¹ el değiştirmesi sırasında halkın desteğini almış olma unsuru, meşruiyet kavramını oluşturmaktadır. Bütün siyasal iktidarlar yönetimi elinde bulundurmalarını haklı gösterme çabası içindedirler. Siyasal iktidarın meşruiyeti ölçüsünde yönetilenlerin iktidara itaat yükümlülüğü ortaya çıkmaktadır.² Siyasi iktidarın meşruiyeti tartışmaları Antik Yunan'dan bugüne kadar sürmektedir.

Siyasi iktidarın meşruluğu bağlamında, ilk kez Antik Yunan'da ortaya çıkan demokrasi kavramından bahsedilmesi kaçınılmazdır. Ancak demokrasi kavramı Antik Yunan'dan itibaren kapsamı ve kavrama verilen anlam itibarıyla değişiklik göstermiştir. Zira Antik Yunan'da doğrudan yönetime katılan vatandaş kavramının kapsamı oldukça dardır.

Antik Yunan'dan günümüze demokrasi anlayışında önemli değişiklikler olsa da demokrasi konusundaki yaklaşımların ortak noktası, yönetenler ile yönetilenlerin aynı olması yani halktan ibaret olmasıdır. Zira demokrasi anlayışına göre egemenliğin kaynağı toplumda yer almaktadır. Demokrasi anlayışının sacayaklarını da özgürlük, eşitlik ve çoğunluğun iradesi³ oluşturmaktadır.⁴

¹ Günlük hayatta yürütme organını ifade etmek üzere kullanılan “siyasal iktidar” kavramı toplumun belirli bir kesiminde değil tamamında ortaya çıkan iktidardır. Bu bağlamda da siyasal iktidar yasama, yürütme ve yargı işlevleriyle bir bütün olarak ele alınmaktadır. O. Uygun (2015). *Devlet Teorisi*. (2. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 3.

² M. Kapani (2005). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, s. 81 vd.

³ Demokrasi anlayışı her ne kadar çoğunluğun iradesine dayansa da klasik demokrasi anlayışına göre çoğunluğun iradesi mutlak ve sınırsız bir anlayışı ifade etmez. Bu anlayışa göre en göze çarpan unsur, azınlığın çoğunluk hâline gelebilmesinin mümkün olmasıdır. Bunun yanında kişilere temel kamu haklarının da tanınmış olması kaçınılmazdır. M. Kapani (2013). *Kamu Hürriyetleri*. (7. Baskı – Tıpkı Basım). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 172-173; Yöneten yönetilen arasındaki ilişki bağlamında demokrasinin geçerli olduğu bir sistem, devletin vatandaşların hizmetinde olduğu bir mekanizmayı ifade etmektedir ve iktidar yarışının sonucunda kazanılan liderliği içerir. H. T. Fendoğlu (2000). *Demokrasi, Demokratikleşme Dalgaları ve Çıkış*

Demokratik meşruluğun gerçekleştirilmesi için de yönetilenlerin rızasına, yönetilenlerin oyuna gerek duyulmaktadır. Ulus devletlerin yönetimlerini demokratikleştirmelerini sağlayan bir araç olan temsil kavramı, eşitlik ilkesinin bir siyasal sisteme yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ Antik Yunan'da tüm vatandaşların karar alma süreçlerine dâhil olduğu anlayışta büyük bir dönüşüm yaşanarak bu süreç temsilcilerin seçimiyle sınırlı bir biçime dönüşmüştür.⁶ Egemenliğin kaynağı ve kullanılışı bakımından oldukça önem arz eden temsil kurumu önce nüfus yoğunluğuna sahip olan ülkelerde demokrasiyi uygulayabilmek için kullanılırken, günümüz modern toplumlarında ise demokrasinin krizini aşmak için kullanılmaktadır.⁷ Demokratik sistemlerde siyasal iktidarın meşruiyetinin kaynağını seçimler oluşturmaktadır. Ancak temsili demokrasilerde seçimlerin niteliği oldukça önem arz eden bir konudur. İktidarın seçimle el değiştirmesi bir ülkenin seçim sistemini demokratik olarak nitelendirmek için yeterli değildir; seçimlerin aynı zamanda serbest, eşit ve adil olması gerekir.

Seçim sistemlerinin değerlendirilmesi yapılırken birbiriyle uzlaşması zor iki ilke olan temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri karşımıza çıkmaktadır. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri kimilerine göre bağdaşması mümkün olmayan ve farklı dönemlerde biri diğerine tercih edilmiş olan ilkelere dir. Bir siyasal sistemde her iki ilkenin de varlığı siyasal sistemin demokratikliği ve devamlılığını sağlamaktadır. Çalışmada temsilde adalet ilkesinin, yönetimde istikrar ilkesini ortadan kaldırmadan en geniş biçimde gerçekleştirilmesi gerektiği fikrinden hareket edilecektir. Temsilde adalet ilkesinin karşısında yer alan yönetimde istikrar ilkesi anlamlandırılırken, hükümet istikrarı ve demokratik istikrar arasındaki ayrıma yer verilecektir. Aynı zamanda istikrarın türlerinden bürokratik istikrar ve ahlaki istikrar kavramları anlamlandırılacaktır. Temsilde adaletin en geniş biçimde gerçekleşmesi hâlinde

Garantileri” Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, s. 90; O. Araslı (1989). *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*. Ankara, s. 2.

⁴ O. Araslı (1972). *Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekili Adaylığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 8.

⁵ R. A. Dahl. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri*. (Çev. L. Köker). Ankara: Yetkin Basımevi, s. 273.

⁶ N. Kalaycı (2014). Aristoteles. *Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon’dan Zizek’e*.(Ed. Ahu Tunçel-Kurtul Gülenç). Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 48.

⁷ M. Hardt ve A. Negri (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 258.

hükûmet istikrarının zedelenmesi söz konusu olabilecektir. Ancak bu durumda da demokratik istikrar ile hükûmet istikrarı arasındaki tercih meselesine yer verilecektir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde demokratik sistemlerde temsilin kurumsallaşması incelenecektir. Bu bağlamda demokrasinin geçirdiği dönüşüme yer verilerek çoğulcu ve çoğunlukçu demokrasi anlayışları bağlamında demokrasinin kavramına yüklenen anlam ifade edilecektir. Ardından siyasal temsil olgusunun tarihsel süreçteki gelişimi ve egemenliğin kullanımı bağlamında temsili demokrasi anlayışına ve emredici vekâlet teorisine yer verilecektir. Doğrudan demokrasi anlayışından temsili demokrasi anlayışına geçiş, poliârşi kavramı ve temsili demokrasi anlayışının dayandığı temel ilkeler olan siyasal katılım ve siyasal çoğulculuk kavramlarına değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, demokratik araçların temsilde adalet ilkesine yansması bağlamında öncelikle siyasi partilerin demokratik sistem üzerindeki belirleyicilikleri anlamlandırılacaktır. Bu doğrultuda da siyasi parti kavramı, siyasi partilerin doğuşu, siyasi parti sistemleri ile demokratik yönetim tarzı arasındaki nedensellik bağı irdelenecektir. Oylama kavramı ve seçim, halkoylaması ve plebisit gibi kavramlar arasındaki fark ortaya konulduktan sonra seçim mekanizması ve seçim sisteminin temel ilkelerine değinilecektir. Seçim kavramı anlamlandırılırken seçme hakkı ve seçim sistemlerine ilişkin tarihsel olarak Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına ayrıntılı biçimde yer verilecektir. İkinci bölümde son olarak da seçim sisteminin siyasi iktidar aygıtı üzerinde yarattığı etkilere; orantılı seçim sistemi ile çoğunluk sistemlerinin farklı sonuçlarına, seçim sistemlerinin parti sistemi, hükümet sistemi ve seçmen davranışı arasındaki ilişkisine yer verilecektir.

Temsilde adalet ilkesi anlamlandırılmaya çalışılırken bağdaştırılması 1982 Anayasası'nda 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklikle zorunlu hâle gelen yönetimde istikrar ilkesinden bahsedilmesi kaçınılmazdır. Bu doğrultuda da çalışmanın üçüncü bölümünde yönetimde istikrar ilkesi ve bu ilkenin seçim sistemlerine etkisi ele alınacaktır. Bu bölümde öncelikle istikrar kavramı anlamlandırılmaya çalışılacak ve özellikle de hükümet istikrarı ve demokratik istikrar arasındaki farka değinildikten sonra

istikrar türleri ele alınacaktır. Hükümet sistemleri ile yönetimde istikrar ilkesi arasındaki bağlantı ele alınırken başkanlık sistemi ve parlamenter sistem açısından bir değerlendirme yapılacaktır. Bölümün sonunda 2017 yılında gerçekleştirilen halkoylamasının yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin hükümet sisteminde meydana gelen değişikliğin yönetimde istikrar ilkesi açısından değerlendirilmesi yapıldıktan sonra Türk seçim tarihinde fiilen zaman zaman uygulanmış ancak yasal olarak 2018 yılına kadar yasak olan seçim ittifaklarının değerlendirilmesi yapılacaktır.

Dördüncü ve son bölümde ise temsilde adalet ilkesini zayıflatan olgular sıralanarak bu olguların Türkiye'deki değerlendirmesi yapılacaktır. Bu olgular anayasal düzende temsili daraltan ya da kısıtlayan kurumlar ve siyasi partilerin temsilde adalet ilkesine etkisi şeklinde iki başlık altında incelenecektir. Anayasal düzende temsili daraltan kurumların seçmen olma yasakları ve aday olma yasakları olmak üzere devlet yönetimine katılım haklarının zorlaştırılması şeklinde incelenmesi mümkündür. Temsili daraltan diğer kurumlar ise seçim barajı uygulaması, *gerrymandering* uygulamaları ile siyasi partilerin etkisi bağlamında parti içi demokrasinin eksikliği ve parti disiplini kavramlarıdır.

1. BÖLÜM

DEMOKRATİK SİSTEMLERDE SİYASİ TEMSİLİN KURUMSALLAŞMASI

1.1. TARİHSEL SÜREÇTE DEMOKRASİ KAVRAMINA YÜKLENEN ANLAM

Geçmişini M.Ö. 5. yüzyıla kadar götürebileceğimiz demokrasi kavramına ilişkin olarak üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Ayrıca tanımlama sorunsalının yanında demokrasinin uygulanması konusunda da bir karmaşa göze çarpmaktadır.⁸ Demokrasi, bazı ülkelerde kısmen de olsa uygulanabilmiş olan ve birçok ülkenin hedefi olan bir ideali ifade etmektedir.⁹ Demokrasiyi kavramsal olarak ifade etmeden önce kavramın, her toplumsal dönemin kendine özgü koşullarına göre değerlendirilmesi gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Belli bir dönemdeki demokrasi anlayışını ifade ederken bulunduğu dönemin koşullarına göre ideal olup olmadığına bakılmalıdır.¹⁰ Antik Yunan’da kadınların, kölelerin ve vatandaş olmayanların yönetimde söz sahibi olmaması dönemin koşullarına göre olağan karşılanabilirken, bugünün demokrasi anlayışında kadınların karar alma süreçlerine katılmaması kabul edilemez.¹¹

Antik Yunan’da başlayıp Roma kent devletlerine sıçrayan demokrasi anlayışı daha sonra Avrupa’nın da büyük bölümüne yayılmıştır. Ulus devletlerin tarih sahnesinde kendisini göstermesiyle birlikte demokrasi anlayışında da büyük dönüşüm meydana

⁸ Araslı (1972), s. 7. Demokrasi kavramı konusunda yaşanan en büyük tartışma “demokrasi” ve “demokratik hükümet” kavramları arasında bir uzlaşma sağlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır. H. T. Fendoğlu (1999). Özgürlükçü Anayasa Üzerine. *Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı (Türkiye Barolar Birliği)*, s. 247-248; H. T. Fendoğlu (2015a). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 448.

⁹ Fendoğlu (1999), s. 248 vd.

¹⁰ Demokrasinin tarihsel serüvenine bakıldığında, demokrasi kavramına yüklenen anlamın değişim ve dönüşüm geçirdiği ve bu dönüşümde de siyasal, toplumsal ve ekonomik faktörlerin önemli rol oynadığı görülmektedir. H. T. Göksu (2015). *Anayasacılık ve Demokrasi: Gerilimden Uzlaşmaya. Haşim Kılıç’a Armağan*, C: II. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 1493.

¹¹ G. Zabunoğlu (2017). “*Bir Radikal Demokrasi Teorisi Olarak Müzakereci Demokrasi*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66 (4), s. 796-797.

gelmiştir.¹² Antik Yunan'da kent devletlerinde hâkim olan yönetim anlayışını ifade etmek üzere M.Ö. 5. yüzyılda “demokratia” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Kavram “demos”¹³ ve “kratein/kratos”, halk ile yönetim veya otorite sözcüklerinin birleşimiyle oluşmaktadır ve halk tarafından yönetim anlamına gelmektedir.¹⁴ Demokrasi aynı zamanda Antik Yunan'da kent devletlerinde uygulandığı şekliyle bir halk meclisinin egemenliği ve iktidarın kullanılması olarak da tanımlanabilir.¹⁵ Bir başka tanıma göre de demokrasi aynı yer ve zamanda ortak yaşamı paylaşan insanların, bu paylaşımına ilişkin ortak kararların alınması sürecine özgür ve eşit olarak katılmalarını sağlayan bir yönetim biçimi olarak ifade edilmektedir.¹⁶ İnsanların kendilerine uygulanacak kuralların meydana getirilmesi sürecine katılımı aynı zamanda bu kurallara uymalarını kolaylaştırır ve kendilerini de eşit hissetmelerini sağlar.¹⁷ Demokrasinin saf hâli siyasi özgürlük ve eşitlik temelinde meydana gelmektedir.¹⁸ Erkek vatandaşların kent devletini yönetme hakkına sahip olmalarıyla birlikte, doğrudan demokrasi anlayışı kurumsal olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹ Antik Yunan'da ortaya çıkan demokrasi anlayışının kapsayıcı olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Antik Yunan demokrasisi kent devleti bağlamında ele alındığında, toplumun çok büyük bir kısmı, kadınlar, yabancılar ve

¹² Dahl (1993), s. 1-2.

¹³ “Demos” M. Ö. 5. yüzyılda halk meclisi “Ekklesia”da toplanan Atinalılar ve benzeri topluluklar anlamında kullanılmakla birlikte toplumun tümü, yığın veya çoğunluk gibi sözcüklerle de bağdaşmaktadır. “Demos”un Latinceye “populus” olarak çevrilmesiyle birlikte anlam karmaşası daha da artmıştır. G. Sartori (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu- M. Turhan). (2. Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık, s. 40.

¹⁴ A. F. Başgil (2006). *Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, s. 23; Dahl (1993), s. 3; M. G. Schmidt (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev. M. E. Köktaş). (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları, s. 13. Otokratik yönetimlerin hâkim olduğu bir dönemde, 19. yüzyılda ABD eski başkanlarından Lincoln tarafından yapılan tanıma göre demokrasi “Halkın, halk için, halk tarafından yönetimi”dir. Uygun (2015), s. 357.

¹⁵ Schmidt (2002), s. 13.

¹⁶ M. Özbek (2014). Jürgen Habermas. *Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e*. (Ed. A. Hu Tunçel-Kurtul Gülenç). Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 755. Schmitter ve Karl da demokrasiyi yönetenlerin, eylemlerinden dolayı, seçilmiş temsilcilerinin yarışması ve işbirliği yoluyla vatandaşlar tarafından sorumlu tutulduğu bir yönetim biçimidir, şeklinde ifade etmektedirler. P. C. Schmitter ve T. L. Karl. (1995). *Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri*. (L. Gönenç, Çev.). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 68; Demokrasi kavramı Duverger tarafından da yönetilenler tarafından yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla belirlendiği bir rejim olarak tanımlanmıştır. M. Duverger (1962). *Partiler ve Siyasi Rejimler*” (Çev. E. Özbudun). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19 (1), s. 96.

¹⁷ Özbek(2014), s. 755.

¹⁸ Başgil (2006), s. 34, 35.

¹⁹ O. Uygun (2014). *Demokrasi-Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 1.

köleler bunun dışında kalmıştır. Bu demokrasi anlayışında eşitlik, özgürlük gibi kavramlar ve haklar, evrensel bir nitelik taşımamaktadır.²⁰ Bu dışlayıcı özellikleri nedeniyle Antik Yunan demokrasisini “doğrudan bir azınlık demokrasisi” olarak adlandırmamız mümkündür. Zira bu yönetim biçiminde toplam nüfusun yaklaşık % 10’u yönetime katılmaktadır. Vatandaşların yönetime katılımı da temsilciler aracılığıyla olmadığı için doğrudan demokrasi şeklinde gerçekleşmektedir.²¹ Bu dönemde demokrasinin en önemli unsuru olarak meclis kurumu karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra önemli değişikliklere uğrayacak olan meclis ilk kez Solon döneminde, halk meclisi (Ekklesia) biçiminde ortaya çıkmıştır.²² Doğrudan demokrasi anlayışının tipik bir örneği olan Antik Yunan’da kent devletlerinde nüfusun ve yüz ölçümünün azlığı yönetim sisteminin işleyişi bakımından önemlidir. Bu çerçevede toplam nüfusun değil vatandaş sayısının esas alınmıyor olması göz önünde bulundurulmalıdır.²³

Günümüzdeki modern demokrasi anlayışının, Antik Yunan’daki demokrasi anlayışının daha genişletilmiş bir modeli olarak algılanması bir yanılgıdır. Zira nüfus yoğunluğu ve modern devletin gerekleri, doğrudan demokrasi yerine temsilî demokrasiyi zorunlu kılmaktadır.²⁴ Feodalitenin sonlanmasıyla birlikte ulus devlet modelinin hâkim olmasından itibaren, demokrasinin oluşturulmasında kilit rolü temsil kurumu oynamıştır.²⁵ Çünkü demokrasi tartışmaları aslında halkın karar alma süreçlerine hangi oranda ve nasıl katılacağı sorusuyla ilgilidir.²⁶ Bu noktada, karar alma süreçlerinde

²⁰ Dahl (1993), s. 26-27; Eski Yunan’daki demokrasi anlayışının eşitsizlik ve baskı üzerine kurulmuş olması ve katılma hakkının kadın ve köle olmayan vatandaşlarla sınırlı olması buradaki doğrudan demokrasi anlayışının azınlık demokrasisi olduğunun göstergelerindedir. C. Eroğul (1999). Devlet Yönetimine Katılma Hakkı. Ankara: İmge Kitabevi, s. 21.

²¹ A. T. Kışlalı (1984). “Antik Yunan’da Demokrasi”. Amme İdaresi Dergisi, 17 (1), s. 68.

²² Yasama yetkisine sahip olan ve aynı zamanda devlet görevlilerini seçen, halk meclisi (Ekklesia) sayıca kalabalık olduğu için karar almada güçlük yaşıyordu. Ancak vatandaşların siyasete katılımını sağlıyordu. Halk meclisinin üye sayısının fazla olmasından kaynaklanan sorunların aşılmasını sağlamak üzere de Dörtüyzler Meclisi (Bule) adlı meclis oluşturulmuştur. Dörtüyzler meclisi, Ekklesia’nın gündemini oluşturup, kanun ve karar tasarılarını hazırlama görevini üstlenmiştir. Halk meclisi ve Ekklesia dışında, soyluların egemenliği altında bulunan “Areopagus” adlı bir kurul ve “Yüksek Yönetici Memurlar” adlı yürtüme işini üstlenen bir kurul ile yargı işlevini üstlenmiş olan “Halk Mahkemeleri” de bulunmaktadır. M. A. Ağaoğulları (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 32-33.

²³ Ağaoğulları (1994), s. 15; Uygun (2014), s. 47.

²⁴ Uygun (2015), s. 359.

²⁵ Uygun (2015), s. 361.

²⁶ İ. G. Şen (2013). *Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 31.

siyasi iktidarın demokratik meşruluğunun sağlanması açısından temsil kurumu oldukça önemlidir.

En başta “halkın halk tarafından halk için yönetimi”²⁷ şeklinde yaptığımız yaygın normatif demokrasi tanımı modern devletler açısından yeniden biçimlendirildiğinde, devlet yönetiminin doğrudan demokrasi şeklinde vatandaşlar tarafından değil de vatandaşların eşit ve serbest bir iradeyle seçtikleri temsilciler tarafından gerçekleştirilmesidir.²⁸ Bu şekilde halkı yönetme yetkisini elde edenlerin, kararları ve ülkeyi yönetmeleri meşru olarak kabul edilir. Özgür ve eşit kişiler tarafından karar alma sürecine katılım rekabetçi seçkincilik olarak da adlandırılmaktadır.²⁹ Aslında demokrasi bir yöntemdir ve bu yöntemin her ülkede uygulama sonucu farklılık göstermektedir.³⁰ Schumpeter de demokratik yöntemi bireylerin halkın oyunu elde edebilmek için rekabetçi bir yarış sonucunda iktidarı elde ettikleri kurumsal bir anlaşma olarak tanımlanmaktadır.³¹ İlk başlarda demokrasi anlayışını genişletme gibi bir düşünce mevcut değilken, zamanla parlamentoları daha temsilî hâle getirmek için çeşitli araçlar

²⁷ Tanım otokratik yönetimlerin hâkim olduğu bir dönemde, 19. yüzyılda ABD eski başkanlarından Lincoln tarafından yapılmıştır. Uygun (2015), s. 357.

²⁸ A. Lijphart (Tarihsiz). *Çağdaş Demokrasiler –Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*. (Çev. E. Özbudun ve E. Onulduran). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 11; Alexis de Tocqueville tarafından yapılan demokrasi tanımına göre; demokrasi kavramı bir toplumda yerleşik bir hâl aldığı anda toplumun farklı kesimlerinde herkesin kendi eseri gibi görülür bu nedenle de toplumdaki kişiler tarafından kanunların benimsenmesi ve uygulanması kolaylaşır. İktidara gerekli olduğu için itaat edilir. A. Göze (2017). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. (17. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım, s. 279.

²⁹ D. Held (1996). *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, s. 157 vd; Bir de sıradan vatandaşların kendi hayatlarıyla ilgili rasyonel kararlar alabilmelerine rağmen toplumsal süreçlerle ilgili kararlar söz konusu olduğunda bu şekilde hareket edemediklerini düşünenler bulunmaktadır. Schumpeter tarafından ileri sürülen bu görüş oldukça eleştirilmektedir. Çünkü vatandaşlar tarafından seçilen siyasetçilerin her zaman vatandaşlardan daha akılcı hareket edeceğinin kesin olarak söylenmesi mümkün değildir. Bu varsayımdan hareketle vatandaşların da her zaman kendilerine göre daha rasyonel yöneticileri seçeceklerinin de kesin olarak söylenmesi mümkün değildir. Sonuçta vatandaşların seçme iradelerine getirilecek bir sınırlama kamusal karar alma sürecinin ya da yöneticilerin niteliğini yükseltecek bir çıktı ortaya koymaz. Özbank(2014), s. 756-757. Demokrasi kavramına Schumpeter dışında seçkinci bir yaklaşım sergileyen diğer örnekleri John Stuart Mill ve Sartori olarak sıralayabiliriz. Şen (2013), s. 35.

³⁰ Fendoğlu (2000), s. 82.

³¹ J. A. Schumpeter (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London and New York: Taylor & Francis e-Library, s. 269.

geliştirildiği görülmektedir.³² İdeal demokrasi anlayışına göre, toplumun tümünün isteklerine uyan bir yönetim biçimi söz konusu olsa da buna tam olarak uyan bir yönetim biçimi³³ olamayacağı için kavram, bir ideal olarak kalmaktadır. Bu ideale ulaşamasa da yaklaşan demokrasiler Robert Dahl tarafından “poliarşi” olarak adlandırılmaktadır.³⁴

İdeal demokrasi tartışması bağlamında normatif demokrasi anlayışı ve ampirik demokrasi anlayışı arasındaki farka değinmekte fayda vardır. Normatif demokrasi anlayışı bir ideali ifade etmektedir. Çünkü halkın yönetimi tek başına bu demokrasi anlayışı için yeterli değildir. Bu demokrasi anlayışının halkın bütün beklentilerini karşılar nitelikte olması gerekir, ancak bu demokrasi anlayışının bir idealin sınırlarını aşması mümkün değildir.³⁵ Normatif demokrasi anlayışının tersi ise ampirik demokrasi anlayışıdır. Ampirik demokrasi anlayışı bir idealden çok gerçek demokrasi anlayışını ifade eder. Ampirik demokrasiyle ideal demokrasilere yaklaşan demokrasi anlayışı ifade edilmektedir.³⁶

Demokrasinin geçirdiği anlamsal evrimde üzerinde durulması gereken bir diğer konu da kavramın niteliksel dönüşümüdür. En başından itibaren çoğunluğun iradesine üstünlük tanınsa da modern demokrasi anlayışı azınlıkta kalanların haklarının güvence altına alındığı bir sistemdir. Bu bağlamda da çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi anlayışlarına yer verilmesi gerekmektedir.

³² Seçme hakkını genişleterek ya da seçmenleri daha fazla temsil edecek seçim sistemleri benimsenerek ya da seçimlerin adil ve özgür bir biçimde gerçekleştirilmesi sağlanarak parlamentolar daha temsili hale getirilebilmektedir. Dahl (1993), s. 273.

³³ Bunun anayasal demokrasi olarak da ifade edilmesi mümkündür. Bu bağlamda anayasal demokrasi serbest, adil ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler, anayasanın üstünlüğü, temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınarak korunması, siyasi iktidarın çeşitli araçlarla sınırlandırılması ve yargısal denetim gibi asgari unsurları barındırmaktadır. L. Gönenç (2015). *Siyasi İktidarın Denetlenmesi- Dengelenmesi ve Yargı*. (2. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi, s. 6.

³⁴ Lijphart (Tarihsiz), s. 11.

³⁵ Lijphart (Tarihsiz), s. 11.

³⁶ Lijphart (Tarihsiz), s. 11.

1.1.1. Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı

Demokrasi kavramı ifade edilirken çoğunluğun iradesine³⁷ tanınan üstünlüğe her zaman vurgu yapılmıştır. Modern demokrasi anlayışına gelindiğinde çoğunluğun iradesine üstünlük tanınmakla birlikte azınlıkta kalanların da haklarının güvence altına alındığı bir yapının kurgulandığı görülmektedir.³⁸ Demokrasilerde azınlıkların korunması dokunulmaz haklar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu hakların korunması ulusal ve uluslararası mekanizmaların işletilmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir.³⁹ Bu da göstermektedir ki demokrasi toplumların gelişme düzeyine göre sürekli gelişen ve değişen dinamik bir kavramdır.⁴⁰ Bir demokratik sistemde kabul edilen demokrasi anlayışının ister çoğunlukçu ya da çoğulcu olması karar alma süreçlerine ilişkin bir durumu ifade eder ve kararın nasıl alındığıyla ilgili bir kavramdır. Kararların denetimine ilişkin bir düzenleme içermez.⁴¹

Çoğunlukçu demokrasi anlayışı kökeni Rousseau'nun genel irade anlayışına dayanan ve çoğunluğun iradesinin, genel iradenin her şeyin üstünde olduğuna inanan bu nedenle de yönetimin çoğunluğun iradesine dayanması gerektiğini düşünen bir anlayıştır.⁴² Rousseau'ya göre vatandaşlar haklarını egemene devretmişlerdir ve egemen de vatandaşların toplumun iyiliğini, özgürlüğünü savunmak için mutlak bir güce sahiptir.⁴³

³⁷ Çoğunluk ilkesi bir kişi, topluluk ya da düşünce konusunda toplanan oylarda bir grup ya da düşünceye tanınan üstünlük olarak ifade edilmektedir. Salt çoğunluk, oransal (nisbi) çoğunluk ve nitelikli çoğunluk gibi görünüşleri olabilir. Çoğunluk ilkesinde oylamaya katılmayanlar yeter sayıya katılmazlar. Ancak bu durumun farklı biçimde düzenlendiği de görülebilmektedir. M. Turhan (1995). "Anayasacılık Açısından Çoğunluk İlkesi". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 50 (1), s. 401.

³⁸ Uygun, O. (2011). "Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi". Kamu Hukukçuları Platformu-Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 23.

³⁹ Uygun (2011), s. 23.

⁴⁰ E. Teziç (2013). *Anayasa Hukuku*. (16. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi, s. 107-108.

⁴¹ E. Göztepe (2011). Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler. Kamu Hukukçuları Platformu-Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı. Ankara. Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 130-131.

⁴² H. Tunç (2008). "Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı". Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (1-2), s. 1119.

⁴³ Teziç (2013), s. 110.

Aslında Rousseau'nun genel irade anlayışını⁴⁴ çözümlerken bireysel çıkarlarımız yerine toplumun genel çıkarları üzerine odaklanmamız gerektiği ve toplumun genel çıkarının her şeyin ötesine geçtiği konusuna dikkat etmemiz gerekir.⁴⁵

Çoğunlukçu demokrasi anlayışı yönetimin çoğunluğun elinde olması ve azınlıkların da muhalefette kalmasını ifade eder. Demokrasinin farklı bileşenlerden oluştuğu prensibinden hareketle bir karardan etkilenen kişilerin o kararın meydana geliş sürecine ya kendileri ya da temsilcileri aracılığıyla katılmaları bu bileşenlerden birini ifade etmektedir. Diğer bileşen ise çoğunluğun iradesine üstünlük tanınmasıdır. Ancak kaybeden kesimin kararların oluşum sürecinin dışında tutulması demokrasinin anlamını yitirmesi anlamına gelir.⁴⁶ İktidar ve muhalefet arasında iktidarın sürekli el değiştirme kabiliyetine sahip olması azınlığın karar alma sürecinin dışında tutulması konusundaki olumsuzluğun etkisini azaltır.⁴⁷

Westminster modeli⁴⁸ olarak da ifade edilen çoğunlukçu demokrasinin unsurları Lijphart tarafından Britanya'ya göre dokuz esasta özetlenmektedir.⁴⁹ Buna göre:

- 1- Yürütme gücünün tek partide ya da dar çoğunluklu bir hükümette toplanması,
- 2- İktidarların birleşmesi ve yürütmenin, hükümetin üstünlüğü anlayışı,

⁴⁴ Aslında Rousseau Antik Yunan'dan itibaren demokrasinin barındırdığı negatif anlam konusunda olumlu adımlar atılmasında bir öncü niteliğindedir. Rousseau hem Montesquieu'nün meşruti monarşi anlayışından hem de Bodin'in mutlak monarşi anlayışından uzaklaşmıştır. Böylece Bodin'in mutlak ve devredilemez egemenlik anlayışını halka bütünleştirerek radikal demokrasi anlayışını ortaya koymuş ve modern ulus devletlerde demokrasi ile egemenlik kavramının bir arada değerlendirilmesinin öncülüğünü yapmıştır. Schmidt (2002), s. 63; Ayrıca Rousseau'nun genel irade anlayışıyla oluşturduğu teori bireyin siyasal karar alma süreçlerine katılımının gerektiği konusunda öncü olarak kabul edilmektedir. Mumcuoğlu, M. (1982). *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye'de Katılmanın Gelişimi. Doçentlik Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, s. 49.

⁴⁵ Göztepe (2011), s. 130.

⁴⁶ Lijphart (Tarihsiz), s. 25.

⁴⁷ Lijphart (Tarihsiz), s. 25.

⁴⁸ Çoğunlukçu demokrasi anlayışına dayanan Westminster Modeli, dar anlamıyla İngiltere yasama organı ile hükümet sistemi ve organlarının bütünü ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Lijphart (Tarihsiz), s. 14.

⁴⁹ Lijphart (Tarihsiz), s. 14.

3-Yasama organının halkın oyuyla seçilen ve veraset yoluyla üyelik elde eden asimetrik iki meclisten oluşması,

4- İki partili sistemin varlığı,

5- Tek boyutlu⁵⁰ parti sisteminin varlığı,

6- Çoğunluk oylarını alan ya da en çok oyu alanın seçimi kazanacağı dar bölgeli çoğunluk sistemi,

7- Üniter ve merkeziyetçi bir devlet yapılanması,

8- Yazısız ve yumuşak bir anayasal düzen içinde parlamento egemenliğinin kurulması,

9- Doğrudan demokrasi unsurlarına yer vermeyen temsili demokrasi anlayışının egemen olması.

Her ne kadar demokrasi tanımının en iyi ifadesinin Westminster modeli olduğunu ileri sürenler olsa da⁵¹ bu model her toplumda aynı sonucu doğurmayacaktır. Çünkü ırksal, dilsel, dinsel vb. nedenlerle parçalanmış toplumlarda İngiltere'deki gibi çoğunluk modelin iki partili görünümünün ortaya çıkması mümkün değildir.⁵²

Lijphart tarafından unsurları sıralanan Westminster modeli demokrasiye İngiltere tipik örnek olarak gösterilse de 2010 yılında İngiltere'de gerçekleştirilen seçimler sonucunda Muhafazakâr Parti ile Liberal Demokrat Parti arasında koalisyon hükümetinin kurulmasıyla artık İngiltere için de tüm bu özelliklerin geçerli olmadığını söylememiz

⁵⁰ İngiltere'de sosyo-ekonomik sorunların ne şekilde çözüleceği sağ ve sol partilere göre şekillenir. Yasama organındaki kompozisyon İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti etrafında şekillenir. Lijphart (Tarihsiz), s. 16

⁵¹ Schumpeter (2003), s. 269-270.

⁵² Göztepe (2011), s. 144.

mümkündür.⁵³ 2010 yılında ortaya çıkan bu durumun ardından Muhafazakâr Parti 2015 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu elde etmiştir. Ancak 2017 yılındaki erken genel seçimlerde Muhafazakâr Parti'nin tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğu yitirmesiyle Demokratik Birlik Partisi (DUP)'nin desteğiyle azınlık hükümeti kurulmuştur.⁵⁴

Çoğunlukçu demokrasi anlayışı hükümet istikrarını sağlaması bakımından ve karar alma süreçlerinin düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesi bakımından çeşitli olumlu yanları bulursa da çoğunluğun diktasına doğru bir eğilim gösterme ihtimalini taşımaktadır. Bir toplumdaki derin ideolojik, ırksal, dinsel ve dilsel farklılıklar çoğunlukçu demokrasi anlayışının uygulanmasını oldukça zorlaştırır.⁵⁵

1.1.2. Çoğulcu Demokrasi Anlayışı

Çoğunlukçu demokrasi anlayışının karşısında ise uzlaşmacı, oydaşmacı ya da konsensüs demokrasisi gibi birçok adla anılan çoğulcu demokrasi anlayışı yer almaktadır.⁵⁶ 17. ve 18. yüzyıllarda iktidarın kaynağının ilahi olmadığı ve soy bağına dayanmadığı düşüncesinin yaygınlaşmasıyla egemenliğin kaynağının halk olduğu düşüncesi meşruiyet tartışmalarında yerini almıştır. Egemenliğin kaynağının sekülerleşmesi ve iktidar kullanımının demokratikleşmesi sürecinde Rousseau dışında bu dönemdeki düşünürlerin çoğu çoğunlukçu demokrasi anlayışının sakıncalarına değinmişlerdir.⁵⁷ Antik Yunan'daki demokrasi anlayışında azınlığın zorbalığı kaygısı modern demokrasi anlayışında çoğunluğun zorbalığı kaygısına dönüşmüştür. Antik Yunan'da toplumun benzer yapıda olması; ırksal, sosyal, dilsel farklılıkların olmaması günümüz modern

⁵³ Göztepe (2011), s. 145. Finansal kriz, ekonomik resesyon ve kemer sıkma döneminde koalisyonların İngiltere'ye geri dönmesi şaşırtıcı olmamıştır. 1915, 1918, 1931, 1935 ve 1940'ta yaşanan ulusal krizlerde olduğu gibi 2010'da yaşanan ekonomik kriz neticesinde de İngilizlerin koalisyonlarla karşı karşıya kalması sürpriz olmamıştır. <https://www.psa.ac.uk/insight-plus/how-has-uks-coalition-government-performed> (Erişim tarihi: 28.01.2018)

⁵⁴ <https://www.bbc.com/news/uk-politics-40403434> (Erişim tarihi: 05.02.2019)

⁵⁵ Göztepe (2011), s. 146.

⁵⁶ Göztepe (2011), s. 148.

⁵⁷ Uygun (2011), s. 34.

toplumlarında ise bu tür farklılıklara rastlanması her iki dönem açısından demokrasi anlayışında farklılığı gerektirmektedir.⁵⁸

Çoğulcu demokrasi anlayışı totaliter yapının oluşmasının önüne geçmeyi ve sınırlı bir yürütme gücünü hedefler. Toplumdaki farklılıkların kabulü ve temsili ile birlikte sorunların çözümünü hedefler.⁵⁹ Çoğulcu demokrasi teorisinin kurumsallaşmasının öncülerinden bir Robert Dahl'dır.⁶⁰ Çoğulcu demokrasi anlayışına göre her ne kadar çoğunluğun yönetme hakkı bulursa da, bu hak azınlığın haklarının yok edilmesi ya da çoğunluğun mutlak iktidarı anlamına gelmemektedir. Zaten çoğunluğun mutlak iktidarının söz konusu olduğu bir düzen çoğulcu değil, çoğunlukçu demokrasiyi ifade etmektedir.⁶¹ Bu bağlamda çoğulcu demokrasi anlayışı Rousseau'nun genel iradenin yanılmayacağı anlayışını reddeder ve çoğunluğu temsil eden iktidarın hukuken ve siyaseten denetlenmesini gerektirir. Böylece hem iktidarın sınırlandırılması faaliyeti gerçekleştirilir hem de azınlığın görüşlerinin korunması sağlanmış olur.⁶² Toplum içinde yer alan birbiriyle aynı veya birbirinden farklı düşünen çıkar grupları yer almaktadır ve bu çıkar grupları devlet mekanizmasının içinde karar alma süreçlerinde belirleyici olmaya çalışırlar.⁶³ Çoğulcu demokraside totaliter bir rejimi önleme ve yürütmeyi sınırlama amacı klasik liberal teoriyle ortak yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışa göre farklı çıkar gruplarının devlet mekanizması içinde temsilinin kabul edilmesine rağmen çıkarların hangi oranda temsil edileceğinin belirlenmemiş olması bu anlayışın zayıf noktasını oluşturmaktadır. Buna karşın uzlaşmacı bir başka deyişle oйдаşmacı demokraside çoğulcu demokrasinin

⁵⁸ Uygun (2011), s. 34.

⁵⁹ Göztepe (2011), s. 149-150.

⁶⁰ Göztepe (2011), s. 149.

⁶¹ S. Batum vd. (2003). Çoğulculuk. İstanbul: Atra Matbaacılık, s. 17.

⁶² Batum vd. (2003), s. 17. Aynı doğrultuda İnceoğlu da çoğulculuğun toplumdaki her kesimin haklarını ve farklılıkları korumayı amaçladığını, genel iradenin yanılabileninden hareketle iktidarın sınırlandırılması, hukuken ve siyaseten denetlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. S. İnceoğlu (2011). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk. Kamu Hukukçuları Platformu-Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 83; Rousseau'nun genel irade anlayışının sonucu yasama işlemlerinin dolayısıyla da parlamentonun üstünlüğü olmuştur. B. Çağlar (1993). "Hukuk"la Kavranan "Demokrasi" ya da "Anayasal Demokrasi". *Anayasa Yargısı Dergisi*, (10), s. 235.

⁶³ Göztepe (2010), s. 16.

kurumsallaşmış hâli karşımıza çıkmaktadır.⁶⁴ Demokrasi teorileriyle ilgili çalışmalarda öncü olan ve Westminster tipi⁶⁵ demokrasiye alternatif olabilecek modelleri arayan Lijphart çeşitli ülkelerdeki demokrasi modellerini inceleyerek oydaşmacı demokrasilerin görece başarısını ortaya koymuştur.⁶⁶

Çoğunlukçu demokrasinin karşısında yer alan oydaşmacı demokrasilerin ayırıcı özellikleri⁶⁷ Lijphart tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- 1- Yürütme organı birden fazla partinin koalisyonundan meydana gelir.
- 2- Çok partili bir sistem mevcuttur.
- 3- Yürütme ve yasama organı arasında resmi ya da gayri resmi bir güç dengesi bulunur.
- 4- Nisbî seçim sistemi uygulanır.
- 5- Dengeli iki meclislilik ve azınlık temsili.
- 6- Çok boyutlu parti sistemi.
- 7- Yerel ve yerel olmayan federalizm ve yerinden yönetim.
- 8- Yazılı anayasa ve azınlık vetosu.

⁶⁴ Göztepe (2010), s. 16.

⁶⁵ Westminster modeli olarak adlandırılan yapı çoğunlukçu demokrasi anlayışıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Oy birliği ya da nitelikli çoğunluğun iradesinin hâkimiyeti söz konusu olmaktadır. Westminster modeli dar anlamda İngiliz parlamentosunu ve İngiliz hükümet araçlarını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Lijphart (Tarihsiz), s. 13-17.

⁶⁶ Göztepe (2010), s. 18.

⁶⁷ Lijphart (Tarihsiz), s. 28-31.

Özellikle çeşitli açılardan bölünmüş olarak nitelendirebileceğimiz çok kültürlü toplumlarda Lijphart'ın oydaşmacı demokrasi modelinin geliştirilerek uygulanması önerilmektedir.⁶⁸ Oydaşmacı demokrasi modellerinin birçok olumlu yönüne rağmen, olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Karar alma sürecinde farklı çıkar gruplarının etkileri demokratik meşruiyeti zedeleyecek nitelikte olabilir.⁶⁹

Ülkelerin demokratiklik düzeyleri incelendiğinde, pek az ülkenin oydaşmacı demokrasi olarak adlandırılabilirliği görülmektedir. Zira ülkelerin büyük bir çoğunluğunda karma yapıya rastlanmaktadır. Bu ülkelerdeki sistemlerde çoğunlukçu modelin niteliklerinin yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye örneği ele alındığında oydaşmacı demokrasi modelinin çeşitli unsurlarını içinde barındıran karma bir model olarak nitelendirilebilir.⁷⁰

1.2. SİYASİ TEMSİL OLGUSUNUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Temsil kavramının hem egemenliğin kaynağı hem de egemenliğin kullanılışı bakımından ele alınması gerektiği için, kavram anayasa hukukunun önemli tartışma konularından biri olmuştur.⁷¹ Temsil kavramı siyasal iktidarın meşruiyeti tartışmalarında en sık kullanılan çözümlerden biridir.⁷² Egemenliğin toplum adına ve onun belirlediği kişiler tarafından kullanılması anlamına gelen siyasal temsil kavramının yasama organından⁷³ bağımsız anlamlandırılması mümkün değildir.⁷⁴ Doğrudan

⁶⁸ Göztepe (2010), s. 20.

⁶⁹ Göztepe (2010), s. 20.

⁷⁰ Göztepe (2010), s. 27.

⁷¹ Gülsoy, T. (2006). “*Milletin Temsili*”. Kamu Hukuku Arşivi Dergisi, Eylül, s. 71.

⁷² Temsili demokrasilerde ülkede hâkim olan hükümet sistemi ne olursa olsun meşruiyet kavramı kutsal bir nitelik taşımayan, zaman zaman değişen ve sınırlamalar getiren normatif düzenlemelere neden uymamız gerektiği konusu üzerinde şekillenir. A. M. Özdemir (2013). “*Başkanlık Sistemi ve Toplumsal Bütünlük*”. Yeni Türkiye, (51), s. 382. Bu bağlamda da bir ülkede yaşayan kişilerin kendilerini hangi ölçüde toplumsal bütünlüğün bir parçası olarak gördükleri siyasal gelişmenin daha az sancılı geçmesini sağlayacaktır. A. N. Yücekök (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 21.

⁷³ Parlamentolar toplumsal, ekonomik ve siyasal ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkan siyasal kurumlardandır. Siyasal sistemin bütünlüğünü sağlamak ve siyasal rejimin meşruiyetinin sağlanması açısından parlamentolar oldukça önem arz etmektedirler. Ş. Durgun (1999). *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 12-13.

demokrasi anlayışının mevcut olduğu Antik Yunan'da⁷⁵ her ne kadar bazı görevlilerin seçilip elçilerin gönderilmesi gibi aslında temsili içerdiğini söyleyebileceğimiz durumlar olsa da “temsili” kavramına ya da onu karşılayan bir ifadeye rastlanmamaktadır.⁷⁶ Doğrudan demokrasi anlayışının hâkim olduğu Antik Yunan'da toplumun yöneten-yönetilen şeklinde ikiye ayrılmadığı ve devlet yönetimine ilişkin kararların alınmasında herkesin⁷⁷ rol oynadığı görülmektedir. Bu da siyasi iktidarın toplumun tamamına ait olduğunun göstergesidir.⁷⁸

Roma'da ise Eski Fransızca'dan dilimize geçen “*repraesentare*” kelimesi kullanılmıştır.⁷⁹ Roma'da cumhuriyete eğilim gösteren siyasi bir modelin olduğu görülmektedir. Cumhuriyet, Roma'da egemenliğin tek bir toplumsal sınıfa ait olmayıp bu sınıflar arasında paylaşılmasıdır. Egemenliğin paylaşılması da devlet teşkilatı içinde monarşik, aristokratik ve demokratik organlarla sağlanmaktadır.⁸⁰ Yunan kent devletlerinin büyüklüğü doğrudan demokrasinin uygulanmasına imkân tanımaya rağmen Roma'da egemenlik alanının genişlemesi vatandaşların meclislere nasıl katılacağı konusunda büyük bir sorun ortaya çıkarmıştır.⁸¹ Ancak Roma'daki bu meclislerin günümüz yasama organı anlayışından oldukça farklı olduğu görülmektedir. Roma'da yer alan Halk Meclisi ve Senatus'un oylama, kanun yapma, magistra seçimi

⁷⁴ B. Yücel (2018). *Temsili Demokratik Sistemde Yasama Erki ve Kural Koyma Faaliyetinin Belirleyicileri- Türkiye Uygulaması Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 21.

⁷⁵ Eski Yunan'da bazı kentlerde hâkim olan özgürlük ve eşitlik anlayışı sonucunda doğrudan demokrasi yönetimi söz konusu olmakla birlikte, bazı kentlerde de mevcut eşitsizlik anlayışına paralel olarak monarşi, aristokrasi ve askeri oligarşi gibi görünümlemlerle karşımıza çıkan otokrasi yönetimi söz konusu olmaktadır. Uygun (2015), s. 71.

⁷⁶ Uygun (2015), s. 71; H. F. Pitkin (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley, L.A.: University of California Press, s. 2-3.

⁷⁷ Demokrasinin işlerlik kazanması, halkın her kesiminin yönetime katılması bağlamında Yunan kent devletlerine yönelik Pers saldırıları büyük önem arz etmektedir. Pers saldırıları Atina demokrasisi üzerinde hem pozitif hem de negatif etki yaratmıştır. Zira Yunanlılar Pers saldırılarını bertaraf etmek üzere büyük mücadele vermişlerdir. Bu dönemde hem sayıca az olan bir grup yönetimi elinde bulundurmıştır. Hem de aşağı sınıflarda yer alanlar da siyasi hayata aktif bir biçimde katılmışlardır. Ağaoğulları (1994), s. 39.

⁷⁸ Uygun (2015), s. 74.

⁷⁹ Temsil kelimesinin daha önce olmayan bir şeyin ortaya konması gibi anlamlarda kullanıldığı görülürken, siyasi kurumların temsili ya da bir kişinin bir başkasını temsili anlamında kullanılmamıştır. Bu tür kullanımlar 13. ve 14. yüzyıllarda Latinceye ortaya çıkmıştır. Pitkin (1967), s. 6.

⁸⁰ Uygun (2015), s. 138-139.

⁸¹ Uygun (2014), s. 124.

ve danışma gibi işlevleri bulunmaktadır. Ancak her iki meclis de seçim ve temsil içermeksizin meydana gelmektedir.⁸²

Temsil kurumunun ortaya çıkışında feodalitenin etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Feodal iktidar ilişkisinde vassallar ve senyörler arasındaki ilişki kralların vergi ve savaş gibi konularda vassalların görüşüne başvurması zorunluluğu parlamentonun doğuşuna neden olmuştur.⁸³

Temsil kavramı ve temsili demokrasi anlayışı feodalitenin bir sonucu olarak asıl İngiltere’de ve Fransa’da ortaya çıkmıştır.⁸⁴ İngiltere ve Fransa’da yalnızca askerler, senyörler ve din adamlarından oluşan meclislere halkın arasından çıkan kişilerin de temsilci olarak katılımıyla, emredici vekâlet niteliğindeki temsil anlayışı ortaya çıkmıştır.⁸⁵

İngiltere’de temsil kavramının doğuşunun 13. yüzyıla denk geldiği görülmektedir.⁸⁶ Temsil kavramının tam olarak doğuşundan önce, 1066’da gerçekleşen Norman istilasından önce krallıklarda danışma meclisi niteliği taşıyan bazı meclislere rastlandığı görülmektedir. Kralın danışmanları, kont ve baronlar ile askerlerden oluşan bu meclisler "Witan" olarak adlandırılmaktadır.⁸⁷ Norman istilasından sonra ise "Magnum Concilium" olarak adlandırılan bu meclisler yasama organı olarak yer almışlardır. Feodal görevin ifası amacıyla toplanan "Magnum Concilium" döneminde feodal düzenin Normanların lehine olarak güç kazandığı görülmektedir.⁸⁸ Feodal beylerin mücadelelerinin ilk kazanımı 1215 yılında Kral Yurtsuz John tarafından bir zorunluluk sonucu kabul edilen Magna Carta Libertatum’dur. Magna Carta’nın kabulünün en önemli sonucu kralın sözüne bağlı kalmasını sağlayacak ve yönetilenlerin rızası

⁸² Yücel (2018), s. 22.

⁸³ Uygun (2014), s. 124.

⁸⁴ Araslı (1972), s. 14.

⁸⁵ Araslı (1972), s. 14.

⁸⁶ Araslı (1972), s. 14.

⁸⁷ İ. Arsel (1964). *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*. Ankara: Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, s. 91.

⁸⁸ Başlarda özellikle yargı organı olan "Magnum Concilium"un yasama alanındaki işlevi yalnızca danışma niteliğindedir. Sarıca (1969), s. 42.

olmadan vergi salınmasına engel olacak bir temsilciler meclisinin kurulmasıdır.⁸⁹ Feodal bir nitelik taşıyan bu meclisler, 13. yüzyılın sonuna kadar, kral tarafından zaman zaman toplantıya çağırılmıştır. Senyörler ve din adamlarından oluşan "Magnum Concilium" daha sonra Lordlar Kamarasını oluşturmuştur.⁹⁰

1254 yılına gelindiğinde ise hükümdar olan Kral 3. Henry, yeni bir vergi salmak istediğinde askerlerden ve din adamlarından oluşan "Magnum Concilium"un yapısına kontluklardan iki şövalyenin eklenmesine karar verilmiştir. Böylece "Magnum Concilium" parlamento adını almıştır.⁹¹ Kral I. Edward döneminde, 1295 yılında toplanan "Model Parlamento" İngiliz halkının neredeyse tamamını temsil ettiği için modern parlamento niteliğini taşımaktadır.⁹² Modern parlamentonun oluşmaya başlamasından itibaren baronlar ve kontların halktan farklı salonlarda toplanma isteğiyle birlikte halkın toplandığı Avam Kamarası ve Lordların toplandığı, Lordlar Kamarası hâlini almıştır. 1377 yılından sonra Avam Kamarası'nda alınan kararlar bir sözcü aracılığıyla krala aksettirilmiştir.⁹³ Bu parlamento 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar yavaş yavaş yasama yetkisini elde etmiş; 17. yüzyılda ise geçmişindeki sağlam gelenekle devrimin öncülüğünü yapmıştır.⁹⁴

Bu dönemde İngiltere'de temsilciler ile temsil olunanlar arasındaki ilişki emredici vekâlet ilişkisidir. Emredici vekâlet anlayışına göre, temsilcilerin, temsil olunanların verdiği yetki mektubunda yer alan emir ve talimatlara uymaları gerekmektedir, aksi takdirde temsilciler azledilebilirler.⁹⁵ Temsilcilerin görev sürelerinin sonunda seçmenlerine hesap verme zorunlulukları bulunduğu gibi, temsilciler görevlerini yerine getirdikten sonra ücrete de hak kazanmaktadırlar.⁹⁶

⁸⁹ Eroğul (1999), s. 27.

⁹⁰ Sarıca (1969), s. 43.

⁹¹ Sarıca (1969), s. 43.

⁹² Araslı (1972), s. 15.

⁹³ H. T. Fendoğlu (2015b). *Türkiye'de Başkanlık Sistemi (Karşılaştırmalı)*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 180.

⁹⁴ Eroğul (1999), s. 28.

⁹⁵ Fendoğlu (2015a), s. 566.

⁹⁶ Araslı (1972), s. 15; Sarıca (1969), s. 47.

İngiltere’de ilk olarak ortaya çıkan temsil anlayışı daha sonra yeni temsil anlayışına evrilmiş ve emredici vekâlet anlayışından uzaklaşmıştır. Parlatentonun yetkilerinin genişlemesine eş zamanlı olarak temsil olunanların temsilcilere önceden her konuda emir ve talimat vermesinin mümkün olmayacağı anlaşılmış ve böylece emredici vekâlet anlayışının terk edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte temsilcilere ücret verilmesi uygulaması da son bulmuştur.⁹⁷

İngiltere uygulamasına paralel olarak, Fransa’da temsil kurumunun doğuşunun kralın 1302 yılında “Curia Regis” adı verilen meclislere imtiyazlı şehirlerden seçilen temsilcileri çağırmasıyla gerçekleştiği görülmektedir. Temsilcilerin katılımıyla birlikte Eta Jenero olarak adlandırılan bu meclislerde daha sonra senyörlerin temsilcileri de yer almış ve zamanla temsilcilerin sayısında artış meydana gelmiştir.⁹⁸ Ne var ki, kralın Eta Jenero’yu istediği zaman toplantıya çağırması ve bu meclisleri bir danışma organından ibaret olarak görmesi Fransa’da parlamenter sistemin gelişmesini geciktirmiştir, ancak Eta Jenero bu dönemde vergi toplama konusunda kralın meclislerden yetki alması gerektiği konusunda yoğun çaba sarf etmiştir.⁹⁹ Aynı dönemde yasama yetkisi tamamen krala ait olmaya devam etmiş, Eta Jenero’nun taleplerinin kanunlaşması kral ile meclisler arasında bir yetki paylaşımı olarak nitelendirilememiştir.¹⁰⁰ 1789’a kadar toplantılarına uzunca bir süre ara verilen Eta Jenero’da aynı zamanda emredici vekâlet anlayışından vazgeçilip, yeni temsil anlayışına geçilmiştir.¹⁰¹

Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi anlayışının artan nüfus ve genişleyen toprak parçaları nedeniyle uygulanamaz hâle gelmesi, temsili demokrasinin zorunlu olarak uygulanmasındaki en önemli nedenlerdendir. İngiltere ve Fransa örnekleri ele alındığında da temsili demokrasi anlayışının uygulanmasında monarşik yapıdaki devletlerde askeri ve ekonomik nedenlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

⁹⁷ Emredici vekâlet anlayışının terk edilip, temsilcilerin parlamentoda kendi kararları doğrultusunda hareket etmeye başlamaları 1658 yılına denk gelmektedir. Arsel (1964), s. 17; Araslı (1972), s. 17.

⁹⁸ Araslı (1972), s. 16.

⁹⁹ Sarıca (1969), s.30-32.

¹⁰⁰ Sarıca (1969), s. 32.

¹⁰¹ Sarıca (1969), s. 72-73.

1.3. EGEMENLİĞİN KULLANIMI BAĞLAMINDA TEMSİLİ DEMOKRASİ

Türk ve Fransız doktrininde yaygın bir biçimde kabul edilen anlayışa göre egemenliğin kullanılmasına göre demokrasi üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; temsili demokrasi, yarı doğrudan demokrasi ve doğrudan demokrasidir.¹⁰² Demokrasi yerine “hükümet” terimini tercih eden Teziç’e göre ise bu ayrım dördümlü bir ayrımdır. Bu dördümlü ayrım da temsili hükümet, yarı temsili hükümet, doğrudan hükümet ve yarı doğrudan hükümetten oluşmaktadır.¹⁰³

Temsili demokrasi, egemenliğin kullanımının toplum tarafından kendi seçtiği temsilcilere devrettiği bir demokrasi biçimi olarak ifade edilmektedir.¹⁰⁴ Temsili demokraside vatandaşlar seçimlerde oy kullanmak dışında aktif bir role sahip değillerdir.¹⁰⁵ Temsili demokraside egemenliği kullanan ile egemenliğin sahibi arasında bir ayrım bulunmaktadır. Bu anlayışa göre egemenliğin sahibi millettir fakat kullanıcısı halk tarafından seçilen temsilcilerdir.¹⁰⁶ Millet seçtiği temsilcilere egemenliği değil yalnızca egemenliğin kullanım hakkını devretmektedirler. Millet her ne kadar egemenliğin sahibi olsa da egemenliği kendisi kullanamayacağı için, egemenlik temsilciler tarafından milletin nam ve hesabına kullanılmaktadır.¹⁰⁷ Egemenliğin kullanım hakkı temsilcilere seçimler aracılığıyla devredilir. Demokratik bir sistemden bahsedebilmemiz için egemenliğin kullanım hakkının genel oy, gizli oy, eşit oy, serbest ve dürüst seçim ilkelerini barındıran seçimler aracılığıyla devri gerekir.¹⁰⁸

¹⁰² K. Gözler (2016). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, s. 272; Şen (2013), s. 5.

¹⁰³ Teziç (2013), s. 276. Doğrudan demokrasi ve yarı-doğrudan demokrasi arasında anayasa hukuku ve siyaset bilimi açısından üzerinde uzlaşmaya varılmış ölçütler bulunmamaktadır. Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasinin bir karması olan yarı-doğrudan demokrasi siyasal sistemlerin dışında bırakılmaktadır. Şen (2013), s. 9-14.

¹⁰⁴ Teziç (2013), s. 276; Gözler (2016), s. 278.

¹⁰⁵ Fendoğlu (2015a), s. 568.

¹⁰⁶ Gözler (2016), s. 278.

¹⁰⁷ Gözler (2016), s. 278.

¹⁰⁸ K. Gözler (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C I*. (1. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, s. 665-666.

1.3.1. Siyasi Temsil Kavramı

Tarihsel gelişimi bağlamında ele alındığında temsil kavramının bugünkü anlamına evrilene kadar öncelikle nüfusun az olduğu dönemlerde, herkesin kendisini temsil etmesi şeklinde dolaysız temsil olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Temsile ilişkin olarak birçok yazarın uzlaştığı konu ise temsil edilenlerin temsile inanmaları hâlinde temsilin mümkün olacaktır.¹⁰⁹ Bu bağlamda temsil kavramına ilişkin olarak temsil olunanların rızasının dikkat çekici olduğu ve bu konuda uzlaşıldığı görülmektedir.

Temsilin bir yetki devri olduğu düşüncesi doğrultusunda temsil, yetki verme ya da kazanma olarak ifade edilmektedir. Buna göre temsilciye bir hareket hakkı tanınmakta, temsil edilen ise bu hareketlerden kendisi yapmışçasına sorumlu olmaktadır.¹¹⁰ Temsilcinin hareket alanının sınırları kendisine verilen yetki ile belirlenmektedir. Temsilci kendisine verilen yetkinin sınırlarını aştığında, temsil işlevi kaybolmaktadır.¹¹¹ Temsil kavramının anayasa hukukuna özel hukuktan geçtiğini düşünenler bulunmaktadır. Özel hukukta, hüküm ve sonuçları temsil olunana ait olmak üzere, bir kimsenin temsil olunanın nam ve hesabına hukuki işlem yapma yetkisine sahip olmasına temsil adı verilmektedir.¹¹² Temsil kavramının anayasa hukukuna bugün anladığımız şekliyle uygulanması Fransız İhtilali'nden sonraya rastlamaktadır.¹¹³ Temsil konusunda parlamento ya yansıyan seçim sonuçlarının milletin kompozisyonuyla tamamen benzeşmesi gerekir ve parlamento ile millet arasındaki uyumun azalması ya da ortadan kalkması hâlinde temsilin de niteliği ortadan kalkar.¹¹⁴

¹⁰⁹ B. Örs (2006). "Siyasal Temsil". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (35), s. 6.

¹¹⁰ Örs (2006), s. 7.

¹¹¹ Örs (2006), s. 8.

¹¹² A. M. Kılıçoğlu (2013). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (17. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, s. 226.

¹¹³ L. Duguit (1954). *Kamu Hukuku Dersleri*. (Çev. Süheyp Derbil). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 109. Gözler (2011), s. 667.

¹¹⁴ Örs (2006), s. 9.

Egemenliğin kaynağının demokratik teorilerle¹¹⁵ açıklanması bağlamında milli egemenlik teorisi ve halk egemenliği teorisi¹¹⁶ olmak üzere iki teori bulunmaktadır.¹¹⁷ Temsili demokrasi anlayışı millî egemenlik teorisine dayanmaktadır ve bu anlayışa göre halk kavramından farklı olan millet, kendisini meydana getiren kişilerin üstünde farklı bir manevi varlığa sahiptir. Millî egemenlik teorisinden kaynaklanan sonuçlara göre seçmenlik bir hak değil görevdir. Seçmenliğin görev niteliğinden dolayı oy kullanılması zorunludur. Seçmen kendini değil de milletin iradesini temsil ettiği için oy hakkı herkese tanınmamalıdır. Bu nedenle milli egemenlik teorisi genel oy ilkesinin aksine yalnızca oy hakkının eğitimli ve sorumluluk sahibi olanlara verildiği sınırlı oy ilkesine dayanmaktadır.¹¹⁸ Temsili demokrasi anlayışını gerektiren milli egemenlik teorisi emredici vekâlet yasağını içerir. Bu nedenle tüm milleti temsil eden temsilciler bir kez seçildikten sonra seçmenlerin emir ve talimatlarıyla bağlı olmazlar.¹¹⁹

Millet kavramı, geçmiş ve gelecek kuşakları da kapsayan bir kavram olduğuna göre, seçmenlerin iradesini kontrol altında tutacak, dengeleyecek kuvvetler ayrılığı gibi bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. İki meclisli parlamentolarla da uyumlu olan milli

¹¹⁵ Demokratik egemenlik teorileri dışında kalan ilahi egemenlik teorilerine göre ise egemenliğin kaynağı ilahidir. İlahi egemenlik teorilerinden doğüstü ilahi hukuk doktrinine göre egemenliğin kaynağı Tanrı olmakla birlikte iktidar sahipleri de Tanrı tarafından seçilmektedir. İlahi egemenlik teorilerinden ikincisi olan providansiyel ilahi hukuk doktrinine göre ise egemenliğin kaynağı ilahi olmakla birlikte, egemenliğin temsilcileri olan iktidar sahipleri ilahi bir güç tarafından seçilmemektedir. Egemenlik kavramına ilişkin olarak Eski Yunan'ın önemli düşünürlerinden Aristo'nun egemenlik anlayışında modern egemenlik kavramından önemli farklılaşmalar olduğu göze çarpmaktadır. Aristo'nun vatandaşlık anlayışı oldukça dışlayıcıdır ve nüfusun önemli bir bölümü vatandaş değildir. Devletleri tek bir iyi yönetim anlayışıyla sınırlandırmayan Aristo'nun iyi yönetim anlayışı da monarşi, aristokrasi ve politeia'dan ibarettir. H. T. Fendoğlu (2018a). *Anayasa Hukuku*. (4. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 279-281.

¹¹⁶ Rousseau tarafından savunulan halk egemenliği teorisine göre belirli bir ülkede belirli bir zamanda yaşayan vatandaşların her biri egemenlik üzerinde pay sahibidir. Halk egemenliği teorisi doğrudan demokrasi anlayışını gerektirir. Seçmenlik bir haktır ve ihtiyari oy ile genel oy ilkesi geçerlidir. Halk egemenliği teorisinde temsilciler için emredici vekâlet anlayışı geçerlidir ve temsilcilerin azli mümkündür. Temsilciler yalnızca kendilerini seçenleri temsil ederler. Kuvvetler ayrılığı teorisine örtüşmeyen halk egemenliği anlayışı çift meclise ve anayasa yargısına karşıdır. H. T. Fendoğlu (2018a), s. 285-286; Göze (2017), s. 239; Gözler (2011), s. 445-447. Rousseau'nun halk egemenliği ve genel irade üzerine inşa ettiği siyasal teorisi çeşitli açılardan eleştirilmektedir. Bu eleştiriler yaptığı demokrasi tanımının oldukça dar olduğu, temel hakların eksik olduğu, halk egemenliğinin mutlaklaştırıldığı ve yasa yapım süreci ve yasa koyucuya ilişkin sorunlara odaklanmaktadır; Schmidt (2002), s. 72.

¹¹⁷ Fendoğlu (2018a), s. 284.

¹¹⁸ Gözler (2011), s. 443.

¹¹⁹ Gözler (011), s. 444.

egemenlik teorisi kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimiyle de çatışmaz.¹²⁰

Temsili demokrasinin geçerli olduğu bir sistemde, temsilcilerin yaptığı işlemlerin halk tarafından onaylanması gerekmediği gibi, temsilcilerin işlemleri bir başka merciin denetimine de tâbi değildir.¹²¹ Temsil kavramı soyut nitelik taşıyan halk iradesi anlayışı üzerinde konumlanmıştır, temsilcilik kurumuyla da bu soyut anlayış somut hâle gelmiştir.¹²²

Millet ve temsilciler arasındaki ilişkinin hukukî niteliğinin belirlenmesi bağlamında özel hukuktaki temsil ilişkisine dönecek olursak; özel hukuktaki temsil ilişkisinin kanuna ya da tarafların iradesine dayanarak kurulduğunu görürüz.¹²³ Temsil yetkisinin kaynağına göre yapılan ayırım doğrultusunda, temsil yetkisinin kaynağı kanuna dayanıyorsa kanunî temsil söz konusu olacaktır. Kanunî temsile velayet ilişkisini örnek olarak gösterebiliriz.¹²⁴ Velinin temsil yetkisi, küçüğün iradesinden değil kanundan kaynaklanmaktadır. İradi temsilde ise temsil yetkisi bir hukuksal işlemde doğmaktadır.¹²⁵ Tarafların iradesine dayanan vekâlet ilişkisinde temsilin varlığı bir hukuki işleme dayanmaktadır. Temsil ilişkisini kuran bu hukuki işlem de vekâlet sözleşmesidir. Her vekâlet mutlaka bir temsil ilişkisine dayanmak zorundadır fakat her temsil ilişkisi vekâlet sözleşmesine dayanmak zorunda değildir.¹²⁶ Özel hukuktaki temsil ilişkisinden anayasa hukukundaki temsil ilişkisine döndüğümüzde, “vekâlet” kavramının kullanıldığı göze çarpmaktadır. Anayasa hukukunda geçerli olan vekâlet teorisine göre parlamentolar yetkilerini bir vekâlet ile elde ederler. Bu bağlamda da millet ile milletvekilleri arasındaki ilişki bir vekâlet ilişkisidir.¹²⁷

¹²⁰ Gözler (2011), s. 445.

¹²¹ Gözler (2011), s. 667-668.

¹²² H. Özcan (2006). *Yasama Bağışıklıkları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 23.

¹²³ Gözler (2011), s. 668.

¹²⁴ Velayet ilişkisi Medeni Kanun’un 335 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir.

¹²⁵ Kılıçoğlu (2013), s. 228-229.

¹²⁶ Kılıçoğlu (2013), s. 228.

¹²⁷ Gözler (2011), s. 669.

Anayasa hukukunda vekâlet ilişkisinin niteliği konusunda hâkim iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre, vekâlet ilişkisi özel hukukta olduğu gibi emredici nitelik taşımaktadır ve bu görüşe de emredici vekâlet teorisi adı verilmektedir.¹²⁸ Bir diğer görüşe göre ise, milletvekilleri ile millet arasındaki ilişki aslında bir vekâlet ilişkisi olmakla birlikte, bu vekâletin niteliği özel hukuktaki vekâletten önemli ölçüde ayrılmaktadır ve siyasal bir nitelik arz etmektedir. Bu görüşün en önemli özelliği de emredici nitelikte olmamasıdır.¹²⁹

1.3.2. Emredici Vekâlet Teorisi

Feodal dönemde kral ve senyörler arasında paylaşılan iktidar zamanla kralın mutlak olarak elinde bulundurduğu bir iktidara dönüşmüştür. Kralın iktidarı mutlak olarak elinde bulundurduğu bu dönemde, Eta Jenero'daki vekillerin iktidara katılmaları mümkün olmamıştır. Zira bu dönemde kralın parlamentoyu istediği zaman toplantıya çağırması, parlamenter sistemin de kökleşmesini engellemiştir.¹³⁰ 14. yüzyıldan 1789 Fransız İhtilaline kadar değişim gösteren Eta Jenero'da emredici vekâlet anlayışı hâkimdir. Yani seçmenler, temsilcileri önemli ölçüde denetleme imkânına sahiptirler.¹³¹

Emredici vekâlet teorisinde en dikkat çekici husus, parlamentodaki her milletvekilinin belli bir seçim çevresine ait olduğudur ve bu bağlamda da temsilciler ile seçmenler arasında bir vekâlet sözleşmesinin olmasının kabul edildiğidir. Her milletvekili seçildiği seçim çevresinin vekilidir. Milletvekillerinin parlamentoda gerçekleştirdikleri faaliyetler, seçmenlerin nam ve hesabıdır.¹³²

Emredici vekâletin bazı ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Bunları temsilcilere emir ve talimat verme yetkisi, temsil olunanların temsilciyi verilen talimatların yerine getirilip getirilmediği konusunda denetim yetkisi, temsil olunanların temsilcinin

¹²⁸ Gözler (2011), s. 669.

¹²⁹ Gözler (2011), s. 669.

¹³⁰ Sarıca (1969), s. 30.

¹³¹ Sarıca (1969), s. 35.

¹³² Gözler (2011), s.670.

görevine son verme yetkisi şeklinde sıralanması mümkündür.¹³³ Temsilcilerin de seçmenlerin emir ve talimatlarını yerine getirme, seçmenlerin açık talimatının bulunmaması hâlinde de seçmenlerin beklentilerine göre hareket etmeleri gerekir. Bunların karşılığında seçmenlerin bir ücret talep etmeleri söz konusu olabilmektedir.¹³⁴ Emredici vekâlet teorisinin bu ayırt edici özellikleri, teorisinin halk egemenliği ilkesine dayandığını göstermektedir. Halk egemenliği ilkesine göre tüm halk egemenliğin bir bölümüne sahip olduğu için temsilcilerin temsil olunanların emir ve talimatlarına uygun hareket etmemesi hâlinde temsilcinin azlinin söz konusu olması iki önemli sorunu ortaya çıkarmaktadır.¹³⁵ Bunlardan ilki emredici vekâlet teorisinin temsili rejimin varlığını geçersiz kılmasıdır. Çünkü temsilcilerin kanun yapım sürecinde ve karar alma süreçlerinde kamunun çıkarlarına göre bağımsız bir biçimde hareket etmesi gerekirken seçmenlerin emir ve talimatlarına uygun davranması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.¹³⁶ İkinci sorun ise emredici vekâlet teorisinin uygulamada düzenlenmesinin zor olmasıdır. Emredici vekâlet ilkesinin doğduğu tarihten bugüne temsilcilerin belirlenmesi aşamasındaki rol siyasi partilere verilmiştir.¹³⁷

1789 Fransız İhtilaline kadar Fransa'da Eta Jenero'da uygulanan emredici vekâlet anlayışına göre milletvekillerinin en önemli görevi kendilerini seçen seçmenlerin istek ve şikâyetlerinin toplandığı defterlerde yer alan görüşleri gerçekleştirmek için kralı ikna etmektir.¹³⁸ Fakat milletvekillerinin bu defterlerde herhangi bir değişiklik yapması mümkün değildir. Ancak vekâlet verenlerin rızası ve bilgisi dâhilinde defterlerde değişiklik yapılması mümkündür. Bu durum Eta Jenero'daki milletvekilleriyle seçmenler arasındaki vekâlet ilişkisinin emredici nitelikte olduğunun göstergesidir.¹³⁹ Aralarındaki emredici vekâlet ilişkisi gereğince milletvekillerinin, parlamentodaki

¹³³ Araslı (1972), s. 12.

¹³⁴ Araslı (1972), s. 12.

¹³⁵ Teziç (2013), s. 281.

¹³⁶ Teziç (2013), s. 281.

¹³⁷ Emredici vekâlet ilkesinin yasaklandığı temsili rejimlerde zaman zaman temsili demokrasi ile bağdaşmayan uygulamalara rastlanabilmektedir. Fransa'da III. Cumhuriyet döneminde çıkarılan bir organik kanunda emredici vekâlet yasağı bulunmasına rağmen milletvekili adaylarından tarihsiz istifa mektubu alınmıştır. Açık istifa olarak adlandırılan bu uygulamada temsilcilerin seçimi aşamasında destek veren seçim komiteleri parlamentoda beğenmediği bir durum söz konusu olduğunda açık istifa mektubuna tarih ekleyerek istifayı yürürlüğe koymaktadırlar; Teziç (2013), s. 282.

¹³⁸ Sarıca (1969), s. 35.

¹³⁹ Sarıca (1969), s. 37.

toplantıların sonrasında seçmenlerine hesap verme zorunluluğu bulunmaktadır.¹⁴⁰ 15. yüzyıldan itibaren temsilciler ile seçmenler arasındaki ilişkide bir değişim yaşanmış, seçmenlerin temsilcileri üzerindeki denetim mekanizmaları daha da genişlemiştir.¹⁴¹

Günümüzde emredici vekâlet teorisini uygulayan bir ülke kalmamakla birlikte, dağılmadan önce Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'de emredici vekâlet teorisi uygulanmıştır. Bu dönemde seçmenlerin temsilcilere yazılı olarak emir verebilmesi mümkün olduğu gibi temsilcilerin seçmenler tarafından görevden alınması da mümkündür.¹⁴²

1.3.3. Doğrudan Demokrasi İdealinden Temsili Demokrasi Zorunluluğuna

1.3.3.1. Doğrudan Demokrasinin Anlamı

Temsili demokrasinin karşısında yer alan doğrudan demokrasi, kanunlaştırma faaliyetinin ve kamu gücüne ilişkin kararların alınmasının halkın kendisi tarafından gerçekleştirildiği bir sistemi ifade etmektedir.¹⁴³ Yöneten-yönetilen¹⁴⁴ kavramlarının halkın kendisinde vücut bulduğu doğrudan demokrasi anlayışında bir parlamento yer almadığı gibi yürütme ve yargı organı da bulunmaz.¹⁴⁵ Doğrudan demokrasi anlayışının hâkim olduğu bir toplumun ve ülkenin çeşitli özellikleri taşıması gerekir. Böyle bir yönetim anlayışında ülkenin egemenlik sahibi olduğu toprak parçasının yüz ölçümünün küçük olması gerektiği gibi ülke nüfusunun da oldukça az olması gerekir.¹⁴⁶ Doğrudan demokrasi anlayışının ideal bir uygulaması olabilmesi için hâkim olduğu ülke ve toplum

¹⁴⁰ Gözler (2011), s. 672.

¹⁴¹ Sarıca (1969), s. 36

¹⁴² Gözler (2011), s. 672.

¹⁴³ Teziç (2013), s. 294.

¹⁴⁴ Her ne kadar doğrudan demokrasinin yöneten –yönetilen kavramlarını birleştirdiğini söylesek de, Eski Yunan'da ortaya çıkan doğrudan demokrasi anlayışında kent devletinde yaşayan herkes vatandaş olmadığı için, herkesin yönetimde söz sahibi olması mümkün değildi. Dolayısıyla yönetime katılanlar halkın küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı. Teziç (2003), s. 294; Ayrıca liderlik kavramı bu dönemde mevcut olduğundan bazı görevlendirmeler seçim ya da kura gibi yollarla verilmekteydi. Böylece her ne kadar tüm halk yönetime katılamasa da demokrasiye en çok yaklaşan yönetim biçimi uygulanmaktaydı; Sartori (2014), s. 342.

¹⁴⁵ Gözler (2011), s. 655-656; Teziç (2003), s. 294.

¹⁴⁶ Teziç (2013), s. 294.

bakımından çeşitli zorunlulukların olması, doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanmasını imkânsız hâle getirmektedir.¹⁴⁷ Rousseau doğrudan demokrasinin imkânsızlığını “Eğer Tanrılardan oluşan bir halk olsaydı, kendini demokratik bir şekilde yönetirdi. Böylesine kusursuz bir yönetim insanlara uygun değildir.” sözleriyle ifade etmiştir.¹⁴⁸

Doğrudan demokrasinin ilk örneklerine Antik Yunan’da rastlandığı kabul edilmektedir. Antik Yunan’da kent devletlerinde yaşayan vatandaşlar, agora veya forum olarak adlandırılan meydanlarda bir araya gelerek halk meclislerini oluştururlardı. Ekklesia olarak adlandırılan bu meclislerde başta kanunları oylamak olmak üzere, hâkimlerin atanması, savaş ve barış kararı ile siyasal davaların karara bağlanması gerçekleştirilirdi.¹⁴⁹

Doğrudan demokrasinin günümüzdeki örneklerine ise İsviçre’nin Landsgemeinde ve ABD’nin bazı eyaletlerinde¹⁵⁰ “town meeting” adı verilen halk meclislerinde rastlanmaktadır.¹⁵¹

İsviçre’de Landsgemeinde aracılığıyla doğrudan demokrasinin uygulandığı kantonlar Glarus Kantonu ve Appenzell Innerrhoden Yarım Kantonudur. Önceden doğrudan demokrasi uygulaması mevcut olan bazı kantonlarda da doğrudan demokrasi uygulamasına son verilmiştir.¹⁵² Landsgemeinde olarak adlandırılan halk meclislerinde halk senede bir kere toplanır ve toplantılara katılabilmek için Kanton’da ikamet ediyor olmanın yanı sıra on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekmektedir.¹⁵³ Bu şartları taşıyan kişiler seçmen kartını göstermek suretiyle veya kılıç kuşanarak kasaba meydanında halk

¹⁴⁷ Gözler (2011), s. 656.

¹⁴⁸ J. J. Rousseau (2005). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev: Turhan Ilgaz). Ankara: Paragraf Yayınevi, s. 108.

¹⁴⁹ Gözler (2011), s. 656.

¹⁵⁰ “Town meeting” kurumları aracılığıyla doğrudan demokrasi örnekleriyle karşılaştığımız ABD eyaletleri New England bölgesinde yer alan Connecticut, Maine, Massachusetts, New Hampshire ve Vermont’dur. Bu eyaletlerdeki kasabalarda halk meclisleri toplanmaktadır; Gözler (2011), s. 658-659.

¹⁵¹ Şen (2013), s. 7.

¹⁵² Gözler (2011), s. 657.

¹⁵³ Gözler (2011), s. 658.

meclisini oluştururlar. Halk meclisinde anayasa ve kanunların yapımı, hâkimlerin ve bazı kamu görevlilerinin seçimi ile kamu harcamalarını onaylanması gibi işlemler gerçekleştirilir.¹⁵⁴

Doğrudan demokrasi uygulamasının ABD örneğinde ise, “town meeting” adı verilen ve mekân olarak bir okulun amfisinde halk meclislerinde senede bir ya da birkaç kez toplanılır. Halk meclisinde kasabanın yönetimi ve yöneticilerin seçimi ile ilgili kararlar alınır.¹⁵⁵

İsviçre ve ABD örneklerine bakıldığında, doğrudan demokrasinin uygulama alanı bulunduğu yerlerde nüfusun yoğun olmadığı görülmektedir. Bu bölgelerde kasaba düzeyinde kalan nüfus yoğunluğu, doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğini sağlamıştır.¹⁵⁶ Antik Yunan uygulamasında da herkesin oy hakkına sahip olmaması sebebiyle doğrudan demokrasi mümkün olabilirken, oy hakkına getirilen sınırlamalar ve halk meclislerinin nadiren toplanması açısından doğrudan demokrasinin gerektirdiği tüm unsurları içermemektedir.¹⁵⁷ Doğrudan demokrasinin uygulanmasına imkân veren koşulların bulunmaması, temsili demokrasiyi zorunlu hâle getirmektedir.¹⁵⁸

Doğrudan demokrasinin teorik kökenini incelediğimizde, halk egemenliği teorisine dayandığı görülmektedir. Doğrudan demokrasinin kökenini oluşturan halk egemenliği teorisi, Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi” kuramına dayanmaktadır.¹⁵⁹ Buna göre, devlet erklerini ancak genel irade yönetebilecektir, egemenlik genel iradenin icrasıdır. Egemenlik halktan başkası tarafından temsil edilemeyeceği için, başkasına devredilmesi ya da bölünmesi mümkün değildir.¹⁶⁰ İktidarın halk tarafından devredilmemesinden yana olan Rousseau da bunun ancak çok küçük devletlerde mümkün olabileceğinin

¹⁵⁴ Gözler (2011), s. 658.

¹⁵⁵ Gözler (2011), s. 658-659; Şen (2013), s. 8.

¹⁵⁶ Şen (2013), s. 8.

¹⁵⁷ Şen (2013), s.8-9.

¹⁵⁸ Teziç (2003), s. 296.

¹⁵⁹ Gözler (2011), s. 660

¹⁶⁰ Rousseau (2005), s. 58-61.

farkındadır.¹⁶¹ Temsil kavramına oldukça mesafeli yaklaşan Rousseau, seçimsiz temsil yerine temsilsiz seçim ilkesini ortaya koymaktadır.¹⁶²

1.3.3.2. Temsili Demokrasinin Farklı Bir Adlandırılışı Olarak Poliarşi

Bir ülkede geniş ölçekli bir demokrasinin varlığından söz edebilmemiz için, bazı politik kurumların bulunması gerekmektedir. Bu kurumlar Robert Dahl tarafından aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:¹⁶³

1. Etkin siyasal makamların seçimle iş başına gelmesi.
2. Özgür, adil, düzenli aralıklarla yapılan seçimler.
3. İfade özgürlüğü.
4. Alternatif bilgilenme kaynaklarının varlığı.
5. Kurumsal özerklik.
6. Vatandaşların dâhil edilmesi.

Etkin siyasal makamların seçimle iş başına gelmesi, Bir siyasal sistemde devlet politikalarını belirleyecek kişilerin anayasal düzenlemeler doğrultusunda halk tarafından seçilmesidir.¹⁶⁴

¹⁶¹ Sartori (2014), s. 49.

¹⁶² Sartori (2014), s. 49.

¹⁶³ R. Dahl (2001). *Demokrasi Üstüne* (Çev. B. Kadioğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi, s. 88-90; Gözler (2011), s. 635; Dahl'a göre ifade edilen altı kurumdan birinin bir rejimde bulunmaması veya işler olmaması o rejimin demokrasi olarak kabul edilmemesi sonucunu doğurur. Bu yöntem kullanılarak siyasal rejimlerin demokratik olup olmadığı tespit edilebilmektedir. C. Tilly (2011). *Demokrasi*. Ankara: Phoenix Yayınları, s. 27-28.

¹⁶⁴ Dahl (2001), s. 89.

Özgür, adil ve düzenli aralıklarla yapılan seçimler, etkin siyasal makamları belirleyen seçimlerin düzenli aralıklarla yapılması ve bu seçimlerin aynı zamanda özgür ve adil olması anlamına gelir.¹⁶⁵

İfade özgürlüğünün varlığı, bireylerin ağır sonuçlarla karşılaşma ihtimali olmaksızın siyasal makamları, hükümeti sosyo-ekonomik düzeni eleştirebilme imkânının olduğu bir düzeni ifade etmektedir.¹⁶⁶

Alternatif bilgilenme kaynaklarının varlığı, bireylerin gazete, dergi, kitap gibi ve medya aracılığıyla bilgilenmesinin yanında diğer vatandaşlardan, alternatif ve tarafsız bilgi kaynaklarından da faydalanmasını gerektirir.¹⁶⁷

Kurumsal özerklik, siyasi partiler veya çıkar grupları aracılığıyla politik konularda etkinlik gösterebilmesini ifade etmektedir.¹⁶⁸

Vatandaşların dâhil edilmesi, bir ülkede yaşayan ve kendisine o ülkenin kanunları uygulanan hiçbir bireyin yukarıda saydığımız beş kurumdan yoksun bırakılmaması anlamına gelir.¹⁶⁹

Bir siyasal sistemde, poliarşinin dikkat çeken iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki böyle bir düzende vatandaşlık kavramının ülkede yaşayan yetişkinlerin büyük bölümünü kapsayacak şekilde geniş tutulmuş olması, ikincisi ise vatandaşlık haklarının muhalefet etme hakkını ve etkin siyasal makamları seçimle görev başından uzaklaştırma

¹⁶⁵ Seçimlerin adil olması aynı zamanda tarafsız olması demektir. Seçimler sırasında hiçbir kişiye ya da ya da gruba ayrıcalık tanınmamasını gerektirir. Düzenli ve makul aralıklarla gerçekleştirilen seçimler adil seçimler olarak nitelendirilebilir. Elklit Jorgen & P. Svensson (1997). What Makes Elections Free and Fair? *Journal of Democracy*, 8 (3), s. 35. https://www.researchgate.net/profile/Jorgen_Elklit/publication/235351533_What_Makes_Elections_Free_and_Fair/links/5819f81d08ae3c82664c0e65/What-Makes-Elections-Free-and-Fair.pdf (Erişim tarihi: 11.12.2017)

¹⁶⁶ Dahl (2001), s. 90.

¹⁶⁷ Dahl (2001), s. 90.

¹⁶⁸ Dahl (2001), s. 90.

¹⁶⁹ Dahl (2001), s. 90.

hakkını içermesidir.¹⁷⁰ Vatandaşlık kavramının ve dolayısıyla oy hakkının sınırlandırıldığı bir düzen, muhalefet hakkını da küçük bir gruba indirgemektedir. Vatandaşlık kavramının geniş tutulmasına rağmen muhalefet hakkının bulunmadığı bir sistem de poliarşiden uzaklaşıp otoriter bir rejime yaklaşmaktadır.¹⁷¹

Yukarıda saydığımız kurumlar, bir ülkenin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için gereklidir ancak yeterli değildir. Poliarşik bir düzenin hâkim olmadığı ülkeler, bir gün poliarşiye erişeceklerinin arzusu içinde olmalarına rağmen, poliarşi ile yönetilen ülkeler ise poliarşinin yetersizliğinden yakınmaktadırlar. Poliarşinin yetersizliğinden yakınılan ülkelerde ise poliarşiyi aşkın bir demokrasi türüne rastlandığı görülmektedir.¹⁷² Poliarşinin hâkim olduğu bir düzende insan hak ve özgürlüklerinin olukça güçlü bir korumaya sahip olduğu görülmektedir. Poliarşi halkın karar alma sürecine katılımını bir Yunan kent devletlerindeki gibi sağlamasa da, halkın çoğunluğunun karşı olduğu politik anlayışın uzun süre devam etmesine olanak sağlamamaktadır.¹⁷³

1.3.4. Temsili Demokrasinin Dayandığı Temel İlkeler

1.3.4.1. Egemenliğin Kullanımında Siyasal Katılımın Gerekliliği

Modern devletin ayırt edici özelliklerinden biri, tanımı konusunda bir uzlaşma sağlanamamış olan siyasal katılma¹⁷⁴ kavramıdır.¹⁷⁵ Temsili demokrasi modelinde

¹⁷⁰ Dahl (1993), s. 280.

¹⁷¹ Dahl (1993), s. 280.

¹⁷² Dahl (1993), s. 282, 283.

¹⁷³ R. Dahl (2005). Demokrasinin Eleştirileri ve Poliarşi (Çev. M. Aslan) *Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı- Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi* (Ed. C. C. Aktan). Ankara: Çizgi Kitabevi, s. 223.

¹⁷⁴ Siyasal katılmayı ifade ederken değinilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza siyaset kavramı çıkmaktadır. Siyaset, bir seçme faaliyetidir. Kamusal alanda bulunan konular hakkında, seçme ile ilgili işlemler siyaset kavramını meydana getirir. Bu faaliyet gerçekleştirilirken, menfaat temelli veya bazı değerler esas alınarak hareket edilebilir. Bu tanımdan hareketle, siyasetin yani seçme faaliyetinin tüm toplumlar için zorunlu olduğunu ifade etmemiz gerekir. Kökenini Eski Yunan'a kadar götüreceğimiz gelişmeler sayesinde siyasal katılmanın gerçekleştirilebileceği, siyasal kadrolar meydana gelmiştir. D. Baykal (1970). *Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 13-23.

¹⁷⁵ E. Özbudun (1975). *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 1.

siyasal katılma, siyasal çoğulculuk kavramıyla aynı önemi haizdir.¹⁷⁶ Siyasal katılma konusunda uzlaşa sağlanamamasının birçok sebebi bulunsa da en önemli sebep gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde siyasal katılmanın demokrasinin pekişmesinde bir süreç olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁷⁷ Siyasal katılma, bireyin siyasal sistem içinde yer almaya başladığı bir süreci ifade etmektedir.¹⁷⁸ Siyasal katılmanın çeşitli açılardan ele alınması mümkündür. Siyasal katılmaya betimleyici bir açıdan yaklaşıldığında, bir ülkede siyasal katılmanın hangi boyutlarda olduğu değerlendirilebilir. Analitik bir bakış açısıyla yaklaşıldığında ise siyasal katılmanın sebep ve sonuçlarının değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Siyasal katılmanın normatif bir açıdan da ele alınması mümkündür. Normatif açıdan bakıldığında siyasal demokrasi ile siyasal katılma arasında bir bağlantı kurularak, siyasal katılmanın hem kişiler hem de toplum açısından faydalı olduğu sonucuna varılabilir.¹⁷⁹ Siyasal katılmanın ilk örneklerine Antik Yunan'da rastlanmaktadır. Antik Yunan'da kent devletlerinde halkın katılımıyla alınan kararlar için oluşturulan kurultaylar hem halk meclislerinin öncülüğünü yapmakta hem de siyasal katılmanın ilk örneğini oluşturmaktadır.¹⁸⁰

Siyasal katılmanın, devlet yönetimine katılma dışında farklı iktidar ilişkileri açısından ele alınması mümkün olsa da çalışmamız açısından devlet yönetimine katılma boyutuyla ele almamız gerekmektedir. Bu bağlamda siyasal katılma Özbudun tarafından “vatandaşların, merkezî veya yerel devlet organlarının personelini veya kararlarını etkilemek üzere kendileri veya başkaları tarafından tasarlanmış, hukukî veya hukuk dışı¹⁸¹, başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁸² Siyasal

¹⁷⁶ B. Yücel (2013). “Seçimlere Katılma Oranının Siyasal sisteme Etkisi Üzerine Gözlemler”. *Yasama Dergisi*, (24), s. 9.

¹⁷⁷ B. Uysal (1984). *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailenin Etkisi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, s. 1.

¹⁷⁸ Birey, siyasal sistem içinde yer almaya başladıktan sonra ne düzeyde yer alacağı, siyasal katılma eylemini yerine getirirken bireyin üstlenmesi gereken yükümlülükler siyasal yapı ve siyasal kültür tarafından belirlenecektir. Bireyin içinde bulunduğu toplumda siyasal kültürün daha da önemlisi demokratik siyasal kültürün gelişmişlik düzeyine göre bireyin siyasal sistemde yer alma oranı da artacaktır. E. Kalaycıoğlu (1984). *Çağdaş Siyasal Bilim- Teori Olgu ve Süreçler*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, s. 199.

¹⁷⁹ Özbudun (1975), s. 1.

¹⁸⁰ Eroğul (1999), s. 19.

¹⁸¹ Hukuk dışı siyasal katılma ile isyanlar, kanuna aykırı gösteriler, siyasi amaç taşıyan zor kullanma ve başarıya ulaşmayan etkileme girişimleri kastedilmektedir. Özbudun (1975), s. 2.

katılmanın kısaca, yönetilenlerin yönetimde söz sahibi olma çabası şeklinde de tanımlanması mümkündür.¹⁸³ Siyasal katılmanın bu tanımından hareket ettiğimizde, siyasal katılmada davranış unsurunun göze çarptığını görmekteyiz. Ancak siyasal katılmadaki bu davranış, özellik arz etmektedir. Bu özellik hem birey açısından hem de yöneldiği amaç açısından mevcuttur. Birey açısından sübjektif bir nitelik taşıyan bu davranışın yöneldiği amaç siyasal iktidarın kararlarını etkilemektir.¹⁸⁴ Katılma, eşitsiz bir ilişkide, üstün konumda yer alan otoritenin, kararlarını etkilemeyi hedefler.¹⁸⁵ Siyasal katılmanın dar ve geniş anlamda ifade edilmesi de mümkündür. Dar anlamda siyasal katılma sadece seçimlere katılım ve oy kullanma gibi kavramlarla açıklanırken, geniş anlamda katılma oy vermeyi de içerecek biçimde katılmaya ilişkin davranışları ifade eder.¹⁸⁶

Siyasal katılma her ne kadar bir tarafında bireyin diğer tarafında ise siyasal karar mekanizmalarının yer aldığı ikili bir ilişkiyi ifade etse de, bazı davranışların siyasal katılma görünümü taşımakla birlikte gerçek anlamda siyasal katılma niteliğinde olmaması durumu da söz konusu olabilir. Bireyin kendi iç dünyasından kaynaklanmayıp, bireyin siyasal davranışlarını etkileme iktidarına sahip olan başka birinin, baskı grubunun veya siyasal partinin telkinleriyle gerçekleşen eylemler siyasal katılmadan farklı olarak uyarılmış siyasal katılmayı oluşturmaktadır.¹⁸⁷ Uyarılmış siyasal katılma söz konusu olduğunda, seçimlere katılım apolitik bir nitelik arz etmektedir. Uyarılmış seçmenler ailenin veya klan başının yönlendirmesiyle oy kullanmaktadır. Oy kullanma eyleminin arkasında bilinçli bir seçim süreci gerçekleşmez.¹⁸⁸ Uyarılmış katılma kavramıyla, katılmada iradilik unsurunun tartışıldığı

¹⁸² Özbudun (1975), s. 4. Kalaycıoğlu da benzer biçimde siyasal katılmayı, siyasal topluluğun bir parçası olan bireylerin, siyasal iktidarın kararlarını etkilemek için gerçekleştirdiği, birey ile siyasal karar mekanizmaları arasında etkileşimi sağlayan bir eylem olarak ifade etmiştir. Kalaycıoğlu (1984), s. 200.

¹⁸³ Eroğul (1999), s. 17.

¹⁸⁴ Kalaycıoğlu (1984), s. 199-200.

¹⁸⁵ A. Çukurçayır (2002). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi. Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset*. Konya: Çizgi Kitabevi, s. 27.

¹⁸⁶ Bireysel katılım, toplu katılım ile sürekli ve yaygın katılım gibi davranışlar geniş anlamda katılımın örnekleridir. Çukurçayır (2002), s. 30.

¹⁸⁷ Kalaycıoğlu (1984), s. 20-201.

¹⁸⁸ C. L. Kim (1974). "*Siyasal Katılma ve Uyarılmış Oylama*". (Çev. G. Göksun). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, (1-4), s. 99.

görülmektedir. Seçmenlerin iradelerinin yönlendirilmesi zorlama, bağlılık veya saygı gibi gerekçelerle temellendirilebilir.¹⁸⁹

Katılmanın saikleri ortaya koyulmaya çalışılırken; katılmanın değil de katılmamanın daha doğal olduğu sonucuna varanlar olmuştur. Siyasal katılmanın saiklerinin ise kişisel bağlılık, çıkar, dayanışma ve vatandaşlık gibi duygular olduğu saptanmıştır.¹⁹⁰

Siyasal katılmaya konu olan eylemlerin zorluk derecesine göre yapılan sınıflandırmaya baktığımızda; bu eylemlerin üç sınıfa ayrıldığı görülmektedir. Bu sınıflandırmada izleyici nitelikteki eylemler en kolay eylemleri oluştururken, geçiş niteliğindeki eylemler daha zor olan sınıflandırmada yer almaktadır. En zor eylemler ise gladyatör niteliğindeki eylemlerdir. Bu sınıflandırmaya göre daha zor olan bir eylemi gerçekleştiren birey, daha kolay bir eylemi evleviyetle gerçekleştirebilecektir.¹⁹¹ Siyasal katılmaya konu olan eylemler Robert Dahl tarafından da ilgi, önemseme, bilgi ve eylem şeklinde ifade edilmiştir. Siyasal katılmanın ilgi boyutu siyasal olayları izlemeyi ifade ederken, bilgi olaylar ve siyasal sorunlar hakkında bilgi sahibi olmayı, eylem de siyasal olaylara aktif olarak katılmayı ifade etmektedir.¹⁹² Katılmanın boyutlarını ifade ederken belirtmemiz gerekir ki, saydığımız katılma eylemleri demokratik siyasal katılmanın örnekleridir. Mevcut düzeni değiştirmek için zor kullanma, şiddet eylemleri, terör

¹⁸⁹ Özbudun (1975), s. 3.

¹⁹⁰ Katılmanın saikleri ele alındığında, kişisel bağlılığa dayanan siyasal katılma uyarılmış siyasal katılma özelliğini taşımaktadır. Dayanışmadan kaynaklanan siyasal katılma ise içinde bulunduğu toplumsal gruba bağlılığını ifade etmektedir. Çıkara dayalı katılmada ise çıkarın niteliğine göre katılmanın farklı biçimlere bürünmesi mümkündür. Vatandaşlık duygusundan kaynaklanan katılmada ise katılma ahlaki bir yükümlülükten kaynaklanmaktadır. Özbudun (1975), s. 5.

¹⁹¹ Siyasal katılmaya konu olan eylemlerden izleyici nitelikte eylemleri bir parti rozetini taşımak, bir kimseyi belli bir parti ya da kişiye oy vermek için ikna etmek, herhangi bir siyasal konu hakkında konuşmak şeklinde örneklendirebiliriz. Geçiş niteliğinde eylemlere ise, bir toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmak, bir parti kampanyasına para yardımında bulunmak örneklerini verebiliriz. Son olarak geçiş niteliğinde eylemlere ise bir siyasi partide bir pozisyonda yer almak, bir siyasi makam için aday olmak ve bir siyasi partinin aktif üyesi olmak örnekleri verilebilir. Kalaycıoğlu (1984), s. 202-203.

¹⁹² Kapanı (2005), s. 131.

faaliyetleri, hükûmet darbesi gibi hareketler her ne kadar siyasal sonuç elde etmek amacıyla gerçekleştirilse de, normal katılma sürecine dâhil değildirler.¹⁹³

Yukarıda sayılan siyasal katılma eylemlerine bakıldığında herkesin katılma davranışını aynı şekilde gerçekleştirmediği görülmektedir. Bireylerin farklı biçimlerde siyasal katılma eylemlerini gerçekleştirmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepleri psikolojik, kültürel, çevresel ve sosyo-ekonomik sebepler olarak sınıflandırmamız mümkündür.¹⁹⁴ Katılmayı etkileyen sebeplerden psikolojik sebeplere baktığımızda, bunlardan en önemlisi olarak karşımıza etkenlik duygusu çıkmaktadır. Etkenlik duygusu, bireyin gerçekleştireceği eylemlerle çevresinde etki yaratabilecek güçte hissetmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda kişilerin çevreyi etkileme konusundaki özgüveni ile siyasal katılma arasında da bir bağ bulunmaktadır. Kişinin etkenlik duygusunun artmasıyla birlikte, siyasal katılma da artmaktadır.¹⁹⁵

Bireylerin siyasete ilgilerine göre sınıflandırılması mümkündür. Dahl, siyasal katılma bakımından bireyleri dört açıdan sınıflandırmıştır. Buna göre bireyler siyasal olmayan tabaka, siyasal tabaka, iktidar peşinde koşanlar ve iktidar sahipleri olarak dört sınıfa ayrılabilir. Bu sınıflandırmada iktidarı elinde bulunduranlar ve iktidar peşinde koşanlar oldukça azdır. Siyasal katılma bağlamında, siyasal olmayan tabaka ile siyasal tabaka ayrı bir önemi haizdir.¹⁹⁶ Siyasal tabaka ile siyasal olmayan tabakanın net bir biçimde ayrılması mümkün değildir. Ancak siyasal olmayan tabakayı, siyasal sorunlar ve olaylar karşısında bilgi ve ilgileri olmayan kimseler oluşturmaktadır. Siyasete olan bu ilgisizliğin ekonomik seviyesi gelişmiş ülkelerde daha da yoğun gerçekleştiği görülmektedir.¹⁹⁷

Ekonomik ve demokratik açıdan gelişmiş ülkelerde yaşanan depolitizasyonun sebeplerini ortaya koymak gerekmektedir. Zira demokrasinin pekiştiği toplumlarda, siyasi partilerin arasındaki yoğun ayrılıkların ortadan kalkması ve halkın seçim sürecine

¹⁹³ Kapani (2005), s. 132.

¹⁹⁴ Kapani (2005), s. 133.

¹⁹⁵ Baykal (1970), s. 97, 98.

¹⁹⁶ Kapani (2005), s. 133-134.

¹⁹⁷ Kapani (2005), s. 134.

katılım oranındaki düşüklük bir depolitizasyon sürecini ortaya koymaktadır. Yaşanan bu depolitizasyonun sebepleri arasında bireylerin hayat standardındaki artış ile ekonomik ve demokratik gelişmelere bağlı olarak yaşanan toplumsal sorunların çözümünün daha zor bir hâle gelmesi gösterilebilir.¹⁹⁸ Bunların yanında sistemin iyi işlemesi ve halkın oy kullanmak suretiyle değişime inanmaması depolitizasyona neden olmaktadır.

Siyasal katılmanın çeşitli biçimlerde yansması mümkünken, bunlardan en önemlisi kuşkusuz ki seçimlere katılmadır. Parlamento kompozisyonunun oluşması, yerel yöneticilerin seçilmesi ve anayasa değişikliklerine ilişkin halkoylamaları siyasal katılmanın en üst aşamalarında yer almaktadır.¹⁹⁹ Demokratik bir devlette siyasal katılma eylemi gerçekleştirilirken sahip olunan tercih özgürlüğü üzerinde durmak gerekir. Bu bağlamda bireylerin siyasal tercihte bulunurken, kendileri dışında başka girdilerin siyasal katılma sürecine dâhil olduğu görülmektedir. Bireyin tercihte bulunurken sosyal veya aile baskısı altında kalması tercih özgürlüğünü ortadan kaldırmaktadır.²⁰⁰ Siyasal katılma davranışına yalnızca demokratik değil totaliter bir devlette de rastlanmaktadır. Ancak demokratik bir sistem içindeki siyasal katılma ile totaliter bir sistemdeki siyasal katılma aynı nitelikte değildir. Demokrasilerin aksine totaliter sistemlerde siyasal katılma ideolojik destek sağlamak amacıyla kitlelerin seferber edilmesi şeklindedir. Her iki sistemde siyasal katılmanın üstlendiği işlevi ifade edecek olursak, demokratik sistemlerde siyasal karar mekanizmalarını etkileme aracı olan siyasal katılmanın totaliter bir sistemde toplumsal bütünleşme aracına dönüştüğünü görmekteyiz.²⁰¹ Siyasal katılma açısından, katılma ortamı da önemlidir. Bu bağlamda katılmanın mutlak koşullarının bulunduğunu söylememiz mümkündür. Bu koşulları da bağımsız bir devlet, yönetilenlerin can güvenliği, kişilerin sahip olması gereken belli bir eğitim düzeyi, siyasal katılma eyleminin gerçekleştirilebileceği bir hukuk düzeni, katılmayı mümkün kılan bir düşünce ortamı ve son olarak da belirli düzeyde iletişim sisteminin kurulmuş olması olarak sıralamamız mümkündür.²⁰²

¹⁹⁸ Kapani (2005), s. 135.

¹⁹⁹ Yücel (2013), s. 12.

²⁰⁰ Kapani (2005), s. 138.

²⁰¹ Kapani (2005), s. 141-143.

²⁰² Eroğul (1999), s. 45-46.

Siyasal katılmanın teorik boyutlarına değindikten sonra Türkiye'deki geçmişine baktığımızda Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerini ele almamız gerekir. Osmanlı- Türk anayasal gelişmeleri içinde iktidarı sınırlayan ilk anayasal belge 1808 tarihli Sened-i İttifak'tır. Ancak belgeyi siyasal katılma niteliği açısından ele aldığımızda, katılmanın öznesinin ayan beyleri olduğu göz önüne alınarak gerçek bir katılma niteliğini taşımadığını söylemek mümkündür.²⁰³ Bu bağlamda Sened-i İttifak her ne kadar iktidarı sınırlandıran ilk anayasal belge olsa da, siyasal katılma anlamında ilk olma özelliğine sahip değildir.

1839 tarihli Tanzimat Fermanı Osmanlı uyruklarına birçok hak ve özgürlük tanınması anlamında siyasal katılma sürecine geçiş açısından önemlidir. Islahat Fermanı'nda belirginleşen eşitlik ilkesiyle birlikte, Müslüman olmayanlara da tüm devlet memurluklarına atanma, eyalet meclislerine girebilme ve Meclis'i Vâlâ'da temsil gibi hakların tanınmasıyla siyasal katılım düzeyinin de yükseldiği görülmektedir.²⁰⁴ 1876'da ise Kanun-ı Esasi ile birlikte Osmanlı ilk anayasasıyla tanışmış ve ilk kez parlamento kurulmuştur. Ancak bu dönem kısa sürmüş ve parlamento tatil edilmiştir. 1909 Anayasa değişiklikleriyle birlikte siyasal katılma ilk kez gerçek anlamına yaklaşmış, dört kez genel seçimler gerçekleştirilmiş ve siyasi parti, sendika gibi siyasal katılma araçlarına yer verilmiştir.²⁰⁵ Türk anayasal gelişmelerinde ise 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, ardından cumhuriyetin ilanı ile seçme ve seçilme hakkına ilişkin gelişmeler siyasal katılmanın mihenk taşlarını oluşturmaktadır.²⁰⁶

²⁰³ Eroğul (1999), s. 32. Sened-i İttifak'da iktidarı sınırlandırma faaliyetinin ayanlar lehine gerçekleşmiş olmasının yanı sıra, Sened-i İttifak hükümlerinin uygulanmaması halinde, hükümlerinin uygulanmasını sağlayacak bir denetim mekanizması öngörülmemiştir ve hükümlerinin her yeni sadrazam ve şeyhülislam tarafından imzalanmasının gerekmesi bakımından belgenin devamlılığı yoktur. Bunlar da Sened-i İttifak'ın hem gerçek anlamda iktidarı sınırlandırma niteliğinden hem de siyasal katılmanın örneği olma özelliğinden yoksun olduğunun göstergesidir. B. Tanör (2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 49.

²⁰⁴ Tanör (2014), s. 96.

²⁰⁵ Eroğul (1999), s. 32.

²⁰⁶ Eroğul (1999), s. 33.

1.3.4.2. Demokratik Siyasetin Olmazsa Olmazı: Siyasi Çoğulculuk

Siyasal katılmanın yanında demokratik siyasal sistemin vazgeçilmez bir unsuru olarak siyasal çoğulculuk kavramı karşımıza çıkmaktadır. Modern devletin meşruiyet kaynağını oluşturan seçimler ile siyasal çoğulculuk kavramı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Doğrudan demokrasinin modern devletlerde uygulanabilirliğinin imkânsızlığı, temsili demokrasi anlayışını zorunlu kılmaktadır. Böylece çoğulculuk kavramının anlamlandırılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Bir siyasi sistemde kişilerin ve toplulukların birbirleriyle ve siyasi iktidarla ilişki kurarken düşünce ve kanaatlerini özgürce ifade edebilmeleri anlamına gelen siyasal çoğulculuk gerektiğinde iktidarı eleştirebilme, farklı görüşleri açığa vurabilme ve seçimler vasıtasıyla iktidarı değiştirebilme imkânı verir.²⁰⁷ Muhalefette bulunanların da çoğunluğu oluşturma ihtimalinin göz ardı edilmediği çoğulculuk anlayışına göre toplumdaki farklı kesimlerin haklarının güvence altına alınması gerekir. Bu durum da iktidarın hem geçici hem de değişken olduğunun göstergesidir.²⁰⁸

Modern demokratik bir düzende yalnızca seçimlerin varlığı yeterli olmamakta aynı zamanda seçimlerin bazı niteliklere sahip olması aranmaktadır. Bu bağlamda ülkede kabul edilen seçim sistemi ile siyasi çoğulculuk arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır ve adaylık, oy verme, oyların sayım ve dökümü seçimlerin yönetimi ile oyların parlamentodaki sandalyelere dönüştürülmesi aşamasında çoğulculuk kavramı dikkat çekmektedir.²⁰⁹ Günümüz modern toplumlarının oldukça karmaşık bir hâl almasıyla birlikte toplumun farklı kesimlerinin taleplerinin kamusal karar alma süreçlerine dâhil edilmesi ayrı bir önem ifade etmektedir. Çoğulculuk kavramı toplumun içinde yer alan farklılıkların kamusal alanda ve siyasette kendini göstermesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu

²⁰⁷ A. Ş. Gözübüyük (2006). *Anayasa Hukuku- Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (Güncelleştirilmiş 14. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi, s. 25, 26; B. Yücel (2009). *Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 117.

²⁰⁸ Batur (2003), s. 17.

²⁰⁹ L. Köker (2006). “*Seçim Sistemleri ve Siyasi Çoğulculuk*”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (26), s. 201.

noktada muhalefetin varlığı çoğulculuğun olmazsa olmaz koşullarındandır.²¹⁰ Buraya kadar bahsedilen çoğulculuk anlayışı ideolojik çoğulculuğu ifade ederken kurumsal çoğulculuğa da yer verilmesi gerekir. Anayasada tanımlanıp güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda korunup korunmadığının ve siyasi iktidarın denetiminin gerçekleştirilebilmesi için kurumsal çoğulculuğa ihtiyaç bulunmaktadır.²¹¹ Bu denetimin gerçekleştirilebilmesi için de bağımsız yargı organları *sine qua non* bir koşul olmak üzere yasama ve yürütme erklerinin birbirinden ayrı olduğu dengeleme ve denetleme yapısının güçlü olduğu bir sistemin yerleşik hâle gelmesi gerekir.²¹²

Çoğulculuğun gerçekleşebilmesi için aynı zamanda birçok ilkenin bir arada bulunması gerekir. Bu ilkeleri ifade özgürlüğü, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı şeklinde ifade edebiliriz. Ulusal düzeyde çoğulculuğun gerçekleştirilmesini sağlayan en temel belge anayasayken; uluslararası düzeyde çoğulculuğu koruyucu mekanizmayı işleten belge Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir.²¹³ Muhalefet ve çoğulculuk kavramları toplumda yer alan farklı taleplerin çatışma-uzlaşma ilişkisiyle sistemin istikrarıyla aynı anda gerçekleşmektedir.²¹⁴

Siyasal katılım ve siyasi çoğulculuk temsili demokrasilerin meşruiyetlerini sağlayan unsurlar arasında yer almaktadır. Seçim sistemlerinin temel ilkelerinden bir olan temsilde adalet ilkesi ancak siyasi katılımın yüksek olduğu, toplumdaki farklı kesimlerin temsil edilme olanağı bulunduğu ve isteklerinin dile getirildiği bir siyasi yapı içinde gerçekleştirilebilir. Bir ülkedeki insanların siyasi karar alma süreçlerine katılımının dışında kaldıkları düşüncesi demokrasiye ve seçimlere olan inançlarını azaltacaktır. Bu nedenle de vatandaşların siyasi katılım düzeyinin yükseltilmesi ve farklı alternatifler arasından seçim yapma olanağının verilmesi demokratik bir sistemin olmazsa olmazları arasında yer almaktadır.

²¹⁰ Köker (2006), s. 201-202.

²¹¹ Batum (2003), s. 18

²¹² Batum (2003), s. 18.

²¹³ Batum (2003), s. 18.

²¹⁴ Köker (2006), s. 204-205.

2. BÖLÜM

DEMOKRATİK ARAÇLARIN TEMSİLDE ADALET İLKESİNE YANSIMALARI

2.1. SİYASİ PARTİLERİN DEMOKRATİK SİSTEM ÜZERİNDEKİ BELİRLEYİCİLİKLERİ

2.1.1. Toplumda Ayrışan Tercihlerin Politik Örgütlenmesi Anlamında Siyasi Parti Kavramı

Demokratik sistemin vazgeçilmez unsuru olarak ifade edilen siyasi partiler²¹⁵ iktidar ilişkileri bakımından ve karar alma süreci bakımından oldukça önemlidir. Temsili demokratik sistemlerde siyasi partiler karar alma sürecinde bir köprü vazifesi gördükleri için demokratik meşruiyeti sağlamaktadırlar.²¹⁶ Siyasi partilerin doğuşu yakın bir tarihe denk gelse de bugün için siyasi partilerin yer almadığı yalnızca bazı geleneksel toplumlar kalmıştır.²¹⁷ Siyasi rejimin temelini oluşturan siyasi partilerin doğuşu ile temsili demokrasiler arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu dönem aynı zamanda sınırlı oydan genel oya geçildiği döneme de denk gelmektedir.²¹⁸ Kökeni Fransızca olan parti kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’de “fırka”, “cemiyet” ve “çıkar grubu” kavramları kullanılmaktadır.²¹⁹

²¹⁵ Siyasi partilerin bir ülkenin siyasal sistemi içindeki önemini ifade eden Duverger’in şu sözlerini hatırlatmak gereği doğmuştur. Duverger’e göre, “Klasik anayasa hukukunu bilen fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasi rejimler hakkında yanlış bir görüş sahibidir; partilerin rolünü bilen, ama klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse ise, çağdaş siyasi rejimler hakkında eksik ama doğru bir görüş sahibi olur”. Teziç (2013), s. 372.

²¹⁶ K. Deschouwer (2005). Pinball Wizards: Political Parties and Democratic Representation in the Cahnaging Institutional Architecture of European Politics. *Political Parties and Political Systems-The Concept of Linkage Revisited*. (A. Römmele, D. M. Farrel & p. Ignazi, Ed.). (1st. Published). Westport, Connecticut, London: Praeger, s. 83.

²¹⁷ Kapanı (2004), s. 159.

²¹⁸ E. A. Akartürk (2017). *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık, s. 23; Fendoğlu (2015a), s. 592.

²¹⁹ N. Berkes (1946). *Siyasi Partiler*. İstanbul: Yurt ve Dünya Yayınları, s. 2; S. Durgun (2015). *Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri. Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*. (Ed. Y. Taşkın). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 338.

Siyasi partilerin, bir program etrafında bir araya gelmiş, siyasi iktidarı ele geçirmek veya paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar olarak tanımlanması mümkündür.²²⁰ Siyasi partiler iktidar yarışı içinde; iktidarı elde edebilmek için halk kitlelerini etkilemeye çalışırlar.²²¹ Bu tanımlamada siyasi partileri diğer sosyal gruplardan ayıran nokta iktidarı ele geçirme ya da paylaşma olgusudur. Tanımlamadaki diğer önemli nokta ise siyasi partilerin geçici nitelikte olmayıp süreklilik arz etmeleri ve ülkede yaygın bir örgütlenmelerinin olmasıdır.²²² Siyasi parti²²³ tanımına ilişkin olarak Siyasi Partiler Kanunu'nun 3. maddesinde yer verilen tanıma baktığımızda da;

“Siyasî partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır”

şeklinde bir tanımlama yapıldığı görülmektedir.

Her ne kadar siyasi partinin genel bir tanımını yapılmış olsa da siyasi partinin tanımıyla ilgili uzlaşılmayan noktaların bulunduğu belirtilmelidir. Bunlardan bir tanesi tek partinin siyasi parti olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkindir. Bu bağlamda bazılarının göre bir siyasal sistem içinde birden çok partinin yer aldığı yarışmacı bir sistem siyasi partilerin varlığı için zorunludur.²²⁴ Böylesine öneme sahip olan siyasi

²²⁰ Özbudun tarafından yapılan tanımda ise halkın desteğini sağlamak unsurunun vurgulandığını hatta öne çıktığını söyleyebiliriz. E. Özbudun (1974). *Siyasal Partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası, s. 4; Siyasi parti üyeleri arasındaki bağ herhangi bir sivil toplum örgütünden farklıdır, gönüllü olarak bir araya gelen kuruluş ve örgütlenmelerden farklı olarak siyasi parti üyesi olmak sıkı kurallara bağlıdır. Durgun (2015), s. 338.

²²¹ Gözübüyük (2006), s. 81

²²² Kapanı (2004), s. 160.

²²³ Siyasi partilere ilişkin olarak Anayasada siyasi partilerin uyması gereken esaslar, parti kurma, partilere girme ve parti üyeliğinden ayrılma gibi hususlar düzenlenmiş olsa da Anayasa bir siyasi parti tanımına yer vermemiş bu tanımlamayı Siyasi Partiler Kanunu'na bırakmıştır.

²²⁴ Sartori'ye göre “parti” kelimesi bir bütünün parçalarından birini ifade etmektedir. Bütünün tek bir parçadan oluşması halinde de parçalardan söz edilmesi mümkün değildir. Siyasi partilerin amaçlarından biri de kamunun görüşlerinin ifadesini bulmasını sağlamaktır. Tek partide de böyle bir amacın gerçekleşmesi mümkün değildir. Özbudun (1974), s.1-2.

partilerin seçim süreci sırasında ekonomik nedenlerle baskı gruplarının etkisi altında kalmaması için devlet yardımı almaları da bir zorunluluktur.²²⁵

Siyasi partilerin tanımıyla ilgili uzlaşılabilen noktalardan biri siyasi partilerin örgütlenişiyle ilgilidir. Birçok yazarın ortak görüşüne göre bir siyasi yapılanmanın parti olarak nitelendirilebilmesi için örgütlenmenin sürekli ve istikrarlı bir boyutta olması gerekir. Bu bağlamda modern siyasi partilerin doğuşundan önceki “klik”, “hizip” gibi oluşumlar sürekli ve istikrarlı olmadıklarından siyasi parti olarak nitelendirilememektedirler.²²⁶

Uzlaşma sağlanamayan son bir nokta da siyasi partilerin işlevlerine ilişkindir. Siyasi partilerin en büyük amacı iktidarı elde etmek böylece kendi programları doğrultusunda devleti yönetmektir. Bu da siyasi partileri baskı gruplarından ayırmaktadır. Baskı grupları da her ne kadar siyasi iktidarı etkilemeye çalışsa da kendi çatıları altında seçimlerde aday göstermeleri mümkün değildir.²²⁷ Siyasi partilerin tanımını yaparken her ne kadar seçim gibi meşru bir araçla iktidarı elde etmek istediklerini söylesek de bazen siyasi partilerin iktidarı elde etme niyetine sahip olmayabilmektedirler.²²⁸ Siyasi partilerin bu biçimde hareket etmesinin çeşitli nedenleri bulunabilmektedir. Bazı siyasi partilerin amacı iktidar olma beklentisi olmaksızın yalnızca siyaset sahnesinde yer almak olurken; bazıları ülkenin içinde bulunduğu duruma göre örneğin ekonomik önlemlerin alınması gereken bir dönemde iktidarda bulunmamayı tercih edebilir.²²⁹ Demokratik sistemin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerin gördüğü en önemli işlev temsil konusundadır. Zira oldukça geniş toprak parçaları üzerinde ve kalabalık nüfusa sahip olan günümüz modern devletlerinin doğrudan demokrasi ile yönetilmeleri mümkün değildir. Temsili demokrasiye ihtiyaç duyduğumuz günümüzde temsilin en

²²⁵ Fendoğlu (2015a), s. 597.

²²⁶ Bu konuda Epstein farklı bir açılamda bulunarak, bir oluşumun kendisini parti olarak nitelendirmesi halinde örgütlenişine bakılmaksızın parti sayılması gerektiğini savunmaktadır. Özbudun (1974), s. 3.

²²⁷ Özbudun (1974), s. 3-4.

²²⁸ F. Aleskerov; H. Ersel ve Y. Sabuncu (1999). *Seçimden Koalisyona: Siyasal Karar Alma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 112.

²²⁹ Aleskerov vd. (1999), s. 112.

önemli sacayağını da siyasi partiler oluşturmaktadır.²³⁰ Kitleler siyasi partiler aracılığıyla görüşlerini yasama organında temsil edebilme imkânı bulmaktadırlar. Böylece de demokrasinin seçim ayağına partiler yoluyla hizmet edilmektedir.

Siyasi partilerin temsil dışındaki diğer bir işlevi ise meşruiyet kaynağı olmalarıdır. Seçimler yoluyla iktidarı elde eden siyasi parti temsilcileri vatandaşlar üzerinde yöneticilerin yönetme yetkilerine gösterdikleri rızanın kaynağına yardımcı olurlar.²³¹ Ayrıca siyasi partiler toplumsallaşma ve öğrenme sürecine de üyeleri aracılığıyla katkıda bulunurlar. Yerel yöneticiler ve merkezi yönetimin içinde yer alan kişiler siyasi partilerin içinde yetişirler. Siyasi partiler bu bağlamda bir okul niteliği taşıyarak lider kadrolarının oluşturulmasına hizmet ederler.²³²

2.1.2. Siyasi Partilerin Doğuşu

Bugünkü modern siyasi partilerin yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahip oldukları görülmektedir.²³³ Siyasi partiler önce ABD’de ardından da İngiltere’de ortaya çıkmıştır.²³⁴ On sekizinci yüzyılda Avrupa’da bazı devletlerdeki parlamentolarda rastlanan gruplaşma ve hiziplerin bir siyasi parti olarak nitelendirilmesi mümkün değildi ancak on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde siyasi partilerin varlığından söz edilmesi mümkün olmuştur.²³⁵ Siyasi partilerin doğuşuna sebep olan çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler kurumsal teoriler, modernleşme teorileri ve kriz teorileriyle açıklanmaktadır.²³⁶

Siyasi partilerin doğuşunu kurumsal teori bağlamında, Avrupa’da benimsenen temsili hükümet ilkesi ile oy hakkının genişletilmesiyle açıklanmaktadır.²³⁷ Hükümetin parlamentoya karşı sorumluluğu ilkesinin benimsenmesiyle birlikte, parlamenterler

²³⁰ Durgun (2015), s. 338.

²³¹ Durgun (2015), s.340.

²³² Durgun (2015), s.340.

²³³ M. Duverger (1970). *Siyasal Partiler*. (Çev. E. Özbudun). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. Ankara: Sevinç Matbaası, s. 1.

²³⁴ Teziç (2013), s. 373.

²³⁵ Kapani (2004), s. 161.

²³⁶ Özbudun (1974), s. 19.

²³⁷ Fendoğlu (2015a), s. 594.

çeşitli ortak özellikleri doğrultusunda gruplaşmaya başlamışlar ve böylece de “hizipler”den söz edilmeye başlanmıştır. Ardından da oy hakkının genişlemesiyle birlikte hiziplerin modern siyasi partilere dönüşümü gerçekleşmiştir.²³⁸ Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) ve İngiltere’de ortaya çıkan partilerin parlamentoda doğup, daha sonra yaygınlık kazandığı görülmektedir.²³⁹

Siyasi partilerin doğuşunu açıklayan diğer bir görüş sosyal modernleşme görüşüdür. Bir toplumda sosyal modernleşme sürecinin tamamlanmasıyla, siyasi partilerin doğuşuna zemin hazırlanmıştır. Sosyal modernleşme süreci ile kültürün sekülerleşmesi evresi tamamlanır ve toplumu oluşturan bireylerde toplumsal koşulların değiştirilebileceğinin inancı meydana gelir. Böylece siyasal davranışlarda bulunmanın zemini hazırlanmış olur.²⁴⁰

Modernleşme teorileri ile siyasi partiler arasındaki bağı “sosyal mobilizasyon” oluşturmaktadır. Sosyal mobilizasyon geleneksel yaşantı biçiminden modern yaşantı biçimine geçişte önemli bir değişim sürecini ifade etmektedir. Bu süreçte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, coğrafi hareketlilik, kentleşme, tarım sektöründe yer alan sınıfın oranında meydana gelen azalma, kişi başına düşen milli gelirin artması ve eğitim seviyesinin artması büyük önem arz etmektedir.²⁴¹

Siyasi partilerin doğuşunu açıklayan son teori ise kriz teorisidir. Siyasal sistemlerde yaşanan geçiş dönemlerinde yaşanan krizler sistemin geleceğini belirler. Yaşanan bu krizler siyasi partilerin sadece doğuşunu değil aynı zamanda gelişimini de etkiler. Bu

²³⁸ Özbudun (1974), s. 19-20.

²³⁹ İngiltere’de de tıpkı ABD’de olduğu gibi siyasi partilerin doğuşu oy hakkının genişlemesine paralel olarak gerçekleşmiştir. “Tory” ve “Whig” adı verilen gruplar bugünkü siyasi partilerin kökenini oluşturmaktadırlar. İngiltere’de 1832 yılında çıkarılan Reform Kanunu’na kadar siyasi partilerin kökeni niteliğinde yer alan gruplar seçmen sayısının artmasıyla birlikte modern siyasi parti olma yolunda ilerlemişlerdir. Özbudun (1974), s. 20-35.

²⁴⁰ Özbudun (1974), s. 21.

²⁴¹ Özbudun (1974), s. 22.

noktada karşımıza siyasi partilerin doğuşun etkileyen meşruluk, bütünleşme ve katılma krizleri bulunmaktadır.²⁴²

Meşruluk krizi egemenlik yetkisinin kime ait olacağına ilişkin uzlaşının ortadan kalkması halidir. Monarşilerden halk egemenliğine geçiş sürecinde ya da sömürge yönetiminin hâkim olduğu toplumlarda buna karşı çıkılmasıyla yaşanan meşruluk krizlerinde siyasi partilerin doğuşu mümkün olmaktadır.²⁴³

Partilerin doğuşu bakımından Duverger ikili bir ayırım yapmaktadır. Bu ayırım parlamento içinde doğan ve parlamento dışında doğan partiler bakımından yapılmaktadır. Buna göre parlamento içinde doğan partilerde öncelikle parlamento grupları yaratılır, ardından da seçim komiteleri yaratılır ve ikisi arasında bir bağlantı oluşturulur. Seçim olgusu olmadan önce de parlamento gruplarının olduğu düşünüldüğünde, coğrafi yakınlık siyasi ideoloji ortaklığı parlamento içinde grupların oluşumuna yol açmıştır. Böylece de siyasi partilerin oluşumu gündeme gelmiştir²⁴⁴ Parlamento dışında doğan partilerin nüvelerinin ise parlamentoda temsil edilme imkânı bulamamış, fikir kulüpleri, gazeteler, halk kulüplerinden oluştuğu görülmektedir. Sosyalist partilerin çoğu sendikaların içinden çıkıp meydana gelmiştir. İngiltere’de İşçi Partisi Sendikalar Kongresinde alınan bir kararla doğmuştur.²⁴⁵

2.1.2.1. ABD’de Siyasi Partilerin Doğuşu

Amerika’da oy hakkının diğer ülkelere göre daha önce genişlemesine paralel olarak modern siyasal partiler ilk defa ortaya çıkmıştır. Aristokrasinin hiç hâkim olmadığı Amerikan siyasal sisteminde burjuva demokrasisi hâkim olmuş ve siyasal ideoloji olarak da liberalizm yerini almıştır. ABD’deki partisel ve ideolojik bölünmeler ise

²⁴² Özbudun (1974), s. 24.

²⁴³ Özbudun (1974), s. 24.

²⁴⁴ Duverger (1970), s. 2.

²⁴⁵ Kapanı (2004), s.162. Duverger, parlamento dışında doğan partilerin parlamento içinde doğan partilere göre farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu farklılıklar parlamento dışında doğan partilerin daha merkezîyetçi ve ideolojik açıdan da daha disiplinli olduğu noktasındadır. Duverger (1970), s. 2 vd.

büyük burjuvazi ve küçük burjuvazi bağlamında gerçekleşmiştir.²⁴⁶ Sanayi devriminin ve oy hakkının genişlemesinin Avrupa'dan daha önce ABD'de gerçekleşmesi, liberal düşüncenin iki sarkacı arasında gidip gelen düşünce yapısı siyasi partilerin ilk olarak burada ortaya çıkmasının nedenleri arasındadır.²⁴⁷

ABD'de 1787'de ilk anayasa hazırlanırken federalistler ve anti-federalistler arasında zorlu bir mücadele yaşanmıştır. Federalistler ve Anti-federalistler arasındaki gerilim Alexander Hamilton ve Thomas Jefferson etrafında toplanmıştır. Federalist Hamilton sanayicilerden yana olurken Jefferson ise toprak sahiplerini, orta ve alt sınıfı savunmuştur.²⁴⁸ Federalistler daha sonra Cumhuriyetçiler, anti-federalistler ise demokratlar adını almıştır.

Amerikan işçi sınıfının yoğun bireyciliği ve sınıf bilincine sahip olmaması ABD'de sosyalist bir partinin bulunmamasına, sağ ve merkezi nitelikte partilerin varlığına neden olmuştur.²⁴⁹ ABD'de siyasi partiler disiplinsiz bir yapıya sahiptirler. Bu nedenle de Cumhuriyetçi Parti'den bir temsilcinin başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti'li bir başkanı desteklemesi ve bu nedenle de hakkında soruşturma açılmaması şaşırtıcı bir durum değildir.²⁵⁰

2.1.2.2. İngiltere'de Siyasi Partilerin Doğuşu

İngiltere'de de tıpkı ABD'de olduğu gibi siyasi partilerin doğuşu oy hakkının genişlemesine paralel olarak gerçekleşmiştir. "Tory" ve "Whig" adı verilen gruplar bugünkü siyasi partilerin kökenini oluşturmaktadırlar. İngiltere'de 1832 yılında çıkarılan Reform Kanunu'na kadar siyasi partilerin kökeni niteliğinde yer alan gruplar seçmen sayısının artmasıyla birlikte modern siyasi parti olma yolunda ilerlemişlerdir.²⁵¹ Partilerin doğuşuna neden olan bu iki gruptan Tory'ler kralın mutlak üstünlüğünü

²⁴⁶ Özbudun (1974), s. 20 vd.

²⁴⁷ Fendoğlu (2018a), s. 356-357; Teziç (2013), s. 375.

²⁴⁸ Teziç (2013), s. 374-375.

²⁴⁹ E. A. Akartürk (2002). *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasi Parti Yasakları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7.

²⁵⁰ Fendoğlu (2018a), s. 357.

²⁵¹ Özbudun (1974), s. 20-35; Fendoğlu (2018a), s. 359.

savunurken; *Whig*'ler ise parlamentonun üstünlüğünü kralın yetkilerinin parlamento lehine daraltılmasını savunuyorlardı. Aralarında büyük bir görüş ayrılığı bulunan bu iki grup Kral II. James'in baskıcı yönetimine karşı bir araya gelerek 1688 Devrimi'ni gerçekleştirmişlerdir. Ardından da 1688 Haklar Bildirisi çıkarılmıştır. *Tory*'ler ve *Whig*'lerin bu mücadelesi sonucunda İngiltere'nin yönetim biçimi meşruti monarşi olmuş ve kralın iktidarı sınırlandırılmıştır.²⁵² Bu iki grup İngiltere'de bugünkü Muhafazakâr ve Liberal partinin kaynağıdır.²⁵³

Tory'ler ve *Whig*'lerden oluşan grupların modern partilere dönüşümünden sonra İngiltere'de parti disiplini "whip"ler tarafından sağlanmıştır. Avam Kamarası'nda "whip"ler milletvekillerinin parti liderlerinin görüşlerine uygun hareket etmesini sağlama görevini üstlenmişlerdir.²⁵⁴ İngiltere'de uygulanan çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak Muhafazakâr ve Liberal Parti olmak üzere iki partili olan görünüm 1906'da İşçi Partisi'nin kurulmasıyla değişime uğramıştır. 1935'ten sonra iki partili görünüm Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisi şeklinde olmuştur.²⁵⁵ İngiliz siyasi partileriyle ilgili belirtilmesi gereken bir başka husus da İngiliz halkının yapısı, uygulanan tek turlu çoğunluk sisteminin etkisi ve radikal ideolojilerin görülmemesi nedeniyle parti kapatma da ya da yasaklarıyla karşılaşılmasıdır.²⁵⁶

İngiltere'de siyasi partilerin ortaya çıkış sürecinde 19. yüzyılda İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin etkisinden bahsetmek kaçınılmazdır. Zira Sanayi Devrimi yalnızca üretim ilişkilerini etkilememiş aynı zamanda parlamentonun önem kazanmasıyla birlikte siyasi partilerin doğuşunda da önemli bir etkisi olmuştur.

²⁵² Berkes (1946), s. 25-26.

²⁵³ Akartürk (2002), s. 11.

²⁵⁴ Özbudun (1974), s. 33-34.

²⁵⁵ Akartürk (2002), s. 12-13. Bu dönemde uygulanan siyasetle parlamento üyeleri katı bir parti disiplinine tâbi tutulmuştur. Uygulanan kamçı sistemiyle temsilcilerin en büyük görevlerinden biri parti liderlerini desteklemek olmuştur. S. Gardbaum, (2017). "Political Parties, Voting Systems and the Separation of Powers". The American Journal of Comparative Law, (65), s. 235-236.

²⁵⁶ Akartürk (2002), s. 14.

2.1.3. Parti Sistemleri

Siyasi partilerin yapısal olarak çeşitli biçimlerde sınıflandırılması mümkündür. Bir ülkede siyasi partilerin sayısı, büyüklüğü, partiler arası ilişkiler ve iktidarı elde etme konusundaki yaklaşımları bir bütün olarak parti sistemlerini meydana getirir.²⁵⁷ Parti sistemleri siyaset sahnesinde etkili olan partilerin sayılarına ve tipine göre ortaya çıkan bir kavramdır. Bir ülkedeki siyasi partiler ülkedeki ifade özgürlüğünün ve siyasi çoğulculuğun düzeyinin aynasıdır.²⁵⁸

Bir siyasal yapıda parti sisteminin meydana gelmesinde anayasa, siyasi partiler kanunu ve seçim kanunu birlikte etkilidir. Parti sisteminin varlığından söz edebilmemiz için süreklilik arz eder biçimde bir sistemin olması gerekir. Kesin bir süre vermek mümkün olmasa da en az on beş- yirmi yıl aynı sistem devam etmeli her seçimden sonra farklı bir sistem oluşmamalıdır.²⁵⁹

Partilerin sınıflandırılmasında sayı kriteri esas alındığında partiler tek parti sistemi, iki parti sistemi ve çok parti sistemi olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak bu üçlü sınıflandırmanın yarışmacı sistem ve yarışmacı olmayan sistem şeklinde de sınıflandırılması mümkündür.²⁶⁰

2.1.3.1. Tek Parti Sistemi

Tek parti sistemi ile birden fazla partinin bulunduğu bir sistem karşılaştırıldığında, tek parti sisteminin tekeli bir sistem olduğu ve iktidarın paylaşılmasının söz konusu olmadığı görülmektedir. İki parti sisteminde ise sisteme giriş açık olduğu gibi yarışmacı bir ortam bulunmaktadır ve paylaşılan bir iktidar söz konusudur.²⁶¹ Öte yandan tek parti sistemini ifade ederken ülkenin içinde bulunduğu durumun dikkatli bir biçimde incelenmesi gerekir. Zira tek partinin yer aldığı bir sistemin partisiz olarak

²⁵⁷ Teziç (2013), 407.

²⁵⁸ Durgun (2015), s. 346.

²⁵⁹ Durgun (2015), s. 346.

²⁶⁰ Teziç (2004), 407.

²⁶¹ Kapani (2004), s. 177.

nitelendirilmesi mümkünken, birden fazla partinin bulunduğu bir sistemde tek partinin varlığından söz etmek de mümkün olacaktır.²⁶²

Bu bağlamda tek parti sistemiyle partisiz bir sistem arasındaki farkı ortaya koyarken, siyasi parti olarak adlandırdığımız yapıda partinin örgütsel özerkliğe sahip olması gerekir. Her ne kadar bir siyasi parti bir sosyal sınıfın çıkarlarını temsil eder durumda olsa da parti hiçbir şekilde bir sınıf ya da bir gruptan ibaret olmamalıdır.²⁶³

2.3.1.1.1. Gerçek Tek Parti Sistemi

Tek parti sistemini ifade ederken totaliter tek parti sistemi ve otoriter tek parti sistemi ayrımı yapılması mümkündür. Toplum yaşamının kontrol altında olduğu totaliter tek parti sisteminde, hâkim olan ideolojiye göre toplum yaratma düşüncesi vardır. Otoriter tek parti sisteminde ise totaliter tek parti sistemi kadar sert bir ideoloji mevcut değildir. Toplumsal hayatın tümünü hedef almayan parti kontrolü ekonomik kalkınma ve ulusal birlik gibi hedefler üzerine yoğunlaşır.²⁶⁴

Otoriter tek partili sistemlerin ortaya çıkış zamanına baktığımızda, sömürgeci devletlere karşı kazanılan bağımsızlık mücadeleleri sonucunda ortaya çıktığını görürüz. Kalkınma ve modernleşme gibi amaçlar taşıyan partilerin ilk başlarda tek parti yönetiminden uzaklaştıkları söylenebilir.²⁶⁵ Günümüzde tek parti sisteminin hâkim olduğu birkaç ülke kalmıştır. Bu ülkeleri de Çin, Laos, Küba ve Vietnam olarak ifade etmemiz mümkündür. Son olarak da Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt

²⁶² Özbudun (1974), s. 111; Bu bağlamda birden çok parti olduğu halde tek parti gibi işleyen sistemlerin ayrımında belirli bir parti dışındakiler ya sistemde sözde yer alırlar ya da uzun süre iktidarı elde edemezler. Her ne kadar iktidarı uzun süre elde edemese de bir partinin, Hindistan'da Kongre Partisi'nde olduğu gibi iktidarı elde etme şansının olması sistemi tek partili olarak ifade etmemek için yeterlidir. A. T. Kışlalı (2014). *Siyaset Bilimi* (16. b.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 275-276.

²⁶³ Özbudun (1974), s. 112.

²⁶⁴ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra totaliter tek parti sistemlerinin sayısında oldukça önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu partilerin en öne çıkan özellikleri sadece parti üyeleri üzerinde değil, vatandaşlar üzerinde de güçlü bir kontrol mekanizması kurmaları ve sürekli gözlem halinde olmalarıdır. Her an gözlem altında olan vatandaşlar aslında gerçek olmayan bir siyasi kültürün oluşmasına neden oldu. 1980'lerin ortasından sonra ise totaliter tek parti sistemine sahip birçok ülke çok partili hayata doğru bir eğilim göstermiştir. Durgun (2015), s. 347.

²⁶⁵ Durgun (2015), s. 348.

ve Bahreyn gibi körfez ülkelerinde de partisiz bir sistem olduğunu ve bu ülkelerde siyasi partilerin yasal olmadığını belirtmemiz gerekir.²⁶⁶

2.1.3.1.2. Karmaşık Tek Parti Sistemi

Karmaşık tek parti sistemi bir siyasi sistemde birden fazla parti bulunmasına rağmen bir partinin diğerlerine göre üstün olduğu bir sistemi ifade etmektedir. Karmaşık tek parti sistemleri hâkim parti ve hegemonyacı parti olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.²⁶⁷

Hâkim parti sisteminde iktidar yarışı içinde birden fazla parti bulunmasına ve eşit şartlarda olmasına rağmen bir partinin diğer partilere göre daha fazla oy oranına sahip olması ve iktidarın kullanılmasında odak haline gelmesi söz konusu olmaktadır.²⁶⁸ Hâkim partinin çoğunluk partisiyle karıştırılmaması gerekir. Çoğunluk partisi parlamentoda sandalyelerin yarısından daha fazlasına sahip olan partiyi ifade ederken, hâkim parti çoğunluğa sahip olmasa da süreklilik arz eder bir biçimde rakiplerine üstün olan partidir.²⁶⁹

Hegemonyacı parti sisteminde her ne kadar başka partilerin varlığı söz konusu olsa da, hegemonyacı olarak ifade edilen parti diğer partilere karşı ezici bir üstünlük elde etmektedir. Sistemdeki diğer partiler uydu parti olarak adlandırılmaktadır.²⁷⁰ Bir ara sistem olarak nitelendirilen hegemonyacı parti sistemine Meksika'daki Devrimci Kurumlar Partisi, Çin'de Komünist Parti örnek olarak gösterilebilir.²⁷¹

²⁶⁶ Durgun (2015), s. 348-349.

²⁶⁷ H. Özcan ve M. Yanık (2014). *Siyasi Partiler Hukuku*. (3. Baskı). İstanbul: Der Yayınları, s. 48.

²⁶⁸ Teziç (2013), s. 411.

²⁶⁹ Özcan ve Yanık (2014), s. 49; III. Cumhuriyet döneminde Fransız Radikal Partisi parlamentoda salt çoğunluğu sağlayamamasına rağmen öteki partilerden üstün olmuştur.

Teziç (2013), s. 411.

²⁷⁰ Özcan ve Yanık (2014), s. 49.

²⁷¹ Özcan ve Yanık (2014), s. 49; Teziç (2013), s. 412.

2.1.3.2. İki Parti Sistemi

İki parti sisteminde, tekelci bir sistemin dışına çıkılıp, siyasal çoğulculuğun hâkim olduğu yarışmacı bir düzenle karşılaşılmaktadır.²⁷² İki parti sistemi bir ülkede sadece iki partinin bulunduğu bir sistemi ifade etmez. İki parti sisteminin en dikkat çekici özelliği, bir ülkenin parti sistemi içinde iki büyük partinin hâkimiyet kurmasıdır. İki büyük partinin dışında yer alan partilerin, iktidarı elde etme ya da iktidarın ortağı olma gibi durumları söz konusu değildir.²⁷³ İki büyük partiden biri iktidarda diğeri ise muhalefette yer alır, ancak sistemde üçüncü bir büyük parti bulunmaz.²⁷⁴ İki parti sisteminin ilk örnekleri Anglo- Sakson ülkelerinde görülmüştür. İngiltere ve ABD iki partili sistemin ilk örneklerini teşkil etse de bu örnekler zamanla çoğalmıştır; Kanada, Yeni Zelanda ve Avustralya’da da bu sisteme rastlanmaktadır.²⁷⁵ Seçim sistemiyle parti sistemleri arasındaki ilişki bağlamında değerlendirmeye yaptığımızda İngiltere ve ABD’de dar bölgeci çoğunluk sisteminin uygulanması sebebiyle sistem küçük partileri parlamento dışında bırakmaktadır. Böylece iki parti sarkacında gidip gelen ve siyasi istikrarın bulunduğu bir görünüm ortaya çıkmaktadır.²⁷⁶

İki parti sisteminin etkin olabilmesi için iki büyük parti arasında önemli görüş ayrılıklarının bulunmaması gerekir. Aksi takdirde, iki parti sisteminin işleyebilmesi mümkün olmaz.²⁷⁷ İki parti sisteminin kendi içinde sınıflandırılması mümkündür. Bu sınıflandırma saf iki partili sistem ve destekli iki partili sistem olarak adlandırılır.

²⁷² Kapani (2004), s. 181.

²⁷³ Teziç (2013), s. 409.

²⁷⁴ Gözübüyük (2006), s. 84.

²⁷⁵ Durgun (2015), s. 350.

²⁷⁶ Durgun (2015), s. 350; İngiltere’de uygulanan seçim sistemi nedeniyle karşılaşılan artık ya da eksik temsil durumu “küp kanunu” ile açıklanmaktadır. İki büyük parti arasındaki oy farkı oldukça küçük olmasına rağmen oy farkının yarattığı temsilci sayısı arasında oldukça büyük bir orantısızlık bulunmakta ve her partinin elde ettiği temsilci sayısı aldığı oy oranının küpüne denk gelmektedir. Bu sonuçla özellikle Avam Kamarası seçimlerinde karşılaşılmaktadır. Teziç (2013), s. 337.

²⁷⁷ Teziç (2013), s. 409.

2.1.3.2.1. Saf İki Partili Sistem

Saf iki partili sistemin hâkim olduğu bir ülkede, partilerden biri hükümeti tek başına kurabilecek sandalye sayısına sahiptir. Bu bağlamda, seçim yarışı iki parti arasında geçmektedir ve her iki partinin de temel hedefi kararsız olan seçmenlerin oylarını elde etmektir.²⁷⁸ Saf iki parti sisteminin güzel bir örneğini oluşturan İngiltere’de partiler seçim kaleleri dışında kalan kararsız seçmenlerin oylarını elde etmek için mücadele ederler. Kararsız seçmenlerin bulunduğu seçim çevrelerindeki oylara yüzen oylar adı verilmektedir.²⁷⁹

Saf iki parti sisteminde, istikrarlı hükümetler kurulacağı için güçlü bir yürütme karşımıza çıkmaktadır. Saf iki partili sistemin örneklerine İngiltere dışında Yeni Zelanda, Avustralya ve ABD’de rastlanmaktadır.²⁸⁰

2.1.3.2.2. Destekli İki Partili Sistem

Destekli iki parti sisteminde parlamentoda güçlü sandalye sayısına sahip iki parti arasındaki fark az olmasına rağmen, her iki parti de hükümeti kurabilecek sayıya ulaşmaz. İki partiden birinin hükümeti kurabilmesi için üçüncü bir partinin desteğine ihtiyaç vardır. Böylece sistemin artık saf iki partiden oluştuğundan söz etmek mümkün değildir.²⁸¹ Destekli iki parti sistemi ünlü Fransız siyaset bilimci Jean Blondel tarafından “iki buçuk parti sistemi” olarak da adlandırılmaktadır.²⁸² Destekli iki parti sisteminde, üçüncü partinin desteği kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğu için, üçüncü parti hükümetin kurulması aşamasında kilit parti rolünü üstlenmektedir.²⁸³ Almanya’da Sosyal Demokratların (SPD) ya da Hristiyan Demokratların, Hür Demokrat Parti ile koalisyon oluşturmaları ve Avustralya’da tek başına iktidar olabilecek durumda olan İşçi Partisi’nden sonra ikinci sıradaki parti olan Liberal’lerin Çiftçi Partisi ile koalisyon

²⁷⁸ Kapani (2004), s. 181.

²⁷⁹ Teziç (2013), s. 409.

²⁸⁰ Teziç (2013), s. 410.

²⁸¹ Kapani (2004), s. 182.

²⁸² Teziç (2013), s. 410.

²⁸³ Teziç (2013), s. 411.

oluşturarak iktidarı elde etmeleri destekli iki parti sisteminin örneğini oluşturmaktadır.²⁸⁴

2.1.3.3. Çok Parti Sistemi

Çok parti sistemi ikiden fazla partinin bir arada bulunduğu bir sistemi ifade eder. Bu partiler bir yarış içerisinde ve iktidardaki güç dengelerini etkilemekle birlikte hiçbiri tek başına iktidara gelebilecek çoğunluğa sahip olamazlar.²⁸⁵ Bu nedenle de çok parti sisteminin bulunduğu ülkelerde koalisyonlara rastlanmaktadır. Seçim sistemi ve parti sistemi arasındaki ilişki bağlamında değerlendirme yaptığımızda; nispi²⁸⁶ temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde ve seçim barajının olmadığı ya da çok düşük seviyede olduğu ülkelerde çok partili bir yapı meydana gelmektedir.²⁸⁷

Çok parti sistemleri bir ülkedeki tarihi, dini, sosyal ve ideolojik nedenlerle farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda çok parti sistemlerinin ılımlı çok partili ve aşırı çok partili sistemler olarak iki grupta incelenmesi mümkündür.²⁸⁸ Çok parti sisteminde güçleri bakımından birbirine yakın olan çok sayıda partinin bir arada olması hükümetin kurulmasını da zorlaştırmakta ve güçlü olmayan, istikrarsız hükümetlerin kurulmasına yol açmaktadır.²⁸⁹

2.1.3.3.1. İlimli (İki Kutuplu) Çok Parti Sistemi

İlimli çok parti sisteminde sağ ve sol kutuplarda toplanan partiler arasında büyük ideolojik farklılıklar yer almamaktadır. Bu sistemde partilerin ortak bir noktada buluşabildikleri görülmektedir. Hatta bu durumda sistem iki partili sisteme de

²⁸⁴ Kapani (2004), s. 182.

²⁸⁵ Kapani (2004), s. 184; Teziç (2013), s. 407.

²⁸⁶ Nispi kelimesi birbirine göre olan, önceki durum göre ve göreceli gibi anlamlar taşımaktadır. Orantı kelimesi ise aralarında orantı bulunan, orantılılık gibi anlamlar taşımaktadır. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelime=243769 (Erişim tarihi: 26.04.2019)

²⁸⁷ Durgun (2015), s. 351.

²⁸⁸ Teziç (2013), s. 407-408.

²⁸⁹ Gözübüyük (2006), s. 84.

yaklaşabilmektedir.²⁹⁰ İlimli çok parti sistemlerinde zorunlu bir biçimde koalisyonların uygulanması nedeniyle koalisyon kültürünün oldukça gelişmiş olduğu görülmektedir.²⁹¹

İlimli çok parti sistemi, ülkedeki partiler arasında derin görüş ayrılıklarının olmadığı İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerde partiler iki kutupta toplanabilmektedirler. İlimli çok parti sisteminin hâkim olduğu ülkelerde hükümetler ya koalisyon hükümeti şeklinde ya da küçük bir parti tarafından kurulan fakat diğer partilerce desteklenen, azınlık hükümeti şeklinde gerçekleşmektedir.²⁹²

2.1.3.3.2. Aşırı (Çok Kutuplu) Çok Parti Sistemi

Aşırı çok partinin yer aldığı bir sistemde, ideolojik açıdan ve ülke sorunlarına yaklaşım bakımından birbirinden kesin çizgilerle ayrılan çok sayıda parti bulunmaktadır. Ülke içindeki sağda ve solda yer alan partiler açısından çoklu bir kutuplaşma mevcuttur ve partiler arasında uzlaşma sağlanması oldukça güçtür.²⁹³ Kurulan hükümetler birbirine uzak ideolojik görüşte bulunan partiler açısından oldukça zor olduğundan merkez sağ ya da merkez sol hükümetleri şeklinde olmaktadır. Kurulan hükümetlerin uzun süre görevde kalması da mümkün olamamakta; bu da sistemi istikrarsızlaştırmaktadır ve kurulan yeni hükümetler kendinden önceki hükümetin tekrarı niteliğindedir.²⁹⁴ Aşırı çok parti sistemindeki en dikkat çekici özellik, parti sayısındaki çokluk değil ülkedeki partiler arasında siyasi kutupların yani ideolojik ayrılıkların çokluğudur.²⁹⁵

Avrupa'nın kuzey kesimlerinde ılımlı çok partiler karşımıza çıkarken; Avrupa'nın güneyinde aşırı kutuplaşmış bir yapıyı görmekteyiz.²⁹⁶ Aşırı çok parti sistemini günümüzde İtalya ile örneklendirebiliriz. Tarihe baktığımızda da Weimar Almanyası ile IV. Fransız Cumhuriyeti aşırı çok parti sisteminin örneğini teşkil etmektedir.²⁹⁷ Aşırı

²⁹⁰ Kapani (2004), s. 184.

²⁹¹ Durgun (2015), s. 351.

²⁹² Teziç (2013), 408.

²⁹³ Teziç (2013), s. 408.

²⁹⁴ Kapani (2004), s. 186; Teziç (2013), s. 408.

²⁹⁵ Kapani (2004), s. 185.

²⁹⁶ Durgun (2015), s. 352.

²⁹⁷ Kapani (2004), s. 186.

çok partili sistemlerde yaşanan hükümet bunalımlarından çıkmak için IV. Fransız Cumhuriyeti'nde olduğu gibi köklü anayasa değişiklikleri gerçekleştirilmektedir.²⁹⁸

2.1.4. Siyasi Parti Sistemleri ile Demokratik Yönetim Tarzı Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Bir siyasi sistem içinde yer alan örgütlenmelerin üstlendiği çeşitli işlevler bulunmaktadır. Siyasal sistemin devamlılığı açısından bu işlevlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu fonksiyonların yerine getirilmesi çeşitli toplumlar arasında farklılık gösterebileceği gibi aynı siyasal sistemde farklı zamanlarda da değişiklik arz edebilir.²⁹⁹ Siyasi partilerin en büyük işlevinin devleti yönetmek noktasında toplandığını ifade etmiştik. Siyasi partiler ayrıştırıcı bir nitelik taşımaktan öte, toplumdaki çeşitli çıkarların birleştirilmesi amacını taşımaktadır. Siyasi partilerin devlet yönetimi dışındaki işlevleri ise, halk ile iktidar arasında köprü kurmaya çalışmak, yönetici kadroların seçimini sağlamak, iktidarı ele geçirdiğinde yönetme görevini yerine getirmek şeklinde sıralanabilir.³⁰⁰

Siyasi partilerin birleştirici işlevi sayesinde, toplumda parçalanmış halde bulunan görüş ve düşünceler siyasi partiler ekseninde açığa kavuşmaktadır. Tek tek ifade edildiğinde önemli olmayan konular siyasi partilerle birlikte anlamlı hâle gelmekte, kamuoyu oluşturulabilmektedir.³⁰¹ Siyasi partilerin birleştirici işlevi sayesinde ülkenin coğrafi olarak farklı kesimleri arasındaki mesafeler yakınlaşmakta, benzer eğilimleri ve menfaatleri olan seçmen kitleleri bir araya getirilerek siyasal temsil olanağı da yaratılmaktadır.³⁰² Günümüz modern toplumlarının doğrudan demokrasi ile yönetilemeyeceği gerçeği temsili demokrasinin ve siyasi partilerin önemini ortaya koymaktadır. Medya gücünün yok sayılamayacağı konusunda hem fikir olduğumuz dönemde tüm siyasi partilerle medya arasında bağ kurma olanağının yaratılması

²⁹⁸ Kapani (2004), s.186-187. 1958 tarihli V. Cumhuriyet Anayasası ile Fransa'da yarı-başkanlık sistemi gelmiştir. Teziç (2013), s. 594.

²⁹⁹ Özbudun (1974), s. 91.

³⁰⁰ Kapani (2004), s. 165-167.

³⁰¹ Teziç (2013), s. 396, 397.

³⁰² Kapani (2004), s. 166.

partilerin daha geniş halk kitleleri üzerinde etkileşim kurmasını ve temsil gücünün artmasını sağlayacaktır.³⁰³

Siyasi partiler halk ile iktidar arasında köprü oluşturarak siyasal katılımın bir parçası hâline gelirler. Siyasi partilerin bu işlevi yerine getirirken gerçekleştirdikleri faaliyetler sırasında halkın eğitimi ve bilinçlendirilmesi de sağlanmış olmaktadır. Böylece de halkın aktif siyasal eylemlerde bulunması da söz konusu olmaktadır.³⁰⁴

Siyasi partilerin yürüttüğü faaliyetler sayesinde devlet yönetiminde yer alması beklenen lider kadrolarının da yetişmesi sağlanmaktadır. Çağdaş demokratik sistemlerde her ne kadar bağımsız adayların da devlet yönetiminde yer alması mümkün olsa da, bağımsız adayların seçilme ihtimalinin düşüklüğü, devlet yönetiminde yer almak için siyasi partiler içinde yetişmeyi zorunlu kılmaktadır.³⁰⁵

Siyasi partilerin son işlevi ise yönetme işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi partiler iktidarı ele geçirdiklerinde ya da iktidar ortağı olduklarında devleti yönetme işlevini yerine getirmektedirler. Demokratik sistemlerde iktidarı elde edemeyip muhalefette kalan partilerin ise iktidarı denetleme işlevine sahip oldukları görülmektedir.³⁰⁶

³⁰³ Durgun (2015), s. 339.

³⁰⁴ Kapani (2004), s. 166.

³⁰⁵ Kapani (2004), s. 166-167.

³⁰⁶ Kapani (2004), s. 167.

2.2. OYLAMA KAVRAMI

2.2.1. Seçim, Halkoylaması ve Plebisit Kavramları Arasındaki Anlamsal Farklılaşma

2.2.1.1. Seçim

Demokratik bir sistemde halkın yönetime katılımı seçim veya oylama olarak iki şekilde gerçekleşir.³⁰⁷ Temsilcilerin ya da yöneticilerin, oy hakkını elinde bulunduranlar tarafından oy kullanmak suretiyle belirlenmesi işlemi seçim olarak adlandırılmaktadır.³⁰⁸ Seçim bir kişinin, kurulun ya da halkın özgür iradesiyle çeşitli alternatifler arasından karar vererek tercih yapmasını ifade eder.³⁰⁹

2.2.1.2. Halkoylaması

Seçimden farklı olarak oylama kavramı ise, bir kanun metninin oy hakkını elinde bulunduranlar tarafından oy kullanmak suretiyle kabul veya reddedilmesi işlemidir.³¹⁰ Bir başka deyişle siyasi konularda karar verilmesi aşamasında yönetilenlerin oy kullanmak suretiyle açıkladıkları irade beyanıdır. Bu irade beyanının yansımaları ülkede etkin olan demokrasi biçimine göre farklılık arz etmektedir.³¹¹ Temsili demokrasinin hâkim olduğu bir sistemde bu irade halkın seçtiği parlamenterler tarafından yansıtılırken, doğrudan demokrasi söz konusu olduğunda yönetimle ilgili bazı konuları doğrudan oylama imkânının tanındığı görülmektedir. Böylece oylama işleminin bizzat halk tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.³¹² “Halkoylaması” tam da doğrudan demokrasideki halkın yönetime katılmasını karşılamaktadır. Halkoylaması kavramı çoğu zaman referandumla aynı anlamda kullanılsa da, kavram aslında doğrudan demokrasi araçlarının genelini ifade etmek için kullanılmaktadır. Referandum bu

³⁰⁷ Şen (2013), s. 15.

³⁰⁸ Gözler (2011), s. 698.

³⁰⁹ B. Daver (1988). “Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (5), s. 132.

³¹⁰ Gözler (2011), s. 698.

³¹¹ Şen (2013), s. 15.

³¹² Şen (2013), s. 15.

doğrudan demokrasi araçlarından yalnızca birini oluşturmaktadır.³¹³ Zira doğrudan demokrasi araçları olan halk girişimi, halk vetosu, referandum ve temsilcilerin azlinde halk tarafından gerçekleştirilen bir oylama söz konusudur.³¹⁴

Halkoylamasının bir türü olan referandumun en temel şekliyle, parlamento tarafından kabul edilen bir kanun metninin halkın onayına sunulması olarak tanımlanması mümkündür.³¹⁵ Referandumun çeşitli açılardan sınıflandırılması mümkündür. Referandumun dar ve geniş anlamdaki tanımına yer verdikten sonra, referandum ve plebisit kavramları arasındaki farklılaşmanın açıklanması gerekir.

Kökene Latince başvuru kelimesine dayanan referandum, dar anlamda ele alındığında halkoylamasının bir devlet organı tarafından başlatıldığı bir sürece karşılık gelmektedir. Geniş anlamda referandum ise bütün doğrudan demokrasi araçlarını içine alacak bir biçimde kullanılmaktadır.³¹⁶ Bu bağlamda geniş anlamda referandum önerilmiş bir kanun, kamu harcaması ya da siyasi tercih hakkında halkın bir biçimde gerçekleştirdiği oylamadır.³¹⁷

Halkoylamaları konu ve kişi esas alınarak değerlendirildiğinde dört farklı sınıflandırmayla karşılaşılabılır. Bunlardan ilki bir kişinin halk tarafından oylanmasıdır. Bu da yönetimi elinde bulunduranların halkın güvenini tazelemek ve görevde kalıp kalmayacaklarını belirlemek için başvurdukları yöntemdir. Böyle bir oylamada amaç meşruiyeti bulunmayan bir iktidarın meşruiyet elde etmek istemesidir. Bu tür halkoylamalarının çeşitli örneklerine tarihte rastlanmaktadır. Fransa tarihinde Napolyon'un ömür boyu konsüllüğünün devam etmesi için yapılan oylama ya da Irak'ta Saddam Hüseyin, Suriye'de Hafız Esad ve Beşar Esad'ın ve Rusya'da Boris Yeltsin

³¹³ Şen (2013), s. 15.

³¹⁴ Şen (2013), s. 15.

³¹⁵ Gözler (2011), 680.

³¹⁶ Şen (2013),

³¹⁷ Magleby (1994), s. 221'den aktaran Şen (2103), s. 19.

tarafından gerçekleştirilen halkoylamaları iktidarı elinde bulunduranların görevlerine devam etmek için gerçekleştirdiği oylamalar arasında yer almaktadır.³¹⁸

Bir başka halkoylaması türü ise belirli bir konu ve kişinin birlikte oylandığı halkoylamasıdır. Burada iktidarı elinde bulunduran ya da iktidarı elde etme yarışı içinde olan siyasi lider tarafından ortaya konulan siyasi tercihin, söz konusu siyasi liderin görevde kalması ya da göreve gelmesine ilişkin soruyla birlikte oylanması hâlidir.³¹⁹ 1799 yılında Fransa’da Napoleon Bonaparte’ın halkoylamasına sunduğu anayasa³²⁰ ve Türkiye’de 1982 Anayasası halkoylamasında hem anayasa metninin hem de Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı seçilmesi itibarıyla konu ve kişilerin birlikte oylandığı halkoylamalarına dolayısıyla plebisite örnek teşkil etmektedir.³²¹

Halkoylamalarının konu ve kişi bakımından sınıflandırılmasında üçüncü bir tür ise isim verilmeksizin siyasi bir kişinin politikalarının oylanmasıdır. Bu oylamada dikkat çeken nokta bir siyasi lider ile birlikte anılan politikaların oylanmasıdır. Böylece aslında bir siyasi tercihin oylanması söz konusu gibi gözükse de bu durum o lidere karşı bir güven oylamasına dönüşmektedir. Bunun tipik örneği 1969 yılında Fransa’da De Gaulle’ün kabul edilmesini istediği anayasa değişikliğinin reddedilmesiyle istifa etmek zorunda kalmasıdır.³²²

2.2.1.3. Plebisit

Kökeni Latince “plebscitum” kelimesine dayanan plebisit ve referandum kavramları arasındaki farkı ortaya koymadan önce plebisitin etimolojisine bakıldığında; “pleb” ve “scitum” kelimelerinin birleşiminden oluştuğu görülmektedir.³²³ Plebler, Roma’da Cumhuriyet Dönemi’nde oy kullanmak ve asker olmak gibi hakları elde eden ve

³¹⁸ Şen (2013), s. 26, 27.

³¹⁹ Şen (2013), s. 27.

³²⁰ Gözler (2016), s. 293.

³²¹ Şen (2013), s. 27.

³²² Trechesel ve Esposito (2001), s. 274’ten aktaran Şen (2013), s. 27.

³²³ Şen (2013), s. 23.

böylece vatandaş sayılan halk tabakasıdır.³²⁴ “Scitum” kelimesi de Türkçe kararname kelimesine karşılık gelmektedir. Böylece “Plebiscitum” yani Plebler tarafından kabul edilen kanuni düzenleme ya da kararname kelimesi ortaya çıkmaktadır.³²⁵

Plebisit terimi dar anlamda ele alındığında, bir uluslararası hukuk kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası hukukta plebisit, belirli bir coğrafi alanda bulunan halkın bir devlete bağlanmayla ilgili olarak kendi kaderini tayin hakkını kullanmak suretiyle karar vermesi anlamına gelir.³²⁶ Plebisitin uluslararası hukuktaki bu anlamı dışında, plebisite yüklenen anlam tartışmalıdır.

Her ne kadar plebisit konusunda tartışmalar olsa da, plebisit ile referandum arasında açık bir farklılığın olduğu ortadadır. Plebisiti referandumdan ayıran noktaların anlam, amaç ve fonksiyon bakımından ifade edilmesi mümkündür. Referandumlar demokratik bir niteliğe sahip olmasına rağmen, plebisit demokratik olmayan bir yöntemi ifade etmektedir.³²⁷

Referandum ve plebisit, her ikisinde de bir kanun metninin ya da anayasa metninin oylamaya sunulması bakımından benzerlik göstermektedir ancak referandumun aksine plebisitte yalnızca bir kanun metninin oylanması değil aynı zamanda bu metni hazırlayan kişinin de oylanması söz konusudur.³²⁸

Plebisit kavramıyla ilgili olarak başka bir örneklendirme de 20. yüzyılın başlarında oldukça sık rastlanan I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan antlaşmalar sonrasında üzerinde anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmadığı toprakların kaderinin belirlenmesiyle ilgili Almanya ve Fransa’da gerçekleştirilen oylamalarıdır. Böylece bir toprak

³²⁴ Ö. Karadeniz- Çelebican (2004). *Roma Hukuku-Tarihi Giriş- Kaynaklar- Genel Kavramlar- Kişiler Hukuku Hakların Korunması*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 41.

³²⁵ A. Berger (2004). *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Union N.J. : Lawbook Exchange, s. 63.

³²⁶ Şen (2013), s. 23, 24.

³²⁷ Gözler (2011), s. 683.

³²⁸ Gözler (2011), s. 683.

parçasının terk ya da ilhakında halkın görüşünün oylamaya sunulmasının da plebisit örneği teşkil ettiğini söyleyebiliriz.³²⁹

Bir halkoylamasının referandum mu yoksa plebisit mi olduğunun ortaya konması her ne kadar güçlükler barındırsa da ve bunun kesin bir ölçütü söylenemese de halkoylamasının gerçekleştirildiği ortam ve halkoylamasının bir baskı ve dayatma ortamı içinde gerçekleştirilmesi oylamanın plebisit olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.³³⁰

Son olarak da, yalnızca siyasi konularda yapılan ve siyasi kişilikler üzerinde hiçbir etkinin bulunmadığı oylamalara baktığımızda, konunun öne çıktığını görmekteyiz. Siyasi kişiliklerden bağımsız gerçekleşen oylamalar siyasi parti ve lider olgusunun zayıf olduğu ülkelerde görülmektedir. Ancak bu tür oylamalarda bile yakın olunan siyasi görüş ve liderin yaklaşımlarına göre tercihte bulunulduğu görülmektedir.³³¹

Seçim, referandum ve plebisit kavramlarının ortak noktası oy verme eylemi, tercih yapma eylemi bakımından benzerlik göstermektedir.³³² Son olarak halkoylamasının da seçime dâhil olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu da seçme hakkına ilişkin güvence mekanizmalarının halkoylaması açısından da geçerli olup olmadığı noktasında önem arz etmektedir. Halkoylaması da seçim kavramıyla teknik açıdan farklılıklar barındırsa da seçime dair güvencelere sahip olması gerekir.³³³

³²⁹ Bahsedilen dönemde Fransa ve Almanya'ya aidiyeti konusunda tartışma olan Sarre bölgesindeki halka Fransa ya da Almanya'dan hangisini tercih ettikleri sorulmuş ve oylama sonrasında halk Almanya'ya katılmak istediği şeklinde bir irade ortaya koymuştur. Daver (1988), s. 133.

³³⁰ Teziç (2013), s. 289.

³³¹ Şen (2013), s. 27, 28.

³³² Daver (1988), s. 133.

³³³ T. Şirin (2011). "İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı" Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi. 16 (3-4), s. 297.

2.2.2. Bir Siyasal Davranış Olarak Oy Hakkı ve Hukuki Bakımdan Nitelendirilmesi

2.2.2.1. Oy Hakkı

Oy kavramı, bir kişinin seçimi ya da bir metnin kabul edilip edilmemesi konusunda ortaya çıkan irade açıklamasıdır. Oy hakkının bir ülkede benimsenen demokrasi anlayışının temsili demokrasi ya da yarı doğrudan demokrasi olmasına göre farklı biçimlerde belirdiğini görmekteyiz. Temsili demokrasinin saf hâlinde oy yalnızca seçim sırasında kullanılırken; yarı doğrudan demokrasi anlayışına göre oy hem seçimlerde kullanılan oyu hem de halkoylamasında kullanılan oyu kapsamaktadır.³³⁴

2.2.2.2. Oy Hakkının Hukuki Niteliği

Antik Yunan ve Roma'dan beri vatandaş olmanın bir sonucu olarak sahip olunan oy hakkının niteliğini ifade eden çeşitli felsefi ve hukuki görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri olan ve öncülüğünü Rousseau'nun yaptığı halk egemenliği teorisine göre, egemenlik halka aittir ve toplumdaki her birey egemenliğin bir parçasına sahiptir.³³⁵ Bu bağlamda da seçim bir hak olarak nitelendirilmekte ve vatandaşlar için oy hakkı ihtiyari bir görünüm arz etmektedir.³³⁶ “Toplum Sözleşmesi”nde doğrudan demokrasi anlayışını ısrarlı bir biçimde savunan Rousseau, “Polonya Hükümeti Hakkında Düşünceler” adlı çalışmasında ise nüfusu kalabalık olan devletlerde yasama yetkisinin vekiller aracılığıyla kullanılabileceğini kabul etmekle birlikte bu yetkiyi emredici vekâlet anlayışıyla sınırlı tutmaktadır.³³⁷ Bu görüş yalnızca Fransız siyasal düşüncesini etkilememiş aynı zamanda Amerikan devriminde de benimsenmiştir.³³⁸

Oy hakkının hukuki niteliğini ifade ederken karşımıza çıkan ikinci bir görüş ise milli egemenlik teorisidir. Milli egemenlik teorisine göre egemenlik millete aittir ve

³³⁴ Gözler (2011), s. 299.

³³⁵ T. Karamustafaoğlu (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 119-121.

³³⁶ Teziç (2013), s. 306.

³³⁷ Sarıca (1969), s. 145.

³³⁸ Karamustafaoğlu (1970), s. 121.

bireylerin egemenliğin bir parçasına sahip olmaları mümkün değildir.³³⁹ Milli egemenlik teorisine göre, seçmenler oy hakkını kullanarak aynı zamanda görevlerini de yerine getirmiş olurlar. Seçmenler için oy kullanma faaliyeti, bir hak olarak nitelendirilemez.³⁴⁰ Buna göre oy hakkını yerine getiren seçmenler aynı zamanda bir kamu görevini yerine getirmiş olurlar. Bu doğrultuda da oy hakkının kullanımının zorunlu hâle³⁴¹ getirilmesi de mümkün olabilmektedir.³⁴²

Oy hakkının bir hak veya bir görev olarak nitelendirildiği görüşler Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan görüşlerdir. Bu görüşlerden herhangi birinin kabulü oy hakkının kullanımının ihtiyari ya da zorunlu olması gibi farklı hukuki sonuçlar doğurmaktadır.³⁴³ Ancak günümüzde oy hakkının hukuki niteliğinin hem bir hak hem de bir görev olarak ifade edilmesi mümkündür. Milli egemenlik teorisinin ve halk egemenliği teorisinin doğurduğu sonuçların keskin farklılığı ortadan kalkmıştır.³⁴⁴

2.2.3. Oy Hakkının İlkeleri

Oy hakkının kişilere tanınmasının bir anlam ifade edebilmesi için, demokrasinin egemen olduğu bir hukuk sisteminde bazı anayasal güvencelere kavuşması gerekmektedir. Bu güvenceleri genel oy, eşit oy, serbest oy, gizli oy, bireysel oy ve

³³⁹ Karamustafaoğlu (1970), s. 123.

³⁴⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 123.

³⁴¹ Oy kullanımının zorunlu hâle getirilmesi seçmenlerin çekimser kalmalarını engellemek amacıyla öngörülmektedir. Oy kullanmak üzere sandığa gitmeyen seçmenler için bazı yaptırımların uygulanması söz konusu olabilmektedir. Türkiye’de oy hakkının kullanımının zorunluluğu ilk kez 1982 Anayasası’na ilişkin halkoylamasında öngörülmüştür. Fendoğlu (2015a), s. 575. Anayasanın geçici 16. maddesine göre, geçerli bir mazereti bulunmadığı hâlde oy kullanmayan seçmenler, halk oylamasını takip eden beş yıl içinde yapılacak olan genel ve ara seçimler ile yerel seçimlere ve başkaca halk oylamalarına katılma hakkından yoksun bırakılmışlardır. Anayasada öngörülen bu kural dışında 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu da mazeretleri bulunmadığı hâlde genel ve ara seçimlere katılmayanlar için para cezası öngörmüştür. Teziç (2013), s. 306-307.

³⁴² Teziç (2013), s. 306.

³⁴³ Karamustafaoğlu (1970), s. 125.

³⁴⁴ Karamustafaoğlu (1970), s. 126; Teziç (2013), s. 306.

doğrudan oy olarak sıralamamız mümkündür.³⁴⁵ Sayılan ilkelerin varlığı tek tek temsilin adil gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

2.2.3.1. Genel Oy İlkesi

Genel oy ilkesi tanımlanırken, öncelikle sınırlı oy ilkesinin tanımlanması gerekir. Çünkü genel oy ilkesine geçilmeden önce uzunca bir süre sınırlı oy ilkesi geçerli olmuştur; oy hakkı belli şartlar dâhilinde kişilere tanınmıştır.³⁴⁶ Sınırlı oy ilkesinin mevcut olduğu dönemde servet, eğitim, ırk, cinsiyet, vergi verme gibi niteliklere göre oy hakkının tanındığı görülmektedir.³⁴⁷ Sınırlı oy ilkesinin en eski örneğini vergiye bağlı oy ya da servete bağlı oy ilkesi oluşturmaktadır. Böylece seçme hakkı ya belirli miktarda mal sahibi olanlara ya da belirli oranda vergi ödeyenlere tanınmaktadır.³⁴⁸ Hobbes ve Locke gibi yazarların mülkiyet, devlet ve kuvvet arasında kurduğu ilişkinin siyasi haklara yansımaları siyasi haklardan yararlanmada servetin belirleyici bir unsur olmasında görülmektedir.³⁴⁹ Bu bağlamda İngiltere, Fransa ve birçok Avrupa ülkesinde seçme hakkının yalnızca servet sahiplerine tanındığı görülmektedir. Örneğin İngiltere’de Kral VIII. Henry dönemindeki bir kanuna göre oy kullanmanın şartı kırk şilin gelir getiren toprak sahibi olmak şeklinde belirlenmiştir.³⁵⁰ Türk hukukunda kısıtlı oyun servete bağlı görünümü ise 1923 yılına kadar uygulanmıştır. İki dereceli seçimlerin uygulandığı Kanun-ı Esasi döneminde çıkarılan 1876 tarihli “Talimat-ı Muvakkat” e göre birinci seçmen olmanın şartı konut sahibi olmak şeklinde belirlenmişken, II. Meşrutiyet dönemindeki düzenleme ile bu şart devlete vergi vermeye dönüştürülmüş ve 1923 yılına kadar devam etmiştir.³⁵¹ İnsan haklarının doğuşu ve gelişimi doğrultusunda oy hakkı da yalnızca belirli bir kesime tanınan hak olmaktan çıkmış ve evrensel bir hakka dönüşmüştür.³⁵² Diğer modern devletlerin anayasalarında

³⁴⁵ Akartürk (2017), s. 51; Fendoğlu (2015)a, s. 572.

³⁴⁶ Gözübüyük (2006), s. 89.

³⁴⁷ Fendoğlu (2015a), s. 572.

³⁴⁸ Karamustafaoğlu (1970), s. 6.

³⁴⁹ Karamustafaoğlu (1970), s. 7.

³⁵⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 7.

³⁵¹ Teziç (2013), s. 298.

³⁵² Akartürk (2017), s. 52.

olduğu gibi, ilk Türk Anayasası Kanun-ı Esasi’de kadınlara seçme hakkı verilmesine ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.³⁵³

Genel oy ilkesi herhangi bir ayırım olmaksızın tüm vatandaşların oy hakkına sahip olmasını ifade eder. Dünyada yaklaşık yüz yıllık geçmişe sahip olan genel oy ilkesi Türkiye’de de 1934 yılından itibaren geçerlidir.³⁵⁴ Oy hakkının vatandaşlık, yaş, kısıtlı olmamak, seçmen listesine yazılı olmak gibi çeşitli şartları taşıyanlara tanınması oy hakkını sınırlı oy hâline getirmez. Bu husus Venedik Komisyonu kararlarında da ifade edilmektedir.³⁵⁵

2.2.3.2. Eşit Oy İlkesi

Eşit oy ilkesi her seçmenin oy hakkı bulunmakla birlikte bu hakkın yalnızca bir oydan ibaret olması ve her seçmenin oyunun eşit olması anlamına gelir.³⁵⁶ “Bir kişi bir oy” şeklinde de ifade edilen bu ilkenin içeriği oldukça kapsamlıdır. Eşit oy ilkesi hem oy hakkının sayısal olarak eşitliği bağlamında hem de seçim sonuçlarına seçmenin etki gücünün eşitliği bağlamında önemlidir.³⁵⁷

Eşit oy ilkesi herkesin tek bir oy hakkına sahip olması gerektiğinden hareketle çoğul oy uygulamasının karşısında yer alır. Geçmişte bazı ülkelerde çoğul oy uygulamasının olduğu ülkelerde çeşitli gerekçelerle bazı kişilerin oyuna daha fazla değer verildiği görülmektedir. Oyuna daha fazla değer verilen kişilerin daha bilgili ya da daha zeki

³⁵³ Osmanlı döneminde kadınların siyasal hayatta rolü, saraydaki kadınların Osmanlı Padişahlarının seçimindeki etkinliğinden öteye gidememiştir. H. T. Fendoğlu (2012b). *Anayasal Derinlik*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 593.

³⁵⁴ Özbudun (2013), s. 90; Kadınlara seçme hakkı tanınması konusunda ABD’de bazı eyaletlerde düzenlemeler yapılmış ardından da 1919 yılında Federal Anayasa’da seçme hakkı kabul edilmiştir. İngiltere’de ise kadınlara seçme hakkı erkeklerden farklı bir yaş aralığında tanındıktan sonra 1928 yılında kadınlara ve erkeklere aynı yaşta seçme hakkı tanınmıştır. Fransa’da kadınlara siyasal hakların verildiği tarih 1944 yılına denk gelirken, İsviçre’de ise 1977 yılında kadınlara seçme hakkı tanınmıştır. Karamustafaoğlu (1970), s. 34-35; Teziç (2013), s. 299.

³⁵⁵ Akartürk (2017), s. 53.

³⁵⁶ Fendoğlu (2015), s. 574.

³⁵⁷ Akartürk (2017), s.57-58.

oldukları kabul edilmektedir.³⁵⁸ Çoğul oyun; çok oy, çift veya ek oy ile aile oyu şeklinde görünümüleri olabilmektedir.³⁵⁹

Aynı zamanda genel oy ilkesini de zedeleyen bir çoğul oy uygulamasına 1893 yılında Belçika'da gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile çoğul oyun çeşitli kategorileri yaratılmıştır. Bu değişikliğe göre; otuz beş yaşında olup evli ve çocuklu olan vatandaşlar her yıl en az beş frank vergi ödemek şartıyla birden fazla oy kullanma hakkına sahip olmuştur. Bunun dışında malî ve eğitime dair şartlarla üç oy kullanma hakkı bile mümkün olabilmektedir.³⁶⁰

Çoğul oy ilkesinin diğer bir örneği olan aile oyunda ise aile reisine henüz oy hakkı bulunmayan çocuklarının sayısınca oy hakkı verilmektedir. Aile oyunun başka bir görünümünde ise üç veya daha fazla çocuğu olan aile reislerine ek bir oy hakkı daha verilmesi söz konusu olmaktadır.³⁶¹

2.2.3.3. Serbest Oy İlkesi

Serbest oy ilkesi, seçmenin oy hakkını kullanması sırasında üzerinde ekonomik veya siyasi baskı ya da müdahale hissetmemesi anlamına gelir.³⁶² Serbest oy ilkesi seçmenin özgürlüğü ile yakından ilgilidir. Seçmenin üzerinde bulunan herhangi bir baskı, seçim sonuçlarının seçmenin gerçek iradesi olmaması sonucunu doğuracaktır.³⁶³ Seçmenlerin oy kullanması aynı zamanda ifade özgürlüklerini de kullanmış olmalarıdır. Seçmenlerin baskı altına alınması hem seçimlerin serbestliği ilkesini zedelemektedir hem de seçmenlerin ifade ve kanaat özgürlüklerine müdahale teşkil etmektedir. Bu bağlamda seçmenlerin ifade özgürlüğüne hem kamudan hem de kişilerden gelecek baskıların önüne geçilmelidir.³⁶⁴

³⁵⁸ Karamustafaoğlu (1970), s. 132.

³⁵⁹ Gözler (2011), s. 706-707.

³⁶⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 130, 131.

³⁶¹ E. Teziç (1967). *Seçim Sistemleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 11.

³⁶² Fendoğlu (2015a), s. 575; Gözübüyük (2006), s. 89.

³⁶³ Akartürk (2017), s. 54.

³⁶⁴ Akartürk (2017), s.55

2.2.3.4. Bireysel Oy İlkesi

Bireysel oy ilkesi gereğince herkesin yalnızca bir oy hakkı bulunmaktadır. Kişiler oy hakkını kullanırken ekonomik, toplumsal ya da mesleki grupların bir üyesi olmaktan kaynaklanan sebeplerle değil de vatandaş olmaları sebebiyle oy kullanırlar.³⁶⁵ Bireysel oy ilkesinin karşısında yer alan toplumsal ya da mesleki oy ilkesiyle ilgili geçmişte yaşanan olumsuz tecrübeler kişisel oy ilkesine doğru bir yönelime sebep olmuştur.³⁶⁶

Her ne kadar demokrasi ile uyum sağlamasa da mesleki ya da toplumsal oyun örneklerine iki meclisli yapılarda rastlanabilmektedir. Bazı ülkelerde işçi ve işveren kuruluşlarının bu şekilde siyasal hayata katılımı amaçlanmaktadır.³⁶⁷

2.2.3.5. Gizli Oy İlkesi

Gizli oy ilkesi, seçmenlerin oy kullanmaları sırasında kime oy verdiğinin başkaları tarafından bilinmemesini ifade eder, böylece de gizlilik ilkesiyle aynı zamanda seçmenin herhangi bir baskı altında kalmadan oy hakkını kullanması sağlanacağından, serbest oy ilkesi de gerçekleşmiş olacaktır.³⁶⁸ Oy kullanımı sırasında hem seçmenin etrafında yer alan kişilerin hem de seçimde görevli olan kişilerin seçmenin kime oy verdiğini görmemesi gerekir ki oy hakkının gizliliği ilkesi gerçekleşmiş olsun.³⁶⁹ Oy hakkının gizliliğini ihlal etmeye çalışmak, seçmenin oy kullanması sırasında hangi oyu verdiğini öğrenmeye çalışmak aynı zamanda özel hayatın gizliliğini de ihlal anlamına gelir.³⁷⁰

³⁶⁵ Fendoğlu (2015a), s. 575.

³⁶⁶ Gözübüyük (2006), s. 89.

³⁶⁷ Gözler (2011), s. 710.

³⁶⁸ Fendoğlu (2015a), s. 575.

³⁶⁹ J. M. Cotteret ve C. Emeri (1995). *Seçim Sistemleri*. (Çev. A. Kotil). İstanbul: İletişim Yayınları, s. 33

³⁷⁰ Dünyada genel oy ilkesine karşı çıkanlarla gizli oy ilkesine karşı çıkanlar arasında bir örtüşme mevcuttur. Zira gizli oy ilkesinin terk edilmesi ve açık oy ilkesinin kabulü, toprak sahiplerinin ve patronların işçi sınıfı üzerindeki etkisini azaltmıştır. Karamustafaoğlu (1970), s. 151, 153.

Gizli oy ilkesinin varlığından söz edebilmek için kapalı oy verme yeri ve resmi amblemi bulunan oy zarfı³⁷¹ şartlarının mutlaka varlığı gereklidir. Oy zarfı bir ülkede seçimlerin gözetimi ve denetimini yapmakla görevli organ tarafından hazırlanır. Kapalı oy verme yerinin taşınması gereken özellikler de seçim kanununda belirtilir.³⁷²

Dünyada açık oy ilkesinin neredeyse 19. yüzyılın sonuna kadar uygulandığı görülmektedir. Açık oy ilkesini benimseyenlerin en büyük gerekçesi oy hakkının bir hak değil görev olarak kabul edilmesine dayanmaktadır. Montesquieu, Mill gibi düşünürler oy vermenin basit halk sınıfını eğitici bir faaliyet olarak görmekten ya da oy vermenin kamu çıkarına hizmet ettiği için devletin kontrolü altında gerçekleştirilmesi gerektiğinden hareketle açık oy ilkesini desteklemişlerdir.³⁷³

Türk anayasal tarihine bakıldığında; Osmanlı anayasal gelişmelerinde gizli oy ilkesinin ilk kez Kanun-ı Esasi döneminde getirildiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ise 1924 Anayasası'nda ya da seçim kanunlarında oy hakkının gizliliği ilkesinin düzenleme altına alınmadığı görülmektedir.³⁷⁴ 1946 yılında çok partili hayata geçilmiş olmasına rağmen, aynı yıl yapılan seçimlerde açık oy gizli tasnif sistemi uygulanmıştır. Gizli oy ilkesi ancak 1948 yılına gelindiğinde seçim kanununda yer alabilmiş ve 1950 yılında yapılan seçimlerde ilk kez gizli oy ilkesi uygulanmıştır.³⁷⁵

³⁷¹ Yüksek Seçim Kurulu, 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen halkoylamasına ilişkin olarak mühürsüz oy zarflarının ve oy pusulalarının geçerli sayılacağına ilişkin kararında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ek 1 No'lu Protokol'ünde 3. maddede düzenlenen seçme hakkı ile Anayasa'nın 67. ve 90. maddelerine göre bir değerlendirme yapmıştır. Böylece de; mühürsüz zarfların ve oy pusulalarının geçersiz sayılması hâlinde oy kullanan vatandaşların AİHS ile ve Anayasa'da güvence altına alınan seçme haklarının ihlâl edilmiş olacağı gerekçesiyle sandık kurullarının hata veya ihmali sonucu mühürlenmeyen mühürsüz zarflarda kullanılan oyların Yüksek Seçim Kurulu tarafından gönderildiğine dair şüphe olmayan hâllerde geçerli olacağına karar vermiştir. Yüksek Seçim Kurulu'nun 16.04.2017 tarih ve 560 sayılı kararı. <http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/5059/2017-560.pdf> (Erişim tarihi: 25.04.2017)

³⁷² Teziç (2013), s. 313.

³⁷³ Karamustafaoğlu (1970), 152.

³⁷⁴ Akartürk (2017), s. 61.

³⁷⁵ Fendoğlu (2018a), s. 227.

2.2.3.6. Doğrudan Oy İlkesi

Seçimlerin doğrudan ya da dolaylı bir biçimde gerçekleştirilmesi mümkündür. İlk durumda seçmenler temsilcileri araya başka seçmenler girmeksizin doğrudan doğruya seçerler. Bu durum aynı zamanda tek dereceli seçim sistemini ifade eder.³⁷⁶ Dolaylı oy ya da iki dereceli seçim olarak da ifade edilen ikinci durumda ise; seçmenler (birinci seçmenler) ikinci seçmenleri seçerler ve ikinci seçmenler asıl temsilcilerin seçimini gerçekleştirirler.³⁷⁷ İki dereceli seçim sisteminin kabul edildiği sistemlerde seçmenlerin tamamını temsilcileri doğrudan belirleyebilecek bilince sahip olmadığı kabul edilmektedir. Bu nedenle de asıl temsilcileri belirleyecek olan ikinci bir seçmen kitlesi oluşturulmaktadır.³⁷⁸ İki dereceli ya da üç dereceli³⁷⁹ olarak gerçekleştirilen seçimler demokratik olmadığı gerekçesiyle yoğun bir biçimde eleştirilmektedir.³⁸⁰

İki dereceli seçimlerin federal devlet yapılanmasının etkisiyle uygulandığı bir örneği ABD'deki başkanlık seçimleri oluşturmaktadır. Başkan her federe devletteki ikinci seçmenler tarafından seçilen seçmenlerce seçilmektedir.³⁸¹ Bu yöntemin hem olumlu hem de olumsuz tarafları bulunmaktadır. Olumlu tarafı Başkan'ın seçilebilmesi için federe devletlerin oylarının çoğunluğunu alması gerektiğidir. Olumsuz tarafı ise, Başkan'ın federe devletlerin oyunun çoğunluğuna sahip olmasına rağmen halkın oylarının çoğunu almaması hâlidir.³⁸²

³⁷⁶ Cotteret ve Emeri (1995), s. 29.

³⁷⁷ Cotteret ve Emeri (1995), s. 29; Seçmenlerin temsilcileri doğrudan doğruya seçtiği sistem olan tek dereceli seçim sisteminin aksine iki dereceli seçim sisteminde; seçmenler ikinci seçmenleri seçer ve ikinci seçmenlerin terciyle seçim sonlandırılır. İki dereceli seçim sistemine ikinci seçmenlerin oylarının etki altına alınabileceği gerekçesiyle ve seçim sandıklarıyla seçmenler arasındaki bağın tek dereceli seçimlerde daha kolay kurulabileceği gibi nedenlerle eleştiriler getirilmektedir. A.F. Başgil (1948). *Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri*. İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, s. 7.

³⁷⁸ Akartürk (2017), s. 65.

³⁷⁹ Çok yaygın olmamakla birlikte üç dereceli seçimin örneklerine de rastlanabilmektedir. Fransa'da 1799 Anayasası hazırlık döneminde il, ilçe ve ülke olmak üzere üç dereceli bir seçim sistemi öngörülmüştür. Teziç (2013), s. 304.

³⁸⁰ Gözübüyük (2006), s. 90.

³⁸¹ Cotteret ve Emeri (1995), s. 29.

³⁸² Bunun en güzel örneğini 1960 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimleri oluşturmaktadır. Başkanlık seçimlerini John F. Kennedy, rakibi Nixon'dan 112.890 daha fazla oy alarak kazanmıştır. Bu oy farkı da ikinci seçmenlerde Kennedy için 303 partili ikinci seçmen, Nixon

Türk hukukundaki uygulamaya bakıldığında ise 1946 yılına kadar iki dereceli seçim sisteminin uygulandığı görülmektedir. 1946 yılından itibaren tek dereceli seçim uygulaması günümüze kadar devam etmektedir.³⁸³

Oy hakkının ilkelerine ilişkin olarak genel bir değerlendirme yapıldığında; genel oy, eşit oy, serbest oy, bireysel oy gibi ilkelerin varlığı halkın adil ve eşit temsil edilmesini garanti etmektedir.

2.3. DEMOKRASİLERİN GEREK ŞARTI OLARAK SEÇİM MEKANİZMASI

Demokratik bir sistemde vatandaşların kamu yönetimine katılımı seçim yoluyla olur ve yöneticiler de yönetme yetkisini halktan alırlar. Bu bağlamda seçimler bir rejimin meşruiyet kaynağını oluşturmaktadır.³⁸⁴ Bir ülkenin demokratik bir ülke olduğunu söyleyebilmek için seçimlerin varlığı gereklidir, ancak yeterli değildir. Bu noktada da demokratik sistemlerde zorunlu olan seçimlerin³⁸⁵ niteliği göze çarpmaktadır. Böylece seçimler için en temel şart olan seçimlerin serbestliği ve adil olması niteliği karşımıza çıkmaktadır.³⁸⁶

Seçim kavramı sözlük anlamıyla bir veya birden fazla aday arasından birinin seçilmesi anlamına gelmektedir. Seçim yoluyla yönetenler seçmenler tarafından

için de 219 partili ikinci seçmen tarafından kazandırılmıştır. Bu durum Kennedy için % 49,7'lik Nixon için de % 49,5'lik bir tablo oluşturmuştur. İkinci seçmenlerin partilerine emredici vekâlet ilişkisi ile bağlı olmaları bu sonucu doğurmaktadır. Cotteret ve Emeri (1995), s. 29, 30; Teziç (2013), s. 305.

³⁸³ N. Danacı ve E. Tuncer (2003). *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*. Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, s. 12; Fendoğlu (2015), s. 575; Özbudun (2013), s. 91.

³⁸⁴ Teziç (2013), s. 296; N. Yüzbaşıoğlu (1996). *"Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi"*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 50 (1-2), s. 105.

³⁸⁵ Demokratik bir sistemde bir seçim kanununun seçim işlerini kolaylaştırması, seçmenin oy hakkını kullanırken tam bir kolaylık sağlaması ve seçimin dürüstlüğü ile ciddiliğini garanti altına alması beklenir. Başgil (2006), s. 247.

³⁸⁶ L. Gönenç (2008). *Türkiye'de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 1-2; K. Kanadoğlu (2018). *"Seçim Kanunlarındaki Son Değişikliklerin Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi"*. Hukuk Defterleri, (13), s. 26.

yetkilendirilmektedir.³⁸⁷ Dar anlamda seçim sistemleri, bir seçimdeki geçerli oyların parlamentoda sandalye olarak nasıl ifade edileceğine ilişkin teknik yöntemler olarak tanımlanmaktadır.³⁸⁸ Geniş anlamda seçim sistemi ise; seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçim barajları, artık sandalyelerin ne şekilde dağıtılacağı, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylık, aday olma yasakları ve oy verme yöntemlerine ilişkin kurallar ile seçimlerin yönetim ve denetime dair birçok konuyu kapsar.³⁸⁹ Seçim sisteminin dar ve teknik anlamıyla ele alındığı görülse de seçim sistemleri, seçimin başlangıcından bitirilmesine kadar geçen sürede görevli olan kişi ve kurumlar ile gerçekleştirilen tüm idari ve yargısal işlemleri içermektedir.³⁹⁰ Seçim sistemi dar ve teknik anlamının dışında seçmenin kişilere mi yoksa partiye mi oy vereceği noktasında da önemlidir. Bu durum adayların seçiminin kimin iktidarında olduğuyula ilgilidir.³⁹¹ Bir siyasal sistemde uygulanan seçim sistemlerindeki değişikliğe göre çok farklı seçim sonucuyla karşılaşmamız mümkün olabilir. Uygulanan seçim sistemi yasama organında oluşacak görünüm açısından belirleyici bir nitelik taşımaktadır.

Seçim mekanizmasını kavramsallaştırırken seçim yönetişimi kavramından da söz edilmesi gerekmektedir. Seçim yönetişimi, seçimlerle ilgili tüm faaliyetlerin içinde gerçekleştirildiği kurumsal çerçevenin meydana getirilmesi ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Kural yapma³⁹², kural uygulama³⁹³ ve kural denetleme³⁹⁴ olmak üzere seçim yönetişiminin üç aşaması bulunmaktadır.³⁹⁵

³⁸⁷ H. Tunç (2013). “Seçim Sistemleri ve Türkiye”. Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1 (2), s. 12.

³⁸⁸ Teziç (2013), s. 333.

³⁸⁹ E. Özbudun (2013). *Türk Anayasa Hukuku*. (14. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 276; E. Özbudun (1995a). Seçim Sistemleri ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44 (1), s. 522; H. S.Türk (2006). “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (23), s. 76.

³⁹⁰ E. Kontacı (2016a). *Kırılgan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*. Ankara: Savaş Yayınevi, s. 97.

³⁹¹ G. Sartori (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği - Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. E. Özbudun). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 15.

³⁹² Kural yapma, seçimler hakkındaki anayasal ve yasal düzenlemeleri ifade etmektedir. Seçme ve seçilmeye ilişkin düzenlemeler, adaylık ve oyların sandalyeye dönüşümünün nasıl olacağı hususları bu kapsamdadır. Gönenç (2008), s. 29.

³⁹³ Kural uygulama ise seçim mevzuatının uygulanmasına ilişkin faaliyetleri ifade eder. Gönenç (2008), s. 29.

2.3.1. Toplumun Siyasallaşması ve Devlet Yönetimine Katılımı Bağlamında Seçimin Gördüğü İşlev

Seçim mekanizmasının ortaya koyduğu birçok işlev bulunmaktadır ancak diğer işlevlerin yanında seçimlerin iki ana işlevinin bulunduğunu söylememiz mümkündür. Bunlardan ilki seçim yoluyla ülkeyi yönetecek partinin, bir başka ifadeyle iktidarın belirlenmesidir.³⁹⁶ Seçimler yoluyla iktidarın belirlenmesi aynı zamanda muhalefetin³⁹⁷ de belirlenmesi anlamına gelmektedir ve muhalefet de ancak demokratik bir sistemde bir anlam ifade edebilecektir.³⁹⁸ Seçimlerin diğer bir işlevi ise birbirinden farklı siyasal görüşlerin parlamentoda yer almasını sağlamasıdır. Farklı görüşlerin parlamentoda yer alabilmesi sonucunda temsilde adalet ilkesi de gerçekleştirilmiş olmaktadır.³⁹⁹ Parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı bir yapıda milletvekillerinin seçimi ve iktidarı kimin elde edeceği tek bir seçimle belirlenmektedir. Bir seçimle elde edilmesi gereken iki amacın olması çeşitli zorlukları ortaya çıkarmaktadır. Başkanlık sisteminde ise yasama organı seçimleriyle, yürütmenin organının seçimi iki farklı seçimle gerçekleştirilmektedir.⁴⁰⁰

Seçimlerin siyasi iktidarın ve alınan kararların demokratik meşruiyetini sağlama işlevinin bağlamında bir iktidarın meşruiyetinden bahsedebilmek için yönetilenlerin

³⁹⁴ Seçim yönetişiminin son aşaması olan kural uygulama faaliyeti ise seçim mevzuatının uygulanmasından ortaya çıkacak uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin bir faaliyeti ifade etmektedir. Gönenç (2008), s. 29.

³⁹⁵ Gönenç (2008), s. 29.

³⁹⁶ Türk (2006), (23), s. 76. Seçim sistemi yalnızca ülkenin kim tarafından yönetileceğini değil aynı zamanda hangi politikalar doğrultusunda yönetileceğini de belirler. G. Lardeyret (1995). Nispi temsile İlişkin Sorun (Çev. M. Turhan) *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (Der. L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 202.

³⁹⁷ Hükümetle aynı görüşte olmayan siyasetçilerden meydana gelen muhalefet ancak demokrasinin ve düşünce özgürlüğünün var olduğu bir demokratik yapıda ilerleme kaydedebilir. K. V. Beyme ve R. V. Daniels (1979). Muhalefet. (Çev. M. Turhan). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6 (1), s. 188.

³⁹⁸ Akartürk (2017), s. 26.

³⁹⁹ M. Dikmen Caniklioğlu (1999). “Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (16), s. 20.

⁴⁰⁰ S. Gürsel (1999). “*Toplumsal Tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa'nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (16), s. 46-47; Türkiye’de kabul edilen seçim sistemi hem demokrasi hem de istikrar sorununu içinde barındıran bir yapı ortaya çıkarmıştır. Ancak bir ülkede siyasi istikrarın varlığın ya da yokluğunun tek başına seçim sistemiyle açıklanması oldukça dar bir bakış açısını Caniklioğlu (1999), s. 17.

rızasını elde etmesi gerekir. Bu bağlamda meşruiyet konusunda öne çıkan unsur yönetilenlerin yöneticiler hakkındaki düşünceleridir.⁴⁰¹ Seçim sürecinde yönetilenlerin çoğunluğunun oylarını elde eden iktidarın aynı zamanda alınan siyasi kararların meşruiyeti açısından da önem arz ettiğini belirtmemiz gerekir.⁴⁰² Hem temsilcilerin seçimi bağlamında hem de alınan kararların meşruiyeti bağlamında seçimlerde uygulanacak yöntemler ve uyulması gereken adalet, eşitlik ve dürüstlük gibi ilkeler bulunmaktadır.⁴⁰³

Seçimin ülkeyi yönetecek kadronun belirlenmesi ve farklı görüşlerin parlamentoya yansıtılması işlevinin yanı sıra anayasal demokrasilerin bir gereği olan denetleme mekanizmasını gerçekleştirme işlevi bulunmaktadır, bu da vatandaşların oy hakkını kullanmaları yoluyla olmaktadır.⁴⁰⁴ Bu bağlamda seçimin gördüğü işlevin siyaset bilimindeki iki görüşle ifade edilmesi mümkündür. Bunlar da; *yetkilendirme* ve *hesap verilebilirlik*dir.⁴⁰⁵

Yetkilendirme görüşüne göre, vatandaşlar oy hakkını kullanırken seçim süreci boyunca adayların politikalarını ve vaatlerini değerlendirirler. Adayların politikalarından hangisinin kendileri için faydalı olacağını değerlendirirler ve bu değerlendirme sonucunda kimin sorumlu olacağı ve yetkilendirileceği belirlenmiş olur.⁴⁰⁶

İkinci bir görüş olan hesap verebilirlik görüşüne göre ise, seçim iktidarı elinde bulunduranların sorumlu tutulmasını sağlayan demokratik bir mekanizmadır. İktidara gelen bir partinin yeniden seçilebilmek için aldıkları kararlarda ve uyguladıkları

⁴⁰¹ Teziç (2013), s. 103.

⁴⁰² Akartürk (2017), s. 29.

⁴⁰³ Akartürk (2017), s. 29.

⁴⁰⁴ Gönenç (2015), s. 10.

⁴⁰⁵ Gönenç (2015), s. 10; Demokratik yönetimler seçmenlerine hesap verebilen ve seçmenlerine karşı sorumlu olan yönetimlerdir. Ancak iyi işleyen demokrasilerde bu yeterli değildir. İktidarın aynı zamanda diğer kamu kurumları tarafından da denetlenmesi gerekir. Dengeleme ve denetleme mekanizmasının yanında devlet kurumlarının da kendi kendilerini kontrol etmesi gerekir. A. Van, Aaken (2009). “*Independent Electoral Management Bodies and International Election Observer Missions: Any Impact on the Observed Level of Democracy? A Conceptual Framework*”. Constitutional Political Economy, 20 (3-4), s. 297; N. Berggren & N. Karlson (2003). “*Constitutionalism, Division of Power and Transaction Costs*”. Public Choice. 117(1-2), s. 99.

⁴⁰⁶ Gönenç (2015), s. 10, 11.

politikalarda seçmenlerin hoşuna gidecek bir biçimde hareket etmesi gerekir.⁴⁰⁷ Demokrasinin temelinde yer alan hesap verilebilirlik kavramı ile yönetimde açıklık ilkesinin de oldukça yakın bir ilişkisi bulunmaktadır.

2.3.2. Seçim Sisteminin Temel İlkeleri

2.3.2.1. Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkesi

1982 Anayasası seçimlerle ilgili genel ilkeleri belirttikten sonra seçimlerle ilgili düzenleme yapma yetkisini kanun koyucuya bırakmıştır. Ancak seçim kanunlarının birbiriyle örtüşmesi zor olan iki ilkeyle, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesiyle bağdaşacak bir biçimde yapılması gerektiği Anayasa'nın 67. maddesinde 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklikle yer almıştır. Anayasa'nın 67. maddesinin son fıkrasına eklenen bu hüküm norm denetimi yaparken Anayasa Mahkemesi'ne temsilde adalet ya da yönetimde adalet ilkelerinden birine dayanarak karar verme özgürlüğü tanımaktadır. Anayasa'nın bu hükmü karşısında, söz konusu iki ilkenin anlamını ve ne ölçüde bağdaşıp bağdaşmayacağını ortaya koymamız gerekmektedir.

Doktrinde temsilde adalet, sandalye - oy orantısızlığının düşük olması, yani partilere verilen oy oranları ile elde ettikleri sandalye oranlarının uyumlu ve dengeli olması şeklinde ifade edilirken, yönetimde istikrar, seçimden sonra ülkeyi yönetebilecek bir hükümetin kurulması ve karar alma süreçlerinde yeterli çoğunluğun sağlanması olarak tanımlanabilir.⁴⁰⁸

Türk hukuk sistemine, seçim kanunlarında “temsilde adalet ve yönetimde istikrar” ilkelerinin bağdaştırılması gereğine giden sürece bakıldığında; ilk olarak çok partili hayata geçilmesinden 1960'a kadar tek turlu listeli çoğunluk sisteminin uygulandığı görülmektedir. Bu seçim sisteminin doğal bir sonucu olarak, bir seçim çevresinde geçerli oyların en çoğunu alan parti bütün milletvekillerini çıkarmaktadır. Böylece de

⁴⁰⁷ Gönenç (2015), s. 11.

⁴⁰⁸ T. Göksel ve Y. Çınar (2017). “Yeni Anayasal Sistemde Seçim Sistemleri Simülasyonları” TEPAV Politika Notu, s. 1.

anılan dönemde oldukça adaletsiz sonuçlar ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁹ Bu sonucu rakamlarla ifade edecek olursak; tek turlu listeli çoğunluk sisteminin uygulandığı 1957 seçimlerinde Demokrat Parti % 48 oy oranına sahip olarak 4. 394.893 geçerli oy elde etmiştir. Böylece de parlamentonun % 69.1'ine karşılık gelen 424 sandalye sayısına sahip olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Hürriyet Partisinden oluşan muhalefet partileri ise toplamda elde ettikleri % 52 oy oranına karşılık gelen 4.770.717 geçerli oyla, parlamentonun %30.9'unu oluşturan 186 milletvekili elde etmişlerdir. 1957 seçimlerindeki bu tablo aslında çoğunluk sistemlerinin yol açtığı artık temsil-eksik temsil sorununun somut bir göstergesidir.⁴¹⁰ Bu adaletsiz seçim tablosunu ortadan kaldırmak amacıyla 1960'lardan itibaren nispi temsil sistemi uygulanmaya başlanmıştır ancak temsilde adalet ilkesini gerçekleştirmeye yönelik olarak uygulamaya konulan nispi temsil sistemi bu kez de parçalı bir parlamento yapısına sebep olduğu eleştirilerine maruz kalmıştır.⁴¹¹ Böylece de yönetimde istikrarı sağlama çabaları doğrultusunda seçim kanunlarına seçim barajlarını ekleme yoluna giden süreç başlamıştır.⁴¹² Nispi temsil sisteminin hâkim olduğu ülkelerde seçim sisteminin doğal sonucu olarak çok partili bir yapı meydana gelmekte ve koalisyon hükümetleri⁴¹³ oluşmaktadır. Çoğunluk sisteminin hâkim olduğu ülkelerde ise iki partili ya da tek partili bir yapı ortaya çıkmaktadır.⁴¹⁴ Bu durumda iki partili sistemin ortaya çıkması hâlinde istikrarın bir boyutu olan hükümet istikrarı gerçekleşmiş olacaktır. Ancak çok partiden oluşan kompozisyonlarda ise hükümetlerin

⁴⁰⁹ Teziç (2013), s. 343,344.

⁴¹⁰ Çoğunluk sistemlerinde ya da seçim barajları gibi nedenlerle bazı partilerin artık temsili söz konusu olurken bazı partiler ise aldıkları oy oranına göre daha az temsilci elde etmektedirler. Teziç (2013), s. 344.

⁴¹¹ Y. Ş. Hakyemez (2007). “Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı”. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1-2), s. 18, 19.

⁴¹² Y. Sabuncu (2006). “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları”. *Anayasa Yargısı*, 23, s. 193 vd.

⁴¹³ Koalisyon hükümetlerinin dünyada ve Türkiye’de çeşitli gerekçelerle sevilmediği görülmektedir. Çünkü Türkiye’nin de aralarında bulunduğu Portekiz, Japonya gibi ülkelerde koalisyon hükümetlerinde çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bazılarını şöyle ifade edebiliriz: Koalisyon hükümetlerinde koalisyon ortakları arasında bütünleşme gerçekleştirmediği için sorumluluk konusunda da sıkıntılar doğmaktadır. Koalisyon ortaklarından hiçbirinin kendi programını tam olarak uygulaması mümkün olamamaktadır. Hükümetin kurulması aşamasında belirlenen bazı amaçlar olsa da bu hedeflere ulaşılması mümkün olamamaktadır. Kilit parti rolüne sahip olan partinin büyük bir role sahip olduğu görülmektedir. Koalisyonun en küçük ortağı kilit partiye büyük bir önem atfedilmektedir. Koalisyon hükümetlerinde ihtiyaç olmayan bakanlıklar oluşturulmaktadır. Fendoğlu (2015b), s. 99-100.

⁴¹⁴ Lardeyret (1995), s. 200.

görev süresi kısa olmakta ve seçimler kısa aralıklarla yapılmaktadır.⁴¹⁵ Her ne kadar çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin oluşturacağı parlamento çoğunlukları ve meydana gelecek parti sistemleriyle ilgili bu çıkarımlar yapılsa da her zaman bu görünüm ortaya çıkmamaktadır. Nispi temsil sisteminin d'Hondt usulünün uygulandığı Türkiye bağlamında değerlendirme yapıldığında 2002 ve 2018 yılları arasında; 2002, 2007, 2011 ve 2015 yılında da iki kez olmak üzere altı genel seçim yapılmıştır. 2018 yılından itibaren geçilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi öncesinde parlamenter hükümet sistemi ile yarı-başkanlık sisteminin mevcut olduğu dönemlerde bir partinin tek başına iktidar olduğu bir hükümet görünümü ile parçalı olmayan bir parlamento görünümünün ortaya çıktığı görülmektedir.

Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesini anlamlandırma ve bağdaştırma hususu doktrinde uzunca bir süredir tartışılmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında da her iki ilke tanımlanmıştır. Doktrindeki görüşlerden bir kısmına göre temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaşması imkânsızdır ya da zordur.⁴¹⁶ Doktrindeki bazı görüşlere göre ise, bu iki ilkeden birine üstünlük tanınmalıdır.⁴¹⁷ Hukuk sistemlerinde kabul edilen iki temel seçim sisteminden çoğunluk sistemi istikrarı sağlamaya uygun bir seçim sistemiyken, nispi temsil sistemi ise temsilde adalet ilkesini gerçekleştiren bir yapı öngörmektedir.⁴¹⁸

Bir demokrasinin işleyen bir demokrasi olarak ifade edilebilmesi için en önemli olgulardan biri olan istikrar kavramı, öngörülebilirliği beraberinde getirmektedir. Öngörülebilirlik de yönetimin kolayca gerçekleştirilmesi sonucunu doğurur.⁴¹⁹ Seçimin gördüğü işlevden bahsederken ifade ettiğimiz seçimlerle hükümetin belirlemesi işlevi

⁴¹⁵ Lardeyret (1995), s. 200.

⁴¹⁶B. Tanör ve N. Yüzbaşıoğlu (2014). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*. (14. Baskı) İstanbul: Beta Yayınevi ,s. 227; Hakyemez (2007), s. 23; E. Yavaşgel (2014). *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 142; N. Bulut, (2010). “*Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 HAZİRAN 2011 Seçimleri*”. EÜHFD 14 (3-4), s. 4; O. Ergül (2012). “*Eşit Oy İlkesi ve Temsilde Adalet İlkesi İlişkisi Üzerine*”. *Düşün Dergisi*, (25), s. 35.

⁴¹⁷ Gözler (2011), s. 736.

⁴¹⁸ B. Kuzu (1999). “*Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (16), s. 254.

⁴¹⁹ E. Günal (2005). *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Turhan Kitabevi, s. 63.

istikrar ilkesine karşılık gelirken, farklı görüşlerin parlamentoda yer alması ise temsilde adalet ilkesine karşılık gelmektedir.⁴²⁰

İstikrar kavramı anlamlandırılırken demokratik siyasi sistemin istikrarı ile hükümet istikrarı arasındaki farka dikkat çekmek gerekmektedir. Demokratik siyasi istikrar kavramı, hükümet istikrarını da kapsayan bir üst kavramdır. Demokratik istikrar bir ülkede oldukça yerleşik bir hâl olsa da hükümet istikrarının kesintilere uğradığı dönemlere rastlamak mümkündür.⁴²¹ Hükümet istikrarı⁴²² kavramı yalnızca hükümetin görevde kalma süresiyle ilgilidir.⁴²³ Bir hükümetin uzun süre görevde kalması aynı zamanda etkin bir hükümet olduğu anlamına gelmez. Bir hükümetin etkin olduğundan söz edebilmemiz için istikrarlı olması gereklidir ancak yeterli değildir.⁴²⁴ Etkinlik vasfına sahip olmayan bir hükümetin uzun süre görevde kalması ileri sürdüğü politikaları gerçekleştirmesini kolaylaştırıcı bir etken olduğunu da söylememiz mümkündür.⁴²⁵ “Yönetimde istikrar” kavramı da yalnızca seçim sisteminin bir sonucu olarak sınırlandırılabilir bir kavram değildir. Seçim sistemiyle birlikte değerlendirilmesi gereken siyasi etkenler de yönetimde istikrar ilkesini ortaya çıkarmaktadır. Bu da bizi siyasi istikrar kavramına götürmektedir.⁴²⁶

Siyasi istikrar kavramını tanımlarken çeşitli güçlüklerle karşılaşsak da, demokratik bir sistemde kavramın süreklilik⁴²⁷, karar almada etkinlik⁴²⁸ ve gerçeğe uygunluk gibi üç

⁴²⁰ Tanör ve Yüzbaşıoğlu (2014), s. 227.

⁴²¹ B. Yücel (2009). *Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 89, 90.

⁴²² “İstikrar” kavramını yalnızca hükümet istikrarına indirgediğimizde; kurulan hükümetin aynı görüşteki parlamento çoğunluğundan oluşması hâlinde, hükümetler kendisi için öngörülen süreden önce görevden ayrılmazlar ya da görev süresi sona ermeden bir güven problemiyle karşılaştığında yerini güçlü muhalefet alır. Ancak nispi temsil sisteminin bir sonucu olarak koalisyon hükümetleri ortaya çıktığında bir anlaşmazlık olduğunda ayakta kalamazlar. Hatta bu durum yürütmede çeşitli boşluklar meydana getirir. Ancak seçimler sonucunda da biri diğerinin yerine geçen liderlerin iktidarı elde etmesi söz konusu olur. Lardeyret (1995), s. 200.

⁴²³ D. M. Farrell(2001). *Electoral Systems A Comparative Introduction*. Hampshire: Palgrave Publishers, s. 194.

⁴²⁴ Sartori (1997), s. 151.

⁴²⁵ Sartori (1997), s. 152.

⁴²⁶ Y. Sabuncu (2001). “Seçim Sistemi, Adalet ve İstikrar”. *Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 518.

⁴²⁷ İktidarı elinde bulundurma süresinin uzunluğu tek başına bir iktidarın güçlü olduğu anlamına gelmez, muhalefetin güçsüz olması da aynı zamanda iktidarın süresini uzatan bir etken olarak

bileşenlerden meydana geldiğini söylememiz mümkündür.⁴²⁹ Siyasi istikrar kavramı gerek siyasi iktidarı elinde bulunduranların gerekse de siyasi iktidarın sahiplerinin izledikleri politikaların kısa sürede hiç ya da pek az değişmesini ifade eder.⁴³⁰ Bu bağlamda istikrarın yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkide yaşanacak değişiklikleri engelleme kaygısı taşıdığını söylememiz mümkündür.⁴³¹ Ancak bir siyasal sistemde hiçbir değişikliğin olmamasından ziyade siyasal sistemin temel değerlerinde değişiklik yapılmaksızın, sosyal gelişmelere uygun değişimler de siyasal istikrarı ortadan kaldırmaz. İstikrar mevcut olmadığında, eksikliğinin hissedilmesinin daha kolay olduğu bir kavramdır.⁴³² Siyaset bilimi literatüründe istikrarın tanımı konusunda uzlaşılan unsurlar olsa da, istikrarla ilgili net bir tanım yapılamamaktadır. Ancak bir siyasal sistemde şiddetin bulunmaması, uzun süre görevde kalan hükümetler, anayasal rejimin meşruluğu, sistemde yapısal bir değişikliğin olmaması gibi unsurlar istikrarın varlığının göstergeleri arasında sayılmaktadır.⁴³³ Bu unsurların yanına etkinlik kavramının da dâhil olduğunu yineleyelim.

Sayılan unsurları tek tek açtığımızda siyasal sistemde şiddetin bulunmamasıyla kastedilen, şiddet olaylarına ve şiddete dair haberlere sık rastlanmamasıdır. Bir başka

karşımıza çıkar. H. Eckstein (1967). *“Bir İstikrarlı Demokrasi Teorisi”*. (Çev. E. Özbudun). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 24 (1), s. 42.

⁴²⁸ “Etkinlik” kavramı iktidarı elinde bulunduran kişilerin sahip oldukları yeteneklerle ve sergiledikleri başarıyla ilgilidir. Ancak iktidar sahiplerinin içinde bulunduğu yapı da sergilenecek olan başarı için önemli bir girdidir. Bir hükümetin etkin olduğunu söyleyebilmemiz için, o hükümetin iler sürdüğü politikaları hayata geçirebilmesi gerekir. Güçsüz bir hükümet söz konusu olduğunda ise, bir hükümetin hayata geçirmek istediği politikaları gerçekleştirme gücüne sahip olamaması söz konusu olacaktır. Bir hükümetin etkinliği olumlu bir anlam ifade etse de, iyi yönetme yeteneğine sahip bir hükümetin etkinliği ülke için faydalıdır. Bu nedenle de kötü yönetim yapısına sahip bir hükümetin etkin olmaması aslında ülkeye daha az zarar vermesi anlamına da gelmektedir. Sartori (1997), s. 150-151.

⁴²⁹ Eckstein (1967), s. 43.

⁴³⁰ S. Armağan (1999). Memleketimizde Siyasi İktidar (Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi). *Anayasa Yargısı* (16), s. 220.

⁴³¹ A. M. Aytaç (2014). Temsil, Adalet ve İstikrar. *Mülkiye Dergisi*, 38 (1), s. 17.

⁴³² Caniklioğlu (1999), s. 17-18.

⁴³³ L. Hurwitz (1973). *“Contemporary Approaches to Political Stability”*. Comparative Politics Special Issue on Revolution and Social Change, 5 (3), s. 449.

açından ise siyasal sistem içerisinde şiddetle karşılaşıldığında, sistemin bu tür olayların üstesinden gelebilmesi de şiddetin yokluğunu ifade etmektedir.⁴³⁴

İstikrarın diğer bir unsuru ise uzun süre görevde kalan hükümetlerdir. Hatta bu unsuru istikrara dar anlamda yaklaşım olarak ifade etmemiz mümkündür. Bu bağlamda hükümet istikrarı yasama yürütme ilişkisi bağlamında hükümetin görevde kalma süresiyle ilgili bir kavramdır.⁴³⁵ Parlamenter hükümet sisteminin hâkim olduğu bir siyasal sistemde herhangi bir partinin hükümeti kurabilecek sandalye sayısına ulaşamaması hâli, zayıf koalisyon hükümetlerinin kurulmasına yol açmaktadır.⁴³⁶

Anayasal rejimin meşruluğu açısından istikrarın ele alınmasında ise, iktidarı elinde bulunduranlara yönelik yapılan eylemlerin olmaması esas alınmaktadır. Bu bağlamda sistemin meşruiyeti anayasal rejim meşruluğunun çıkış noktası olarak görülmektedir.⁴³⁷

Sistemde yapısal bir değişikliğin olmaması ile de, siyasal sistemin herhangi bir değişikliğe tamamen kapalı olması anlamına gelmez. Sistemin temel yapısına dair bir değişiklik olmamakla birlikte, sosyal değişim ve gelişmelere paralel olarak bazı politikaların değişimi elbette mümkün olmaktadır.⁴³⁸

Seçim sistemleri ve istikrar ilişkisi ele alındığında karşımıza çıkan kavram aslında dar anlamda hükümet istikrarıdır. Bu da sadece istikrarın, uzun süre görevde kalan hükümetler boyutuyla ilgilidir.⁴³⁹ Oysa istikrar yalnızca uzun hükümet süreleriyle ölçülebilecek bir kavram değildir. İstikrardan bahsedebilmemiz için siyasal sistem içerisinde başka girdilere de ihtiyaç duyulmaktadır.

⁴³⁴ Aytaç (2014), s. 17-18.

⁴³⁵ Caniklioğlu (1999), s. 20-21. Yönetimde istikrar ilkesi aynı zamanda koalisyon hükümetlerinin de önüne geçmek amacını taşımaktadır. A. Akyıldız (2016). “*Demokrasinin Sayılarla Sınırı: Seçim Sistemleri*”. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (7), s. 130.

⁴³⁶ Caniklioğlu (1999), s. 21.

⁴³⁷ Aytaç (2014), s. 18.

⁴³⁸ Caniklioğlu (1999), s. 19.

⁴³⁹ Caniklioğlu (1999), s. 21.

Parlamente hükümet sisteminin kökleşmiş bir örneği olan İngiltere’de kısa süre görevde kalan hükümetlere rastlanmakta hatta görevde bulunan hükümetin halkın desteğini daha yoğun bir biçimde hissettiği dönemlerde erken seçim yoluna başvurduğu görülmektedir. İngiltere bağlamında görevdeki hükümetin erken seçime gitmesi nedeniyle hükümet süresindeki kısıklık bir istikrar sorununa yol açmamaktadır.⁴⁴⁰ Bir başka örnek olan Almanya’da ise rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçlarından biri olan yapıcı güvensizlik oyu⁴⁴¹ sayesinde koalisyon hükümetleri uzun süre görevde kalabilmektedir.⁴⁴² Nispi temsil sisteminin doğal bir sonucu olarak koalisyon hükümetlerinin kurulduğu ülkelerde büyük krizler yaşanmaksızın hükümetler kurulabilmekte ve hükümet istikrarı da sağlanabilmektedir. Hükümet istikrarının da rahatlıkla sağlanabildiği bu ülkelere Hollanda, Belçika, Danimarka, İsveç ve Norveç’i örnek gösterebiliriz.⁴⁴³

Türk siyasal sistemi ele alındığında “istikrar” kavramının uzunca bir süredir tartışıldığı görülmektedir.⁴⁴⁴ Türkiye’de uzunca bir süre hâkim olan koalisyon hükümetleri ve koalisyon hükümetlerinin dayanıksızlığı, daha fazla yetkiye sahip olan hükümetlerin yerel yönetimler kadar bile görevde kalamamaları eleştirileriyle karşılaşmıştır.⁴⁴⁵ Koalisyon hükümetlerinin yaşadığı küçük çaplı siyasi krizlerde bile hükümetlerin yıkılması hükümet istikrarı ve süreklilik arayışını beraberinde getirmiştir.⁴⁴⁶ Türkiye bağlamında bir değerlendirme yaptığımızda; Türkiye’de 1961 yılından beri koalisyon hükümetlerinin kurulduğu görülmektedir. 2002 yılına kadar zaman zaman başarılı koalisyon hükümetleri kurulsa da, hükümetlerin uzun süre görevde kalamaması yani hükümet istikrarsızlığı sorunu gündemde olmuştur. Ancak 2002 yılında gerçekleşen seçimler sonrasında ise tek başına hükümet kurabilecek parlamento çoğunluğunu elde

⁴⁴⁰ Aytaç (2014), s. 18.

⁴⁴¹ Aynı zamanda kurucu güvensizlik oyu olarak da adlandırılan bu araç Almanya örneği dışında Belçika, Macaristan, İspanya, İsrail ve Polonya gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Böylece de hükümeti düşürebilmek için çoğunluğun desteğini elde etmiş başbakan adayının da gösterilmesi gerekmektedir. Yoksa hükümetin düşürülmesi mümkün değildir. Fendoğlu (2015b), s. 89.

⁴⁴² Aytaç (2014), s. 18.

⁴⁴³ İ. Giritli (1964). *Anayasa ve Siyaset İlmî Denemeleri*. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:22. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, s. 34.

⁴⁴⁴ H. T. Fendoğlu (2003). “*Parlamenteizm ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları Üzerine*”. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7 (7), s. 15.

⁴⁴⁵ H. T. Fendoğlu (2012). “*Başkanlık Sistemi*”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2), s. 50.

⁴⁴⁶ Fendoğlu (2012), s. 50, 51.

edilmesi ile hükümet istikrarsızlığı ortadan kalkmış ve hükümetler öngörülen süre boyunca görevde kalabilmiştir.

Bir siyasal sistemde istikrarın yokluğunun sebebinin yalnızca seçim sisteminde aranması, iki farklı çözüm yöntemine yönelmektedir. Bunlardan ilki yürütmeyi tek başlı hâle getirerek başkanlık sistemini etkinleştirmek diğeri ise seçim sisteminde farklılaşma yoluna giderek parlamentoda iki büyük partinin egemen olduğu ve temsilin daraltıldığı bir yapıyı kurgulamaktır.⁴⁴⁷ Oysa yalnızca hükümetin ne şekilde kurulduğu ve hükümetin görev süresi siyasal kültür ve ekonomik göstergeler bağlamında ele alındığında demokratik istikrarı sağlamak için yeterli değildir.⁴⁴⁸ Ancak başkanlık sistemi hükümet istikrarını sağlayıcı bir etkiye sahiptir. Çünkü başkanlık sisteminin karakteristiği gereği başkanın görev süresi sabittir ve parlamentonun başkanın görevine son vermesi mümkün değildir. Başkanlık sisteminin bu yapısal özelliği, görevde kalma süresi açısından hükümet istikrarını sağlamaktadır.

Başkanlık sisteminin hükümet istikrarını sağlamadaki bu kolaylığı karşısında başkanın ve parlamento çoğunluğunun farklı siyasi partilerden olması hâlinde yasama organı ile yürütme organı arasında gerçekleşebilecek krizler, hem yönetim istikrarı bakımından hem de siyasal istikrar bakımından olumsuz sonuçlar doğuracaktır.⁴⁴⁹

Yaşanan siyasal deneyimler göstermektedir ki istikrarın sağlanması için uzun süre görevde kalan hükümetler gerekli olsa da yeterli değildir. Bir toplumda yaşanan siyasi gerilimlerin en aza indirgenmesi ve ekonomik istikrarın mevcudiyeti istikrarın en önemli göstergeleri arasındadır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Caniklioğlu (1999), s. 22.

⁴⁴⁸ Caniklioğlu (1999), s. 22.

⁴⁴⁹ M. Turhan (1993). *Hükümet Sistemleri*. (2. Basım). Ankara: Gündoğan Yayınları, s. 36-37.

⁴⁵⁰ Caniklioğlu (1999), s. 43.

2.3.2.2. Seçimlerin Serbestliği İlkesi

2.3.2.2.1. Genel Olarak

Seçimlerin serbestliği ilkesi, vatandaşların herhangi bir baskı⁴⁵¹ altında kalmaksızın ve bir zorlama ile karşılaşmaksızın oy kullanabilmelerini ifade eder. Bunun yanında, oy vermenin bir zorunluluğa dönüşmeyeceği anlamına gelir.⁴⁵² Avrupa İnsan Hakları Komisyonu serbest seçim hakkını, seçmenlerin belli bir doğrultuda oy kullanmak zorunda bırakılmaması olarak ifade etmektedir.⁴⁵³ Demokrasinin vazgeçilmez şartlarından bir olan seçimlerin serbestliği ilkesi Anayasa'nın 67. maddesinde hüküm altına alınmıştır. Buna göre seçimlerin ve halkoylamalarının serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılması gerekir.

Seçimlerin serbestliği ilkesinin temel amacı seçmenin bağımsız bir biçimde hareket edeceği ortamı oluşturmaktır. Seçmenin bağımsız hareket edebilmesini sağlamak için de çeşitli önlemlerin alınması söz konusu olmaktadır. Bu önlemlere seçimlerin gerçekleştirildiği yerde silah bulundurulmaması, oy kullanan kişiler üzerinde baskı kurmaya çalışanların cezalandırılması ve seçim günü propaganda yapılmamasını örnek olarak gösterebiliriz.⁴⁵⁴ Seçmenler oy kullanırken aynı zamanda ifade özgürlüklerini de kullanırlar. Bu bağlamda seçmenlerin baskı altına alınması hem seçimlerin serbestliği ilkesini zedelemektedir hem de seçmenlerin ifade ve kanaat özgürlüklerine müdahale teşkil etmektedir. Bu bağlamda seçmenlerin ifade özgürlüğüne kamudan ve kişilerden gelecek baskıların önüne geçilmelidir.⁴⁵⁵ Seçimlerin serbestliği ilkesinin hayata

⁴⁵¹ Seçmenler üzerinde oluşturulacak baskı farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Oluşabilecek baskıların üç biçimde ele alınması mümkündür. Bunlardan ilki ve engellenmesi en kolay gerçekleştirilebileni fiziksel baskılardır. Oy kullanılan alana silahla girmek en tipik fiziksel baskı türünü oluşturmaktadır. İki bir baskı türü de manevi baskılardır. Manevi baskıya da şantaj örneğini verebiliriz. Üçüncü tür baskı ise adayların malî güçlerinden kaynaklanabilir. Seçim yarışından eşitsiz malî kaynakları olan adaylar, seçmenin iradesinin serbest biçimde ortaya konması açısından olumsuz etki yaratır. Cotteret ve Emeri (1995), s. 33, 34.

⁴⁵² Özbudun (2013), s. 89; Karamustafaoğlu (1970), s. 158, 159.

⁴⁵³ M. Koçak (2006). "Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri". Anayasa Yargısı Dergisi (23), s. 127.

⁴⁵⁴ Gözler (2011), s. 715. Oy verenler üzerinde baskı oluşturmaya çalışanlar hakkında cezaların uygulanması devletin yüklenmesi gereken olumlu yükümlülükler arasındadır. Akartürk (2017), s. 55.

⁴⁵⁵ Akartürk (2017), s.55, 137.

geçirilebilmesi için yalnızca baskı, korku ve hileden uzak bir seçim ortamının yaratılması yeterli değildir. Aynı zamanda seçmenlerin çeşitli siyasi partiler arasından kendilerine en yakın hissettikleri siyasi partiyi seçebilmeleri de önemlidir. Birden fazla siyasi partinin bulunmadığı bir sistemin demokratikliğinden söz etmek mümkün değildir.⁴⁵⁶

Yüksek seçim barajlarının kabul edilmesi seçmeni asıl oy vermek istediği partiye değil de parlamentoda yer alması muhtemel başka bir partiye oy vermeye sevk etmektedir. Bu durum da seçimlerin serbestliği ilkesini seçmenin iradesinin ortaya çıkması açısından etkileyen bir husustur.⁴⁵⁷

Anayasanın 67. maddesi dışında 2017 yılındaki anayasa değişikliği öncesinde Anayasanın mülga 114. maddesinde ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 88. maddesinde seçimlerin serbestliğini sağlamaya yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Anayasa'nın 114. maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlarının çekileceği ve geçici Bakanlar Kurulu'nun oluşturulacağı hüküm altına alınmıştı. Ancak anayasa değişikliği sonrasında madde yürürlükten kalkmıştır. 298 sayılı Kanun'da 88. maddede ise oy verme düzeni başlığı altında; hiçbir seçmene sandık başında müdahale, telkin veya tavsiyede bulunulamayacağı ve hiçbir seçmenin oy kullandıktan sonra sandık başında kalamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Seçimlerin serbestliği ilkesi açısından Anayasa dışında bağlayıcı düzenleme Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek 1 No'lu Protokolünün 3. maddesinde⁴⁵⁸ yer

⁴⁵⁶ B. Akgün (2002). *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 8.

⁴⁵⁷ Zabunoğlu (2013), s. 114.

⁴⁵⁸ AİHS'nin ilk şeklinde serbest seçim hakkı yer almamaktadır. Ancak sözleşmenin hazırlanması sürecinde bu husus tartışılmıştır. Avrupa Konseyi'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra 08.09.1943 tarihinde gerçekleştirilen Danışma Asamblesi'nde sözleşme taslağı hazırlanırken belirlenen hak ve özgürlükler arasında seçim hakkı da yer almaktadır. Ancak taslak metinde yer alan seçim hakkına ilişkin düzenleme sözleşmenin amacının yalnızca bireysel hakları güvence altına almak olduğu ve devletlerin siyasi yapısını tanımlamak gibi amacı olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Şirin (2011), s. 289; O. Akbulut (2013). Serbest Seçim Hakkı. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa-Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel*

almaktadır. Bu düzenlemeye göre; Sözleşmeye taraf olan devletlerin yasama organının seçimi için halkın kendi düşüncelerini özgürce ifade ettiği bir ortamda, düzenli aralıklarla ve gizli oyla serbest seçimlerin gerçekleştirilmesini taahhüt ettiği görülmektedir.

AİHS'nin serbest seçim hakkı ile ilgili yaklaşımını ele alındığında taraf devletlere oldukça geniş bir takdir hakkı tanıdığı görülmektedir. Bununla birlikte AİHM, düzenlemeyi yorumlarken oldukça sınırlı bir yorum yapma anlayışına sahiptir.⁴⁵⁹

AİHS dışında Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesinde seçme, seçilme ve kamu yönetimine girme hakkı garanti edildikten sonra seçimlerin genel oy, eşit oy ve gizli oy ilkelerine uyularak düzenli aralıklarla yapılması gerektiği ve seçmenlerin iradelerinin baskı altına alınmaması hususu hüküm altına alınmıştır.

2.3.2.2.2. Zorunlu Oy/İhtiyari Oy ve Seçimlerin Serbestliği İlkesi

Seçimlerin serbestliği ilkesinin zorunlu oy ilkesiyle de yakından ilişkisi bulunmaktadır. Seçimlerin serbestliği ilkesinin kabul edildiği bir sistemde zorunlu oy uygulamasının da olmaması gerekir.⁴⁶⁰ Oy vermede zorunlu oy ya da ihtiyari oy usulünün hâkim olması aslında benimsenen egemenlik anlayışıyla ilgilidir. Milli egemenlik anlayışının benimsendiği bir sistemde egemenlik tüm millete aittir ve seçme hakkı bir görev olarak nitelendirildiği için oy kullanmada da zorunlu oy ilkesi mevcuttur. Oysa halk egemenliği teorisine göre egemenlik millete değil halka yani tek tek vatandaşlara aittir. Bu nedenle de seçim bir hak olduğu için oy kullanma hakkı da ihtiyaridir.⁴⁶¹

Türk anayasal sisteminde zorunlu oy sisteminin ilk kez 1982 Anayasası'nın halkoylamasında gerçekleştirildiği görülmektedir. Anayasa'nın geçici 16. maddesinde

Başvuru Kapsamında Bir İnceleme. (Ed.,S. İnceoğlu). (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 543.

⁴⁵⁹ Şirin (2011), s. 285.

⁴⁶⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 158.

⁴⁶¹ Fendoğlu (2015a), s. 575.

öngörülen düzenlemeye göre kabul edilebilir bir mazereti olmaksızın halkoylamasına katılmayanlar, halkoylamasının gerçekleştirildiği tarihten itibaren beş yıl boyunca gerçekleştirilecek genel, yerel ve ara seçimler ile halkoylamalarında oy kullanma haklarından mahrum olma yaptırıma tâbi tutulmuşlardır.⁴⁶² Oy hakkının zorunluluğu ile ilgili düzenlemeler yalnızca Anayasa ile sınırlı kalmamış aynı zamanda 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nda da düzenlemeler yapılmıştır. Kanunun 28.03.1986 tarihinde ve 3270 sayılı kanunla değiştirilen 63. maddesine⁴⁶³ göre milletvekili genel ve ara seçimlerinde⁴⁶⁴ meşru mazereti bulunmadığı hâlde oy kullanmayanların para cezası ile cezalandırılacakları hüküm altına alınmıştır.⁴⁶⁵ Bu düzenlemeleri 17.05.1987 tarih ve 3361 sayılı kanun ile gerçekleştirilen anayasa değişikliği izlemiştir. Bu değişikliklerle yapılacak olan seçimlerde ve halkoylamalarında katılımı sağlamak amacıyla kanunla para cezası öngörülebileceği Anayasa’nın 175. maddesinde hüküm altına alınmıştır.

Anayasa’nın 67. maddesi ve 175. maddesi birlikte değerlendirildiğinde; 67. maddenin seçimlerde ve halkoylamalarında oy kullanmayı bir hak olarak nitelediği görülmektedir. Ancak Anayasa’nın 175. maddesinde ise zorunlu oy uygulamasının kabul edilmesi

⁴⁶² Teziç (2013), s. 307.

⁴⁶³ Tufanbeyli İlçe Seçim Kurulu Başkanlığı 2839 sayılı kanunun 63. maddesi aleyhine Anayasa Mahkemesi’ne itiraz yoluyla başvurmuştur. Başvuru gerekçesi ise insan haklarına saygılı, demokratik, sosyal hukuk devleti niteliğine sahip ve egemenliğin millete ait olduğu, Anayasa’nın 67. maddesinde seçimlerin serbest olduğu hüküm altına alınmış bir hukuk düzeninde seçimlerde oy kullanmayanlara para cezası verilmesi Anayasa’nın bahsettiğimiz düzenleme ve ilkelerine aykırılık teşkil etmesidir. Anayasa Mahkemesi’nin 18.02.1992 tarih ve 1992/12 Esas ve 1992/7 Karar sayılı kararı. <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/c909bb12-24b6-4ac7-8416-1d02a42042ef?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (11.04.2018 Erişim tarihi). Anayasa Mahkemesi itiraz yoluyla önüne getirilen bu olayda Tufanbeyli İlçe Seçim Kurulu’nun bir “mahkeme” olmadığı gerekçesiyle somut norm denetimi koşullarından “davaya bakan mahkeme” şartı gerçekleşmediği için talebi ilk incelemede reddetmiştir. Ancak 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun 63. maddesinin itiraz yoluna başvuru konusu olduğu 1992 yılında seçimleri katılımı sağlamak amacıyla kanunla para cezası dâhil olmak üzere her türlü tedbirin alınacağı Anayasa hükmü hâline getirildiği için; Anayasa Mahkemesi’nin işin esasına da girse talebi esastan reddedeceği çok yüksek bir ihtimaldir. H. G. Zabunoğlu (2013). *Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 115.

⁴⁶⁴ Parlamento üyeleri kural olarak belirli bir süre için seçilirler ancak ölüm, istifa gibi Anayasa’da sayılan hâllerin gerçekleştiğinde parlamentoda boşluklar oluşabilmektedir. Parlatonun kural koyma, bütçe gibi önemli işlevlerinin yerine getirilmesinde aksaklıkların yaşanmaması için ara seçim yoluna başvurulması gerekebilir. E. Onar ve L. Gönenç (2002). “1982 Anayasası’na Göre Ara Seçim”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 51 (4), s. 1

⁴⁶⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2839.pdf> (Erişim tarihi: 11.04.2018)

karşısında seçimlere ve halkoylamalarına katılma hakkına ilişkin olarak hak ve ödev nitelikleri iç içe geçmiştir. Oy kullanmanın aynı zamanda ödev olarak da nitelendirilmesi hak olma niteliğini ortadan kaldırmamaktadır.

AİHS Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkı yalnızca bu hakka ilişkin değil aynı zamanda demokratik siyasal rejimin de devamlılığına ilişkin bir koruma mekanizmasını ifade etmektedir.⁴⁶⁶

Anayasa'da yer alan seçimlerin serbestliğine ilişkin düzenleme ile seçim kanunlarındaki oy kullanmayanlara para cezası öngörülmesi ve AİHS Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi bağlamında serbest seçim hakkı birlikte değerlendirildiğinde; serbest seçim hakkının oy vermeme hakkını da içermesi gerekir. Bu bağlamda çeşitli nedenlerle oylamaya katılmayan vatandaşların para cezasına maruz kalması serbest seçim hakkının ihlali ve aynı zamanda da vatandaşların ifade özgürlüğünün de ihlali anlamına gelmektedir.⁴⁶⁷ Zorunlu oy uygulamasının AİHS bağlamında serbest seçim hakkını ihlal ettiği düşünülse de AİHM'in X v. Avusturya kararında zorunluluğun oy pusulasına işaretleme yapmak noktasında değil sandığa gidip oy kullanmak konusunda olduğu ifade edilmiştir. AİHM'e göre seçmenler belirli bir doğrultuda oy kullanmaya zorlanmadığı için yalnızca sandık başına gitme zorunluluğunun bulunması serbest seçim hakkını ihlal etmemektedir.⁴⁶⁸

2.3.2.3. Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi

Bir ülkede yönetici kadronun belirlenmesi amacıyla seçimlerin gerçekleştirilmesi o ülkenin demokratik bir devlet olarak nitelendirilebilmesi için yeterli değildir. Demokratik bir devletten bahsedebilmek için seçimlerin belli ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmesi gerekir. Bu ilkelerden bir tanesi de serbest seçimlerin garantisi olan

⁴⁶⁶ S. Altınkök (2015). “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı”. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, (5), s. 38.

⁴⁶⁷ Şirin (2011), s. 296-297.

⁴⁶⁸ Akartürk (2017), s. 128.

seçimlerin yönetimi ve denetimidir.⁴⁶⁹ Çünkü seçim sistemleri bir sistemin demokratikliğinin meşruiyet kaynağını ifade etmektedir. Temsili bir demokraside seçim sistemi siyasi söylemin gelişiminde ve parlamenter temsilde önemli bir role sahiptir. Kimlerin oy kullanacağı, hangi bölgeden kaç temsilci seçileceği, seçimlerin kimin yönetiminde gerçekleştirileceği ve oyların sandalyelere nasıl dönüştürüleceği, tüm bunlar seçim sistemlerinin şekillendireceği hususlardır.⁴⁷⁰

Sadece oy verme sırasındaki eylemlerden oluşmayan seçimlerin denetimi seçime ilişkin hazırlıklardan başlayarak seçim sonuçlarının açıklanmasına kadar uzun bir dönem kapsar.⁴⁷¹ Seçimlerin yönetimi ve denetimi iki aşamadan oluşur ve iki farklı işlevi ifade eder. Seçimlerin yönetimi aşamasından idari bir işlev ön plana çıkarken; seçimlerin denetimi aşamasında seçim hukukunun uygulanması sırasında doğan uyuşmazlıkları çözümünü ifade eden yargısal bir işlev ortaya çıkmaktadır.⁴⁷² Seçimlerin yargısal denetimi ilkesi aynı zamanda hukuki güvence ilkesi olarak da adlandırılmaktadır.⁴⁷³ Bu noktada da seçimlere dair her konunun bu kavrama dâhil olduğu ve kural koyma, kural uygulama ve kural denetleme olmak üzere üç aşamadan oluşan seçim yönetişimi kavramından bahsetmemiz gerekir.⁴⁷⁴

Seçim yönetişiminin ilk aşaması olan kural koyma aşaması anayasa ve kanun yapma aşamasında gerçekleşir. Çünkü seçimlere dair kurallar tercihe göre anayasalarda ve seçim kanunlarında şekillenir. Bu bağlamda da seçimlerin denetiminde kullanılan ölçü norm en başta anayasa olmak üzere, seçim kanunları, siyasi partiler kanunu ve ceza kanunudur.⁴⁷⁵ Diğer aşamalar olan kuralların uygulanması yani idari işlev kuralların uygulanması sırasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü yani yargısal işlev aşaması

⁴⁶⁹ L. Gönenç (2007). “Dünyada ve Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi”. *Güncel Hukuk Dergisi*, 6 (42), s.12.

⁴⁷⁰ N. Kelly (2012). *Directions in Australian Electoral Reform: Professionalism and Partisanship in Electoral Management*. Australia: ANU Press, s. 1.

⁴⁷¹ Kanadoğlu (2018), s. 26.

⁴⁷² Gönenç (2007), s. 12; Ü. Güveyi (2013). *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 59.

⁴⁷³ Ü. Güveyi (2018). “Türkiye’de Seçme ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (137), s. 55.

⁴⁷⁴ Gönenç (2008), s. 29.

⁴⁷⁵ Kanadoğlu (2018), s. 26.

konusunda da çeşitli ayrımlar mevcuttur. Bunları “Klasik Model”, “Fransız Modeli” ve “Bağımsız Seçim Kurulu Modeli” olarak ifade etmemiz mümkündür.⁴⁷⁶

2.3.2.3.1. Klasik Model

Klasik model ele alındığında idari işlev ile yargısal işlevin yürütme ya da yasama organlarından birinde yani siyasi organlarda birleştiği bir seçim yönetimi ve denetimi modelinin ortaya çıktığını görmekteyiz.⁴⁷⁷ Bu modelde seçimlerin yönetimi ve denetimi yürütme organı tarafından gerçekleştirilir. Seçim sonuçları ise yasama organı tarafından denetlenir.⁴⁷⁸ Yasama organının gerçekleştirdiği bu denetleme; seçimlerin sonrasında milletvekillerinin seçildiklerinin onaylanmasına ilişkindir ve yargısal bir işleve sahiptir. Çünkü yasama organı yaptığı araştırma sonrasında gerçekleştirilen işlemlerin hukuka uygun olduğuna karar verir ve milletvekilinin seçimi kazandığı ortaya çıkarsa seçim tutanaklarının onaylanması, aksi halde de tutanakların iptali söz konusu olacaktır.⁴⁷⁹

Klasik modelin doğuşu İngiltere ve ABD’de gerçekleşmiştir. Her ne kadar bu model Avrupa’da da uygulansa da bugün bu modelin en temel şekliyle uygulandığı bir ülke bulunmamaktadır. Çünkü yasama organına ait olan bu yetki artık başka organlarla paylaşılmaktadır.⁴⁸⁰ Fransa’da III. ve IV. Cumhuriyet Dönemi’nde klasik model uygulanmıştır. Bu dönemde oyların sandalyelere dönüştürülmesi sırasında çıkan uyuşmazlıklarda milletvekillerinin seçilip seçilmediğine dair karar yasama organı tarafından verilmiştir.⁴⁸¹ Fransa dışında Belçika, İtalya, Hollanda ve İsviçre de klasik modeli benimsemiştir.⁴⁸² Klasik modelde denetim yasama organı tarafından gerçekleştirildiği için ve yasama organı da siyasi bir organ olduğu için denetimin tarafsızlığına dair eleştiriyle karşılaşması mümkündür.⁴⁸³

⁴⁷⁶ Gönenç (2008), s. 29 vd.

⁴⁷⁷ Gönenç (2008), s. 31.

⁴⁷⁸ Güveyi (2013), s. 61.

⁴⁷⁹ E. Onar (1977), *Meclis Araştırması*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 11.

⁴⁸⁰ Gönenç (2008), s. 32.

⁴⁸¹ Gözler (2011), s. 717.

⁴⁸² Teziç (2013), s. 332.

⁴⁸³ Onar (1977), s. 10.

2.3.2.3.2. Fransız Modeli

Seçimlerin yönetimi ve denetiminde klasik modelin Avrupa’da uygulandığı daha önce belirtilmişti. Bu yaklaşımın Avrupa dışında uygulanıp başka ülkelerde yaygınlık kazanmamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri Avrupa ülkelerinin yapısıyla, demokrasi kültürünün Avrupa’da yerleşikliğiyle aynı doğrultuda idari yapıdaki gelişmişlik seviyesidir. Oysa demokratik ve yönetsel açıdan gelişimini henüz tamamlayamayan ülkelerde modelin uygulanması zordur.⁴⁸⁴ Klasik modelin yaygınlaşmamasının ikinci bir sebebi ise siyasal organlar tarafından gerçekleştirilen denetimin tarafsızlığının tartışılabilir durumda olmasıdır. Klasik modelin yarattığı bu tarafsızlığı zedeleyen durumu ortadan kaldırmak amacıyla “Kazai Yaklaşım” olarak da adlandırılan Fransız Modeli ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁵ Başta Fransa’da uygulanan bu modelde klasik modelde ifade edilen idari işlevin ön plana çıktığı denetime bir de yargısal nitelikli bağımsız bir organ eklenmektedir.⁴⁸⁶ Fransa’da Klasik Model uygulanırken III. ve IV. Cumhuriyet dönemlerinde yasama organının verdiği tarafsızlığına gölge düşüren kararları sonrasında klasik model terk edilmiş ve yerini bu model almıştır. Bugün ise İspanya, Finlandiya gibi ülkelerde bu modele rastlanmaktadır.⁴⁸⁷

2.3.2.3.3 Bağımsız Seçim Kurulu Modeli

Bu modelde seçimlerin yönetimi ve denetimi siyasal organların etkisinden sıyrılarak bağımsız ve özerk organlar tarafından yerine getirilmektedir.⁴⁸⁸ Bu modelin ortaya çıkmasında II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasinin önem kazanmasının etkisi bulunmaktadır. Demokratikleşme dalgalarında özellikle üçüncü dalga içerisinde yer alan ülkeler Bağımsız Model’i tercih etmektedirler.⁴⁸⁹ Siyasal organların seçim denetiminin dışında bırakıldığı bu modeli uygulayan ülkelere Brezilya, Meksika, Paraguay, Bolivya, Ekvator ve Peru gibi ülkeler örnek gösterilebilir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁴ Gönenç (2008), s. 34.

⁴⁸⁵ Gönenç (2008), s. 34.

⁴⁸⁶ Güveyi (2013), 61.

⁴⁸⁷ Gönenç (2008), s. 35-36.

⁴⁸⁸ Güveyi (2013), s. 61.

⁴⁸⁹ Gönenç (2008), s. 37-38.

⁴⁹⁰ Gönenç (2008), s. 38.

Bu ülkelerin bir kısmında seçim kurulları seçim uyuşmazlıklarının çözümünü ele geçirmişler ve idari makamlar tarafından karara bağlanacak seçim uyuşmazlıklarını sonuçlandırmışlardır. Seçime dair yargısal işlev de yargı organı tarafından yerine getirilmiştir.⁴⁹¹ Bağımsız seçim kurullarının hâkim olduğu bir kısım ülkelerde ise seçim kurulları uyuşmazlıkları çözer ve kurul kararlarına karşı yargı yoluna başvurulabilir.⁴⁹²

2.3.2.3.4. Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi

Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin kurulmasıyla ikili bir dönemsel inceleme yaptığımızda; Osmanlı Dönemi’nde 1876 Kanun-ı Esasi’nin kabulünde sonra ilk seçimler 1877 yılında yapılmıştır.⁴⁹³ Kanun-ı Esasi’de seçimler ayrıntılı olarak düzenlenmediği için Kanun-ı Esasi’den sonra gerçekleştirilen ilk seçimlerin kanuni sınırları 24 Ekim 1876 tarihli Talimat-ı Muvakkate ile ve İstanbul ve çevresi için çıkarılan 1 Ocak 1877 tarihli Beyanname ile belirlenmiştir.⁴⁹⁴ Seçimlerin yönetimi ve denetimi yetkisi mülki amirlere verilirken; Bu konuda tutanakları inceleme makamı olarak da Şura-yı Devlet gösterilmiştir.⁴⁹⁵ II. Meşrutiyet’in ilanından sonra 1908 yılında İntihab-ı Mebusan Kanunu-ı Muvakkat kabul edilmiş ve seçimlerin yönetiminde artık Dahiliye Nezareti ve Heyet-i Teftişiyeleri hâkim olmuştur.⁴⁹⁶ Cumhuriyet Dönemi’ne geldiğinde ise Osmanlı Dönemi’ndeki seçimlerin denetimi usulü küçük farklılıklarla kabul edilmiştir. Bu dönemde 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı “Mebus Seçim Kanunu” ve 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı “Milletvekilleri Seçimi Kanunu” kabul edilmiştir. 1946 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Demokrat Parti (DP) seçim güvenliğinin olmadığını ileri sürmüş 1948 yılının Ekim ayında gerçekleştirilen ara seçimlerde ise seçimleri boykot etmiştir. Yaşanan bu gelişmelerin ardından 16 Şubat 1950 tarihinde 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu⁴⁹⁷ ile Yüksek Seçim Kurulu

⁴⁹¹ Gönenç (2007), s. 12.

⁴⁹² Gönenç (2007), s. 12.

⁴⁹³ Aynı yıl Meclis-i Mebusan’ın ikinci devresini meydana getirmek için ikinci seçimler de yapılmıştır. Tuncer (2003), s. 83.

⁴⁹⁴ Tanör (2014), s. 152.

⁴⁹⁵ Gönenç (2007), s. 13.

⁴⁹⁶ Gönenç (2007), s. 14; Tanör (2014), s. 183.

⁴⁹⁷ 1950 yılında kabul edilen bu kanunla Türkiye’de seçimlerin tamamen yargının denetimi altında gerçekleştirildiğini söylememiz mümkün değildir. Çünkü seçmen kütüklerinin düzenleyen makam vali ve kaymakamlar olduğu için idarenin tasarrufu altındadır. Seçmen kütüklerine yapılacak itirazların karara bağlanması da ihtiyar heyeti ve meclislerinin tasarrufu

(YSK) ile birlikte il ve ilçe seçim kurulları oluşturulmuştur.⁴⁹⁸ Ancak bu dönemde YSK'nin sahip olduğu yetki sınırlıdır çünkü 1954 yılına kadar seçimlerin denetimi ve uyuşmazlıkların kesin olarak karara bağlanması YSK'nin raporu üzerine TBMM tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁹⁹ 1954 yılına gelindiğinde ise seçim uyuşmazlıklarını çözmek üzere 6272 sayılı kanun ile YSK yetkilendirilmiştir.⁵⁰⁰ Ancak bu düzenlemelerle milletvekillerinin seçildiğine dair tutanakların kesinleşmesi TBMM'nin yetkisinden alınarak Yüksek Seçim Kurulu'nun yetkisine dâhil olsa da seçmen kütüklerinin düzenlenmesiyle ilgili seçim güvenliği oluşturulamamıştır.⁵⁰¹ Böylece de 1950 yılında gerçekleştirilen düzenleme ile Türkiye'de seçimlerin yönetimi ve denetimi bağlamında “Klasik Model” yaklaşımından “Fransız Modeli”ne doğru bir eğilim ortaya çıkmıştır. 1954 değişikliği ile de “Bağımsız Seçim Kurulu Modeli” benimsenmiştir.⁵⁰² Yüksek Seçim Kurulu seçimlerin yönetimini ve denetimini il ve ilçe seçim kurulları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. İtiraz, şikâyet ve uyuşmazlıkların çözümü konusunda Yüksek Seçim Kurulu ile seçim kurulları arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmaktadır.⁵⁰³

1961 Anayasası ile de seçimlerin yönetimi ve denetiminin yargı organları tarafından gerçekleştirileceği hüküm altına alındıktan sonra şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevinin Yüksek Seçim Kurulu'na olduğu belirtilmiştir. 1982 Anayasası'nda da aynı hüküm korunmuş fakat Yüksek Seçim Kurulu kararlarının aleyhine başka bir yargı merciine başvurulamayacağı hüküm altına alınmıştır.⁵⁰⁴ Ancak burada değinilmesi gereken önemli bir husus seçim kanunlarının anayasaya uygunluğunun denetiminde somut norm yoluyla denetiminde ortaya çıkan sorunlardır. Yüksek Seçim Kurulu'nun

altındadır. Yüksek Seçim Kurulu'nun yetkisi ise seçim gününden önce il seçim kurullarının teşkilatlanmasına ve kararlarına karşı yapılacak itirazlarla adaylara dair itirazları karara bağlamakla sınırlıdır. Geri kalan seçim uyuşmazlıklarında itirazları inceleyip karara bağlama yetkisi nihai olarak TBMM'ye aittir. Z. Yılmaz (2006b). Seçimlerin Denetimi ve Yüksek Seçim Kurulu. *Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, 1 (2), (2006b), s. 86-87.

⁴⁹⁸ Akartürk (2017), s. 148-149.

⁴⁹⁹ Yılmaz (2006b), s. 84.

⁵⁰⁰ Zabunoğlu (2013), s. 118.

⁵⁰¹ S. T. Uzelturk (2006). Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (23), s. 248.

⁵⁰² Gönenç (2007), s. 14.

⁵⁰³ C. Yıldız (2017).Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Yargı Yolunun Değerlendirilmesi. *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (2), s. 853.

⁵⁰⁴ Zabunoğlu (2013), s. 118, 119.

Anayasa Mahkemesi kararlarında bir mahkeme olarak nitelendirilmemesi, Yüksek Seçim Kurulu kararlarında dayarılan normların anayasaya uygunluğunun denetimini engellemektedir. Her ne kadar seçim kanunlarının soyut norm denetimi yoluyla anayasaya uygunluğunun incelenmesi mümkün olsa da somut norm denetimindeki bu sınırlama hukuk devleti ilkesi açısından önemli bir eksikliklerdir.⁵⁰⁵ Bu durumu ortadan kaldırmak için de doktrinde Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasa'nın yargı bölümünde⁵⁰⁶ düzenlenmesi önerilmektedir.⁵⁰⁷ Elbette somut norm denetiminde yaşanan bu sınırlama İl ve İlçe Seçim Kurulları açısından da yaşanmaktadır. 1992 yılında Tufanbeyli İlçe Seçim Kurulu'nun 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun değiştirilen 63. maddesinin anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle somut norm denetimi yoluyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur. Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle denetlenmesi istenen madde ise seçmen kütüklerinde kayıtlı olmalarına rağmen milletvekili genel ve ara seçimlerinde mazereti olmadığı hâlde oy kullanmayanlar hakkında para cezasının öngörülmesidir. Anayasa Mahkemesi ise "ilçe Seçim Kurulu"nun bir mahkeme olmadığı gerekçesiyle başvuruyu ilk incelemede reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre bir makamın yargı organı olarak nitelendirilebilmesi için bazı özellikler aranmaktadır. Bunlar; karar organlarının hâkimlerden oluşması, uyuşmazlıkları yargılama tekniklerini kullanarak ve genellikle dava yoluyla çözmesi ve Anayasa'da hüküm altına alınmış başında yüksek mahkeme bulunan bir yargı kolu içinde yer alması gerektirir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ Uzelürk (2006), s. 248-249

⁵⁰⁶ Mahkeme kavramını anlamlandırdığımızda; çeşitli unsurlardan oluştuğunu görürüz. Bunlar; kanunla kurulmuş olma, yargılama usulüne ve güvencelerine sahip olma, kararlarının kesin hüküm niteliğine sahip olması, yüksek mahkeme kararları dışında kanun yolu olanağının olması, mahkeme üyesi hâkimlerin bağımsız ve tarafsız olması ve bunun garanti altına alınması, hukuka aykırılığı ve hak ihlallerini denetleyen bir niteliğe sahip olma şeklindedir. Yüksek Seçim Kurulu da her ne kadar hem idari hem de yargısal nitelikte yetkilere sahip olsa da büyük oranda yargısal işleve sahip olan bir kurumdur. Uzelürk (2006), s.249-250.

⁵⁰⁷ Gönenç (2007), s. 15.

⁵⁰⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 18.02.1992 tarih ve 1992/12 Esas ve 1992/7 Karar sayılı kararı. Anayasa Mahkemesi 1992 yılında verdiği bu karardan sonra 2013 yılında yapılan bireysel başvuruda ilçe seçim kurullarının mahkeme niteliğini değerlendirerek yargı yeri olduğuna karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 06.02.2014 tarih ve 2013/3912 Başvuru Numaralı kararı.

2.3.2.4. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri

2.3.2.4.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri

Gerek 1961 Anayasası'nda gerekse de 1982 Anayasası'nda belirlenmiş bir seçim sistemi bulunmamaktadır. Her iki anayasada da seçimlere dair genel çerçeve çizilmiş ancak hangi seçim sisteminin uygulanacağı kanun koyucuya bırakılmıştır. Her ne kadar anayasada bir seçim sistemi öngörülmemişse de Anayasa Mahkemesi anayasaya uygunluk denetimi yetkisi kapsamında uygulanacak seçim sistemi konusunda belirleyici bir role sahip olmuştur.

Anayasa Mahkemesi seçim kanunlarının anayasaya uygunluğunu denetlerken “demokratik hukuk devleti” ilkesinden ve Anayasa'nın 67. maddesinde öngörülen ilkelerden yararlanmaktadır.⁵⁰⁹

2.3.2.4.1.1. 1961 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri

Anayasa Mahkemesi'nin 1961 Anayasası döneminde seçim barajına ilişkin olarak verdiği ilk iptal kararı 1968 yılına denk gelmektedir.⁵¹⁰ Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı verdiği 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'na 1036 sayılı kanunla yapılan düzenlemeye göre çevre barajlı d'Hondt sistemi getirilmiştir. Bu düzenlemenin içeriği ise “*Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy pusulaları toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az olan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilemez. Bu gibi hallerde, milletvekilliği elde edemeyen siyasî partiler veya bağımsız adaylar ve aldıkları oylar nazara alınmaksızın milletvekillikleri geriye kalan partiler ve bağımsız adaylar arasında paylaşılır*”⁵¹¹ şeklindedir. Anayasa Mahkemesi iptali istenen düzenlemeyi incelemiş ve kararında Anayasa'nın belirli bir seçim düzenini öngörmediğini ancak Anayasa'nın

⁵⁰⁹ Uzeltürk (2006), s. 237, 238.

⁵¹⁰ Zabunoğlu (2013), s. 105.

⁵¹¹ Hakyemez (2007), s. 20.

bazı maddelerinde temel kurallara yer verilerek seçim sistemiyle ilgili düzenleme yapma yetkisinin kanun koyucuya bırakıldığını ifade etmiştir. Ancak her ne kadar hangi seçim sisteminin benimseneceğinin takdiri kanun koyucuya bırakılmışsa da bu konudaki takdir yetkisinin sınırlarının ne olduğunu da kararında ifade etmiştir. Kanun koyucunu takdir yetkisindeki ilk sınır, seçimlerin serbest eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına uygun olması gerektiğine ilişkindir. Bu doğrultuda da Anayasa Mahkemesi düzenlemeleri demokratik devlet ilkesi, seçimlerin serbestliği ilkesi ve seçme ve seçilme hakkına aykırılık gibi sebeplerle iptal etmiştir.⁵¹² Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bu karar dolaylı yasama gibi hareket ederek yargısal aktivizm yaptığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁵¹³

Çevre barajının kabul edildiği seçim sisteminde, bir seçim çevresindeki baraj için gereken sayıyı küçük bir farkla aşabilmiş bir siyasi partinin, o çevrede seçime giren diğer partilerin seçim çevresi barajını geçememeleri hâlinde çevrenin çıkaracağı bütün milletvekilliklerini elde etmesine yol açabilmektedir. Böylece de diğer partilere veya bağımsız adaylara oy vermiş seçmenlerin toplamı o seçim çevresindeki geçerli oyların çok büyük bir kısmını teşkil etse dahi o seçmenler temsil edilemeyecektir ve düşük sayıda seçmenin oyunu almasına rağmen barajı geçmiş olan azınlıkta bulunan seçmenlerin seçtiği milletvekilleri temsil edilebilecektir. Anayasa Mahkemesi de tüm bu sebeplerle çevre barajını demokratik hukuk devleti ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir.⁵¹⁴ Anayasa Mahkemesi'nin verdiği iptal kararıyla birlikte barajsız d'Hondt sistemine dönüşmüştür. İptal kararından sonra 1980 yılına kadar kanun koyucu seçim barajlarına ilişkin herhangi bir düzenleme yapmadığı için barajsız d'Hondt sistemi 1969, 1973 ve 1977 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerde uygulanmıştır.⁵¹⁵ Seçim barajları temsilde adalet ilkesini zayıflatan olgular bağlamında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁵¹² Anayasa Mahkemesi'nin 3, 4 ve 6.05.1968 tarih ve 1968/15 Esas ve 1968/13 Karar sayılı kararı.

⁵¹³ B. Çağlar (1990). "*Anayasa Mahkemesi Kararlarında "Demokrasi"*". Anayasa Yargısı Dergisi, (7), s. 80.

⁵¹⁴ Anayasa Mahkemesi'nin 3, 4, ve 6 05.1968 tarih ve 1968/15 Esas ve 1968/13 Karar sayılı kararı.

⁵¹⁵ Tanör ve Yüzbaşıoğlu (2014), s. 230.

Anayasa Mahkemesi 1968 yılında çevre barajıyla ilgili verdiği bu kararıyla 22/4/1964 günlü ve 11689 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanununun Değiştirilmesine Dair 447 sayılı ve 17/4/1964 günlü kanun aleyhine yapılan başvuruda ortaya koyduğu içtihadından farklı bir içtihat yaratmıştır.⁵¹⁶ 1966 yılında karara bağladığı söz konusu davada Anayasa Mahkemesi seçim sistemleri ile ilgili kanun koyucunun anayasal sınırının seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy ve açık sayım döküm esaslarına göre yapılması gerektiği olduğunu belirtmiştir. Sayılan sınırlar dışında da kanun koyucunun geniş bir takdir yetkisinin olduğu kararda ifade edilmiştir.⁵¹⁷

2.3.2.4.1.2. 1982 Anayasası Döneminde Anayasa Mahkemesi Kararları

1982 Anayasası dönemine gelindiğinde Anayasa Mahkemesi yine bir içtihat değişikliğine giderek 8/1/1984 günlü, 2972 sayılı "Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun'un bazı hükümlerinin Anayasa'ya aykırılığıyla ilgili yapılan başvuruyu düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı bulmayarak davayı reddetmiştir.⁵¹⁸ Adı geçen kanuni düzenleme ile mahalli idareler seçiminde onda bir baraj uygulamalı nispi temsil sistemi getirilmiştir. Ana muhalefet partisi Halkçı Parti getirilen baraj uygulamasının Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal davası açmıştır. Anayasa Mahkemesi ise onda birlik baraj uygulamasını anayasaya aykırı bulmamıştır.⁵¹⁹ Anayasa Mahkemesi kararında seçimlere dair anayasal sınırların çizildiğini ve geri kalan hususların kanun koyucunun takdirine bırakıldığını ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne göre kanun koyucu değişen siyasal ve sosyal gerekler doğrultusunda uygun göreceği seçim sistemini benimsemek konusunda serbesttir.⁵²⁰ Anayasa Mahkemesi 1987 yılında verdiği bir başka kararında da 2839 sayılı kanunda 3270 sayılı kanunla getirilen kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiğiyle yapılacağına düzenlemenin iptali talebiyle yapılan başvuruyu da reddetmiştir. İptal gerekçesini oluştururken de temsilde adalet ve yönetimde istikrar

⁵¹⁶ Hakyemez (2007), s. 27. Anayasa Mahkemesi'nin 13.01.1966 tarih ve 1964/26 Esas ve 1966/1 Karar sayılı kararı.

⁵¹⁷ Hakyemez (2007), s. 27; Uzeltürk (2006), s. 240.

⁵¹⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 01.03.1984 tarih ve 1984/1 Esas ve 1984/2 Karar sayılı kararı.

⁵¹⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 01.03.1984 tarih ve 1984/1 Esas ve 1984/2 Karar sayılı kararı.

⁵²⁰ Anayasa Mahkemesi'nin 01.03.1984 tarih ve 1984/1 Esas ve 1984/2 Karar sayılı kararı.

ilkeleri ekseninde bir değerlendirme yapmış; kanun koyucunun seçim sistemlerine ilişkin anayasal ilkeleri ihlal etmemek kaydıyla istikrardan yana tercihte bulunabileceğini hüküm altına almıştır.⁵²¹ Bu kararda 1961 Anayasası döneminde 1971 değişiklikleriyle başlayan ve 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde de devam eden yürütmenin güçlendirilmesi eğiliminin Anayasa Mahkemesi kararlarına yansımaları görülmektedir.

1982 Anayasası'nda gerçekleştirilen 1995 değişiklikleriyle Anayasa'nın 67. maddesine seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştıracak bir biçimde düzenlenmesi gerektiği hükmü eklenmiştir. 1982 Anayasası döneminde Anayasa Mahkemesi seçim sistemleri ile ilgili olarak uzunca bir süre, 1995 yılına kadar aktivist bir tutum sergilememiş, seçim sistemi konusunda kararlarında yasama organının takdir yetkisini vurgulamıştır.⁵²² Anayasa Mahkemesi'nin 1995 yılında verdiği bu karar aynı zamanda uzunca bir süre devam eden yasama organının takdir yetkisine ilişkin içtihatlarındaki devamlılığının da bir sonu olmuştur.⁵²³ Anayasa'da temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin kabulü; Anayasa Mahkemesi kararlarında istikrar ekseninden temsilde adalet eksenine doğru bir kayma yaratmıştır. Başka bir ifadeyle istikrar ilkesine odaklanırken temsilde adalet ilkesinin de göz ardı edilmemesi gerektiği Anayasa Mahkemesi kararlarında yer etmiştir.⁵²⁴

1995 yılında 4125 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçim Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun'un bazı maddelerinin Anayasa'nın bazı maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açılmıştır.⁵²⁵ Anayasa Mahkemesi 4125 sayılı kanunla getirilen 550 milletvekilinden 100'ünün ülke seçim

⁵²¹ Anayasa Mahkemesi'nin 22.05.1987 tarih ve 1986/17 Esas ve 1987/11 Karar sayılı kararı; Anayasa Mahkemesi seçimlere ilişkin bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını öngören ve muhtelif maddelerinin Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal istemiyle önüne gelen 10/9/1987 tarih ve 3403 sayılı kanunu da Anayasaya aykırı bulmamış ve istikrar eksenli ve yasama organının takdir hakkına ilişkin değerlendirme yapmış ve iptal talebini reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 09.10.1987 tarih ve 1987/23 Esas ve 1987/27 Karar sayılı kararı.

⁵²² Yüzbaşıoğlu (1996), , s. 103.

⁵²³ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 103.

⁵²⁴ Uzeltürk (2018), s. 240.

⁵²⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı.

çevresi milletvekili olarak kabulüne ilişkin ve % 10'luk ülke barajı dışında getirilen ikinci bir baraj olan seçim çevresi barajını getiren düzenlemeyi Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir.⁵²⁶ 4125 sayılı kanunun 8. maddesiyle 2839 sayılı kanunun 3. maddesine yapılan ekleme ile parlamentodaki toplam 550 milletvekilinin 100'ü ülke seçim çevresi milletvekili⁵²⁷ olarak kabul edilmektedir. Ülke seçim çevresi milletvekilleri parti yetkili kurulları tarafından her il için birden fazla olmayacak şekilde belirlenir. Ayrıca ülke seçim çevresi milletvekillerinin birleşik oy pusulalarında yer almaması sebebiyle seçmenlerin doğrudan oy kullanması mümkün olmayacaktır.⁵²⁸

4125 sayılı kanunun 16. maddesiyle 2829 sayılı kanunun 34. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Buna göre bir seçim çevresinde geçerli oyların toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle seçim çevresi barajı elde edilecektir. Bu baraja ulaşamayan siyasi partiler ve bağımsız adaylar milletvekilliği elde edemeyecektir. Getirilen seçim çevresi barajı da iki ya da üç milletvekili çıkaran iller bakımından % 50'lik ve % 33'lük barajın ortaya çıkması gibi bir sonuç doğuracaktır. Bu nedenle de % 25'lik seçim çevresi barajı öngörülmüştür. Ancak getirilen bu baraj da temsilde adalet ilkesini zedeleyici bir nitelik taşımaktadır.⁵²⁹

1995 yılında verdiği bu kararlar Anayasa Mahkemesi ilk kez parlamentonun seçim sistemlerine ilişkin olarak ortaya koyduğu iradeyi ortadan kaldırmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin 21 Kasım 1995 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan bu kararından sonra 23.11.1995 gün ve 4138 sayılı kanunla daha önce Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği kanunda % 25 olarak öngörülen seçim çevresi barajını %10'a düşürerek bir düzenleme yapmıştır. Bu değişikliğin de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal

⁵²⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı.

⁵²⁷ Türkiye milletvekilliği olarak da ifade edilen bu milletvekilliği türünün ihdas edilmesindeki temel amaç görevleri nedeniyle siyasi partilere giremeyen ve önemli bir oy potansiyeli de olmayan uzman ve bürokratların milletvekili statüsüne sahip olmasını sağlamak, bu kişilerin bilgisinden komisyonlarda yararlanmak ve bakanlar kurulunun oluşumunu kolaylaştırmak olmuştur. F. Bilir (2005). Ülke Seçim Çevresi Milletvekilliği. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (2), s. 65; H. S. Türk (1997). *Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Tesav Yayınları, s. 100.

⁵²⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı.

⁵²⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı.

edilmesiyle⁵³⁰ “Genel Seçimler” % 10 barajlı d’Hondt sistemi ile gerçekleştirilmiştir. Bu sonuç da seçim sistemleri konusunda nihai iradenin parlamento değil de Anayasa Mahkemesi’nin olduğu bir tablo ortaya koymuştur. Böylece de seçim sistemi tartışmalarında Anayasa Mahkemesi’nin sahip olduğu rol belirginleşmiştir.⁵³¹

Anayasa Mahkemesi’nin 1995 yılında verdiği karar karar büyük bir ses getirirse de Mahkeme’nin seçimlerle ilgili belirleyici rol oynayan başka kararları da bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesi 1 Kasım 1987’de gerçekleştirilecek olan Milletvekili seçimlerine ilişkin 3403 sayılı kanunun “siyasi partilere ön seçim yasağı öngören düzenlemeyi iptal etmiş ve böylece de seçimler bir ay gecikerek yapılmıştır.⁵³² Benzer bir biçimde de 1994 yılında Milletvekili ara seçimlerine ilişkin olarak çıkarılan kanunun seçmen kütüklerinin güncelleştirilmesine ilişkin düzenlemesini iptal etmesi⁵³³ nedeniyle kanunda belirtilmiş olan tarihte seçimlerin yapılması mümkün olmamış ve TBMM’nin başka bir ara seçim kararı belirlememesi nedeniyle de ara seçimler gerçekleştirilememiştir.⁵³⁴

Anayasa Mahkemesi’nin 1961 Anayasası döneminde ve 1982 Anayasası döneminde seçimler konusundaki yaklaşımını ortaya koyduktan sonra 12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleşen halkoylamasıyla bireysel başvuru yolu anayasal sistemimize dâhil olduktan sonra ortaya çıkan durumdan bahsedilmesi gerekir.

Öncelikle bireysel başvuruya ilişkin düzenlemeye yer verildiğinde; 2010 yılında gerçekleştirilen değişiklikle hem Anayasada ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’de güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin kamu gücü tarafından ihlali halinde Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuruda bulunulması yolu açılmıştır. Ancak Anayasadaki bu kapsayıcı düzenlemeye rağmen 6216 sayılı kanunla her türlü kamu gücü kaynaklı ihlale karşı bireysel başvuruda bulunmanın önü kapatılmıştır. Zira yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlere karşı bireysel başvuruda

⁵³⁰ Anayasa Mahkemesi’nin 01.12. 1995 tarih ve 1996/56 Esas ve 1995/60 Karar sayılı kararı.

⁵³¹ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 104.

⁵³² Yüzbaşıoğlu (1996), s. 104; Anayasa Mahkemesi’nin 09.10.1987 tarih ve 1987/27 Esas ve 1987/23 Karar sayılı kararı.

⁵³³ Anayasa Mahkemesi’nin 16.11.1994 tarih ve 1994/83 Esas ve 1994/78 Karar sayılı kararı.

⁵³⁴ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 104.

bulunulamayacağı hüküm altına alındıktan sonra Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasada yargı denetimi dışında bırakılmış işlemlere karşı bireysel başvuruda bulunulamayacağı belirtilmiştir.

Bireysel başvuruyla ilgili olarak bu kısa açıklamadan sonra Anayasa Mahkemesi'nin verdiği seçimlerle ilgili iki önemli kararına değinmemiz gerekir. Bunlardan biri Yüksek Seçim Kurulu kararı aleyhine başvurulmuş Mansur Yavaş kararı⁵³⁵ diğeri ise Büyük Birlik Partisi, Saadet Partisi ve Demokratik Sol Parti tarafından bireysel başvuru yoluyla Anayasa Mahkemesi'nin önüne götürülen % 10 seçim barajına⁵³⁶ ilişkin karardır.

2014 yılında karara bağlanan Mansur Yavaş kararı ele alındığında; Cumhuriyet Halk Partisi ve Mansur Yavaş tarafından gerçekleştirilen başvurularda 30 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminin iptali talebine ilişkin YSK'nın verdiği kararın serbest seçim hakkı ile birlikte adil yargılanma hakkını ve ifade özgürlüğünü ihlal ettiği iddiası bulunmaktadır.⁵³⁷

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayı Mansur Yavaş'ın seçilememesi sonucunda seçimlerde kanuna uygun olmayan hallerin bulunduğu gerekçesiyle YSK'ye itiraz etmiştir. YSK her ne kadar bazı hatalara rastlansa da geçerli oylar toplamı ile siyasi partilere verilen oylar toplamının birbirleriyle tutarlı olduğunu ifade etmiş ve esaslı olmayan küçük maddi hatalara yönelik itirazı reddetmiştir.⁵³⁸

Bireysel başvuruda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi ve Mansur Yavaş her ne kadar Anayasa'da YSK kararlarına karşı başka bir makama başvurulamayacağı iddia edilse de bu durumun YSK'nin kararlarının kesinliğine ilişkin olduğunu ifade etmişlerdir. Gerekçeleri de YSK'ye yaptıkları başvuru sırasında iddialarının yeterince değerlendirilmediği, YSK'nin seçimlerin düzgün yürütülmesine ilişkin yükümlülüğünü

⁵³⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

⁵³⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁵³⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

⁵³⁸ Yüksek Seçim Kurulu'nun 09.04.2014 tarih ve 1203 sayılı kararı.

yerine getirmediğini bu nedenle de Anayasa'nın 36. ve 67. maddelerinde düzenlenmiş olan; adil yargılanma, seçme ve seçilme hakkı ile ifade özgürlüklerinin ihlal edildiğidir.⁵³⁹

Anayasa Mahkemesi başvuruclardan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir özel hukuk tüzel kişisi olarak seçimlerde hukuka aykırılık iddiasında bulunmalarında ve kendilerini ifade etmelerinde partinin tüzel kişiliğine ait haklar söz konusu olduğundan hareketle partinin başvuru ehliyeti bulunduğu karar verdikten sonra kabul edilebilirlik yönünden incelemede bulunmuştur.⁵⁴⁰

Kabul edilebilirlik incelemesinde ise, ihlal iddialarını seçilme hakkı çerçevesinde değerlendirmiştir. Anayasa'nın 148. maddesi ve 6216 sayılı kanunun 45. maddesi doğrultusunda yapılan bir başvurunun kabul edilebilir bulunmasının şartlarından birinin ihlal edildiği iddia edilen hakkın hem Anayasa'da hem de AİHS'de düzenlenmiş olması gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁴¹ Anayasa'nın 67. maddesine karşılık gelen AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokol'ünün 3. maddesinde serbest seçim hakkı bağlamında yasama organının seçiminden bahsedildiğinden hareketle AİHM'in yerleşik içtihatlarına da yer vermiştir. AİHM içtihatlarına göre yasama organıyla yalnızca ulusal parlamentonun kastedilmediğine ve her devletin kendi anayasal yapısına göre değerlendirilmesi gereken kavramın federal bir devlette federe devletlerin yasama organlarının bu kapsamda kabul edilmesinin mümkün olmasına rağmen, yerel meclislerin seçiminin "yasama organı" seçimi olarak görülmediği yönündeki içtihadına ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir.⁵⁴² Anayasa Mahkemesi, AİHM içtihatları doğrultusunda AİHS Ek 1. No'lu Protokol'ün 3. maddesi bağlamında korunan hakkın yasama organı seçimlerine ilişkin olması sebebiyle bir yerel idare olan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimlerinin bireysel başvuruya konu olamayacağına karar vermiştir. Anayasa'nın 148. maddesi gereğince hem AİHS hem de Anayasadaki korumaya dâhil olmadığı

⁵³⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁴⁰ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁴¹ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁴² Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

gerekçesiyle kendisini “konu bakımından yetkisiz” bularak kabul edilemezlik kararı vermiştir.⁵⁴³

Anayasa Mahkemesi'nin kabul edilemezlik kararı verdiği bu başvuru açısından doktrinde AİHS'nin 53. maddesi bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. AİHS'nin 53. maddesi, Sözleşme hükümlerinden hiçbirinin sözleşmeye taraf olan devletlerin mevzuatının ya da taraf olduğu başka bir sözleşmenin tanıdığı hak ve özgürlükleri sınırlandırabilecek şekilde yorumlanamayacağını hüküm altına almıştır.⁵⁴⁴ Bu durumda da Anayasa'nın tanıdığı daha geniş koruma karşısında yerel seçimlerin bu güvenceden bireysel başvuru bağlamında yoksun bırakılmaması gerektiği tartışılmıştır.⁵⁴⁵ AİHS'ye göre daha geniş bir koruma sağlayan Anayasa'nın bireysel başvuru bağlamında ölçü norm olarak alınmaması yasama organı seçimleri dışındaki seçimlerin Anayasa'nın sağladığı bu güçlü korumadan yoksun kalması sonucunu doğuracaktır.⁵⁴⁶

Seçme hakkı bağlamında Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda YSK kararlarına karşı Anayasa Mahkemesi'ne gidildiğinde Mansur Yavaş kararında olduğu gibi⁵⁴⁷ Anayasa Mahkemesi'nin gerekçelerinden biri yasama organı dışındaki seçimlerde hem AİHS hem de Anayasa'nın ortak koruma alanında yer almadığı gerekçesiyle “konu bakımından yetkisizlik kararı” vermek olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kararlarında başka bir gerekçesi ise Anayasa'nın 79. maddesindeki YSK⁵⁴⁸ kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamayacağı

⁵⁴³ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı. Anayasa Mahkemesi tarafından verilen konu bakımından yetkisizlik kararı üzerine uyuşmazlık AİHM'e taşınmıştır. AİHM yaptığı değerlendirmede başvurunun siyasi haklarla ilgili olduğunda bahisle adil yargılanma hakkı bağlamında değerlendirilemeyeceğinden ve yerel seçimlerle ilgili olduğundan hareketle de serbest seçim hakkı kapsamında olmadığından kabul edilemezlik kararı vermiştir. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/aihmden-chp-ve-mansur-yavas-in-basvurusuna-ret,Ox4xGhG7mUuYuUWv67LW8w> (Erişim tarihi: 26.04.2019)

⁵⁴⁴ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (Erişim tarihi:07.09.2018)

⁵⁴⁵ E. G. Çelebi (2015). “Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuruya İlişkin İki Buçuk Yıllık İçtihadının Değerlendirmesi”. Anayasa Yargısı Dergisi, 32, s. 25.

⁵⁴⁶ Çelebi (2015), s. 25.

⁵⁴⁷ Benzer bir karar için bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/1944 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁴⁸ YSK, Anayasa'nın 79. maddesine göre 7 asıl ve 4 yedek olmak üzere 11 üyeden oluşmaktadır. 11 üyenin 6'sı Yargıtay Genel Kurulu, 5'i Danıştay Genel Kurulu tarafından seçilmektedir. Ancak Yüksek Seçim kurumunun anayasal düzende bugünkü yapılanması eleştirilmektedir. Fendoğlu (2015a), s. 138. Mevcut yapısı eleştirilen YSK'nin yapısının iki

hükmüdür. 6216 sayılı kanunun Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlere karşı bireysel başvuru yolunu engelleyen hükmü doğrultusunda Anayasa Mahkemesi konu bakımından yetkisizlik kararı vermektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin YSK kararı aleyhine yapılan bireysel başvurularda verdiği kabul edilemezlik kararını Anayasa'nın 79. ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesini birlikte değerlendirerek yerinde bulanlar; 79. maddede yer alan başka bir mercii kavramına Anayasa Mahkemesi'nin de dâhil olduğu gerekçesine dayanmaktadırlar.⁵⁴⁹ YSK kararlarına karşı bireysel başvuruda bulunulabileceğini düşünenler; öncelikle Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlerin kapsamının belirlenmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu görüşe göre Anayasa'da yargı denetimi dışında bırakılmış işlemler, yargı denetimi dışında bırakılmış olan idari işlemlerden ibarettir. Bu doğrultuda da seçimlerin denetimine ilişkin YSK kararları yargısal niteliktedir ve Anayasa'nın 79. maddesinde bu kararlara karşı bir üst yargısal makama başvurulamayacağıdır.⁵⁵⁰ Özetle bu ifade Yargıtay, Danıştay gibi adli ve idari yargıdaki üst derece mahkemelerinin verdikleri nihai kararlar gibi YSK'nin kararlarının da nihai olduğu anlamına gelmektedir. Saydığımız yargısal makamların kararlarına karşı bireysel başvuru yapılabildiği için YSK kararlarına karşı da bireysel başvuru yolu işletilmelidir.⁵⁵¹ Başka bir yargısal makama başvurulamayacağı hususunun bireysel başvuru da yapılamayacağı şekilde yorumlanması bireysel başvurunun işleviyle bağdaşmayacağından, YSK'nin yargısal nitelikte olan kararlarına karşı bireysel başvuru yolunun işletilmesi görüşünü savunanlar bulunmaktadır.⁵⁵² Anayasa Mahkemesi YSK kararına ilişkin yapılan bu başvuruda kabul edilemezlik gerekçesi olarak YSK kararlarına karşı Anayasa'nın 79. maddesine dayanılarak bireysel başvuru

Daire ve bir Genel Kurul'dan oluşması önerilmektedir. Bu iki dairenin de yönetim ve denetim görevlerini üstlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Öneride aynı zamanda YSK'nin yapısının belirlenmesi sürecine Yargıtay ve Danıştay Genel Kurulları yanına TBMM'nin de eklenmesi gerektiği ifade edilmektedir. F. Bilir (2012). *Yeni Anayasa Yeni Mutabakat : (Anayasanın Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri)*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 92.

⁵⁴⁹ M. Sağlam (2011). *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru: "Anayasa Şikâyeti"* Ankara: Hukab Yayınları, s. 39.

⁵⁵⁰ Kılıç, A. (2014). "Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (3), s. 69.

⁵⁵¹ T. Şirin (2017). *Anayasa Şikâyeti Hakkı: Üçüncü Yıl Değerlendirmesi. Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru- Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması* (E. Göztepe, M. Alpbaz). İstanbul: On İki Levha, 56.

⁵⁵² Kılıç (2014), s. 69.

yapılamayacağı görüşüne dayanmamıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kararında bu hususun tartışılmamış olması ya da açık bir biçimde bireysel başvuru yapılabileceğinin ifade edilmemesi hukuki güvenlik ilkesi bakımından eleştirilmektedir.⁵⁵³

2014 yılında verilen Mansur Yavaş kararının ardından Basın İlan Kurumu genel kurul üyeliği görevinden ayrılmayan Atilla Sertel'in YSK tarafından milletvekili adaylığının iptal edilmesi⁵⁵⁴ üzerine seçilme hakkının ihlali iddiasıyla yapılan başvuruda Anayasa Mahkemesi kabul edilmezlik kararı vermiştir.⁵⁵⁵ Anayasa Mahkemesi yaptığı bireysel başvuru incelemesinde başvurucunun gerekçesinde belirttiği gibi YSK'nin kararlarının yargısal nitelikte olup olmadığının bireysel başvuru incelemesi yapıp yapılamaması açısından bir öneminin bulunmadığına karar vermiştir. Anayasa'nın 79. maddesinde ve 298 sayılı kanunda yer alan başka bir merci ifadesine Anayasa Mahkemesi'nin de dâhil olduğunu belirttikten sonra konu bakımından yetkisizlik gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir.⁵⁵⁶

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun % 10 seçim barajı öngören 33. maddesindeki düzenlemeye ilişkin olarak iki parti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvuruda bulunan partiler 12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen Milletvekili Genel seçimlerinde % 10 barajının altında kalan Büyük Birlik Partisi ve Demokratik Sol Partidir. Her iki partinin ayrı ayrı yaptığı başvuru birleştirilmiştir.⁵⁵⁷ 2011 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Büyük Birlik Partisi % 0,75, Saadet Partisi % 1,27 ve Demokratik Sol Parti % 0,25 oranında oy almıştır. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru öncesinde DSP, YSK'ye başvurarak ülke barajının kaldırılmasını talep etmiştir, DSP'nin bu talebi ise YSK tarafından⁵⁵⁸ reddedilmiştir. Ret gerekçesi ise seçim barajının kaldırılmasının YSK'nin yetkisinde

⁵⁵³ Şirin (2017), s. 55.

⁵⁵⁴ Yüksek Seçim Kurulu'nun 18.04.2015 ve 2015/691 sayılı kararı. Başvurucunun söz konusu YSK kararına karşı 22/4/2015 tarihli itirazı, Yüksek Seçim Kurulu'nun 22.4.2015 tarih ve 2015/746 sayılı kararı ile reddedilmiştir. Kararda, Anayasa'nın 79. maddesi 298 sayılı Seçimler Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un 111. maddesinin ikinci fıkrası ve 132. maddesinin dördüncü fıkrasına göre YSK kararlarının kesin olması ve kararın hukuka aykırı olmadığı gerekçesiyle itiraz reddedilmiştir.

⁵⁵⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 14.07.2015 tarih ve 2015/6723 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁵⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 14.07.2015 tarih ve 2015/6723 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁵⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁵⁸ Yüksek Seçim Kurulu'nun 25.09.2014 tarih ve 4025 sayılı kararı.

olmaması ve yasal düzenlemeyi gerektirmesidir.⁵⁵⁹ Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun gerekçesi ise başvuru partilerin 2015 yılında gerçekleştirilecek seçimlerde seçim barajının potansiyel mağduru olmalarıdır. Başvurucular, baraja ilişkin düzenlemenin Anayasa'nın temsilde adalet ve eşitlik ilkeleriyle birlikte çeşitli maddelerine aykırı olduğu gerekçesini ileri sürmüşlerdir.⁵⁶⁰ Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı değerlendirme sonucunda siyasi partilerin kamu tüzel kişisi olmaması sebebiyle bireysel başvuruda bulunabileceklerine karar verdikten sonra, 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde yer alan yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı hükmüne işaret edilmiştir. Ayrıca YSK'nin DSP'nin yaptığı başvuru üzerine verdiği kararında da yasama işleminin uygulanması niteliğinde bir karar olmaması sebebiyle "konu bakımından yetkisizlik" gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir.⁵⁶¹

Anayasa Mahkemesi'nin konu bakımından yetkisizlik gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verdiği bu iki önemli karardan hareketle bazı değerlendirmeler yapmamız mümkündür. Doktrinde belirtildiği üzere seçme hakkını yasama organı seçimleriyle sınırlı tutan AİHS "yasama organı" kavramının her ülkenin kendi anayasal sistemi içinde değerlendirilmesi gerektiği şeklindeki AİHM içtihadı ve 1982 Anayasası'nın daha kapsamlı olan seçme hakkı birlikte değerlendirildiğinde; Anayasa'da sağlanan koruma esas alınmalı ve bireysel haklar korunmalıdır.

YSK'nin verdiği kararlar aleyhine yapılan başvurularda Anayasa Mahkemesi'nin Mansur Yavaş ve Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yapılan başvuruda bu konuyu tartışmayıp başka bir gerekçe ile kabul edilmezlik kararı verdikten sonra Atilla Sertel başvurusunda ise YSK kararlarının bireysel başvuruya konu olamayacağı şeklinde karar vermiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu yönde karar vermesi; bireysel başvurunun amaçlarından biri olan özgürlüklerin korunmasından uzaklaştığı şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda YSK'nin AYM içtihatlarıyla mahkeme olarak kabulü hem

⁵⁵⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁶⁰ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁵⁶¹ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

AİHS Ek 1 No'lu Protokol'ünde hem de Anayasada korunan serbest seçim hakkının bireysel başvuru yoluyla işlevsel bir biçimde korunması açısından önem arz etmektedir.

2.3.2.4.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin seçim sistemleri ile ilgili olarak Türkiye hakkında verdiği kararlardan bahsetmeden önce, Mahkeme'nin Sözleşme'nin Ek 1 No'lu Protokol'ünün 3. maddesi bağlamında verdiği kararlara değinmekte fayda vardır.

Serbest seçim hakkı başlığını taşıyan Ek 1 No'lu Protokol'ünün 3. maddesinin yorumlandığı ilk karar 1987 yılında Mathieu- Mohin ve Clerfayt v. Belçika⁵⁶² davasıdır. Bu dava ile Mahkeme maddeyi anlamlandırmıştır. Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi son şekli şöyledir: *“Yüksek Sözleşmeciler Taraf, yasama organının seçilmesinde halkın kanaatlerinin özgürce açıklanmasını sağlayacak şartlar içinde makul aralıklarla gizli oyla serbest seçimler yapmayı taahhüt ederler”*.

Mahkeme maddeyi anlamlandırırken öncelikle Sözleşme metninde ve ek protokollerin neredeyse tamamında “herkes” “hiç kimse” gibi ifadelerle rastlanırken burada sözleşmeciler taraf devletlerin yükümlülüğünden bahsedilmesi hususunu tartışmıştır.⁵⁶³ Çünkü madde metninde düzenlemenin sadece yükümlülüklerden ibaret olduğu gibi bir ifade yer almaktadır.⁵⁶⁴ Çünkü bu ifade, Sözleşme'de ve Ek ve Protokollerinde haklarla ilgili düzenlemeler yapılırken kullanılan “herkes” ya da “hiç kimse” gibi ifadelerden farklı olarak “Yüksek Sözleşmeciler Taraf” şeklindedir.⁵⁶⁵ Ancak daha sonra Mahkeme'nin düzenlemeyi yalnızca devletlere yükümlülük yükleyecek şekilde algıladığı dar yorumundan uzaklaştığı görülmektedir.⁵⁶⁶ Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarında, bu düzenlemenin bir hak olmasa bireysel başvuruya da konu olamayacağı ve zaten sözleşmenin taslak metninde de hak olarak düzenlendiği ifade

⁵⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 02.03.1987 tarih ve 9267/81 Başvuru Numaralı Mathieu- Mohin ve Clerfayt v. Belçika kararı. O. Doğru (2004). *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, C II*. İstanbul: Legal Yayıncılık, s. 232; Koçak (2006), s. 124-125.

⁵⁶³ Doğru (2004), s. 232; A. Eren (2008). *“Türkiye’de Uygulanan % 10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu”* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16 (2), s. 67.

⁵⁶⁴ Akbulut (2013), s. 543.

⁵⁶⁵ Koçak (2006), s. 125.

⁵⁶⁶ Koçak (2006), s. 125.

edilmiştir.⁵⁶⁷ Nihayetinde de taraf devletlerin yükümlülüğüne ilişkin bu düzenlemenin devletlere demokratik seçimlerin yapılabilmesi için diğer haklarda olduğu gibi çekinme ve müdahale etmeme yerine pozitif önlemler alma yönünde bir vurgulama anlamı taşıdığına karar verilmiştir.⁵⁶⁸

Mahkeme'nin serbest seçim hakkının niteliğine ilişkin yaklaşımında değişiklik olduğu göze çarpmaktadır. Bu değişiklik ise kurumsal hak anlayışından, sübjektif katılım kavramına doğru evrilmiştir.⁵⁶⁹

Ek 1 No'lu Protokol'de seçme ve seçilme hakkının sınırlarına ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. Ancak Mahkeme'ye göre hakkın sınırlarına ilişkin bir düzenlemenin olmaması onu mutlak hak hâline getirmez.⁵⁷⁰ Seçme ve seçilme hakkına ilişkin olarak her ne kadar devletlerin takdir yetkisi bulursa da bu yetki Mahkeme'nin denetimine konu olacaktır.⁵⁷¹ Bu denetim, devletlerin seçme hakkına ilişkin takdir yetkisi, sınırlamanın hakkın özüne dokunması, seçme hakkını etkisiz bırakması, meşru bir amaç taşıyıp taşıyamaması ve hakkı sınırlarken kullanılan araç ile amacın orantılı olup olmaması bakımından yapılabilecektir.⁵⁷² Mahkeme getirilen sınırlamaların saydığımız

⁵⁶⁷ Akbulut (2013), s. 543.

⁵⁶⁸ Doğru (2013), s. 232-233; Mahkeme Mathieu- Mohin ve Clerfayt v. Belçika bu kararında önceden benimsediği dar metinsel yorum metodundan uzaklaşarak öznel-tarihsel yorum metodunu benimsemiştir. Böylece de Protokol'ün hazırlık çalışmalarındaki ifadelere de yer vererek; siyasal özgürlük, siyasal hak ve serbest seçim hakkı gibi ifadelere vurgu yapıldığına dikkat çekmiştir. Hatta Mahkeme amaçsal yorum da yaparak 1 No'lu Protokol'den sonra yürürlüğe giren 4 No'lu Protokol'ün başlangıcında 1 No'lu Protokol'ün 1. ve 3. maddeleri arasındaki haklardan bahsedildiğine vurgu yaparak maddenin oluşumundaki amaca dikkat çekmiştir. Şirin (2011), s. 293, 294.

⁵⁶⁹ Mahkeme'nin Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin herkes için hak ve özgürlük tanıtığının aksine yalnızca taraf devletlere yükümlülükler yüklediği görüşünden uzaklaşarak yasama organı seçimleriyle sınırlı da olsa seçme ve aday olma gibi haklar kavramına yönelik değerlendirme yapması sübjektif katılım hakkı görüşüne ulaştığının göstergesidir. Bu konudaki kararlar için bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 18.09.1961 tarih ve 1028/61 Başvuru Numaralı X v. Belçika kararı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin W, X, Y, Z v. Belçika kabul edilebilirlik kararı. Doğru (2004), s. 233; Koçak (2006), s. 125.

⁵⁷⁰ Devletlerin vatandaşlık, yaş, kısıtlı olmama, hükümlü olmama, seçmen kütüğüne kayıtlı olma, askerlik görevini yerine getirmiş olma, seçim barajı, adaylık ücreti gibi seçme ve seçilme hakkına ilişkin sınırlamalar getirmesi mümkündür. Ancak belli bir kesime seçme ve seçilme hakkı tanıırken aynı durumda bulunan diğer vatandaşlara tanınmaması öze dokunma yasağını ihlal etmiş olacaktır. Akbulut (2013), s. 544.

⁵⁷¹ Akbulut (2013), s. 544.

⁵⁷² Doğru (2004), s. 233.

hususlar bakımından denetlenebileceğini ortaya koymakla birlikte ayrıca getirilen sınırlamaların seçimler sırasında halkın düşüncelerini özgürce ifade etmesi bakımından engelleyici bir niteliğe sahip olmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁷³

1 No’lu Protokol’ün 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkına kimlerin sahip olduğu sorusunu sorduğumuzda ise; hakkın sahibinin bütün insanlar olmadığını siyasal hakların sahibinin yalnızca vatandaşlar olmasından hareketle, serbest seçim hakkının sahibinin vatandaşlar olduğunu görmekteyiz.⁵⁷⁴

Serbest seçim hakkında seçme eylemi Mahkeme tarafından “*farklı siyasi partilerin makul bir biçimde adaylarını hazır bulundurmasını zorunlu kılan bir tercih*” olarak tanımlanmıştır. Ancak Mahkeme’nin çeşitli içtihatlarında seçme eyleminin gerçekleşmesinden sonra seçilenin görevini sürdürmesiyle, süreklilik arz ettiği ifade edilmiştir.⁵⁷⁵

1 No’lu Protokol’ün 3. maddesinde düzenlenen hakkın hangi organların seçiminde geçerli olacağı meselesi önemlidir. Serbest seçim hakkına ilişkin İngilizce metinde “*legislature*”⁵⁷⁶ ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. İfadenin tam Türkçe karşılığı bulunmasa da yasama organını kasteden bir anlam taşıdığı görülmektedir.⁵⁷⁷ Bu nedenle de yasama organından ne anlaşılması gerektiğinin üzerinde durulmalıdır.

Mahkeme’nin yaygın içtihatlarında yasama organı kavramının her ülkenin içinde bulunduğu anayasal yapının Mahkeme’ye göre değerlendirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda da federal ya da bölgesel bir yapıya sahip olan devletlerin yerel meclisleri için yasama organı değerlendirmesi yapılırken; üniter yapıya sahip olan devletler bakımından yerel yönetim organlarının yasama organı olarak değerlendirilmediği

⁵⁷³ Doğru (2004), s. 233.

⁵⁷⁴ Şirin (2011), s. 295.

⁵⁷⁵ Şirin (2011), s. 295.

⁵⁷⁶ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (Erişim tarihi: 04.07.2018)

⁵⁷⁷ Şirin (2011), s. 299.

görülmektedir.⁵⁷⁸ Ayrıca ulus-üstü nitelik taşıyan yasama organı bakımından da değerlendirme yapılması gerekmektedir. Ulus üstü yasama organı olarak karşımıza Avrupa Parlamentosu çıkmaktadır⁵⁷⁹ Avrupa Tek Senedi ile önemli yetkilerini elde eden Avrupa Parlamentosu ile ilgili olarak Mahkeme Maastricht Antlaşması'na kadar Avrupa Parlamentosu'nu yasama organı olarak kabul etmediği yönünde karar vermiştir. Maastricht Antlaşması sonrasında ise Mahkeme, Avrupa Parlamentosu'nun bir yasama organı olarak kabul edilip edilmemesi hususunu boşlukta bırakmıştır.⁵⁸⁰ Ancak Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra 24833/94 numaralı *Matthews v. Birleşik Krallık* başvurusunda Mahkeme Avrupa Parlamentosu⁵⁸¹ ile ilgili yeni bir değerlendirme yapmıştır.⁵⁸² Birleşik Krallığın sömürgesi olan Cebelitarık'ta oturan D. Matthews'un başvurusunda Avrupa Parlamentosu'nun rolüne ilişkin bir değerlendirme yapmış ve AP'nin genel yasama fonksiyonunu üstlendiğinden bahisle bu seçimin de yasama organı seçimi olarak kabul edileceği şeklinde kararını vermiştir.⁵⁸³ Türk hukuk düzeni ile AİHS'nin öngördüğü düzen arasında serbest seçim hakkı bağlamında bir değerlendirme yaptığımızda Anayasa'nın 67. maddesinde yer alan ilkelerin kapsamı

⁵⁷⁸ Şirin (2011), s. 311. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 18.02.1999 tarih ve 24833/94 Başvuru Numaralı *Mathews v. Birleşik Krallık* kararı; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 05.11.1981 tarih ve 7215/75 Başvuru Numaralı *X v. Birleşik Krallık* kararı; Çelebi (2015), s. 25.

⁵⁷⁹ Şirin (2011), s. 310.

⁵⁸⁰ Şirin (2011), s.310.

⁵⁸¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Birliği Hukuku arasındaki ilişki incelendiğinde; 1970'lerde gündeme gelen Avrupa Topluluğu'nun/Birliği'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olması tartışmaları gündeme gelmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise Avrupa Topluluğu Mahkemesi 2/94 sayılı ve 28 Mart 1996 tarihli Görüşü'nde Avrupa Topluluğu'nun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemine dâhil olamayacağını belirtmiştir. Gerekçesi ise Sözleşmeye taraf olunmasının Avrupa Topluluğu sisteminde önemli değişikliklere sebep olacağı ve bu durumun da üye devletleri etkileyeceğinden Antlaşma değişikliğini gerektirmesi olarak açıklanmıştır. 2000'lerde ise insan haklarının önemi yeniden gündeme gelmiştir. Bu bağlamda da Avrupa Birliği Anayasası'nda önemli düzenlemeler yapılmışken, Anayasa'nın devletlerce onaylanma safhasındaki bir aşamada onay aşaması askıya alınmıştır. Ardından da Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sistemi'ne nasıl dâhil olacağı konusunda, Avrupa Birliği Antlaşmasında değişiklikler yapılmıştır. Ancak bu süreç henüz tamamlanamamıştır. A. Bilgin (2015). "*Avrupa Birliği'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Katılımı- 1. Perde: Tarihsel Süreç*". Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6 (12), Temmuz, s. 9 vd; N. Çavuşoğlu (1998). "*Maastricht Antlaşması ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukuku: D. Matthews- Birleşik Krallık'a Karşı Davası*". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 16-17-18-19, s. 95.

⁵⁸² Çavuşoğlu (1998), s. 95 vd.

⁵⁸³ Çavuşoğlu (1998), s. 95; Şirin (2011), s. 310.

hem yasama organı seçimi hem de yerel yönetimlerin seçimi bakımından geçerli olduğundan daha geniş bir koruma içermektedir.

Her ne kadar doğrudan oy ve genel oy ilkeleri bakımından eksiklikler içerse de 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinde seçimlerin temel güvenceleri olan serbest oy, gizli oy ve eşit oy ilkesi ile makul aralıklarla seçimin gerçekleştirilmesi ilkesi yer almaktadır.⁵⁸⁴

Serbest seçim hakkının ayrıntılı bir biçimde yorumlandığı Mathieu- Mohin ve Clerfayt v. Belçika kararında seçim sistemlerine ilişkin olarak tıpkı 1982 Anayasası'nın 67. maddesinde düzenlenen seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştırması düzenlemesine benzer bir çıkarım yaptığı görülmektedir.⁵⁸⁵ Mahkemenin yaklaşımına göre; seçim kanunları hem seçmenlerin görüşlerini adil ve güvenilir bir şekilde yansıtmalı hem de açık ve güçlü bir siyasi iktidarın ortaya çıkmasını sağlayacak düzenlemeler içermelidir.⁵⁸⁶ Ancak seçim sistemlerinin hangi ilkeleri barındırması gerektiği konusunda Mahkeme'nin bir yaklaşımı bulunsa da, hangi seçim sisteminin Sözleşme'ye taraf devletlerce tercih edilmesi gerektiği konusunda bir yükümlülüğün yüklenmediği görülmektedir.⁵⁸⁷ Herhangi bir seçim sisteminin tercihi konusunda bir zorunluluk içermeyen Sözleşme devletlere geniş bir serbesti tanırken iki hususun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlar da seçimler sırasında vatandaşların düşüncelerini özgürce açıklamasını sağlayacak bir ortamın yaratılması bağlamında ifade özgürlüğünün sağlanması ve vatandaşların seçme ve seçilme hakkından adil bir biçimde yararlanmasının sağlanmasıdır.⁵⁸⁸

Mahkeme'nin serbest seçim hakkı konusunda genel yaklaşımına yer verdikten sonra temsilde adaleti zayıflatan kurumlar bağlamında seçim barajları alt başlığında ayrıntılı olarak değineceğimiz % 10 ülke barajı ile ilgili Mahkeme'nin Türkiye hakkında verdiği karara değinmekte fayda vardır.

⁵⁸⁴ Şirin (2011), s. 316-318.

⁵⁸⁵ Koçak (2006), s. 126.

⁵⁸⁶ Doğru (2004), s. 234.

⁵⁸⁷ Koçak (2006), s. 128.

⁵⁸⁸ Çavuşoğlu (1998), s. 95.

% 10 ülke barajına ilişkin olarak yapılan başvuruda⁵⁸⁹ 3 Kasım 2002’de gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde Şırnak’tan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) milletvekili adayları Resul Sadak ve Sedat Yumak Şırnak’ta geçerli oyların % 49,95’ini elde etmiştir. Ancak aday oldukları DEHAP’ın ülke genelinde geçerli oyların % 10’una ulaşamaması sebebiyle milletvekili olamamışlar ve partileri de herhangi bir milletvekili çıkaramamıştır.⁵⁹⁰

2002 yılında gerçekleştirilen seçimlerde on sekiz parti seçimlere katılmasına rağmen, %10 seçim barajını aşabilen yalnızca iki parti, Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi parlamentoda sandalye elde edebilmiştir. Parlamentoda temsil edilebilen ve temsil edilemeyen partilerin oy oranlarını incelediğimizde seçim barajının yol açtığı sonuçlar şu şekildedir: Toplamda geçerli oyların % 34,26’sını alan Adalet ve Kalkınma Partisi 363 milletvekili çıkararak, parlamentodaki sandalyelerin % 66’sını elde etmiştir. Parlamentoda temsil hakkı elde eden Cumhuriyet Halk Partisi ise %19,4 oy alarak 178 milletvekili çıkarmış ve parlamentodaki sandalyelerin % 33’ünü elde etmiştir. Bu iki parti dışında 9 bağımsız aday da parlamentoda yer alabilmiştir.⁵⁹¹

Bir de % 10 seçim barajını aşamadıkları için temsil edilemeyen partilere ve oy oranlarına baktığımızda; % 9,54 oy alan Doğrüyol Partisi, % 8,36 oy alan Milliyetçi Hareket Partisi, % 7,25 oy alan Genç Parti, % 6,22 oy alan DEHAP ve % 5,13 oy alan Anavatan Partisi’nden oluşan bu tablo karşımıza çıkmaktadır.

Seçimler sonucunda yaklaşık % 45 temsil edilemeyen oy oranı ortaya çıkmış ve çok partili hayata geçilmesinden itibaren en düşük temsil oranına sahip ilk parlamento görünümü ortaya çıkmıştır.

⁵⁸⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

⁵⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

⁵⁹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

2002 yılında gerçekleştirilen seçimlerde aday oldukları partinin % 10 barajını aşamaması sebebiyle parlamentoda temsil hakkı elde edemeyen Resul Sadak ve Sedat Yumak 1 Mart 2003 tarihinde AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokolü'nün 3. maddesinde düzenlenen serbest seçim hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'e başvurmuştur. 20 Ocak 2007 tarihinde kararını veren Daire, ülkede uygulanmakta olan seçim barajının geçerli oyların parlamentoda nasıl sandalyeye dönüştürüleceğini belirleyen seçim kurallarının bir ürünü olduğunu belirtmiştir. 3 Kasım 2002'de gerçekleştirilen seçimlerin çok öncesinde 2839 sayılı kanunda yerini bulan barajın aşılamaması hâlinde aday oldukları bölgede ne kadar oy alırlarsa alsınlar parlamentoda sandalye elde edemeyeceklerini öngörebilmeleri mümkündür.⁵⁹²

Daire verdiği kararında Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin AİHS'nin diğer maddelerinden farklı olarak sınırlamaları belirtmediğine dikkat çektikten sonra, başvuruya konu olan seçim barajıyla aşırı parçalanmış parlamentoların önlenmesinin ve hükümet istikrarının güçlendirilmesinin amaçlandığını ifade etmiştir. Kararında Türkiye'de özellikle 1970'lerde yaşanan istikrarsızlıkları göz önünde bulundurmuştur.⁵⁹³

Anılan tarihte yürürlükte bulunan 2839 sayılı kanununun 16. maddesinin hukuki olarak seçim ittifakı kurmaya engel olduğuna da dikkat çekilmiş ve bu nedenle de bu kanun hükmünü dolanarak küçük partilerin, büyük partilerin içinde sandalye elde etmeye çalıştığı vurgulanmıştır. Daire ayrıca yüksek seçim barajının çok partili hayata geçilmesinden itibaren ilk kez seçmenlerin temsili bakımından en düşük seviyede bir parlamento kompozisyonuna yol açtığına da dikkat çekmiştir.⁵⁹⁴

Yüksek seçim barajının toplumda farklı siyasi alternatiflerin de doğuşuna engel olmadığına dikkat çeken Daire ayrıca Anayasa'nın 67. Maddesinde yer alan seçim

⁵⁹² S. Cengiz (Tarihsiz), Yumak ve Sadak v. Türkiye Kararı (Başvuru No:10226/03). https://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Yumak_ve_Sadak.pdf (Erişim tarihi:25.08.2018), s. 19.

⁵⁹³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

⁵⁹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

kanunlarında temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılmasına da yer vermiş ve Anayasa Mahkemesi'nin 18 Kasım 1995 tarihli kararına da dikkat çekmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin seçim barajlarının oy verme ve seçilme hakkını engellediğine yer vermesine rağmen parçalanmış parlamento yapılarını önlemek amacıyla normal sınırları aşmayan barajın anayasaya uygun olduğuna dair hükme de kararda yer verilmiştir.⁵⁹⁵

Nihayetinde Daire Türkiye'de uygulanan seçim barajının diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında en yüksekte kaldığını fakat bunun Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi bağlamında devletlerin takdir yetkisine dâhil olduğundan, 3. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁵⁹⁶

Daire'nin ihlal bulunmadığına dair oy çokluğuyla verdiği karar üzerine Yumak ve Sadak Büyük Daire'ye başvurmuştur. Büyük Daire ise yaptığı değerlendirmede Mathieu-Mohin ve Clerfayt v. Belçika kararına atıfta bulunarak yasama organı seçimlerinde devletlerin geniş bir takdir yetkisinin bulunduğunu vurgulamıştır. Devletlerin görevinin seçimler sırasında vatandaşların düşüncelerini özgür bir biçimde açıklayabileceği ortamı yaratmak olduğunu ifade etmiştir. Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesi bağlamında devletlerin vatandaşların düşüncelerini özgür bir biçimde açıklayabileceği ortamı yaratmak konusundaki yükümlülükleri makul aralıklarla ve gizli oyla özgür seçimler yapılmasını sağlamaktan ibarettir. Bu şartlara uymak kaydıyla devletlerin istediği seçim sistemini tercih etmesi mümkündür.

Büyük Daire seçim barajına ilişkin 2839 sayılı kanunun 33. maddesinde düzenlemenin oluşturduğu müdahalenin yasal bir amaca hizmet edip etmediği noktasında ve başvuru ile hedeflenen amaç arasında bir oran olup olmadığı noktasında inceleme yapmıştır. Büyük Daire, Dairenin vardığı müdahalenin parlamentodaki parçalanmayı önlemek ve hükümet istikrarını kuvvetlendirmek gibi meşru bir amaç

⁵⁹⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

⁵⁹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

hizmet ettiği sonucuna varmıştır. Büyük Daire uygulanan seçim barajının oldukça yüksek olduğunu tespit etmesine rağmen; barajın hüküm istikrarını sağlamak gibi meşru bir amaca hizmet ettiğini vurgulamıştır. Ayrıca Büyük Daire'nin kararından önce gerçekleşen 2007 seçimlerinde seçim barajını aşamayacağını düşündükleri partileri yerine bağımsız olarak milletvekili adayı olan ve başvurucularla aynı siyasi partinin kökeninden gelenlerin parlamentoda yer bulabildiğini ifade etmiştir.

Büyük Daire 8 Temmuz 2008 tarihinde yaptığı değerlendirme neticesinde aşırı yüksek bulunduğu barajın indirilmesini tavsiye etmekle birlikte; barajın Ek 1. No'lu Protokol'ün 3. maddesinde güvence altına alınan serbest seçim hakkını ihlal etmediğine oy çokluğuyla karar vermiştir.⁵⁹⁷

AİHM'in Türkiye hakkında seçim barajıyla ilgili verdiği kararlar ilgili olarak varılabilecek çeşitli sonuçlar bulunmaktadır. Mahkeme her ne kadar % 10'luk seçim barajının Ek 1. No'lu Protokol'ün 3. Maddesini ihlal etmediği sonucuna varsa da uygulanan barajın Avrupa Konseyi standartlarının oldukça üzerinde olduğuna vurgu yapmıştır. Ancak barajın yüksekliği konusundaki görüşünü ifade ettikten sonra bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılması hususunun Türk makamlarına düştüğü sonucuna varmıştır.

2.3.3. Seçim Sisteminin Siyasi İktidar Aygıtı Üzerinde Oluştırdığı Siyasi Etkiler

Bir ülkede benimsenen seçim sistemi yalnızca geçerli oyların sandalyelere dönüştürülmesi gibi bir hesaptan ibaret olmayacaktır. Ülkede geçerli olan seçim sistemi aynı zamanda siyasi iktidar aygıtı üzerinde de çeşitli sonuçlar doğuracaktır. Seçim sisteminin oluşturduğu etkinin en belirgin görünümü parti sistemleri konusunda olacaktır. Parti sistemleri dışında hükümet sistemi ve seçim sistemi arasında da bağ bulunmaktadır.

⁵⁹⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

Bir seçim sistemini değerlendirirken ya da yeni bir seçim tercihinde bulunurken, bu seçim sisteminin ne yapmasının istendiği sorusu sorulmalıdır. Hiçbir seçim sistemi seçmen tercihlerini, bir toplumdaki bölünmüşlükleri ya da mevcut siyasi parti yapılanmalarını basitçe yansıtmaz. Her seçim sistemi bu saydığımız özellikleri farklı yollarla şekillendirir ya da şeklini değiştirir.⁵⁹⁸ Uygulanan seçim sisteminin çoğunluk sistemi ya da nispi temsil sistemi olmasına göre çeşitli sonuçlar ortaya çıkacaktır. Çoğunluk sisteminin uygulandığı bir ülkede yönetsel alanda oluşturduğu bir kolaylık söz konusu olurken, nispi temsil sisteminin kabulünde ise güçlü bir demokratik meşruiyet ortaya çıkacaktır.

Bir ülkede seçim sistemine yönelik tercih yapılırken; tek bir partiye ya da iki partiye oldukça güçlü bir çoğunluk verecek bir tercih yapılabileceği gibi, birden çok partinin parlamentoda temsil edilebileceği bir seçim sistemi tercihi yapılabilir. Yönetimde istikrar ilkesine ağırlık verilmek istenmesi hâlinde çoğunluk sisteminin ya da barajın yüksek tutulduğu bir nispi temsil sisteminin tercihi gündeme gelebilir. Parlamentoda birçok partinin temsil edilebilmesi için de düşük barajlı ya da barajsız bir nispi temsil sistemi tercih edilebilir.⁵⁹⁹

2.3.3.1. Çoğunluk Esaslı Seçim Sisteminin Oluşturduğu Yönetmel Kolaylık Kazanımı

Seçim sistemlerine klasik yaklaşıma göre seçim sistemleri çoğunluk ve nispi temsil sistemi olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda da esas olan istikrar ve adalet ilkeleridir.⁶⁰⁰ İstikrar ekseninden hareket eden seçim sistemi ise çoğunluk sistemidir. Demokrasiler üzerinde yapılan araştırmalar, tek etken olmamakla birlikte,

⁵⁹⁸ Seçim sistemleriyle ilgili üzerinde durulması gereken önemli bir nokta yaygın inanişaya göre en iyi seçim sisteminin seçmen tercihlerini tam olarak yansıtan seçim sistemi olduğu düşüncesidir. Bir seçim sistemi doğası gereği tercihleri bir araya getirir ve onları seçim sonuçlarına dönüştürür ve hiçbir sistem bireylerin isteklerini toplumsal bir tercihe dönüştüremez. D. L. Horowitz (2006). *A Primer for Decision Makers. Electoral Systems and Democracy*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Baltimore: The Johns Hopkins University Press, s. 3.

⁵⁹⁹ J. Elster (2009). “*Bir Kurucu Meclisin İdeal Tasarımı*”. (Çev. E. Saygın). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58 (2), s. 432-433.

⁶⁰⁰ Türk (2006), s. 78.

seçim sistemlerinin, o ülkedeki parti sistemiyle, yürütme organının tek partiden ya da koalisyondan oluşmasıyla ve nihayet yasama-yürütme ilişkileri bağlamında önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁰¹ Bu doğrultuda da çoğunlukçu seçim sisteminin kabul edildiği bir demokratik sistemde iki parti sistemine, tek parti hükümetine ve yasama çoğunluğuna sahip olan yürütme organına rastlanacaktır. Bu da bizi çoğunlukçu demokrasi ya da Westminster modeline götürecektir.⁶⁰²

Çoğunluk sistemi en eski ve en basit seçim sistemidir, kökeni 12. yüzyıla kadar götürülebilir.⁶⁰³ Çoğunluk sisteminin kabul edildiği siyasal sistemlerde amaç meydana gelebilecek hükümet istikrarsızlıklarını önlemektir. Yasama organında hükümeti kurabilecek çoğunluğa sahip partilerin yer almasıyla, hükümet istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi çoğunluk sistemlerinde amaçlanır.⁶⁰⁴ Bu nedenle de yasama organında oyların partiler arasında dağılımı değil, seçimin açık bir kazananının olması amaçlanır. Seçmenlerin tercihleri de daraltılır hatta tek seçeneğe indirgenmeye çalışılır.⁶⁰⁵ İstikrarı ve etkinliği elde etme çabası içinde olan çoğunluk sistemleri temsilin tam olarak gerçekleşmesini göz ardı ederken güçlü oy potansiyeline sahip olan adayların artık temsilini bir başka değişle geçerli oyların daha azını elde edenlerin de eksik temsilini tercih ederler.⁶⁰⁶

Ülkelerin çoğunluk sistemlerini tercih etmelerindeki istikrar sağlama dışındaki diğer bir etken de çoğunluk sistemi söz konusu olduğunda yapılacak oylama ile hesaplama yönteminin kolay olmasıdır.⁶⁰⁷ Nitelikli çoğunluktan bahsedildiğinde yüzde elli birden

⁶⁰¹ Lijphart (1995). Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler. (Çev. M. Turhan). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 185.

⁶⁰² Lijphart (1995), s. 185.

⁶⁰³ P. Norris(1997). "Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems". *International Political Science Review*, 18 (3), s. 299.

⁶⁰⁴ Günel (2005), s. 25.

⁶⁰⁵ Sartori (1997), s. 15-17.

⁶⁰⁶ Sartori (1997), s. 79.

⁶⁰⁷ Günel (2005), s. 26.

daha büyük bir çoğunluk kastedilmektedir. Mutlak çoğunlukta ise yüzde elli sınırının geçilmesi yeterli olmaktadır.⁶⁰⁸

Çoğunluk sisteminin en önemli örneklerinden biri olan İngiltere’de tek turlu basit çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Tek turlu çoğunluk sisteminde seçimin galibi olmak için mutlak çoğunluğu elde etmek gerekiyorsa; ya alternatif oy sistemi⁶⁰⁹ ya da ikinci tura yalnızca en çok oyu alan ilk iki adayın katılabildiği iki turlu sistemin uygulanması gerekmektedir.⁶¹⁰

Çoğunluk sistemleri seçim çevresinin büyüklüğüne göre ve seçim çevrelerinden çıkacak milletvekili sayısına göre dar bölgesel çoğunluk sistemi (tek isim usulü) ya da liste usulü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁶¹¹ Tek isim usulünün bir de iki turlu görünümü bulunmaktadır.⁶¹²

Tek isimli tek turlu bir başka deyişle dar bölge sistemi İngiltere’yle özdeşleşmiş bir seçim sistemidir ve aynı zamanda Kanada ve ABD, Pakistan, Hindistan ve Yeni Zelanda’da uygulanmaktadır. Bu sistemde parlamentodaki milletvekili sayısı kadar seçim çevresi bulunmaktadır. Her bir seçim çevresinde geçerli oyların basit çoğunluğuna sahip olan aday seçilmiş olur.⁶¹³ Dar bölge sisteminin özelliği gereği basit çoğunluk arandığından ülke genelinde oy oranı yüksek olan partilerin oy oranı daha düşük olan partiye göre parlamentoda daha az sandalye elde ettiği görünüm ortaya

⁶⁰⁸ Sartori (1997), s. 78. Oysa basit çoğunluk söz konusu olduğunda bir partinin aldığı oyların diğer partilere oranla çoğunlukta olmasıdır, yüzde ellinin bir fazlası olması gerektiği gibi bir zorunluluk basit çoğunlukta söz konusu değildir. S. Armağan (1970). “Çoğunluk Sistemi ve Bazı Sonuçlar”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 36 (1-4), s. 97.

⁶⁰⁹ Alternatif oy sistemi tek isimli seçim çevresinde seçmenlerin her bir adayı tercih ettiği sıraya göre numara verdiği bir sistemdir. Tercihli oy sistemini ifade eden bu yöntemle seçmenler tarafından en az ilk tercihte yer alan parti elenir. Bu tercih yöntemi adaylardan birinin mutlak çoğunluğu elde etmesine kadar devam eder. Bu nedenle de alternatif oy sistemi çoğunlukçu bir sistemi ifade eder. Alternatif oy sisteminde oy vermenin kişiselleştirildiği görülmektedir. Seçmenler adayları tercihlerine göre sıraladıkları için farklı partilere oy verilmesi imkânı doğmaktadır. Liphart (Tarihsiz), s. 133; Sartori (1997), 18.

⁶¹⁰ Fendoğlu (2018a), s. 336-337; Sartori (1997), 18.

⁶¹¹ Fendoğlu, s. 336; M. Güvenir (1982). “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 37 (1), s. 221-222.

⁶¹² Teziç (2013), s. 338.

⁶¹³ Teziç (2013), s. 335; Tunç (2013), s. 12-13.

çıkabilmektedir.⁶¹⁴ İngiltere örneğinden hareket edildiğinde; seçmenlerin oyları boşa gitmesin diye stratejik bir biçimde hareket ederek, iki büyük partiden birine oy verme eğiliminde olduğu görülmektedir. Seçim sisteminin iki parti sistemine yol açtığı ülkede İşçi Partisinin ve Muhafazakâr Partinin belli seçim çevrelerinde sürekli bu iki partiye oy veren seçmenleri bulunmaktadır. Ancak marjinal seçim çevreleri olarak adlandırılan bazı seçim çevrelerinde ise oy verme eğilimleri her seçimde farklılık gösteren seçmenlere rastlanabilmektedir. İki büyük parti de marjinal seçim çevrelerinde yer alan yüzen oyları elde etme çabası içindedirler.⁶¹⁵ Dar bölge sisteminin uygulandığı ülkelerde yapısal nedenlerle partilerin amacı ülke genelinde en fazla oy oranına sahip olmaktan ziyade daha fazla seçim çevresinde oyların çoğunluğunu elde etmektir.⁶¹⁶

Dar bölge sisteminin iki partili bir sisteme yol açmak gibi siyasi sonucunun olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. İki parti sistemi nedeniyle partilerin parçalanması oranı oldukça aza indirildiği gibi seçilen temsilcilerin daha nitelikli olmasını da sağlamaktadır.⁶¹⁷ İki partili sistemin istikrarlı hükümetlerin kurulmasına yol açmasının yanında oyların sandalyelere dönüşümünün hesabı açısından da kolaylık sağlamaktadır. Bunun yanında temsilde adalet ilkesini oldukça zedeleyici sonuçlara yol açabilmekte ve seçmenle temsilciler arasındaki yakın ilişki sebebiyle ülke sorunlarından çok yerel sorunlara odaklanılması gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir.⁶¹⁸ İki partili sistemin yol açtığı bir başka sonuç da seçmenlerin oylarının boşa gitmemesi adına iki partiden birini seçme eğiliminde olmaları nedeniyle üçüncü partinin gelişmesi ve iktidar yarışında etkin olması ihtimali zayıf kalmaktadır.⁶¹⁹

Türkiye’de dar bölge sisteminin uygulanmasına ilişkin görüşler de zaman zaman dile getirilmektedir. 2013 yılında yayımlanan demokratikleşme paketinde Türkiye’de

⁶¹⁴ Günal (2005), s. 26.

⁶¹⁵ Günal (2005), s. 27; Teziç (2013), s. 336.

⁶¹⁶ Teziç (2013), s. 336.

⁶¹⁷ Temsilcilerin daha nitelikli olmalarını sağlayıcı etki dar usulünde listeli çoğunluk sistemine göre adayların özelliklerinin ön plana çıkmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle de oy verme eğiliminin sürekli değişkenlik arz ettiği, yüzen oyların bulunduğu bölgelerde adayların nitelikleri belirleyici olmaktadır. Sartori (1997), s. 81-82.

⁶¹⁸ Günal (2005), s. 27; Dar bölge sisteminde seçmenle temsilciler arasındaki doğrudan ilişki seçim çevresinin büyüklüğüne göre de değişkenlik arz etmektedir. Sartori (1997), s. 81.

⁶¹⁹ Teziç (2013), s. 338.

uygulanacak seçim sistemine üç farklı seçenek önerilmiştir. Bu önerilerden biri nispi temsil sisteminin uygulanmasına devam edilmesi yönünde olurken; diğer öneriler seçim barajının % 5'e düşürülmesiyle birlikte seçim çevrelerinin beşer milletvekilinden oluşacak şekilde daraltılması ve son olarak da % 10 barajı uygulamasına son verilerek ülkenin parlamentodaki milletvekili sayısı kadar seçim çevrelerine bölünmesiyle oluşturulacak dar bölge sistemi şeklindedir.⁶²⁰ Her ne kadar seçim sistemi konusunda demokratikleşme paketinde getirilen öneriler yasalaşmasa da zaman zaman dar bölge ya da daraltılmış bölge sisteminin getirilmesinin dile getirildiği görülmektedir.

Dar bölge sistemi çeşitli olumlu ve olumsuzlukları içinde barındıran bir seçim sistemidir. Dar bölge sisteminde seçmenler ile temsilciler arasındaki ilişkinin daha sıkı olması ve adayların seçim bölgesinde tanınan kişiler arasından tercih edilmesi sistemin olumlu yanları arasında sayılabilir.⁶²¹ Dar bölge sistemi temsilde adaleti oldukça zayıflatan bir seçim sistemi olarak nitelendirilmektedir. Çünkü siyasi partiler kazandıkları oy oranına göre parlamentoda daha fazla temsilci elde etmektedirler. Dar bölge sisteminin eleştirilen bir başka yanı ise bir bölgede oldukça güçlü olan bir adayın oy satın alma yoluna giderek seçilmesini sağlamasıdır. Belirtilen hususlar dışında Türkiye'de gerçekleştirilen hükümet sistemi değişikliği sonrasında TBMM'de istikrarlı parlamento çoğunluklarının oluşturulması hükümet istikrarının sağlanması bakımından eski önemini yitirmiştir.⁶²² Bu bağlamda İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde olumlu sonuçları olsa da Türkiye'nin sosyolojik, ideolojik, kültürel, ekonomik, siyasi ve tarihsel dinamikleriyle birlikte değerlendirildiğinde aynı sonuçların ortaya çıkması mümkün değildir.

Çoğunluk sisteminin bir başka görünümü olan tek isimli iki turlu çoğunluk sistemi ise Fransa ile özdeşleşmiş bir seçim sistemidir. Fransa'da birçok seçim döneminde uygulanan bu seçim sistemi iki temel şart üzerine kurulmuştur. Bir adayın ilk turda seçimi kazanabilmesi için geçerli oyların mutlak (salt) çoğunluğunu elde etmesi gerekir. Ancak bu şartı sağlamış olmak tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda aday olduğu

⁶²⁰ Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) (2013). *Demokratikleşme Paketi*. Ankara, s. 37.

⁶²¹ L. Gönenç (2017). "Dar Bölge Seçim Sistemi Tartışmaları". Tepav Politika Notu, s. 3.

⁶²²

seçim çevresindeki seçmen sayısının dörtte biri kadar oy almış olma şartı da beklenmektedir.⁶²³ Eğer ilk turda bu iki şart birlikte elde edilememişse ilk turdan bir hafta sonra ikinci tur oylaması yapılır ve ikinci turda geçerli oyların basit çoğunluğunu elde eden seçimin galibi olur.⁶²⁴ Fransa'da bu sistemin uygulanmaya başlamasının sebebi, tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin ortaya çıkardığı bir sonuç olan seçmenlerin çoğunluğunun oyunu elde edememiş olan adayın seçilmesini engellemektir.⁶²⁵

Dar bölge sisteminde olduğu gibi tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminde de seçmenlerin verdiği oy ile parlamentoda temsil edilme oranı arasında büyük bir dengesizlik bulunmaktadır.⁶²⁶ Tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminde partiler arası anlaşmalara sık rastlanmaktadır. Partilerin buldukları çizgi bakımından birbirine yakın olanları birinci turda ortaya çıkan tabloya göre anlaşma yoluna gidebilmektedirler. Bu aynı zamanda iktidar ortaklığının da provası niteliğini taşımaktadır.⁶²⁷ İkinci turda partilerin anlaşmaları sonucunda başka bir aday için çekilmeler yaşandığından ülkenin siyasi gerçekliğini birinci tur seçimleri yansıtmaktadır. Çünkü seçmen ilk turda kendi isteği doğrultusunda hareket etmektedir.⁶²⁸

Tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminin siyasi sonuçlarını ele aldığımızda; çok partili bir sisteme yol açtığı göze çarpmaktadır. Seçimin iki turlu olması sebebiyle partiler arasında gerçekleştirilen anlaşmalar aynı zamanda küçük partilerin de siyasal hayata devam edebilmesine imkân tanımaktadır. Ancak tek parti çoğunluğu elde edemediği için koalisyon hükümetlerine yol açmakta ve bu nedenle de kısa ömürlü hükümetler nedeniyle hükümet bunalımlarına rastlanabilmektedir.⁶²⁹

⁶²³ Teziç (2013), s. 339.

⁶²⁴ Teziç (2013), s. 339.

⁶²⁵ Tunç (2013), s. 13.

⁶²⁶ Günal (2005), s. 28.

⁶²⁷ Teziç (2013), s. 340.

⁶²⁸ Teziç (2013), s. 340.

⁶²⁹ Teziç (2013), s. 341.

Son olarak da çoğunluk sisteminin listeli usulüne baktığımızda bir seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı ile listelerdeki aday sayısı aynıdır. Seçmen de aynı anda birden çok adaya oy vermektedir. Bu nedenle çok isimli seçim olarak da adlandırılmaktadır.⁶³⁰ En çok oyu elde eden partinin tüm milletvekilliklerini elde ettiği bir sistemdir.⁶³¹ Listeli çoğunluk sistemi bir dönem, 1946-1960 arasında, Türkiye’de de uygulanan bir seçim sistemidir. Bu dönemde Türkiye genelinde daha çok oy almasına rağmen seçim çevrelerinde en çok oy alan partinin bütün temsilcilikleri elde etmesi sebebiyle oldukça adaletsiz seçim sonuçları ortaya çıkmıştır. Böylece de tek isimli ya da listeli olması fark etmeksizin çoğunluk sisteminin bazı partilerin eksik bazı partilerin de artık temsiline neden olduğu gerçeği bir kez daha ortaya çıkmıştır.⁶³²

2.3.3.2. Nispi Temsil Sistemi Mantığının Sağladığı Demokratik Meşruiyet Girdisi

Ülkelerde hâkim olan demokrasi modeli aynı zamanda seçim sistemleri konusunda da kendini göstermektedir. Çoğunlukçu demokrasi söz konusu olduğunda karşımıza çıkan seçim sistemi tek isimli veya mutlak çoğunluk sistemi olurken; oydaşmacı demokrasilerde ise nispi temsil sistemi karşımıza çıkmaktadır.⁶³³ Çoğunlukçu demokrasinin tercih ettiği seçim sistemi temel kurgusunu yansıtır çünkü en çok seçmen tarafından tercih edilen aday seçimi kazanır. Diğer adayları tercih eden seçmenlerin iradeleri ise parlamento ya yansımaz. Oysa nispi temsil sisteminde hem çoğunlukların hem de azınlıkların orantılı bir biçimde temsili amaçlanır.⁶³⁴

⁶³⁰ Listeli çoğunluk sisteminin bloke liste ve karma liste olmak üzere türleri de bulunmaktadır. Bloke liste söz konusu olduğunda seçmen listelerde herhangi bir değişiklik yapamazken; karma listede yer alan isimlerin değiştirilmesi böylece de seçmenin kendi listesini hazırlaması mümkündür. Teziç (2013), s. 343.

⁶³¹ Fendoğlu (2018a), s. 338.

⁶³² Teziç (2013), s. 343-344; E. Tuncer (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)* (2.Baskı). Ankara: Tesav, s. 115-116.

⁶³³ Lijphart (Tarihsiz), s. 131.

⁶³⁴ Lijphart (Tarihsiz), s. 131. Lijphart’ın aksine Quade nispi temsille özdeşleştirilen adil ve temsil gibi kavramların oldukça göreceli olduğunu ve yeterince anlamlandırılmadığını ifade ettikten sonra nispi temsilin bir toplumda var olan bölünmeyi oldukça artıracığını ve bunun yasama organına yansıtılacağını ifade etmektedir. Nispi temsil konusunda dünyadan trajik örnekler veren Quade, Mussolini öncesi İtalya’da nispi temsilin zayıf hükümetlerin kurulmasına sebep olduğunu, IV. Fransız Cumhuriyeti’nde ise yaşanan iç karışıklıklara ve Weimer Cumhuriyeti’ndeki yaşananlara etki eden bir unsur olarak nispi temsil sistemini göstermektedir.

Çoğunluk sistemlerinin yarattığı artık ya da eksik temsile neden olduğu tabloyu, temsilde adalet ilkesini yok eden olumsuz sonuçları, ortadan kaldırmak amacıyla Kıta Avrupası ülkelerinin etkinliğiyle nispi temsil sisteminin ortaya çıkmıştır.⁶³⁵ Nispi temsil sisteminde öncülüğü 1855 yılında Danimarka yapmış olmakla birlikte, I. Dünya savaşı sonrasında bazı ülkeler dışında Avrupa’da nispi temsil sistemini uygulamayan ülke kalmamıştır. Nispi temsil sistemini uygulamayan ülkeler başta İngiltere olmak üzere, Rusya ve 1961 yılına kadar Türkiye’dir.⁶³⁶

Kıta Avrupası’nda nispi temsil sisteminin ortaya çıkmasının toplum yapısıyla ilgili çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Özellikle etnik gruplar ve dinsel azınlıklara ilişkin sorunları çözmek ve bu nedenle ortaya çıkabilecek tehlikeleri ortadan kaldırmak amacıyla azınlıkların temsili gerçekleştirilmek istenmiştir.⁶³⁷ Bunun yanında işçi sınıfının parlamentolara girebilmek için yarattığı talepler de nispi temsil sisteminin doğmasına zemin hazırlamıştır.⁶³⁸

Oyların orantılı olarak temsil edilmesi kaygısını içeren nispi temsil sistemi temsilde adalet ilkesini gerçekleştirirken çok partili bir tabloyla karşılaşmamıza neden olur ve bu durum da parçalanmış partilerin parlamentoda görünümü ile etkin yönetim bakımından da çeşitli eleştirilere sebep olur.⁶³⁹

Nispi temsil sistemi, temsilcilerin seçimde yer alan listeler arasından, elde ettikleri oy oranına göre paylaşılması esasına dayanmaktadır. Bu nedenle de nispi temsil sistemi tek turlu listeli çoğunluk sistemini gerektirmektedir. Seçim çevrelerinin oldukça geniş olduğu bu sistemde birden çok temsilcinin seçilmesi mümkündür. Her siyasi parti

Q. L. Quade (1995). Nispi temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi. (Çev. M. Turhan). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 207-209.

⁶³⁵ Lijphart (1995), s. 185.

⁶³⁶ Teziç (2013), s. 344.

⁶³⁷ Lijphart (1995), s. 187.

⁶³⁸ Lijphart (1995), s. 188.

⁶³⁹ Sartori (1997), s. 84. Türkiye’de 1965 yılından beri Milletvekili Seçimlerinde nispi temsil sisteminin d’Hondt usulü uygulanmaktadır. Nispi temsil sistemi çoğunluk sisteminin eksiklerini kapatmaktadır. Bununla birlikte nispi temsil sistemi istikrarsız ve daha düşük demokrasiye sebep olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Fendoğlu (2018a), s. 340.

kazandığı oy oranında temsil edileceği için toplumdaki farklı görüşlerin parlamento'ya yansıtılması ve böylece de seçimlerde adaletin sağlanması amaçlanmaktadır.⁶⁴⁰

Partilerin parçalanmış görünümü konusundaki eleştiri konusunda Sartori, saf nispi temsil sistemi ve saf olmayan nispi temsil sistemi ayırımından bahsetmektedir. Buna göre nispi temsil sistemi ne kadar az saf olursa parti sayısı o kadar az olacaktır. Sartori'nin ılımlı çoğulculuk olarak adlandırdığı sayısı beşi geçmeyen önemli partilerin yer aldığı bir tablo ortaya çıkacaktır.⁶⁴¹ Etkin yönetim bakımından nispi temsil sistemine getirilen eleştirilere verilmesi gereken ilk cevap; nispi temsil sistemi sonucunda çoğunlukla kurulan koalisyon hükümetlerinin her zaman kötü hükümetlerle karşılaşma sonucu doğurmadığıdır.⁶⁴² Bu noktada da nispi temsil sistemi sonucunda kurulan koalisyon hükümetlerinde koalisyon ortaklarının sayısının önemli olduğunu belirtmemiz gerekir. Elbette koalisyon ortaklarının sayısı kadar, koalisyon ortakları arasındaki uyum da etkin yönetimin sağlanması konusunda belirleyici olacaktır.⁶⁴³ Koalisyon ortaklarının kutuplaşmadan uzak ve birbiriyle uyumlu olmaları halinde nispi temsil sisteminin mutlaka sürekli tıkanan ve etkinlikten yoksun hükümetlerle yönetilme sonucu doğuracağı söylenemez.⁶⁴⁴

Nispi temsil sisteminin tam olarak uygulanan nispi temsil sistemi ve yaklaşırmalı nispi temsil sistemi olmak üzere iki temel ayrımı bulunmaktadır. Tam olarak uygulanan nispi temsil sisteminde, ülke tek bir seçim çevresi olmaktadır. Bu usulde temsilci sayısı milli seçim sayısına göre dağıtılır.⁶⁴⁵ Bu usulün dışında partilerin elde ettikleri oylar seçim sayısına bölündükten sonra artık oyların tek bir noktada toplanarak oyların yeniden dağıtıldığı usule de ulusal artık sistemi adı verilmektedir. Bir başka tür olan değişmez tek sayı usulünde ise bütün ülkenin çıkaracağı milletvekili sayısı belli değildir. Değişmez seçim sayısı önceden belirlenir ve kullanılan geçerli oy sayısına göre ülkede

⁶⁴⁰ Teziç (2013), s. 345.

⁶⁴¹ Sartori (1997), s. 84.

⁶⁴² Sartori (1997), s. 85.

⁶⁴³ Eğer partiler arasında uyum yerine yoğun bir kutuplaşma söz konusuysa partilerin herhangi bir konuda anlaşması dolayısıyla da etkin bir yönetim geliştirebilmesi mümkün olmaz. Sartori (1997), s. 85-86.

⁶⁴⁴ Sartori (1997), s. 86.

⁶⁴⁵ Günel (2005), s. 32.

çıkacak milletvekili sayısı ortaya çıkar.⁶⁴⁶ Yaklaşımli nispi temsil sistemi ise artık oyların ülkenin tümünde değil seçim çevresinde esas alınması temeline dayanmaktadır. Seçim sayısı, söz konusu seçim çevresinde kullanılan geçerli oylar üzerinden elde edilir. Bu usulde parlamentodaki sandalyelerin sayısının kesirli olması mümkün olmadığından bazı yakınlaştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulur. Bu yakınlaştırma şekilleri de en yüksek artık, en yüksek ortalama ve d'Hondt sistemleridir.⁶⁴⁷

Nispi temsil sisteminin farklı türlerini ele aldığımızda; sistemin orantılı ya da orantısız olmasındaki temel etken seçim çevresinin büyüklüğüdür. Seçim çevresi ne kadar büyükse, temilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesi de o ölçüde yüksek olacaktır.⁶⁴⁸

2.3.3.3. Seçim Sistemi Parti Sistemi Arasındaki Etkileşim Örüntüsü

Bir siyasal sistemde, o ülkedeki partilerin elde ettiği oylar ve sahip olunan oylara göre yasama organındaki milletvekili sayısının oluşturduğu desene parti sistemi adı verilmektedir.⁶⁴⁹ Partilerin elde ettikleri milletvekili sayısına bağlı olarak yasama organındaki görünümüleri ülkelere göre farklılık arz edebilmektedir. Buna göre de tek partili, iki partili ya da çok partili sistemler ortaya çıkabilmektedir. Bu görünümün ortaya çıkmasında birçok etken bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi seçim sistemi olmakla birlikte, bu etkenler yalnızca seçim sisteminden ibaret değildir.⁶⁵⁰ Seçim sistemi dışında kalan etkenleri; siyasal sistemin niteliği, ülkenin federal ya da üniter olması, toplumun bölünmüşlük seviyesi ve gelenekler şeklinde sıralamamız mümkündür.⁶⁵¹ Siyasal sistem üzerinde tek başına belirleyiciliği olmayan seçim sistemleri, parti sistemleri üzerinde yarattıkları etki ve bu etkinin hükümet sistemine yansısıyla birlikte yasama organında oluşacak kompozisyonu belirleme gücüne sahip

⁶⁴⁶ Günal (2005), s. 32; Teziç (2013), s. 346.

⁶⁴⁷ Teziç (2013), s. 347.

⁶⁴⁸ Günal (2005), s. 33.

⁶⁴⁹ Aleskerov vd. (1999), s. 117; Seçim sistemleri parti sistemlerinin oluşumuna ve oluşan parti sisteminin devamlılığına olumlu ya da olumsuz etki yaratmaktadır. J. M. Colomer (2005). *"It's Parties That Choose Electoral Systems (or, Duverger's Laws Upside Down)"*. Political Studies, 53 (1-21), s. 1.

⁶⁵⁰ Aleskerov vd. (1999), s. 117.

⁶⁵¹ Aleskerov vd. (1999), s. 117.

olacaktır.⁶⁵² Seçim sistemi ve parti sistemi arasındaki etkileşim bağlamında ele alınan sistemler demokratik yapıya sahip olan siyasal sistemlerdir.

Diğer etkenler dışında kalan ve teknik boyutu oluşturan seçim sistemi parti sisteminin bir unsurunu oluşturur. Bunun sebebi oy verme şeklinin sistemdeki bütün partileri aynı şekilde etkilemesidir. Böylece seçim sistemi partilerin sayısı, gücü, oluşturacakları ittifaklar ve yasama organındaki temsili üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahiptir.⁶⁵³ Seçim sistemi ve parti sistemi arasındaki ilişkinin ortaya konulması bağlamında Duverger'in öncü olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Seçim sistemlerinin parti sistemlerine etkisi konusunda Duverger'in ortaya koyduğu ve daha sonra başka yazarlar tarafından "Duverger kanunları" olarak ifade edilen formüllerden ilkinde göre *tek turlu çoğunluk sistemi iki parti sistemini* ortaya çıkarır.⁶⁵⁴ Duverger'in formülüne göre her ne kadar istisnaları bulunsa da iki parti sisteminin etkin olduğu siyasal rejimlerde çoğunluk sistemi mevcuttur; çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkeler de iki partilidir.⁶⁵⁵ Tek turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı siyasal sistemlerde her ne kadar seçim yarışında ikiden fazla parti yer alsada; seçimin kazananı hep iki büyük parti arasında değişkenlik göstermektedir.⁶⁵⁶ Bu konuda en çok örnek gösterilen iki ülke ABD ve İngiltere'dir. Tek turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı İngiltere'de iktidar yarışı Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisi arasındadır.⁶⁵⁷ Tek turlu çoğunluk sisteminin uygulandığı ve iki partili görünümde olan ülkelerde iktidar yarışında partilerin anlaşması gibi bir durum ortaya çıkmamaktadır. Siyasi partilerin de oldukça disiplinli bir yapıya sahip olduğu bu

⁶⁵² Yücel (2009), s. 120-121.

⁶⁵³ M. Duverger (1993). *Siyasi Partiler*. (Çev. E. Özbudun). (4. Baskı). İstanbul: Bilgi Yayınevi, s. 273-274.

⁶⁵⁴ Duverger (1993), s. 290.

⁶⁵⁵ Duverger (1993), s. 290.

⁶⁵⁶ Teziç (2013), s. 370.

⁶⁵⁷ Duverger iki partili sisteme örnek olarak 1950 seçimlerindeki Türkiye'yi de göstermiştir. Buna göre 1950 seçimlerinde uygulanan listeli tek turlu çoğunluk sistemi iki partili bir sisteme yol açmıştır. Yasama organındaki dört yüz seksen yedi milletvekilinden yalnızca on milletvekili iki büyük parti olan Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki partilerin milletvekilidir. Dokuzunun bağımsız bir milletvekilinin de Millet partisinden olduğu on milletvekili yasama organının % 2. 07'sini oluşturmaktadır. Duverger (1993), s. 290-291.

sistemlerde bağımsız aday olanların yasama organında sandalye elde etme ihtimali oldukça düşüktür.⁶⁵⁸

Çoğunluk sisteminin azaltıcı bir etkisi bulunmaktadır. Çoğunluk sistemi iki parti sistemine yönlendirir ancak yöresel partilerin de kurulması olasılığı ortaya çıkabilir. Ancak parti sistemi zamanla birleşme ya da ittifak yoluyla iki parti sistemine evrilir.⁶⁵⁹ İki parti sistemine dönüş elenme yoluyla da gerçekleşebilir; bu duruma da mekanik ya da psikolojik etkenler sebep olabilmektedir. Mekanik etken söz konusu olduğunda en zayıf oy oranına sahip olan parti eksik temsil edilir. Bu durum iki partili bir sistemde düşük oy oranına sahip olan ikinci parti açısından geçerli olduğu gibi; eğer sistemde üçüncü parti bulunuyorsa üçüncü parti açısından da geçerlidir. Ancak üçüncü partinin eksik temsili iki partinin bulunduğu sistemde düşük oy oranına sahip partiye göre daha fazladır.⁶⁶⁰ Bu durumun bir başka sebebi de psikolojik etkidir. Bu durumda da seçmenler üçüncü partiyi desteklemeye devam ettikleri takdirde oylarının boşa gideceğini anladıkları için iki partiden birine zorunlu olarak oylarını verirler.⁶⁶¹ İngiltere’de zaman zaman bozulan iki parti dengesi örneğine I. Dünya Savaşı sonrasında İngiliz Liberalleri örneğini verebiliriz. Ancak bozulan denge yine iki partili sisteme dönüşle sonlanmıştır.⁶⁶²

Duverger’in teorisine göre ortaya çıkabilecek ikinci durum *iki turlu çoğunluk sisteminin çok partili bir sisteme* yol açmasıdır. Nispi temsil sistemi de çok partili hayata yol açsa da her iki durum açısından farklı sonuçlar doğacağı için ayrı ayrı incelemekte fayda vardır.⁶⁶³ Seçim sisteminin iki turlu olması ve ilk turda salt çoğunluğun aranması birçok partinin ilk turdaki seçime katılmasına imkân vermektedir. Ancak ikinci tura geldiğinde partilerin anlaşmaya ihtiyaçları olmaktadır. Bu durum da partileri birbirine bağımlı hale getirmektedir.⁶⁶⁴

⁶⁵⁸ Teziç (2013), s. 370.

⁶⁵⁹ Duverger (1993), s. 296-297.

⁶⁶⁰ Duverger (1993), s. 298.

⁶⁶¹ Duverger (1993), s. 300.

⁶⁶² Duverger (1993), s. 300; Lijphart (Tarihsiz), s. 137.

⁶⁶³ Duverger (1993), s. 317.

⁶⁶⁴ Teziç (2013), s. 370

Sistemin çok partili bir hayata neden olduğu ortadaysa da düzenli ve sınırlı çok parti sistemi ya da düzensiz çok parti sistemi söz konusu olacaktır. Böyle bir tablo uygulanan seçim usulüne göre ortaya çıkmaktadır. Örneğin liste usulünün uygulandığı bir ülkede genellikle düzenli ve sınırlı çok parti sistemi ortaya çıkmaktadır.⁶⁶⁵

*Nispi temsil sisteminin çok partili hayata sebep olduğu ise tartışmasız bir gerçektir. Çünkü nispi temsilin kabul edildiği hiçbir ülkede iki parti sistemi meydana gelmiş ya da iki parti sistemi devam etmiş değildir.*⁶⁶⁶ Nispi temsil sistemi söz konusu olduğunda partilerin seçimlerde aldıkları oy oranında temsil edilme imkânları bulunmaktadır. Bu durumda farklı siyasal görüşlerin yasama organına yansımaları kolay olacağından hem partilerin sayısının artması yönünde bir eğilim göstermektedir hem de eksik temsil durumunu ortadan kaldırmaktadır. Bu konuda Teziç, Duverger'den farklı olarak nispi temsil sisteminin çok partili sistemin sebebi olarak ifade edilemeyeceğini ancak çok partili hayatı kolaylaştırıcı bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁷

Duverger seçim sistemi ile parti sistemi arasındaki etkileşim örüntüsünü her ne kadar güçlü bir biçimde ortaya koysa da, Duverger'in teorisi doktrinde eleştirilmektedir. En büyük eleştiri ise Duverger'in iki kavramı birbiriyle karıştırması noktasında olmuştur. Sartori karıştırılan bu iki kavramın "nedeni olmak" ve "ilişkili olmak" olduğunu ifade etmiştir. Duverger'in de seçim sistemleri ile parti sistemleri arasındaki ilişkili olmakla nedensellik bağı konusundaki farka dikkat etmediğine vurgu yapmıştır.⁶⁶⁸ Ayrıca Duverger kanunları olarak ifade edilen ilişkide partilerin sayısının nasıl belirlendiği belirtilmemiştir. Bu da tutarlı bir biçimde ifade edilmediğinden eleştirilere maruz kalmıştır.⁶⁶⁹ Ancak yapılan eleştiriler yalnızca Duverger'in yanıldığını ifade etmekten ibaret olmuştur. Bugün ise seçim sistemleriyle ilgili varılan en önemli sonuç; seçim

⁶⁶⁵ Duverger (1993), s. 317.

⁶⁶⁶ Duverger (1993), s. 322-323.

⁶⁶⁷ Teziç (2013), s. 369-370.

⁶⁶⁸ Sartori (1997), s. 46.

⁶⁶⁹ Sartori (1997), s. 47.

sistemleri, parti sistemleri ve diğer sosyal değişkenler arasındaki ilişkinin genellemesinin mümkün olmadığıdır.⁶⁷⁰

Sartori seçim sistemlerinin etkisine ilişkin Duverger'in kanunlarına benzer biçimde genelleme yapılmasının mümkün olmadığını belirttikten sonra aşağıdaki değerlendirmeleri yapmıştır.⁶⁷¹ Buna göre:

Basit çoğunluk sisteminin kabul edildiği bir seçim sistemi iki partili bir sistemi meydana getirmez ancak var olan bir iki parti sisteminin devam etmesini sağlar.

Basit çoğunluk sisteminin uzun süreli bir iki parti sistemi meydana getirmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekir. Bu koşullardan biri parti sisteminin yapılaşmış olması ikincisi ise seçmenlerin tüm seçim çevrelerinde basit çoğunluk elde edilemeyecek şekilde dağılmış olmalarıdır.

Belli seçim çevrelerinde basit çoğunluktan fazlaca azınlıkların bulunması hâlinde de iki partili seçim sistemi mümkün değildir.

Son olarak da nispi temsil sistemlerinde özellikle küçük seçim çevrelerinde bir seçim barajı konulması ve benzer hâllerde azaltıcı bir etki söz konusu olacaktır.

Duverger'in kanunlarını eleştirenler olduğu gibi Lijphart gibi destekleyenler de olmuştur. Lijphart yirmi iki demokratik rejimin incelemesinde yalnızca iki rejimin Duverger'in saptamalarının dışına çıktığını ifade etmektedir.⁶⁷²

Lijphart, seçim sistemi ve parti sistemleri arasındaki ilişkiler bağlamında öncelikle Douglas W. Rae'nin ortaya koyduğu saptamalara değinmiştir. Kendi ifadesiyle Rae'nin koyduğu kuralları daha kesin bilgilerle, güçlü hipotezlerle ve daha iyi yöntemlerle

⁶⁷⁰ Sartori (1997), s. 47.

⁶⁷¹ Sartori (1997), s.59.

⁶⁷² Lijphart (Tarihsiz), s. 137.

yeniden analiz etmiştir.⁶⁷³ Öncelikle Rae'nin tespitlerine göre seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerinde farklı sonuçlar doğurması mümkün olsa da ortak sonuçları da bulunmaktadır. Buna göre bütün seçim sistemlerinin orantısız sonuçlar verme ihtimali yüksektir. Seçim sistemlerinin etkisi seçim yarışına giren partilerden çok yasama organında kendine yer bulmaya çalışan partilerin sayısının azaltma yönündedir. Son olarak da tercih edilen seçim sistemi ne olursa olsun; bir seçim sistemi halkın çoğunluğunun oyunu alamamış bir yasama çoğunluğunu yaratabilir.⁶⁷⁴ Rae bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki beş temel ilişkiyi incelemiştir. Lijphart, çıkarımlarının Rae'den ayrıldığını ifade ederek şu sonuçlara varmıştır: Seçim sonuçlarının orantılılığı ile seçim formülleri arasındaki ilişki Rae'nin bulgularından daha güçlüdür. Seçim çevresinin büyüklüğüyle orantılılığı arasındaki ilişki de özellikle iki turlu seçim sisteminde Rae'nin bulgularından güçlüdür. Seçim sistemleri ile çok partililiğin dereceleri arasındaki ilişki de Rae'nin bulgularından zayıftır. Benzer bir şekilde seçim çevrelerinin büyüklüğü ve çok partililik arasındaki ilişki de Rae'nin iddialarından daha az güçlüdür. Oylama şekli ile çok partililik arasındaki Rae tarafından reddedilen ilişki varsayımı da tek turlu dar bölge seçim sisteminde geçerlidir. Başka bir deyişle seçim sistemlerinin yakınsal etkileri uzak etkilerinden daha güçlüdür.⁶⁷⁵

Anayasa mühendisliği yaklaşımıyla hareket edildiğinde Sartori'nin deyimıyla seçim sistemleri “siyasetin en özgül manipülatif aracı”dır.⁶⁷⁶ Bu bağlamda çoğunlukçu seçim sistemi iki partili sisteme yönlendirirken, iki parti sistemi de çoğunluk sisteminin devam ettirilmesi yönünde bir eğilim yaratmaktadır. Bir ülkede siyasal sistemde yaratılmak istenen kompozisyon her neyse; çoğunluk sistemi –iki parti sistemi ve tek partili bir yürütme organı ya da nispi temsil sistemi–çok parti sistemi ve koalisyondan oluşan yürütme, ona göre bir seçim sistemi tercih edilmelidir.⁶⁷⁷

⁶⁷³ Lijphart, A. (1990). “*The Political Consequences of Electoral Laws*”, 1945-1985. *The American Political Science Review*, 84 (2), s. 481.

⁶⁷⁴ Lijphart (Tarihsiz), s. 138.

⁶⁷⁵ Lijphart (1990), s. 482.

⁶⁷⁶ Lijphart (1995), s. 186.

⁶⁷⁷ Lijphart (1995), s. 186.

2.3.3.4. Hükümet Sistemi- Seçim Sistemi Arasındaki İlişki

Seçim sistemleri parlamentoda temsil gücü bulabilecek partilerin sayısı üzerinde etkili olurken aynı zamanda kurulacak olan hükümetin yasama organından elde edeceği desteği de etkilemektedir. Özellikle de parlamenter hükümet sisteminin hâkim olduğu bir siyasal sistemde parti sisteminin iki ya da çok partili olması kurulacak hükümetin istikrarı ve etkinliği bakımından oldukça önem arz eder.⁶⁷⁸

Parlamentoda aynı siyasal ekseninde bir çoğunluğun mevcut olması halinde başkanlık sistemine dolayısıyla da çifte meşruiyet çekişmesine gerek olmadığını ifade eden Lardayret hükümet sistemi- seçim sistemi ilişkisini dört olasılıkta ele almıştır.⁶⁷⁹ Bu dört olasılık da etkililik ve demokratik standartların yüksekliği açısından sıralandığında da Westminster modeli, başkanlık-çoğunluk, parlamenter-nispi temsil ve başkanlık-nispi temsil şeklindedir.⁶⁸⁰ Bu olasılıklardan başkanlık sistemiyle çoğunluk sisteminin bir arada bulunduğu tipik örnekler ABD ile Filipinler ve Porto Riko gibi ülkelerdir. Latin Amerika'da başkanlık sistemini seçmiş ülkelerin çoğunda ise nispi temsil sistemi uygulanmaktadır. Parlamenter hükümet sistemi ile çoğunlukçu seçim sisteminin birlikte yer aldığı ülkeler de İngiltere ve İngiltere'nin eski sömürgesi olan devletlerden Hindistan, Malezya ve Jamaika gibi ülkeler ile Kanada ve Avustralya'da uygulanmaktadır.⁶⁸¹ Saydığımız örnekler dışında bazı ülkelere saf başkanlık sistemi ile saf parlamenter sistem arasında kalmaktadır. Bu ülkelere Fransa ve İsviçre'yi örnek gösterebiliriz. Nispi temsilin saf hâli ile çoğunluk sistemi dışında seçim sistemi tercihi olan ülkelere ise İrlanda ve Japonya ile Fransa'yı örnek gösterebiliriz.⁶⁸²

Seçim sistemi ve hükümet sistemi arasındaki ilişkiyi başkanlık sistemi bağlamında ele aldığımızda; başkanlık sisteminin parti sistemi ve yürütme organı üzerinde çoğunlukçu bir sonuç yarattığını görürüz. Ancak bu sonuç yasama ve yürütme ilişkisi bakımından

⁶⁷⁸Yücel (2009), s. 126-127.

⁶⁷⁹ Lardeyret, G. (1995). Orantılı Temsile İlişkin Sorun. (Çev. M. Turhan,). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 202-203.

⁶⁸⁰ Lardayret (1995), s. 203.

⁶⁸¹ Lijphart (1995), s. 187.

⁶⁸² Lijphart (1995), s. 187.

oydaşmacı bir nitelikle karşımıza çıkar.⁶⁸³ Çünkü sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sistemi yasama-yürütme ilişkileri bağlamında dengeli bir kurguyu gerektirir. Başkanlık sisteminin etkin olduğu bir siyasal sistemde çoğunlukçu veya nispi temsil sisteminin kabulü iki partili bir görünüm şeklinde aynı sonucu doğuracaktır. Başkanlık seçimlerinde etkin olan parti yasama organının kompozisyonunda da belirleyici olacaktır.⁶⁸⁴

Parlamenter hükümet sistemine baktığımızda ise seçim sistemi oldukça önem arz etmektedir. Parlamenter hükümet sisteminin etkin olduğu bir siyasal sistemde, seçim sistemi olarak nispi temsil sisteminin kabulü farklı görüşlerin parlamentoda aldıkları oy oranına göre temsilini sağlayacaktır. Farklı görüşlerin nispi temsil sisteminde olduğu gibi yasama organında temsili çoğunlukçu sistemde söz konusu olamayacağı için, çoğunluk sisteminde siyasal sistem istikrarını sağlamak güç olacaktır.⁶⁸⁵

2.3.3.5. Seçim Sistemi Seçmen Davranışı İlişkisi

Demokratik yönetimin olmazsa olmaz koşullarından biri olan serbest seçimler vasıtasıyla, yönetilenlerin rızasını alarak, yöneticilerin iktidarı elde etmesi sağlanır. Böylece de seçmenlerin karar alma sürecine temsilcileri belirleyerek katılımı sağlanmış olur.⁶⁸⁶ Çünkü siyasi iktidarın sahip olduğu güç yönetilenlerin rızasından kaynaklanmaktadır. Uzun siyasi mücadeleler sonucu elde edilen yönetilenlerin rızasını alma düşüncesi yönetilenlerin, yöneticilerin belirlenmesi sürecine katılımını gerektirmektedir. Siyasi sürece yönetilenlerin aktif bir biçimde katılımı aynı zamanda modern devletin, geleneksel devletten farkını ortaya çıkaran özelliklerden de biridir.⁶⁸⁷ Seçimler siyasal katılmanın tek şekli olmasa da en önemli araçlarından biridir.

⁶⁸³ Lijphart (1995), s. 186.

⁶⁸⁴ Lijphart (1995), s. 186.

⁶⁸⁵ Lijphart (1995), s. 186; Yücel (2009), s. 128-129.

⁶⁸⁶ M. Öden (2003). *Seçmenlerin "Kişi Tercih" Açısından Seçim Sistemleri*. Ankara: Yetkin Yayınları, s. 11.

⁶⁸⁷ A. B. Kahraman (2011). *Siyasal Katılımın Sosyolojik Analizi*. Konya: Çizgi Kitabevi, s. 47; Her ne kadar bireylerin siyasal yaşama özgür iradeleriyle aktif katılımından bahsetsek de bu konuda yapılan araştırmalar bireylerin tercihlerini yaparken bağımsız hareket etmediğini bu konuda içinde buldukları sosyal gruplardan ve ailelerinden etkilendiklerini göstermektedir. S. Tanilli (2006). *Yaratıcı Aklın Sentezi*. (12. Baskı). İstanbul: Alkım Kitabevi, s. 357.

Seçimlerde adayların temel amacı seçmenleri etkileyerek diğer adaylar arsından tercih edilmektir. Seçim sistemleri de seçmen davranışlarını yönlendirebilmek amacıyla yapılandırılmaktadır.⁶⁸⁸ Demokratik sistemlerin bir gereği olan siyasal katılma aynı zamanda totaliter rejimlerde de önemsenmektedir. Niteliği ve yöntemi farklı olsa da totaliter rejimlerde de bir mobilizasyon aracı olarak katılma önemsenmektedir.⁶⁸⁹ Her ne kadar siyasal katılma her toplumda önemsenirse de katılmaya yüklenen anlam bakımından da önemli farklılıklar bulunmaktadır. Demokrasinin etkin bir biçimde var olduğu bir siyasal sistemde siyasal katılma yoluyla yönetenler belirlendiği gibi halkın yönetimden ne beklediği de ortaya çıkmaktadır. Oysa farklı alternatiflerin yer almadığı ve yarışmaya izin verilmeyen bir siyasal sistemde seçimler iktidara onay verilmesi gibi bir sonuç doğuracaktır.⁶⁹⁰ Yönetilenlerin temsilcileri seçmesinde farklı alternatiflerin ortaya çıkması ve iktidarı elde etmek suretiyle seçmenlerin görüşlerinin parlamentoya yansıtılmasında siyasi partiler önemli bir rol oynamaktadırlar.

Seçmenlere, seçimler sırasında kişiyi tercih etme hakkının verilmesi, seçmen davranışı üzerinde çeşitli etkiler doğurabilmektedir. Bu konuda farklı seçim dönemlerinde yapılan araştırmaların farklı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir.⁶⁹¹ Türkiye’de genel seçimlerde 1950-1980 dönemi arasında kişiyi seçme hakkı verilmesinin seçimlere katılım oranını artırıcı bir etki yarattığı görülmekle birlikte, 1983 sonrasında farklı bir tabloyla karşılaşıldığı görülmektedir. İki meclisli parlamentonun bulunduğu 1961-1980 döneminde seçmenlere kişiyi seçme imkânının verilmesinin seçimlere katılımı artırıcı bir sonuç doğurmadığı görülmektedir.⁶⁹² Farklı seçim dönemlerinde seçimlere katılım oranına ilişkin veriler seçmen davranışı üzerinde seçim sisteminin tek başına güçlü bir etki doğurmadığını, katılım oranının arkasında yatan diğer verilerle birlikte bir değerlendirme yapılması gerektiğini göstermektedir.⁶⁹³

Sartori, seçim sistemlerinin seçmen davranışı üzerindeki etkisini alıkoyucu, yönlendirici, sınırlayıcı ve zorlayıcı olarak ifade etmektedir. Özellikle çoğunluk

⁶⁸⁸ Günal (2005), s.79.

⁶⁸⁹ Kapani (2005), s.141.

⁶⁹⁰ Kahraman (2011), s. 47.

⁶⁹¹ Öden (2003), s. 162.

⁶⁹² Öden (2003), s. 162-163.

⁶⁹³ Günal (2005), s. 81.

sistemlerinde seçim sistemi sınırlandırıcı bir etkiye sahipken, saf nispi temsil sisteminde seçim sisteminin herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.⁶⁹⁴ Karşılaştırmalı başka bir incelemede de seçim sistemlerinin seçmenlerin seçimlere katılımıyla ilgili iki sonucu ortaya koyduğu belirtilmektedir. Buna göre nispi temsil sistemi muhtemelen partilerin seçmenleri oy kullanmak ve harekete geçmek konusunda artan teşviki nedeniyle seçmenlerin seçimlere katılımı konusunda pozitif bir etkiye sahiptir.⁶⁹⁵

Seçim sistemlerinin seçmen davranışı üzerinde yarattığı etki konusunda 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılarak getirilen seçim çevresi barajlı d'Hondt sisteminin seçmen davranışı üzerindeki etkisi yapılan iptal başvurusu üzerine AYM tarafından tartışılmıştır.⁶⁹⁶ AYM kararında getirilen baraj uygulamasının kendisiyle aynı yönde oy kullananların belli sayıya ulaşamaması hâlinde, bu oyların tümünün dikkate alınmayacağını önceden bildiği için, oy kullanırken seçmenin baskı altında kalıp kararsızlık hissetmesinin seçmen davranışını etkileyeceğini ve serbest seçim hakkını zedeleyeceğini tartışarak iptal kararı vermiştir.⁶⁹⁷ AYM'nin seçim çevresi barajının seçmen davranışını etkileyeceğini düşünerek iptal kararı vermesine rağmen aynı etkiyi ülke genelinde geçerli olan % 10'luk baraj konusunda göz ardı etmesi eleştirilmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Seçim sistemlerinin seçimlere katılım bağlamında ve oy verilecek siyasi parti ya da aday konusunda seçmen davranışı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle de seçmenlerin iradelerini yansıtan adayı tercih etmeleri hâlinde seçim sisteminden kaynaklanan sebeplerle parlamentoda temsil olanağı bulamayacağı düşüncesiyle stratejik hareket ederek farklı adaylara yönelmesi temsilde adalet ilkesini zedeleyecektir.

⁶⁹⁴ Sartori (1997), s. 50.

⁶⁹⁵ E. R. Tillman (2013). "Pre-electoral Coalitions and Voter Turnout". Party Politics, 21 (5), s. 726.

⁶⁹⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 3, 4, 6.05.1968 tarih ve 1968/15 Esas ve 1968/13 Karar sayılı kararı.

⁶⁹⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 3, 4, 6.05.1968 tarih ve 1968/15 Esas ve 1968/13 Karar sayılı kararı.

3. BÖLÜM

YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ VE SEÇİM SİSTEMLERİNE YANSIMASI

3.1. İSTİKRAR KAVRAMININ ANLAMLANDIRILMASI

Günlük hayatta sıklıkla kullandığımız istikrar kavramının sözlük anlamına bakıldığında; aynı kararda, biçimde sürme, kararlılık, stabilizasyon anlamına gelmektedir. İstikrar kavramının yerleşme ve denge gibi anlamları bulunmaktadır.⁶⁹⁸ Adını sıkça duyduğumuz istikrar kavramı özellikle ekonomide ve siyaset biliminde çokça tartışılmaktadır. İstikrar kavramı ister ekonomide isterse de siyasette olsun, istikrardan uzaklaşıldığında önemini hissettirmektedir. Her ikisinin de varlığı ya da yokluğu birbiri üzerinde etki doğurmaktadır.

Siyasi istikrar kavramı, siyaset bilimi araştırmalarındaki en muğlak kavramlardan birinin örneğini oluşturmaktadır.⁶⁹⁹ İstikrar ortamının zedelendiği durumlarda da bazen istikrarsızlık yeni bir istikrar ortamının oluşturulmasına bile neden olabilmektedir. Ancak pekişmiş demokrasilerde istikrarsızlık yaşanmadan dengeli bir siyasi ortam kurulabilmektedir.⁷⁰⁰ İstikrarın demokratik siyasi istikrar-hükümet istikrarı, ekonomik istikrar ve bürokratik istikrar gibi türleri bulunmaktadır. Bu nedenle de istikrar kavramının farklı türlerine yer verilerek anlamlandırılması gerekmektedir. İstikrar kavramıyla ilgili bir başka önemli husus da hükümetlerin görev süresiyle ilgili olan hükümet istikrarının mı yoksa demokratik siyasi sistemin istikrarının mı daha elzem olduğudur.⁷⁰¹

⁶⁹⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c1bf260949bc0.27826606 (Erişim tarihi: 20.12.2018)

⁶⁹⁹ Hurwitz (1973), s. 449.

⁷⁰⁰ Günal (2005), s. 64-65.

⁷⁰¹ B. Yücel (2015). Bir Tercih Olarak Demokratik Siyasi Sistem Devamlılığının Hükümet İstikrarına Terki . *Başkanlık Sistemi*. (M. Aktaş ve B. Coşkun). Ankara: Liberte Yayınları, s. 351.

3.1.1. Demokratik Siyasi İstikrar- Hükümet İstikrarı Ayrımı

İstikrar kavramıyla ilgili olarak öncelikle demokratik siyasi istikrar ile hükümet istikrarı kavramlarının birbirinden farklı olduğunun belirtilmesi gerekir. İşleyen demokrasinin en önemli göstergesi⁷⁰² olarak nitelenen siyasi istikrar hükümet istikrarını da kapsayan üst bir kavramdır.

Demokratik siyasi istikrar kavramıyla sürekli ve yoğun bir sistem değişikliği geçirmeyen, sistemin devamlılığı konusunda oldukça güçlü bir performans sergileyen bir siyasi sistem kastedilmektedir.⁷⁰³ İç savaşların, darbelerin ya da darbe girişimlerinin, sık anayasal değişimlerin ya da terörizmin yaşanmadığı bir düzen anlaşılmaktadır.⁷⁰⁴ Bir siyasi sistemin istikrarından bahsederken, o sistem içinde yer alan hükümetlerin uzun süre görevde kalması, o siyasi sistemin istikrarlı olduğu konusunda gerekli fakat yeterli bir ölçüt değildir. Zira bir hükümetin uzun süre görevden kalmasının sebebi sadece o hükümetin güçlü ya da başarılı olmasından kaynaklanmamaktadır. Muhalefetin başarısızlığı da böyle bir sonuca neden olabilir. Bu konuda Fransa'da III. Cumhuriyeti örnek gösteren Eckstein, iktidarın çok yoğun bir muhalefetle karşılaşmasına rağmen birçok tehlikeyi atlatmasını tesadüflere ve özel tarihsel şartlara bağlamaktadır.⁷⁰⁵ Bu bağlamda siyasi sistemin istikrarını sistemde sürekli değişikliklerin olmaması, kamusal kararların ne şekilde alınacağına ilişkin kuralların devamlılığı olarak ifade edebiliriz.⁷⁰⁶ Bazı ulusların siyasi istikrara sahip olmasına rağmen, bazı ulusların siyasi istikrardan

⁷⁰² Fendoğlu (2015a), s. 715; Sartori (1997), s. 149.

⁷⁰³ Eckstein (1967), s. 41; Siyasi istikrar kavramı Armağan tarafından hem iktidarı elinde bulunduranların hem de iktidar sahiplerinin belirlediği ve uyguladığı politikaların kısa bir süre içinde hiç veya pek az değişiklik göstermesidir. Siyasi istikrar kavramının tanımında yer alan unsurlardan iktidarı elinde bulunduranların devlet kademesindeki yönetici sıfatını taşıyan kişiler olduğu açıktır. Ancak kısa süreden ne kadar sürenin anlaşılması gerektiği tartışmaya değerdir. Burada net bir sürenin ifade edilmesi her ne kadar mümkün olmasa da iktidar sahiplerinin gerçekleştirmek istedikleri politikalar için programlarını uygulayabilecek ve geliştirebilecek bir sürenin anlaşılması gerektiğini ve bunun için de en azından bir seçim döneminin gerekli olduğunu söylememiz mümkündür. S. Armağan (1999). “*Memleketimizde Siyasi İstikrar (Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi)*”. Anayasa Yargısı (16), s. 220-221.

⁷⁰⁴ R. A. Posner (1997). “*Equality, Wealth and Political Stability*”. Journal of Law, Economics, & Organization. 13 (2), s. 344. https://heinonline.org/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/jleo13&div=20&start_page=344&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (Erişim tarihi: 02.01.2019)

⁷⁰⁵ Eckstein (1967), s. 41-42.

⁷⁰⁶ A. Özsağır (2016). *İstikrarın Şifreleri-Siyasal İstikrar-Ekonomik İstikrar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 19.

yoksun olması birden çok bileşenle ifade edilebilir. Dilsel, dinsel ya da ırksal kökende homojenlik, dış tehditler, ekonomik faktörler, gelir seviyesi ve gelir dağılımı bu bileşenlerin bazılarıdır.⁷⁰⁷ Siyasi istikrar sosyo-ekonomik düzey, modernleşme, ekonomik gelişme seviyesi, şehirleşme hızı, siyasi kültür, siyasi katılımın kurumsallaşmaya etkisi ve toplumsal hareketlerle de yakından ilgili bir kavramdır.⁷⁰⁸ Hangi açıdan tanımlarsak tanımlayalım siyasi istikrar kavramı, düzen ve sürekliliği içermesi gereken bir kavramdır.⁷⁰⁹

Siyasi düzen ülkede şiddetin ve karışıklıkların olmaması anlamına gelir. Tüm siyasal sistemlerde şiddetin yokluğu amaçlanır. Ancak bir ülkede şiddetin yaygınlığı demokratik siyasi sistemin istikrarını ve siyasi başarıyı zedeler.⁷¹⁰ Süreklilik ise önemli toplumsal siyasal hareketlerin bulunmaması, rejimin kesintilere uğramamasıyla ilgilidir.⁷¹¹ Bir ülkede demokratik siyasi istikrarın varlığı ya da siyasi başarı konusunda iki ölçüt kullanılmaktadır. Bunlardan ilki hükümet istikrarı ikincisi ise daha önce de yer verdiğimiz siyasal katılımdır.⁷¹²

Siyasi sistemin istikrarından farklı olarak hükümet istikrarı ise hükümetlerin görev süresiyle ilgili kullanılan bir kavramdır. Hükümet istikrarı, sık hükümet değişikliklerinden ziyade, hükümetlerin görev değişiminin seçimlerden seçimlere olmasını ifade eder.⁷¹³ Hükümet istikrarı için süre ölçütü bakımından; hükümetlerin en az yerel yönetimler kadar dayanıklı olması beklenmektedir. Yaşanan ufak krizler hükümetlerin devrilmesine neden olmamalıdır.⁷¹⁴ Hükümet istikrarı, hükümetin görev süresiyle ilgili bir hususken, bazen hükümetlerin hem uzun süre görevde kalması hem

⁷⁰⁷ Posner (1997), s. 345.

⁷⁰⁸ Kuzu (1999), s. 290.

⁷⁰⁹ Caniklioğlu (1999), s. 18; Süreklilik ve istikrar arayışı bir ülke için oldukça önem arz etmektedir ve bu arayışlar hükümet sistemi tartışmalarını gündeme getirmektedir. Fendoğlu (2012), s. 50-51.

⁷¹⁰ G. B. Powell(1990). *Çağdaş Demokrasiler- Katılma, İstikrar ve Şiddet*. (Çev. M. Turhan). Ankara: "S" Yayınları, s. 13. Bir siyasi iktidarın arkasında aynı zamanda güçlü bir parlamento desteğinin yer alması siyasi istikrarın sağlanması açısından önemli bir ölçüt olmasına rağmen yeterli değildir. Çatışmadan uzak ve uyumlu bir toplum demokratik siyasi istikrarın sağlanmasının gereklerindedir. Günel (2005), s. 65.

⁷¹¹ Caniklioğlu (1999), s. 18.

⁷¹² Powell(1990), s. 14.

⁷¹³ Özsağır (2016), s. 19.

⁷¹⁴ Fendoğlu (2012), s. 50.

de istikrarsız olması mümkündür. Hükümet istikrarı konusunda en önemli nokta, hükümetlerin ne kadar süre görevde kaldığından ziyade hükümetin yönetme gücü olup olmadığıyla ilgilidir. Görev süresi yönünden istikrarlı olarak nitelendirebileceğimiz bir hükümeti aynı zamanda etkin olarak nitelendirmemiz mümkün olmayabilir.⁷¹⁵

Bir ülkede siyasi istikrarın varlığından bahsedebilmemiz için çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. Bu göstergeler; ekonomik, siyasi ve sosyal olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır.⁷¹⁶ Ekonomik göstergeler; işsizlik oranı, dış borç miktarı, bütçe açığı, ekonomik büyüme ve yabancı yatırımlardan ibarettir. Siyasi göstergeler ise başarısız koalisyon hükümetleri, parlamentodaki kutuplaşma, kararsız seçmenler, seçim sistemleri, sık sık hükümet değişikliklerinin gerçekleşmesi ve askeri müdahalelerdir. Son olarak da sosyal göstergeleri; suikastlar, protesto yürüyüşleri, ayaklanmalar ve grevler şeklinde sıralayabiliriz.⁷¹⁷ Bu saydığımız göstergeleri kullanarak yapılan puan hesaplamaları neticesinde Ülke Risk Derecelendirme Kuruluşu tarafından siyasal istikrar bağlamında ülkelerin risk değerlendirmesi yapılmaktadır.⁷¹⁸

3.1.2. Ekonomik İstikrar

Ekonomik istikrar hem değişmezlik hem de bir değişim gerçekleşecekse de bu değişimin öngörülebilir olmasını ifade etmektedir. Ekonomik istikrarın hem basit hem de geniş anlamda ele alınması mümkündür.⁷¹⁹ Basit anlamda ekonomik istikrar, ekonomik dalgalanmalar gerçekleşmeden ekonomik faaliyetlerin büyüme sonucuna ulaşacak şekilde gerçekleştirilmesidir. Geniş anlamda ekonomik istikrar ise fiyatların belirli bir seviyede kalması, istihdamın belirli bir düzen içinde artması, işsizliğin doğal işsizlik seviyesinde olması ve bütçe açığı ile cari açığın kontrol edilebilir seviyede olmasını ifade eder.⁷²⁰ Bu tanımlardan hareketle ekonomik istikrarsızlık ise bir

⁷¹⁵ Sartori (1997), s. 150-151.

⁷¹⁶ Özsağır (2016), s. 21.

⁷¹⁷ Özsağır (2016), s. 21.

⁷¹⁸ Özsağır (2016), s. 21-22.

⁷¹⁹ Özsağır (2016), s. 75.

⁷²⁰ Özsağır (2016), s. 75.

ekonomide temel göstergelerin kötüye gitmesidir. Bir ekonomik sistemdeki kötü yönlü gidişatı değiştirmek ya da durdurmak ise istikrar politikalarıdır.⁷²¹

Ekonomik istikrarın bazı temel bileşenleri bulunmaktadır. Bunları fiyat istikrarı, finansal istikrar, istihdamın yüksek düzeyde olması ve ödemeler bilançosunda bir dengenin bulunmasıdır. Bu bileşenlerin tümünde istikrar olursa genel olarak ekonomik istikrardan bahsetmemiz mümkündür.⁷²² Ekonomik istikrarı etkileyen hatta ekonomik istikrarsızlığa sebep olan faktörler de bulunmaktadır. Bunların en başında siyasi istikrar gelmekle birlikte; bürokrasi, yargı, iktidar –muhalafet ilişkileri ve gelir dağılımında adaletsizlikler ekonomik istikrarı etkileyen diğer faktörlerdir.⁷²³

Ekonomik istikrarsızlığın nedenlerini de hem ekonomi ile hem de siyasi ve sosyal gelişmelerle açıklayabiliriz.⁷²⁴ Bir ülkedeki siyasi istikrar ülkedeki ekonomik hareketliliği oldukça önemli bir oranda etkilemektedir. Ülkelerin ekonomik hareketliliğinin siyasi istikrarsızlıktan bu derece etkilenmesinin nedenlerinden biri siyasi belirsizliğin olduğu bir ortamda, ekonomik davranışlarda da öngörülebilirliğin mümkün olmamasıdır. Belirsizliğin hâkim olduğu bir ortamda ekonomik aktörler de temkinli hareket etme eğilimi göstermektedir.⁷²⁵ Siyasi istikrar/istikrarsızlık ve ekonomik istikrar/istikrarsızlık üzerine yapılan incelemeler siyasi istikrarın hâkim olduğu ülkelerin daha hızlı büyüdüklerini göstermektedir.⁷²⁶

Siyasi istikrar ve ekonomik istikrar ilişkisini inceleyenler siyasi istikrarsızlığın iki örneğine; yönetim istikrarsızlığı ile sosyal memnuniyetsizlik ve siyasi şiddet⁷²⁷ örneğine yer vererek siyasi istikrar konusundaki belirsizliğin ekonomik performanslar açısından

⁷²¹ K. Karagöz ve S. Ergün (2010). “Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Kaynakları: Ekonometrik Bir Değerlendirme”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (2), s. 169-170.

⁷²² Özsağır (2016), s. 86.

⁷²³ Özsağır (2016), s. 98 vd.

⁷²⁴ Karagöz ve Ergün (2010), s. 171.

⁷²⁵ H. Karahan ve E. T. Karagöl (2014). Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar. *Seta Perspektif*, (41), s. 1.

⁷²⁶ Ü. Arslan (2011). “Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği”. Ege Akademik Bakış, 11 (1), s. 1361.

⁷²⁷ Siyasi istikrarsızlığa yol açan siyasi şiddet durumlarına da ayaklanma, darbe ve iç savaş gibi örnekleri verebiliriz. Arslan (2011), s. 1362.

bir tehdit olarak hissedildiğine vurgu yapmaktadırlar. Siyasi istikrar ile ekonomik istikrar arasında da mutlaka doğrudan ya da dolaylı bir ilişki bulunmaktadır.⁷²⁸ Hükümetin görev süresinin bitimine kadar görevde kalmaya devam etmesi, hükümet değişikliklerinin seçim aracılığıyla gerçekleşmesi ve şiddet olaylarının yaşanmaması da siyasi istikrarın dolayısıyla da ekonomik istikrarın varlığına işarettir.⁷²⁹

3.1.3. Bürokratik İstikrar

Günümüz toplumlarında birçok faaliyetin kamu yönetimi tarafından gerçekleştirildiği ya da özel kişi ya da kurumlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin kamu yönetimi tarafından düzenlenip denetlendiği görülmektedir.⁷³⁰ Çeşitli nedenlerle devletin yerine getirdiği hizmetlerin artmaktadır ve 18. yüzyıldan itibaren tanımlanmaya çalışılan bürokrasi kavramıyla ilgili toplumun farklı kesimleri tarafından eleştiriler dile getirilmektedir.⁷³¹

Bürokrasi⁷³² devlet işlerinin görüldüğü yerler ve iktidar kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Devlet dairelerinin hâkimiyetini ifade eden bir kavramdır.⁷³³ Bürokrasi kavramının günlük dilde kırtasiyecilik, işlerin yavaş yürütülmesi vb. anlamları bulunmaktadır.⁷³⁴ Aslında bürokrasi bir örgütlenme ve yönetim biçimini ifade

⁷²⁸ Arslan (2011), s. 1362.

⁷²⁹ Özsağır (2016), s. 100.

⁷³⁰ B. Eryılmaz (2002). *Bürokrasi ve Siyaset- Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, s. 3.

⁷³¹ Eryılmaz (2002), s. 3.

⁷³² İlk defa Fransa'da Vincent de Gournay tarafından kullanıldığı bilinen bürokrasi kavramı "bureau" kelimesi kökeninden gelmektedir. Bu kelime de koyu renkli kumaşla örtülmüş yazı masası anlamına gelir. 18. yüzyılda ise memurların çalıştığı ofis, devlet dairesi ya da büro anlamında kullanılmıştır. Eryılmaz (2002), s. 6.

⁷³³ A. Baransel (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*. Klasik ve Neo- Klasik Yönetim ve Örgüt Teorileri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları, s. 165; D. Dursun (1992). "Bürokrasi Teorisi ve Yönetim". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (37-38), s. 133.

⁷³⁴ Birçok ülkede bürokrasi kelimesinin olumsuz anlamda yorumlandığı görülmektedir. Hatta bürokrasi kelimesinin kişiler ya da kurumlar hakkında eleştiri yapmak için kullanımına da rastlanmaktadır. L. Von Mises (1947). *Bürokrasi* (Çev. F. Ergin). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, s. 11.

etmektedir. Bürokrasi yalnızca devlet dairelerinde geçerli değildir aynı zamanda siyasi partiler, sendikalar ve işletmeler gibi birçok alanda geçerlidir.⁷³⁵

Modern bürokrasi anlayışının bazı karakteristik özellikleri bulunmaktadır. Bu karakteristik özellikleri yetki alanları ilkesiyle ifade etmemiz mümkündür. Yetki alanları ilkesi de kanunlar ve yönetmeliklerden oluşan kuralları ifade etmektedir.⁷³⁶ Yetki alanları ilkesine göre bürokratik yapının amaçları için gereken düzenli faaliyetler resmi görevlerdir. Görevlerin yerine getirilmesi için emir verme yetkisi istikrarlı bir biçimde paylaşılır ve memurlara tahsis edilen her türlü zorlayıcı araçları ilgilendiren kurullarla görevleri sınırlandırılır. Bu görevleri yerine getirecek personel de düzenli bir biçimde istihdam edilir. Saydığımız unsurlar bir araya gelerek daireyi meydana getirir.⁷³⁷

Bir ülkedeki hükümet değişiklikleri nedeniyle her ne kadar hükümet politikaları değişse de kurumların devamlılığı, kurumsallaşma seviyeleri bürokratik yapıyı meydana getirir. Bir ülkedeki hükümet politikalarının değişmesine rağmen kurumlarda önemli dönüşümün gerçekleşmemesi o ülkede bürokratik istikrarın varlığına işarettir.⁷³⁸ Askeri ve sivil bürokrasi bir devletin hafızasını meydana getirmektedir.

3.1.4. Ahlaki İstikrar

Geleneksel toplum düzeninde olduğu gibi modern toplumlarda da düzen ve istikrarın sağlanması için bireyler tarafından benimsenen ve yaptırımı bulunan kurulların olması gerekir. Böylece de bireylerin kurullara uyması yoluyla düzen ve istikrarın devamlılığı sağlanarak ahlaki istikrar olgusu gerçekleşebilir.⁷³⁹

⁷³⁵ Baransel (1993), s. 165.

⁷³⁶ M. Weber (2012). *Ekonomi ve Toplum*, C: 2. (1. Baskı). İstanbul: Yarn Yayınları, s. 323.

⁷³⁷ Weber (2012), s. 323.

⁷³⁸ Özsağır (2016), s. 31-32.

⁷³⁹ Z. A. Kılınç (2015). “Değişen Türkiye ve Toplumsal Düzen”. PESA International Journal of Social Studies, 1 (2), s. 88.

Ahlaki istikrarın sağlanmasında bireyleri etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bireylerin belirli bir davranış kalıbını sergilemesi ya da kurallara uymasının en temelinde hukuk kurallarının karşılığında yer alan yaptırımlar bulunmaktadır. Ancak hukuk kuralları dışında da bireylerin davranışlarını etkileyen din, ahlak kuralları, geleneksel kurallar ve vatandaşlık bilinci gibi çeşitli faktörler bulunmaktadır.⁷⁴⁰

Toplumsal düzenin ve istikrarın sağlanmasında hem hukuk kurallarının hem de ahlak kurallarının etkililiği karşısında, hukuk ve ahlakın etkileşimine de yer vermemiz gerekir. Tarihsel olarak ele alındığında hukuk kurallarının gelişiminde ahlak kurallarının önemli bir etkisi olmuştur. Ahlak kurallarının hukuk kurallarını etkilemesi kimi zaman yargılama aşamasında ve görece yavaş gerçekleşirken kimi zaman da yasama yoluyla ve daha hızlı bir biçimde gerçekleşmiştir.⁷⁴¹

Toplumda bir düzenin varlığı ve devamlılığı açısından hukuk kurallarının varlığının yanında toplumu oluşturan bireylerde erdemli insan olma bilincinin yerleşik hâle gelmesi ahlaki istikrarın oluşumunu sağlayacaktır.

3.2. HÜKÜMET SİSTEMİ VE YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bir ülkede kabul edilen hükümet sistemi ile yönetimde istikrar ilkesinin gerçekleştirilmesi arasında oldukça yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu sonuç tercih edilen seçim sisteminin çoğunluk sistemi ya da nispi temsil olmasına göre oluşan parlamento görünümüne göre değerlendirilebilecek bir husustur. Seçim sistemlerinin istikrar konusundaki etkisini belirttikten sonra istikrar tartışmalarının parlamenter sistem ve başkanlık sistemi üzerine kurulu olduğunu belirtmemiz gerekir.⁷⁴² Bu nedenle de hükümet sistemi ve istikrar arasındaki ilişki parlamenter hükümet sistemi ve başkanlık hükümet sistemi arasında ayrı ayrı ele alınması gereken bir husustur.

⁷⁴⁰ Kılınç (2015), s. 88.

⁷⁴¹ H. L. Hart (2011). *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*. (Çev. E. Öz). (2. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi, s. 13-14.

⁷⁴² Yücel (2009), s. 135.

3.2.1. Parlamenter Hükümet Sistemi ve İstikrar İlişkisi

Erklerin yumuşak ayrılığı esasına dayanan parlamenter hükümet sistemini hükümet istikrarı ve siyasi sistemin istikrarı bakımından değerlendirdiğimizde hükümet istikrarı bakımından çeşitli riskleri barındırdığını görürüz.

Parlamenter hükümet sisteminde hükümet istikrarı sorunu aynı zamanda etkinlik kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir. Parlamenter hükümet sisteminde ortaya çıkan istikrar ve etkinlik sorununun yalnızca uygulanan seçim sisteminin ortaya çıkardığı yasama kompozisyonuna göre değerlendirilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda siyasi partilerin parti disiplini anlayışı, toplumdaki partilerin algılanış biçimi, sosyo-ekonomik yapı ile sivil toplum bu konuda çeşitli etkenler arasındadır.⁷⁴³

Erklerin yumuşak ayrılığı olarak ifade edilen parlamenter hükümet sisteminde iki başlı yürütme yapısı içinde siyaseten sorumsuz bir devlet başkanıyla yasama organından kaynaklanan ve yasama organına karşı sorumlu olan bir bakanlar kurulu yer alır.⁷⁴⁴ Başkanlık sisteminin aksine parlamenter hükümet sisteminde sabit görev süresi bulunmaz. Bakanlar kurulu yasama organının güvenine sahip olduğu sürece görevde kalabilir. Bakanlar kurulunun da yasama organını feshetme yetkisi bulunmaktadır.

Parlamenter hükümet sisteminde başkanlık sistemindeki çifte meşruiyet durumunun aksine demokratik meşruiyetin tek sahibi yasama organıdır. Bakanlar kurulunun sahip olduğu iktidar da yasama organında sahip olduğu güvene dayanmaktadır. Yasama organının feshi sonucunda seçimlere gidilmesi dışında başbakanların doğrudan doğruya halka gidebilmesi mümkün değildir.⁷⁴⁵

⁷⁴³ Yücel (2009), s. 136.

⁷⁴⁴ H. T. Fendoğlu(2013). Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Yeni Türkiye* Yıl:9, (51), s. 573.

⁷⁴⁵ Linz (1995), s. 144.

Başkanlık sisteminin savunucularına göre parlamenter sistem en çok istikrarsızlık konusunda eleştirilmektedir.⁷⁴⁶ Parlamenter hükümet sisteminde en önemli husus işleyen bir parlamentarizme ulaşılmasıdır. İşleyen bir parlamentarizm ise etkin ve istikrarlı olarak tanımlayabileceğimiz bir hükümet biçimini ifade etmektedir. Bir hükümetin hem istikrarlı hem de etkin olabilmesi mümkünken, istikrarlı ve muhtemelen etkin ya da istikrarsız olması da mümkündür.⁷⁴⁷ Burada daha önce de belirttiğimiz hususa dikkat çekmemiz gerekir. İstikrarla hükümet istikrarının mı yoksa siyasi sistemin istikrarının mı kastedildiği önem arz etmektedir. Hükümet istikrarı, hükümetin görevde kalma süresini ifade ettiğinden; bir hükümetin uzun süre görevde kalması aynı zamanda etkin bir hükümet olduğu anlamına gelmez. Koalisyon hükümetlerinde, hükümet ortaklarının hareketsiz kalmak suretiyle görevde kalabilmeleri söz konusu olabilmektedir.⁷⁴⁸

Parlamenter hükümet sisteminde hükümet istikrarı ve etkinliği sorununun görevdeki hükümetin tek parti hükümetinden mi yoksa koalisyon hükümetinden mi oluştuğuna göre ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Tek parti hükümetinden oluşan bir parlamenter sistemde hükümetin görev süresi bakımından bir sorun yaşanmayacaktır. Çünkü yasama organında yeterli çoğunluğa sahip olan hükümetin güvenoyu almak ya da görevde kalmak gibi bir endişesi olmadığından istikrar ve etkinlikten uzak olması mümkün değildir. Bu tür hükümetlerde kriz ancak parti içi bölünmelerin yaşanması hâlinde mümkün olabilmektedir.⁷⁴⁹

Koalisyon hükümetleri⁷⁵⁰ ve azınlık hükümetleri açısından istikrar ve etkinlik sorununu değerlendirdiğimizde öncelikle ülkede hâkim olan demokrasi anlayışıyla oluşturulan

⁷⁴⁶ Fendoğlu (2015a), s. 715; Parlamenter hükümet sistemine yönelik eleştirilerde Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle hem iç hem de dış politikada başarılı olabilmesi için hızlı ve kolay karar almaya uygun olmamasına yer verilmektedir. Parlamenter sistemde her zaman istikrarlı hükümetlerin kurulmaması nedeniyle hükümet sistemi tartışmalarında başkanlık sisteminin gerekliliği savunulmuştur. H. T. Fendoğlu (2017). *171 Soruda Başkanlık Sistemi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, s. 142.

⁷⁴⁷ Sartori (1997), s. 146.

⁷⁴⁸ Sartori (1997), s. 152.

⁷⁴⁹ Yücel (2009), s. 137.

⁷⁵⁰ Parlamenter hükümet sistemlerinde ortaya çıkabilecek koalisyon türleri hakkında fikir yürütmek amacıyla çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. Bu teorilere göre aşağıdaki gibi beş tür koalisyon ortaya çıkabilir:

koalisyon modeli arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtilmesi gerekir.⁷⁵¹ Westminster modeli olarak da adlandırılan çoğunlukçu demokrasi anlayışında oldukça güçsüz bir yasama çoğunluğunun güvenine dayanan hükümet görünümü ortaya çıkmaktadır. Oysa oydaşmacı demokrasi modelinde toplumdaki farklı siyasi görüşlerin yer aldığı büyük koalisyonların oluşturduğu hükümetler bulunur. Büyük koalisyonlardan oluşan zayıf çoğunluklar oldukça idealdir.⁷⁵²

Parlamente hükümet sisteminde, özellikle de iki partiden oluşan parlamente hükümet sisteminde istikrarlı hükümete rastlanabilmektedir. Hatta yasama organında güçlü bir partinin güvenine dayanan parlamente hükümet sisteminde başbakanın oldukça güçlü bir konuma sahip olduğu tartışmasız bir gerçektir. Çünkü başkan hem hükümetin başıdır hem de zaten yasama organında büyük bir çoğunluğun güvenine dayandığı için kanunlaştırma faaliyetlerini de etkin bir biçimde yürütebilmektedir.⁷⁵³ Çok parti sistemlerinde de mutlaka istikrarsız ve etkinlikten uzak hükümete rastlanacağı

1- Asgarî çoğunluklu koalisyonlar: Büyüklük ilkesi olarak da adlandırılan bu koalisyon modeline göre iki veya ikiden fazla partinin yasama organında çoğunluk elde ettikleri için aslında çoğunluk koalisyonlarıdır. Ama çoğunluğa ulaşmak için ihtiyaç duymadıkları hiçbir partiyi içlerine dâhil etmemeleri bakımından da asgarî bir özellik arz etmektedirler. Bu tür koalisyonlarda koalisyon ortağı partiler iktidarda en çok paya ya da başka bir deyişle bakanlığa sahip olabilmek için koalisyonda bulunması gerekli olmayan bir partinin dışarıda tutulmasını hedeflerler.

2- Asgarî sayıda partiden oluşan koalisyonlar: Pazarlık önermesi olarak da adlandırılan bu modelde olabilecek en az sayıda partiden koalisyon kurulması hedeflenmektedir. Bu durumda hem koalisyon görüşmeleri uzun sürmeyecek hem de koalisyonlar daha uzun ömürlü olacaktır.

3- Asgarî büyüklükte koalisyonlar: Asgarî çoğunluklu koalisyonlar gibi partilerin iktidardaki payını en yüksek orana çıkarması esasına dayanır. Gerekli olmayan partileri hükümetin dışında tutarken aynı zamanda da en kısıtlı parlamento çoğunluğuna dayanan kabineden yana tercihte bulunmaları da beklenir.

4- Asgarî uzaklıklı koalisyonlar: Saydığımız ilk üç modelde teoriler siyasal partilerin sayıları ve büyüklükleri üzerine kurgulanmıştır. Oysa siyasi partilerin programlarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Birbirine yakın siyasi eksende yer alan partilerin koalisyonları kurup sürdürme ihtimali daha yüksektir.

5- Asgarî çoğunluklu bağlantılı koalisyonlar: Bu yaklaşıma göre ise hem koalisyonda ihtiyaç duyulmayan partilerin dışlanması hem de birbiriyle yakın siyasi eksende yer alan partilerin koalisyonda yer alması hedeflenir. Lijphart (Tarihsiz), s. 45-48.

⁷⁵¹ Yücel (2009), s. 137.

⁷⁵² Lijphart (Tarihsiz), s. 44.

⁷⁵³ E. Özbudun (2005). Başkanlık Sistemi Tartışmaları. *Başkanlık Sistemi* (Teoman Ergül). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, s. 110.

söylenemez. Benelux ve İskandinav ülkeleri ile Almanya işleyen çok parti sistemi ile istikrarlı demokrasilerin örneklerini oluşturmaktadır.⁷⁵⁴

Parlamente hükümet sisteminin istikrar ve etkinlik açısından çeşitli eleştirilere maruz kalsa da istikrarlı örneklerinin olduğu görülmektedir ve rasyonelleştirilmiş parlamentarizm araçlarıyla hükümete istikrar ve etkinlik kazandırılması da mümkün olacaktır. Temsilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesi bağlamında parlamente hükümet sistemi ele alındığında; tek başına iktidarı elde edemeyecek partilerin hükümet ortağı olarak iktidarı elde ettiği durumlarda temsilin adil gerçekleştiği bir görünüm meydana gelecektir. Böylece de yalnızca parlamentoda değil aynı zamanda yürütme organında da temsilde adalet ilkesi gerçekleştirilmektedir. Erklerin yumuşak ayrılığı esasına dayanan parlamente hükümet sisteminde yasama ve yürütme organlarının birbirlerinin görevine son verebilmesi her ne kadar hükümetin görev süresi bakımından istikrarsızlıklara yol açsa da demokratik siyasi sistemin istikrarını sağlamaktadır.

3.2.2. Başkanlık Sistemi ve İstikrar İlişkisi

Her bir hükümet sistemi açısından yapılacak istikrar değerlendirmesinin hem siyasi istikrar hem de hükümet istikrarı açısından ele alınması gerekir.

Başkanlık sistemi⁷⁵⁵ açısından bakıldığında yürütme organında koalisyon hükümeti, tek parti hükümeti ya da azınlık hükümeti gibi bir tabloyla karşılaşılması mümkün değildir. Yürütme erkinde sabit görev süresi olan başkanın bulunduğu, başkanlık sisteminde hükümet istikrarına ilişkin herhangi bir kesinti meydana gelmeyecektir.⁷⁵⁶ Sabit görev süresinin yanında başkanlık sisteminin diğer karakteristik özellikleri olan başkanın güçlü anayasal yetkileri ve çifte meşruiyet olgusu ve ancak “*impeachment*” gibi

⁷⁵⁴ Özbudun (2005), s. 110.

⁷⁵⁵ Başkanlık sistemi bazı asli ve tali unsurları içermektedir. Asli unsurları; yürütme organının sadece başkandan oluşması, başkanın halk tarafından doğrudan seçilmesi ve halka karşı sorumlu olması, başkanın meclisin güvenoyuna dayanmaması ve başkanın hem yürütmede hem de yasamada yer almaması şeklinde sıralayabiliriz. Başkanlık sisteminin tali unsurlarını ise başkanın parlamentoyu feshedememesi ve parlamento çalışmalarına katılmaması olarak ifade edebiliriz. Fendoğlu (2017b), s. 167.

⁷⁵⁶ Yücel (2009), s. 135.

oldukça zor bir mekanizmayla görevden uzaklaştırılabilmesi başkanlık sisteminde yönetim istikrarını sağlamaktadır.⁷⁵⁷ Başkanlık sisteminde başkanlar Duverger tarafından seçimle gelen krallar olarak ifade edilmektedir. Oysa başkanlık sisteminin farkı başkanların seçimle geldiği gibi seçimle de gitmeleridir.⁷⁵⁸

Ancak başkanlık sisteminde de çeşitli krizlerle karşı karşıya kalınması mümkündür. Çünkü hem parlamentoda hem de başkanda çifte meşruiyet bulunmaktadır. Parlamento çoğunluğunun başkanla zıt görüşlerde olması hâlinde bir çatışma yaşanması mümkün olabilmektedir.⁷⁵⁹ Böyle bir çatışmayı ortadan kaldıracak demokratik bir ilke de bulunmamaktadır.⁷⁶⁰ Başkanlık sisteminin iyi işleyebilmesi için yasama ve yürütme erkleri arasında uzlaşma olmalıdır.⁷⁶¹

Başkanlık sisteminde başkanın sabit görev süresi⁷⁶² çeşitli krizleri barındırabilmektedir. Örneğin başkanın hasta olması ya da ölmesi hâlinde yerine kimin geçeceği konusunda farklı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu ihtimallerin ortaya çıkması durumunda yerine kimin geçeceğinin seçimi önceden yapılmış olacağı gibi, halkın desteğini taşımayacak olsa bile başkan tarafından belirlenmiş de olabilir.⁷⁶³ Bu durumda da

⁷⁵⁷ Linz, J. L. (1995). Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri. (E. Özbudun, Çev.). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 144.

⁷⁵⁸ Fendoğlu (2015b), s. 165.

⁷⁵⁹ Her ne kadar ABD parlamentosundaki partiler dağınık ve disiplinsiz olmaları bu tür çatışmaların sık yaşanmasını engellese de zaman zaman krizlerle karşılaşabilmektedir. Bu konuda geçtiğimiz Aralık ayında ABD’de bir bütçe krizi yaşanmıştır. ABD başkanı Donald Trump’ın Meksika sınırına örülecek duvar konusunda ABD parlamentosunda Demokratlarla oyaşamaması sonucunda ABD’de federal hizmetler konusunda bir kriz yaşanmıştır. Demokratlar bütçeye söz konusu duvar ile ilgili ek ödenek eklenmesine karşı çıkmıştır. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46661612> (Erişim tarihi: 16.01.2019)

Bahsettiğimiz örneklerden hareketle Amerikan başkanlık sisteminin anayasa sayesinde değil, anayasaya rağmen işlediği söylenmektedir. Çünkü sistemin işleyebilmesi için; zayıf ve disiplinsiz partilere, ideolojik ilkesizliğe ve yerel sorunlara yönelik siyaset geliştirilmesine ihtiyaç duyarlar. Sartori (1997), s.120.

⁷⁶⁰ Linz (1995), s. 145.

⁷⁶¹ Fendoğlu (2015b), s. 167.

⁷⁶² Linz’in başkanın sabit görev süresinin bulunmasının krizlere yol açtığı düşüncesinin aksine Horowitz parlamenter sistemdeki esnek görev süresi ile başkanlık sistemindeki sabit görev süresi arasında krizlere neden olmak bakımından bir fark bulunmadığını ifade etmektedir. Horowitz, D. L. (1995). *Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak*. (L. Köker , Çev.). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 166.

⁷⁶³ Linz (1995), s. 146. Böyle bir tabloda başkanlık sisteminde iktidarın kişiselleşmesi ve siyasi kutuplaşmaların artması gibi bir tabloyla karşı karşıya kalınmaktadır. K. Gözler (2000).

başkanının yerine geçecek olan kişilerin ölüm ya da hastalık gibi bir durum olmasa asla seçilerek bu göreve gelemecek kişiler olması mümkündür.⁷⁶⁴

Hükümet istikrarı bakımından istikrarsızlık unsuru barındırmayan başkanlık sisteminin siyasi sistem istikrarı bakımından çeşitli krizleri barındırması muhtemeldir. Hükümet istikrarını sağlayıcı bir unsur olan başkanlık sistemindeki sert kuvvetler ayrılığı ve çifte meşruiyet olgusu aynı zamanda siyasi sistem istikrarını olumsuz etkileme eğilimini içinde barındırmaktadır.⁷⁶⁵ Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme erkleri birbirinin görevine *impeachment* gibi istisnai bir durum dışında son verememeleri birbirlerine ihtiyaç duymadıkları anlamına gelmez. Özellikle de bütçenin kabulü ve kanunların çıkarılması konusunda başkan yasama organına ihtiyaç duymaktadır. Bütçe ve kanunlar konusunda yasama organına başkan tarafından duyulan ihtiyaç özellikle başkanın ve yasama organının çoğunluğunun farklı partilerden olması halinde daha da önem kazanmaktadır. Bu tür sistem tıkanmalarında krizi çözümlenecek araçlar mevcut değildir.⁷⁶⁶ Başkanlık sisteminin en iyi işlediği ABD’de bile bu tür krizler yaşandığında aşılması oldukça zor olmaktadır. Ancak başkanlık sisteminin uygulandığı Latin Amerika ülkelerinde bu tür krizler yaşandığında demokrasinin de kesintiye uğraması söz konusu olabilmektedir.⁷⁶⁷

Başkanlık sisteminde demokratik siyasi sistemin istikrarını zedeleyen bir başka husus ise kararnamelerle yönetimdir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde sıklıkla rastlanan bu durumda yasama ve yürütme organı arasında yaşanan krizleri aşabilmek adına başkanlar yasama organını saf dışı bırakarak iktidarı kararnameler aracılığıyla kullanmaktadırlar. Bu uygulamaya da “*decretismo*” adı verilmektedir.⁷⁶⁸ Bahse konu bu hususlar da Latin Amerika ülkelerinde başkanlık sistemini demokratik siyasi sistemin istikrarını zedeler

“Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm Üzerine Bir Deneme)”. Türkiye Günlüğü, (62), s. 42.

⁷⁶⁴ Linz (1995), s. 146.

⁷⁶⁵ Yücel (2009), s. 135-136.

⁷⁶⁶ Özbudun (2005), s. 107.

⁷⁶⁷ Özbudun (2005), s. 107.

⁷⁶⁸ Özbudun (2005), s. 107-108; Sartori (1997), s. 212.

hâle getirmektedir. Brezilya, Kolombiya, Şili ve Venezuela örnekleri bunun kanıtı niteliğindedir.⁷⁶⁹

Ancak sayılan tüm bu hususlar dışında da başkanın doğrudan halk tarafından seçilmesi de başkanlık sisteminin demokratik yanlarından birini oluşturmaktadır.⁷⁷⁰ Özellikle Latin Amerika ülkelerinde başkanlık sistemi örneklerinde sık sık diktatörlüklerle karşılaşılması ve demokratik istikrarın zedelenmesinin yalnızca hükümet sistemiyle açıklanması mümkün değildir. Bu ülkelerde gelir dağılımındaki eşitsizlik, toplumda meydana gelen siyasi kutuplaşma ile demokrasi kültürünün gelişmemiş olması diktatörlüklere ve demokrasinin kesintiye uğramasına neden olmuştur.⁷⁷¹

Başkanlık sistemi ve parlamenter sistem sarkacında yapılabilecek bir başka değerlendirme ise bunlardan hangisinin demokrasiyi oluşturma, güçlendirme ve devam ettirme noktasında daha iyi olduğudur. Bu bağlamda da başkanlık sistemi “kazanan her şeyi kazanır” kuralını barındırır.⁷⁷² Kazananın her şeyi kazandığı bu sistemde başkanın seçim sırasında elde ettiği çoğunluk az bile olsa güçlü bir yönetme arzusuna sahip olacaktır.⁷⁷³

ABD’deki başkanlık sistemi ile diğer ülkelerdeki başkanlık sistemi değerlendirildiğinde ABD’nin başkanlık sisteminin en iyi işlediği ülke olduğu görülmektedir. Bu somut durumun en önemli sebepleri olarak ABD’deki federal devlet yapılanması nedeniyle federe devletler aracılığıyla karar alma süreçlerinde yer alınması ve disiplin partilerin varlığı gösterilebilir. Bu nedenle de ABD’deki sistem iyi işlemekte ve demokratik bir görünüm kazanmaktadır. Başkanlık sistemi temsilde adalet ilkesinin zayıf bir görünümü olsa da hükümetin görev süresi bağlamında istikrarlı bir yürütme meydana getirecektir.

Demokratik sistemlerde muhalefetin iktidar olma şansı bulunmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde; hükümet yasama organında güvenini koruyabildiği sürece

⁷⁶⁹ Horowitz, (1995), s. 162.

⁷⁷⁰ Özbudun (2005), s. 109.

⁷⁷¹ Özbudun (2005), s. 109.

⁷⁷² Linz (1995), s. 147.

⁷⁷³ Linz (1995), s. 148.

görevine devam edebilmektedir. Böylece hükümetin yasama organının güvenine sahip olamadığı durumlarda muhalefete iktidar arasında bir değişim meydana gelebilmektedir. Bu durum da temsilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Ancak başkanlık sisteminin karakteristik özelliği gereği iktidarla muhalefet arasında istisnalar dışında iktidar muhalefet arasında bu değişimin gerçekleşmesi mümkün değildir.

3.3. TÜRKİYE'DEKİ HÜKÜMET SİSTEMİ DEĞİŞİKLİĞİNİN YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'de uzunca bir süre uygulanan parlamenter hükümet sistemiyle ilgili olarak istikrarsızlık sorunu bağlamında sık sık hükümet sistemi tartışmaları gündeme getirilmiştir. Ancak çeşitli dönemlerde atılan adımlar başkanlık sistemine geçiş gibi bir sonuç doğurmamıştır. 2007 yılında ise Cumhurbaşkanı'nın parlamento tarafından seçimi konusunda yaşanan kriz sonucunda Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi konusunda bir anayasa değişikliği gerçekleştirilmiştir. Anayasa değişikliği 2007 yılında yapılmış ancak Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçimi ilk kez 2014 yılında yapılan seçimlerle gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında gerçekleştirilen bu anayasa değişikliği ile 1982 Anayasası'ndan itibaren oldukça güçlü olan yürütme organının bir sacayağı olan Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilir hâle gelmiş böylece de Türkiye'nin hükümet sistemi parlamenter sistemden yarı-başkanlık sistemine doğru evrilmiştir. 2017 yılında oylanan Anayasa değişikliği ile de Türkiye'nin hükümet sistemi Cumhurbaşkanlığı sistemi olarak değiştirilmiş ve 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerle birlikte Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir.

Parlamenter hükümet sisteminden cumhurbaşkanlığı sistemine geçiş sürecinde Türkiye'de hükümet sistemi tartışmaları istikrar kavramı üzerinden şekillenmiştir. Başkanlık sistemine geçilmesini isteyenler sürekli olarak Türkiye'deki istikrarsızlık sorununa vurgu yapmışlardır.⁷⁷⁴ Hükümetlerin dayanıksız olması ve yaşanan krizlerden

⁷⁷⁴ Fendoğlu (2015b), s. 95; Türkiye'de başkanlık sisteminden yana olanlar parlamenter sistemi savunanların rasyonelleştirilmiş parlamenter hükümet sistemi önerilerinin aksine tamamen yeni bir sistemin getirilmesini savunmuşlardır. M. A. Zengin (2013). Hükümet Sistemi Konusunda Kendi Modelimizi Geliştirmek. *Yeni Türkiye*, Yıl:9, (51), s. 333.

hükümetlerin başarısızlıkla çıkmasının ardında yapısal ve konjonktürel nedenlerin olduğu ileri sürülmektedir. Bu konuda yerel yönetimlerde rastlanan istikrarlı yapıya hükümetlerde rastlanamamaktadır.⁷⁷⁵ Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmalarının başladığı ilk yıllarda Türkiye’nin komşu ülkeler arasında öne çıkabilmesi ve karşı karşıya olduğu ekonomik sorunları çözebilmesi için hızlı karar alması gereken bir hükümet sistemine ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. Bu hükümet sisteminin de başkanlık ya da yarı başkanlık sistemi olduğu ilk kez Turgut Özal tarafından dile getirilmiştir.⁷⁷⁶

Türkiye’de başkanlık sisteminin getirilmesini savunan görüşler hem istikrarlı ve etkin bir yürütme hem de etkin ve iyi denetim yapan bir meclisi hedeflemektedirler. Bu hedefse birbiriyle bağdaşması mümkün olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Ancak başkanlık sistemini destekleyen görüşler ise başkanlık sisteminin yasama ve yürütmeyi aynı anda güçlü kıldığı ve birbirine ihtiyaç duyması şeklinde kurgulandığı şeklinde bu eleştiriyi cevaplamaktadırlar.⁷⁷⁷ Türkiye’de bakanlar kurulunun uzunca bir süre toplanamamasının olağanlaştığı hatta bakanlar kurulunun toplanabilmesinin haber değeri taşıdığı dönemler ülkeyi istikrar arayışına itmiştir.⁷⁷⁸

Hükümet sistemi konusunda tartışmalar yalnızca Türkiye’de yaşanmamıştır. Birçok ülke hükümet değişikliği tartışmalarını zaman zaman gündemine almıştır. Bazı ülkeler ise barışçıl bir biçimde hükümet değişikliğini gerçekleştirmeyi başarabilmiştir.⁷⁷⁹

⁷⁷⁵ 1970-1980 yılları arasında on iki hükümet kurulmuş ve her bir hükümetin görev süresi ise bir yıldan uzun sürmemiştir. 1961 ile 2002 yılları arasında da otuz iki hükümetin kurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de söz konusu dönem bakımından hükümet istikrarsızlığının yaşandığı açıktır. Fendoğlu (2015b), s. 95-96.

⁷⁷⁶ L. Gönenç (2005). Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu. *Başkanlık Sistemi* (Teoman Ergül). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, s.1.

⁷⁷⁷ Fendoğlu (2015b), s. 96.

⁷⁷⁸ Fendoğlu (2015b), s. 96-97.

⁷⁷⁹ Fransa’da 1958’de parlamenter hükümet sisteminden yarı başkanlık sistemine geçilmiş, Brezilya’da ise 1960 yılında başkanlık sisteminden yarı başkanlık sistemine geçilmiş ardından da 1963 yılında yeniden başkanlık sistemine geçilmiştir. Bu hükümet sistemi geçişleri konusunda iki farklı örneği ise İsrail ve Moldova oluşturmuştur. İsrail’de parlamenter hükümet sistemi mevcutken 1992’de başbakanın halk tarafından seçildiği kendine özgü bir hükümet sistemine geçilmiş ardından da bu sistemle olumlu bir tablo ortaya çıkmayınca 2001 yılında yeniden parlamenter sisteme dönmüştür. Moldova örneğinde ise yarı başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçilmiştir. Gönenç (2005), s. 3.

Hükümet değişikliğinin zorluğuyla ilgili olarak yol bağımlılığı kuramına değinmekte fayda vardır. Bu kurama göre, kurumlar oluşturulduktan sonra belli bir zaman içinde istikrar kazanırlar. Kurumların başında bulunan kişilerin de, yaptıkları tercihi değiştirmeleri kolay değildir. Çünkü yapılacak değişimler de oldukça maliyet gerektirmektedir.⁷⁸⁰ Kurumsal değişiklikler bağlamında bir yoldan ayrılıp başka bir yola devam etmek hem kişiler hem de sistem bakımından yüksek maliyet gerektirmesi yeni yolların denenmesi düşüncesini zorlaştırmaktadır.⁷⁸¹

Türkiye’de başkanlık sistemi tartışmaları yaşanırken hem sistem içinde yer alan siyasi aktörler tarafından kabulünün zor olacağı hem de uzunca bir süre Avrupa Birliği’ne giriş için mücadele eden Türkiye bakımından AB’nin yaklaşımının olumlu olmayacağı da ifade edilmiştir. Çünkü AB ülkelerine bakıldığında parlamenter hükümet sisteminin yaygın bir biçimde yer aldığı istisnai olarak da yarı başkanlık sistemine rastlandığı görülmektedir.⁷⁸²

Türk hukukunda istikrar ekseninde hükümet değişimi bağlamında tartışmalar yaşanırken 31.05.2007 tarih ve 5678 sayılı kanunla Anayasa’da değişiklik yapılmış ve bu değişiklik 21.10.2007 tarihinde halkoylamasına sunularak kabul edilmiştir. Bu değişiklikle hem Cumhurbaşkanının seçim usulü hem de Cumhurbaşkanının görev süresinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle birlikte Türkiye’nin hükümet sisteminde parlamenter sistemin unsurları yer alsa da Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilir hâle gelmesiyle değişikliğin gerçekleştiği tarihte hukuken Cumhurbaşkanının ilk kez halk tarafından seçildiği 10.08.2014 tarihinde ise fiilen yarı-başkanlık sistemine geçilmiştir.⁷⁸³ Böylece de yasama-yürütme ilişkileri bağlamında çifte meşruiyet durumu gerçekleşmiş, cumhurbaşkanı hakem konumunda güçlü anayasal yetkilerle siyaset üreten bir konuma gelmiştir.⁷⁸⁴

⁷⁸⁰ Gönenç (2005), s. 3-4.

⁷⁸¹ Gönenç (2005), s. 3-4.

⁷⁸² Gönenç (2005), s. 9.

⁷⁸³ Fendoğlu (2015b), s. 125-126.

⁷⁸⁴ Yücel (2009), s.266.

2007 Anayasa değişikliğinden sonra da Türkiye’de hükümet sistemi üzerine yapılan tartışmalar devam etmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisinin üzerinde uzlaştığı hükümet sistemi konusunda köklü değişiklikler içeren Anayasa değişikliği gündeme gelmiştir. Başkanlık sisteminin prototip olarak alındığı Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine ilişkin değişiklikleri içeren Anayasa değişikliği kanunu, 6771 sayılı kanun 21.01.2017 tarihinde kabul edilmiş, 16.04.2017 tarihinde ise halkoylamasına sunularak kabul edilmiştir. 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen erken seçimlerle birlikte de Anayasa değişikliğinin tüm hükümleri yürürlüğe girmiştir.

6771 sayılı kanunla getirilen Cumhurbaşkanlığı sistemiyle amaçlanan iki temel husus olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan biri parlamenter sistemdeki hükümet istikrarsızlıklarını önlemek ikincisi ise hızlı ve kolay karar alabilmek yani etkin bir yürütme ortaya çıkarmaktır.⁷⁸⁵

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi bakımından ve yasama ve yürütme erklerinin birbirlerinin görevlerine son verip verememeleri bakımından değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda da Cumhurbaşkanlığı kararnamelerine bakıldığında; bakanlar kurulunun hukuki varlığına son verilmesiyle birlikte bakanlar kurulunun olağan dönem ve olağanüstü hal ve sıkıyönetim döneminde çıkardığı kanun hükmünde kararnamelerin yerini cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin aldığını görülmektedir.⁷⁸⁶ Bakanlar kurulunun hukuki varlığının son bulması aynı zamanda kolektif bir karar mekanizmasının Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle, yürütmenin tüm yetkilerinin Cumhurbaşkanında toplanmasıyla ortadan kalktığının göstergesidir.⁷⁸⁷

⁷⁸⁵ L. Gönenç (2018a). Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları, s. 2. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1526884486-7.Uygulamada_Cumhurbaskanligi_Hukumet_Sistemi.pdf (Erişim tarihi: 23.01.2019)

⁷⁸⁶ Gönenç (2018), s. 3.

⁷⁸⁷ Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte Cumhurbaşkanı ile bakanlar arasında kurulan ilişki çok farklı bir boyut kazanmıştır. Karşı ima kuralı da bulunmadığı için bakanların yasama organına karşı siyasal sorumluluğu da bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı ve bakanlar arasındaki

Anayasa'nın 104. maddesinde yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanı tarafından kullanılacağı hüküm altına alınmıştır. Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle cumhurbaşkanına kanuni bir dayanağa ya da yasama organının verdiği yetkiye ihtiyaç duymaksızın *intra legem* düzenleme yetkisi verilmiştir.⁷⁸⁸ Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle 2017 anayasa değişikliği öncesinde yürütmenin mahfuz alanının bulunmaması ilkesinin tek istisnası Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşunun ve çalışma esaslarının Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesi gerektiğine ilişkin hükümdü. Bu alanın kanunla düzenlenmesi mümkün değildi.⁷⁸⁹ 2017 Anayasa değişikliği öncesinde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşunun ve çalışma esaslarının Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile ilk elden düzenlenmesi dışında olağanüstü hal ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnameleri konusunda da yürütme organı yasama organından bir yetki almaksızın düzenleme yapabilmesinin ikinci örneği durumundaydı.

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin genel özelliklerinin aşağıdaki gibi ifade edilmesi mümkündür.⁷⁹⁰

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri yürütme yetkisine dair çıkarılabilir.

Kişinin hak ve ödevleri ile siyasal hak ve ödevler dışında kalan sosyal ve ekonomik hak ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile düzenlenebilir.

Anayasada yalnızca kanunla düzenlenmesi öngörülen ve kanunda açıkça düzenlenmiş konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.

Aynı konuda sonradan çıkarılan kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesini hükümsüz kılar.

ilişki idari bir nitelik taşımaktadır. A. Ardıçoğlu (2017). “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”. Ankara Barosu Dergisi, (3), s. 25-26.

⁷⁸⁸ Ardıçoğlu (2017), s. 25.

⁷⁸⁹ H. T. Fendoğlu (2018b). Anayasa Yargısı. (2. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 127-128.

⁷⁹⁰ Ardıçoğlu (2017), s. 34.

Son olarak da kanunlarla Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin farklı hükümler içermesi hâlinde kanun hükümleri uygulanır.

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri bağlamında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini değerlendirdiğimizde yasama organında çoğunluğun ve Cumhurbaşkanının farklı siyasi partilerden olması hâlinde; kanun yapma yeter sayısına sahip olan partilerin Cumhurbaşkanının düzenleme yapmasını istemediği bir alanda kanun çıkarmak ya da var olan bir kanunu ilga etmemek suretiyle Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi konusunda kısıtlama meydana getirebilirler.⁷⁹¹

Sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sistemi denge ve denetleme araçları açısından incelendiğinde parlamenter sistemden farklı olarak yasama organı gibi halk tarafından seçilen başkanın yasama organı tarafından görevine son verilmesi mümkün olmadığı gibi, başkanın da yasama organının görevine son vermesi mümkün değildir. Oysa cumhurbaşkanlığı sistemine baktığımızda hem Cumhurbaşkanının hem de yasama organının birbirinin görevini sonlandırma imkânına sahip olduğunu görürüz.⁷⁹² Anayasanın 6771 sayılı kanunla değiştirilen 116. maddesiyle göre hem TBMM'nin hem de cumhurbaşkanının birbirinin görevine son verme imkânı verilmiştir. Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi hâlinde genel seçimlerin ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin birlikte yapılması söz konusu olacaktır. Aynı şekilde TBMM seçimlerin yenilenmesi kararı verirse de Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile genel seçimler birlikte yapılacaktır. Seçimlerin yenilenmesi kararı TBMM üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu ile verilebilir. Birbirini karşılıklı olarak seçime götürme silahları bakımından cumhurbaşkanlığı sisteminin bu özelliği başkanlık sistemi ile bağdaşmamaktadır.

⁷⁹¹ Gönenç (2018a), s. 4.

⁷⁹² Gönenç (2018a), s. 5; Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi, bir kişinin hem yasama organında hem de yürütme organında görev alamaması, yürütmenin kanun yapım sürecinde tasarı hazırlama gibi bir biçimde yer almaması bakımından ve yürütmenin monist nitelik taşıması açısından başkanlık sistemine benzerken; yasama organı TBMM'nin kendi seçimlerinin yenilenmesini kabullenerek Cumhurbaşkanının seçimlerini yenilemesi ve aynı şekilde Cumhurbaşkanının da kendi seçimlerinin yenilenmesini kabullenerek TBMM'yi feshetme yetkisine sahip olması bakımından parlamenter hükümet sistemi özelliklerine benzemektedir. Gözler (2019), s. 765; Ö. Keskinsoy ve S. B. Kaya (2018b). *“Türkiye'nin Hükümet Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme”*. TBB Dergisi, (137), s. 90.

Seçime götürme dışında bütçe konusunda değerlendirme yaptığımızda, yasama organı için hem parlamenter sistem hem de başkanlık sistemi açısından yasama organının en önemli silahı olduğu kuşkusuzdur. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde bir rasyonelleştirme aracı olarak Anayasa'nın 161. maddesinin 4. fıkrasında bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılacağı hüküm altına alınmıştır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda da, yeni bütçe kanunu kabul edilene kadar bir önceki yılın bütçesinin yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanacağı düzenlenmiştir. Böylece de TBMM tarafından Cumhurbaşkanının bütçe tehdidiyle karşılaşmasının engellenmesi amaçlanmıştır.⁷⁹³ Bu düzenlemeyle cumhurbaşkanlığı sisteminde yaşanabilecek hükümet istikrarsızlığının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle birlikte hükümetin görev süresi bakımından istikrar tartışmaları sona ermiştir çünkü hükümetin TBMM'den güvenoyu alması ve güvenoyunu koruması zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Ancak hükümet istikrarını sağlama amacını taşıyan bu değişiklik her ne kadar hükümetin görev süresi bakımından istikrarı sağlasa da parlamento çoğunluğunun önemi hükümetin etkinliği bakımından hâlen önemini korumaktadır. Bu bağlamda değişiklikle birlikte anayasal bir ilke olan yönetimde istikrar ilkesinin farklı bir anlama sahip olacağı görülmektedir.

Bir ülkenin hükümet sistemindeki köklü değişiklikler yerine de alt başlıkta açıklanacak olan seçim ittifaklarında olduğu gibi seçim mevzuatında yapılacak değişikliklerle hükümet istikrarını sağlayıcı düzenlemelerin yapılması mümkün olabilmektedir.

3.4. SEÇİM İTTİFAKLARI VE SEÇİM İTTİFAKLARININ YÖNETİMDE İSTİKRAR İLKESİNE ETKİSİ

3.4.1. Seçim İttifaklarının Türleri ve Karşılaştırmalı İttifak Örnekleri

Siyasi partiler iktidarı elde etmek ve buldukları toplumsal tabanın isteklerini yerine getirmek için siyasal sistemdeki diğer partilerle rekabet hâlinindedirler. Bu rekabet ve

⁷⁹³ Gönenç (2018a), s. 5-6.

seçim sistemlerinin engelleyici özellikleri bazen iki ya da daha fazla partinin bir araya gelmesine yol açabilir.⁷⁹⁴ Çünkü çoğu demokraside partiler tek başlarına yasama çoğunluğunu elde edemezler. Böylece de yürütme yetkisini kullanmak isteyen siyasi partiler koalisyona girmeye zorlanırlar. Aslında siyasi partiler bir başka partiyle seçimlerden önce ittifak yapabileceği gibi seçimlerden sonra da seçimlerden önce rekabet hâlinde bulunduğu bir partiyle koalisyon ortaklığına girebilir.⁷⁹⁵ Koalisyonların çeşitli biçimlerde karşımıza çıkması mümkündür. Seçim ittifakları siyasi bloklar ya da ortak bir aday için bir araya gelinmesi koalisyonların çeşitli görünümünü oluşturmaktadır.⁷⁹⁶ Yürütme organında yer almak isteyen bir siyasi parti ya seçim yarışında bağımsız olarak yer alır ve bir koalisyon hükümetinin üyesi olmayı umar ya da seçim öncesi bir veya birkaç partiyle birlikte seçim yarışına katılarak hükümette birlikte yer alırlar.⁷⁹⁷ Siyasi partilerin sandalye sayılarını artırmak amacıyla seçimlerden önce gerçekleştirdikleri ortaklıklara seçim ittifakı adı verilirken seçimlerden sonra partiler arasında yapılan anlaşmalar koalisyon⁷⁹⁸ adını almaktadır.

⁷⁹⁴ Günal (2005), s. 184.

⁷⁹⁵ S. N. Golder, (2006a). *The Logic of Pre- Electoral Coalition Formation*. Columbus: The Ohio State University Press, s. 1.

⁷⁹⁶ A. E. Kontacı (2017). “Parlamente Sistemden Kopuş ve Sonrası: Karşılaştırmalı Gözlemler ve Bazı Değerlendirmeler”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (133), s. 34; A. E. Kontacı (2016b). “Siyasi İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (123), s. 34.

⁷⁹⁷ Seçim öncesinde gerçekleştirilen ittifaklarda partiler tek başlarına aday göstermektense, birden fazla parti bir araya gelerek seçim stratejilerini birlikte belirlerler. Seçim stratejilerini birlikte belirlemenin sandıklarda başarılı olurlarsa birlikte hükümeti kuracaklarını belirtmek ya da tek bir isimle, birlikte listeye ya da adaylık anlaşmasıyla seçime girmek gibi farklı görünümü olabilir. Golder, S. N. (2006b). “Pre-Electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies”. British Journal of Political Science, 36 (2), s. 193-195.

⁷⁹⁸ Parlamento hükümet sisteminde seçimler sonrasında parlamentoda sandalyelerin yarısından fazlasını elde eden parti hükümeti kurar ve milletvekili kaybı yaşamazsa çoğunluğa sahip olan parti görevine devam eder. Ancak parlamento seçimleri sonrasında hiçbir parti bu çoğunluğa ulaşamazsa birden fazla partiden oluşan hükümet görünümü ortaya çıkacaktır. Bu şekilde kurulan hükümetler de koalisyon hükümeti adını alacaktır. Koalisyon hükümetlerinin içinde yer alan partiler her ne kadar kendi kimliklerine sahip olsalar da hükümetin çalışmalarından oluşan bağlayıcı bir program ve hükümet programını gerçekleştirmek üzere bakanlıkların paylaşımını sağlayan bir anlaşma koalisyon hükümetlerinin öne çıkan özellikleri arasındadır. Koalisyon hükümetlerinde ortaya çıkan ve dikkat çeken başka bir ayrım da kazanan koalisyon-kaybeden koalisyon ayrımıdır. Bir koalisyona destek veren partiler parlamentoda en az parlamentonun salt çoğunluğu kadar desteğe sahipse kazanan koalisyonlardan söz ediliyorken, parlamentonun salt çoğunluğunun desteğini elde edemeyen koalisyonlar ise kaybeden koalisyonlardır. Aleskerov vd. (1999), s. 144-145.

Seçim ittifakları kırılğan demokrasiler olarak adlandırılan ırksal ve kültürel bölünmüşlüklerin yoğun olduğu ülkelerde ve mevcut olan seçim barajları gibi nedenlerle parlamentoda temsil edilme olasılıkları düşük olan partiler açısından temsil olanağı yaratmaktadır. Aynı zamanda da temsil kabiliyeti düşük olan partinin güçlü olan partinin geleneğinden ve birikimlerinden yararlanılması gibi olumlu bir başka sonuç da ortaya çıkmaktadır.⁷⁹⁹

Seçim ittifaklarının en temel amacı siyasi partilerin seçim başarılarını olabilecek en yüksek seviyeye çıkarmak istemeleridir. Seçim ittifaklarının farklı ortaya çıkış biçimleri bulunmaktadır. Bu farklılıkları ortaya çıkaran da çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebeplerin en başında seçim mevzuatı gelmektedir. Seçim mevzuatıyla ülkede uygulanan seçim sisteminin seçim ittifaklarıyla bağdaşıp bağdaşmayacağı ve ittifak ortağı partilere ayrı bir barajın uygulanıp uygulanmayacağı tercih edilecek ittifakın biçimini belirlemektedir.⁸⁰⁰ Seçim ittifaklarını oluşumu üç açıdan önem arz etmektedir. Bunlardan ilki seçim ittifakları seçim sonuçları üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Biri solda diğeri sağda olmak üzere iki parti bloğu olan bir seçimde kurulacak ittifaklara göre farklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Sağdaki bloğun soldakilere göre daha fazla seçmen desteğine sahip olduğu bir görünümde sağ bloğun seçim ittifakı yapmaması ve soldaki bloğun da seçim ittifakında yer alması ve her seçim çevresinde ortak bir aday göstermesi hâlinde ittifak yapmayan sağ bloğun seçimi kaybetmesi muhtemeldir.⁸⁰¹ İkincisi partilerin kullandığı ittifak stratejileri de hükümetlerin temsili niteliği açısından önem arz etmektedir. Çoğunlukçu demokrasilerde oyların çoğunluğuna sahip olan parti seçimleri kazanacak ve bir sonraki seçimlere kadar ülkeyi yönetmeye devam edecektir. Bu tür bir sistemde seçmenler hangi partinin yürütme yetkisini kullanacağını ve hangi politikaları uygulayacağını doğrudan etkiler. Buna karşılık nispi temsil sisteminde seçimler belirli bir yöneticiyi seçmekten ziyade öncelikle seçim sonrası pazarlık sürecinde temsilcilerin seçimine aracılık ederler. Nispi

⁷⁹⁹ Ancak seçim ittifakları her ne kadar farklı siyasal görüşlerin parlamentoya yansıtılmasına olanak tanısa da ittifak ortağı olan siyasi partilerin birbirlerine yakın parti programları ve ideolojik söylemlerinin olması gerektiğini belirtmemiz gerekir. Kontacı (2016a), s. 185.

⁸⁰⁰ Kontacı (2016a), s. 182.

⁸⁰¹ Golder (2006b), s. 193.

temsil sisteminde hükümetler bu nedenle seçmenlerin oylarının tasnifinden öte seçmenlerin gerçek tercihlerini yansıtmayabilirler.⁸⁰²

Hem parlamenter hükümet sisteminde hem de başkanlık sisteminde karşımıza çıkması mümkün olan seçim ittifakları siyasi partilerin seçim öncesinde ya da sonrasında birlikte çalışacaklarını açıklamaları, ortak bir liste ile ya da partilerin birleştikleri bir üst yapı altında seçime girmeleri şeklinde ortaya çıkabilir. Seçim ittifakının bir başka türü ise bir partinin ittifak üyesi diğer parti lehine belli seçim çevrelerinde adaylarını çekmesi yoluyla da gerçekleştirilebilir.⁸⁰³ Seçim ittifaklarının en çok karşımıza çıkan biçimi siyasi partilerin bir veya birden fazla seçim çevresinde ortak aday göstererek seçimlere girmesidir. Bu duruma genellikle çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde rastlanmaktadır. Ortak aday gösterme yöntemi iki türlü seçim sistemini tercih eden Fransa için de oldukça uygundur. Çünkü ilk turda seçimi kazanma şansları konusunda öngörü sahibi olan adayların aralarında yapacakları anlaşma ile birbirleri lehine çekilmeleri söz konusu olabilmektedir.⁸⁰⁴

Seçim öncesi koalisyonların görüldüğü ülkelere Fransa, Almanya ve İrlanda sıklıkla örnek olarak gösterilmektedir.⁸⁰⁵ Bunun yanında Endonezya, İsveç, Hollanda, Avusturya, İsrail, Yunanistan ve Portekiz seçim ittifaklarının görüldüğü diğer ülkelere örnek teşkil etmektedir.⁸⁰⁶

Siyasi partilerin seçimlerden önce veya seçimlerden sonra hükümetin kurulması aşamasında işbirliği yapmasının mümkün olduğu daha önce ifade edilmişti. Seçim öncesi devlet başkanlığı seçimi aşamasında kurulan ittifaklara Endonezya'dan bir örnek vermemiz mümkündür. Endonezya'da Cumhurbaşkanlığı seçiminde aday gösterilmek iki biçimde mümkün olmaktadır. Bunlardan biri iki kanattan oluşan Endonezya parlamentosunun Halkın Temsilciler Meclisi, Dewan Perwakilan Rakyat (DPR)

⁸⁰² Golder (2006b), s. 193.

⁸⁰³N. Miş ve H. Duran (2018). Seçim İttifakları. *Analiz*, (232), s. 8. <https://setav.org/assets/uploads/2018/02/232.-SEC%CC%A7I%CC%87M-I%CC%87TTI%CC%87FAKLARI.pdf> (Erişim tarihi: 04.02.2019)

⁸⁰⁴ Kontacı (2016a), s. 183-184.

⁸⁰⁵ Golder (2006b), s. 195.

⁸⁰⁶ Miş ve Duran (2018), s. 10.

kanadının % 20'sinin aday göstermesi diğeri ise bir önceki Halkın Temsilciler Meclisi kanadının seçiminde oyların % 25'ini alan partiler cumhurbaşkanlığı seçiminde aday gösterebilir. 2014 yılında Devlet başkanının seçiminde hiçbir parti bu eşiği aşamadığı için ülkedeki siyasi partiler Büyük Endonezya Hareket Partisi adayı Probowo Subianto ve Endonezya Demokrat Partisi adayı Joko Widodo etrafında birleşmişlerdir. 550 sandalyenin % 63'ü ve oyların % 59'una sahip olan 6 siyasi parti Subianto'nun etrafında birleşti ve 4 parti de Widodo'yu desteklemiştir. Sonuçta oyların % 53'ünü alan Widodo seçimleri kazanmıştır.⁸⁰⁷ Devlet başkanlığı seçimlerinde Fransa, Meksika ve Güney Kore gibi ülkelerde de seçim öncesi ittifaklara rastlandığı ve bu ittifakların kilit rol oynadığı görülmektedir. 2012 yılında Fransa'da gerçekleştirilen seçim ittifakı François Hollande'ın cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasını sağlamış, Meksika'da da gerçekleşen son üç başkanlık seçiminden ikisinin seçim ittifakı içinde yer alan adayın galibiyetiyle sonuçlandığı görülmüştür.⁸⁰⁸

Seçimlerden önce yapılan ittifaklara bir başka örnek de İsveç'tir. Hristiyan Demokrat Parti 1960'larda ve 1970'lerde parlamento seçimlerinde % 2 oy alarak % 10 barajının altında kalmıştır. Bunun üzerine Hristiyan Demokrat Parti 1985'te Merkez Parti ile seçim ittifakı yaparak parlamentoda sandalye elde etmeyi garanti altına almıştır. Bu tarihten itibaren de parti parlamentoda hizmet etmeye devam etmiştir.⁸⁰⁹

Seçimlerden sonra kurulan koalisyonlar yoluyla hükümetin kurulmasına da çeşitli ülkelerden örnekler verebiliriz. Hindistan'ın iki büyük partisinden biri The Bharatiya Janata Party (BJP) ve Hindistan Ulusal Kongresi (INC) uzun süre Hindistan ulusal politikasına hükmetti. Ancak son 20 yılda küçük bölgesel partiler lehine güç dengesinde değişiklik oldu. Ulusal partiler zayıfladı, bölgesel partilerse güç kazandı; böylece bölgesel partilerin etkisi arttı. Bu yüzden de Hint siyasetinde hükümet koalisyonları olağan hâle geldi. Hindistan Ulusal Kongresi liderliğinde Birleşik İlerici İttifak (UPA)

⁸⁰⁷ The National Democratic Institute & The Oslo Center for Peace and Human Rights, (2015). *Coalitions: A Guide for Political Parties*, s. 14. https://www.ndi.org/sites/default/files/Coalitions_A%20Guide%20for%20Political%20Parties%20%281%29.pdf (Erişim tarihi: 06.02.2019)

⁸⁰⁸ Miş ve Duran (2018), s. 10-11.

⁸⁰⁹ The National Democratic Institute & The Oslo Center for Peace and Human Rights, (2015). *Coalitions: A Guide for Political Parties*, s. 15

ve BJP liderliğinde Ulusal Demokratik İttifak (NDA) son 30 yılda Hindistan'ı yönetmiştir. 2014 yılında Hindistan Parlamentosunun iki alt kanadından bir olan Halk Meclisi (Lok Sabha) seçimlerinde BJP 543 sandalyeden 282'sini ve ek olarak da ittifaktan 54 sandalye elde ederek tek başına hükümet kurabilecek durumda olmasına rağmen sınırlı sayıda bakanı ittifak ortaklarından seçmiştir.⁸¹⁰

Siyasi partilerin gerek seçimler öncesinde gerekse de seçimler sonrasında gerçekleştirdikleri işbirliklerine bakıldığında seçim ittifaklarının seçmen davranışı üzerindeki etkisi konusunda bir değerlendirme yapılması gerekir. Seçim sistemleri bağlamında ifade edildiği gibi nispi temsil sistemleri seçmenlerin seçimlere katılım oranı üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, çoğunlukçu sistemler seçmenlerin seçimlere katılım oranını negatif yönde etkilemektedir. Seçim ittifaklarının seçmen davranışı üzerindeki etkisine bakıldığında seçim ittifaklarının seçmenlerin seçimlere katılım oranını % 1,5'lük bir orandan daha fazla artırdığı görülmüştür. Tespit edilen bu oran 1970 ve 2002 yılları arasında 19 parlamenter demokraside 223 genel seçimde yapılan araştırma sonucunda elde edilmiştir.⁸¹¹ Seçim öncesi gerçekleştirilen ittifakların seçmen davranışı üzerindeki olumlu etkisinin ardında yer alan sebeplerden biri de oluşturulan ittifakların aynı zamanda seçimlerden sonra kurulması ya da kurulmaması muhtemel hükümet ortaklıkları hakkında da fikir vermesidir. Hatta çok partiden oluşan bir seçim yarışında kurulması muhtemel hükümet ortaklıklarının daha belirgin bir biçimde ortaya çıktığı görülmektedir.⁸¹²

Seçim ittifaklarının siyasal sisteme önemli getirileri olsa da ittifak ortağı partilerden oluşan hükümetlerin kurulması hâlinde, hükümet başarısızlıklarında ittifak ortaklarının

⁸¹⁰ Seçimlerden sonra oluşturulan ittifakların bir başka örneği de 2013 yılında Norveç'te yaşanmıştır. Seçim sonuçlarından sonra dört karşıt parti, Muhafazakâr Parti, İlerleme Partisi, Hristiyan Demokrat Parti ve Liberal Parti, ortak bir bakış açısı geliştirmek ve koalisyon için müzakerede bulunmak üzere masaya oturmuştur. Muhafazakâr Parti ve İlerleme Partisi bir koalisyon hükümeti kurma aşamasına varmasına rağmen Hristiyan Demokrat Parti ve Liberal Parti bu koalisyona ortak olmak konusunda yeterli anlaşmaya varamadı. Ancak bazı politik sorunların çözümünde hükümetin konumunu desteklemek konusunda istekli bir görünüm seğilemişlerdir. The National Democratic Institute & The Oslo Center for Peace and Human Rights, (2015). *Coalitions: A Guide for Political Parties*, s. 16.

⁸¹¹ Tillman (2013), s. 726.

⁸¹² Tillman (2013), s. 726-727.

sorumluluğu başka parti üzerinde bırakmak istemesi gibi sonuçlarla karşılaşılması gibi olumsuzluklar ortaya çıkabilir.⁸¹³

Seçim ittifaklarının; birbiriyle bağdaşması zor iki ilke olan temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesi bakımından da olumlu tarafları bulunmaktadır. Gerçekleştirilen seçim ittifaklarıyla özellikle seçim barajları gibi temsilde adalet ilkesini zayıflatan kurumların olduğu sistemlerde küçük partilerin parlamentoda temsilini sağlaması bakımından olumlu tarafları bulunmaktadır. Temsilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesinin yanında seçim ittifakları sayesinde güçlü parlamento çoğunlukları meydana geldiği için yönetimde istikrar ilkesine de hizmet edilmektedir.

3.4.2. Türkiye’de Seçim İttifaklarının Yönetimde İstikrar İlkesine Etkisi

Türkiye’de 1990’lardan itibaren çeşitli dönemlerde tartışma konusu olan seçim ittifakları 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen halkoylamasıyla geçilen ve uygulaması 24 Haziran 2018’de yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve genel seçimlere bırakılan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle yeniden gündeme gelmiştir.

2018 yılında seçim mevzuatındaki engellerin kalkmasına kadar Cumhuriyet tarihinde siyasi partiler arasındaki ilişkileri değerlendirdiğimizde; çok partili hayata geçilen 1946 ile 1960 yılları arasında tek başına hükümetin kurulmasını sağlayacak bir iktidar çoğunluğu olduğu için siyasi partiler arasında ittifak yapılmasına gerek duyulmamıştır.⁸¹⁴

1961 Anayasasıyla birlikte her ne kadar TBMM’nin Cumhuriyet Senatosu kanadı için bir çoğunluk sistemi geçerli olsa da Millet Meclisi üyelerinin seçiminde nispi temsil

⁸¹³ Miş ve Duran (2018), s. 13.

⁸¹⁴ Tek başına hükümeti kurabilecek bir çoğunluğa sahip olan iktidar partisinin varlığı partiler arasında mesafeli bir ilişkiye yol açmıştır. 1946-1960 döneminde listeli çoğunluk sisteminin tercih edilmesi iki partili bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Çoğunluk sisteminin doğal sonucu olarak seçimlerden galip çıkan partinin aldığı oy oranının çok üstünde sandalye elde etmesi söz konusu olmuştur. Böylece de iktidar ve muhalefet partileri arasında güç dengelerinde önemli bir farklılık meydana gelmiştir. Günel (2005), s. 184-186.

sistemi kabul edilmiştir.⁸¹⁵ 1961 Anayasası'yla başlayıp 1980 yılına kadar geçen dönemde nispi temsil sisteminin barajlı d'Hondt, milli bakiye ve barajsız d'Hondt olmak üzere üç türünün uygulandığı dönemde parlamentoda bölünmüş bir yapı ortaya çıkmıştır. Seçim mevzuatı siyasi partilere seçim ittifakı yapma olanağı tanımadığı için de; partiler ancak hükümetlerin kurulması aşamasında koalisyonlar yoluyla bir araya gelebilmişlerdir.⁸¹⁶

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesinden sonra ilk genel seçim 1983 yılında yapılmıştır. 1983 seçimlerinden sonra orantılı seçim sisteminde % 10 ülke barajına çeşitli oranlarda değişen çevre barajı eklenmiştir. 1987 ve 1991 seçimlerinde de getirilen kontenjan uygulamasıyla karma bir seçim sistemi ortaya çıkmış ancak bu duruma 1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde % 10 barajı korunarak son verilmiştir.⁸¹⁷ Aslında bu seçim sistemi seçim barajı nedeniyle küçük partilerin parlamentoda temsilini zorlaştırılmış olduğundan seçim ittifaklarına uygun olsa da resmi seçim ittifakları yapılamamıştır.⁸¹⁸

Seçim mevzuatı her ne kadar hukuki olarak seçim ittifaklarına izin vermese de 1991 yılında gerçekleştirilen seçimlerden itibaren fiilen seçim ittifakları yapılmaya başlanmıştır. Bu ittifaklar ise bir çatı partinin önderliğinde gerçekleştirilmiş ve ittifak üyesi olan parti ya da partiler kendi partileriyle ilişkilerini kestikten sonra çatı partinin listesinde yer almışlardır. Baraj engelini bu şekilde aşan çatının içinde yer alan parti üyeleri parlamentoda yer aldıktan sonra istifa ederek çatıdan ayrılmış ve kendi partilerinin sandalye elde etmesini sağlamışlardır.⁸¹⁹ 1991 yılında gerçekleştirilen erken seçimlerde çeşitli partilerin ittifaklarına rastlanmıştır. Bunlardan biri % 16, 88 oy alan

⁸¹⁵ Aleskerov vd. (2004), s. 190.

⁸¹⁶ 1961 Anayasası'ndan 1980 yılına kadar, ulusal artık sisteminin uygulandığı 1965 ve barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı 1969 seçimleri dışında gerçekleştirilen hiçbir seçimde tek başına hükümeti kurabilecek bir parti ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle de partiler zorunlu olarak hükümetin kurulması aşamasında bir araya gelmişlerdir. Günal (2005), s. 186.

⁸¹⁷ Günal (2005), s. 189.

⁸¹⁸ 1980 Askeri Müdahalesinden sonra yönetimde istikrar ilkesine ağırlık vermek istenildiği için siyasi partilerin kuruluşu izne bağlanmış ve sınırlı sayıda partinin seçim yarışına girmesine izin verilmiştir. Aynı zamanda da seçim öncesinde seçim ittifakları yasaklanmıştır. Bu iki durum birlikte değerlendirildiğinde çelişkili bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Günal (2005), s. 189.

⁸¹⁹ Kontacı (2016a), s. 209.

Refah Partisi önderliğinde gerçekleşmiştir. İttifakın ortaklarından baraj engelini aşması mümkün olmayan Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)'dir. Bu partinin günümüzdeki görünümü ise Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'dir. Diğer ittifak ortağı ise İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP)'dir. Ancak ittifak seçimlerden sonra yalnızca elli iki gün sürmüş ve 19 milletvekili MÇP'ye, 3 milletvekili de IDP'ye geçerek Refah Partisi çatısından ayrılmışlardır.⁸²⁰ 1991 seçimlerinde gerçekleştirilen bir başka ittifak ise Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile Halkın Emek Partisi (HEP) arasında gerçekleştirilen ittifaktır.⁸²¹ 1991 seçimlerinden % 20,8 oranında oy alan SHP parlamentoda 88 sandalye elde etmiştir.⁸²²

1991 yılında başlayan fiili seçim ittifaklarına yasal engelin kalktığı 2018 yılına kadar zaman zaman rastlanmıştır. 2018 yılı öncesinde gerçekleştirilen fiili seçim ittifaklarını değerlendirdiğimizde iki tür ittifaka rastlandığı görülmektedir. Bunlardan biri küçük partinin büyük bir parti içinde kaybolması şeklinde gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle büyük partiler baraj engeli nedeniyle parlamentoda temsil olanağı olmayan partilere listelerinde yer alma fırsatı vermektedirler.⁸²³ Fiili seçim ittifaklarının ikinci bir görünümü ise tek başına parlamentoda temsil edilme şansı bulunmayan küçük partilerin bir araya gelerek, baraj gibi engelleri aşip parlamentoda temsil edime şansı elde etmeleridir.⁸²⁴

13.03.2018 tarihinde kabul edilen ve 16.03.2018 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesinden önceki hukuki duruma yer vermemiz gerekmektedir. Söz konusu değişiklik öncesinde 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 90. maddesi siyasi partilerin seçimlerde başka

⁸²⁰ R. Çakır (15.02.2015). 30 Yıldan Hatırladıklarım/ 20 Ekim 1991 Genel Seçimleri: Baraja Karşı Erbakan-Türkeş İttifakı. <http://rusencakir.com/30-YILDAN-HATIRLADIKLARIM7-20-Ekim-1991-Genel-Secimleri-Baraja-karsi-Erbakan-Turkes-ittifaki/5110> (Erişim Tarihi: 08.02.2019)

⁸²¹ Kontacı (2016a), s. 209.

⁸²² <http://www.secim-sonuclari.com/1991> (Erişim tarihi: 10.02.2019)

⁸²³ 1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerde Anavatan Partisi (ANAP)- Büyük Birlik Partisi (BBP) ve Doğruyol Partisi (DYP)- Demokrat Merkez Parti (DMP) ittifaklarının bu türe örnek gösterilmesi mümkündür. Kontacı (2016a), s. 210; Günel (2005), s. 191.

⁸²⁴ 1991 Seçimlerinde RP-MÇP ve IDP arasındaki ittifaklar bu türe örnek gösterilebilir. Kontacı (2016a), s. 210.

bir partiyi desteklemesini yasaklayan bir düzenleme içermektedir. 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun hâlen yürürlükte olan fakat değişiklikler yapılan 16. maddesi de siyasi partilerin anlaşarak ortak liste ile seçimlere katılmasını engellemektedir.

Seçim ittifakı yasası olarak ifade edilen 7102 sayılı kanunun kabulünden önceki hukuki düzenlemeden bahsettikten sonra Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili anayasal düzenlemeye bakıldığında; 6771 sayılı kanun ile değişik Ay. md. 101'e göre Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmenin üç yolu bulunmaktadır. Bunlardan biri siyasi parti gruplarının Cumhurbaşkanı adayı göstermesi, diğeri son genel seçimlerde kullanılan geçerli oylar toplamının % 5'ini tek başına ya da birlikte almış siyasi partilerin Cumhurbaşkanı adayı göstermesidir. Sonuncusu ise en az 100.000 seçmen tarafından Cumhurbaşkanı adayı gösterilmesi şeklindedir.

Cumhurbaşkanlığı seçimindeki yasal düzenlemeye bakıldığında, seçim ittifakı düzenlemesi olmadan önce partiler Cumhurbaşkanlığı seçiminde birlikte hareket ederek aday gösterme olanağına sahipken, seçimlerde işbirliği yapmaları yasaklanmış durumdaydı.⁸²⁵ 7102 sayılı kanunla partilerin seçimlerde başka partileri desteklemesini engelleyen hüküm kaldırılmıştır.

Seçim ittifaklarının demokratik siyasal sisteme çeşitli olumlu etkileri bulunmaktadır. Gerçekleştirilen bu düzenleme ile cumhurbaşkanlığı seçimi aşamasında ittifak gerçekleştiren partilerin aldıkları oyun geçerli oyların % 50'sinin üzerine çıkması seçilen Cumhurbaşkanı'nın meşruiyetini artırıcı bir etkiye sahiptir. Seçim sürecinde ittifak ortağı olan partilerin seçimlerden sonra da işbirliği içinde olmaları siyasi partiler arasında bir denge unsuru meydana getirebilir. Seçim yarışını kaybeden siyasi partiler ittifak sayesinde kendilerini dışlanmış hissetmeyebilir. Seçim ittifaklarının demokratik siyasal kültürün gelişimine etkilerinin olması mümkündür.⁸²⁶

⁸²⁵ L. Gönenç (2018b). Seçim İttifakları. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5909/Secim+Ittifaklari> (Erişim tarihi: 11.02.2019)

⁸²⁶ Gönenç (2018b). Seçim İttifakları. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

6771 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliği ile 550 olan milletvekili sayısı 600'e çıkarılmıştır. Bu doğrultuda da ülkedeki seçim çevresi sayısı da YSK'nin 2017/759 sayılı kararıyla⁸²⁷ 85 seçim çevresinden 87'ye çıkarılmıştır.⁸²⁸ 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde de YSK tarafından 2017 nüfus sayımı esas alınarak 77 il bir seçim çevresi kabul edilmiş, Ankara ve İstanbul illeri ise üç seçim çevresine bölünmüştür. Bursa ve İzmir iki seçim çevresi olarak belirlenmiştir böylece de ülkede toplam 87 seçim çevresinde seçimler gerçekleştirilmiştir.⁸²⁹

7102 sayılı kanunla 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa eklenen " Seçim İttifakı" başlıklı 12/A maddesinde seçimlere katılma yeterliliğine sahip olan siyasi partilerin ittifak yaparak seçimlere katılabileceği düzenlenmiştir. Aralarında seçim ittifakı gerçekleşen partilerin seçimlerin başlangıcından itibaren en geç yedi gün içinde ittifak protokolünü YSK'ye teslim edeceği de hüküm altına alınmıştır.

Seçim ittifakı yapan siyasi partilerin Yüksek Seçim Kurulu'na bildirerek aday listelerinin teslimi için öngörülen süreden üç gün öncesine kadar ittifaktan ayrılması mümkündür. Herhangi bir partinin ittifaktan vazgeçmesi üzerine, seçim ittifakı diğer ittifak ortakları açısından devam eder.

Seçim ittifakına dâhil olan partilerin oylarının nasıl hesaplanacağı ise 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu md. 29/1'de ifade edilmiştir. Buna göre ittifaka dâhil olan siyasi partilerin aldıkları geçerli oy; seçim çevrelerinde kendi başlarına aldıkları oy sayısı ile ittifakın ortak oylarından gelen payın toplanmasıyla elde edilir. İttifakın ortak oylarından gelen pay ise; ittifak ortağı siyasi partilerin kendi başına aldıkları oyun bu partilerin toplam oyuna bölünmesi ile elde edilen katsayının ittifakın ortak oyu ile çarpımı sonucu elde edilir.

7102 sayılı kanunla seçim mevzuatında yapılan değişiklikler sonrasında 24 Haziran 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri birlikte

⁸²⁷ Yüksek Seçim Kurulu'nun 18.07.2017 tarih ve 2017/759 sayılı kararı.

⁸²⁸ Y. Çınar ve T. Göksel (2018a). 21 Şubat 2018'de Teklif Edilen "İttifaklı d'Hondt" Sistemine Göre Seçim Simülasyonları.TEPAV Politika Notu, s. 2.

⁸²⁹ Yüksek Seçim Kurulu'nun 21.04.2018 tarih ve 2018/263 sayılı kararı.

gerçekleştirilmiştir. Seçimlere Cumhuriyet İttifakı ve Millet İttifakı olmak üzere iki ittifak ortaklığı girmiştir. Gerçekleştirilen seçim ittifakları doğrultusunda Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve İyi Parti olmak üzere beş parti TBMM’de doğrudan sandalye elde edebilmiştir.⁸³⁰ Saadet Partisi CHP listelerinden, Büyük Birlik Partisi Adalet ve Kalkınma Partisi listesinden ve Demokrat Parti de İyi Parti listesinden seçimlere katılarak parlamentoda dolaylı olarak sandalye elde etmiştir. Toplam sekiz parti parlamentoda temsil edilme şansı elde etmiştir.⁸³¹ Seçim ittifakları yasal hâle gelmesiyle, aldığı % 9,96 oy oranıyla % 10 seçim barajının altında kaldığı için parlamentoda sandalye elde edemeyecek olan İyi Parti ve % 1,34 oy oranına sahip olan Saadet Partisi temsil olanağı bulabilmiştir. Bu sonuç seçim ittifaklarının temsilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesinin somut bir görünümüdür.⁸³²

Çınar ve Göksel tarafından 2002 yılından itibaren gerçekleştirilen altı genel seçimin orantısızlık endeksi⁸³³ kullanılarak temsilde adalet ilkesi açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre seçim ittifakları gerçekleştirilerek yapılan 24 Haziran 2018 seçimleri Haziran 2015 seçimleriyle birlikte temsilde adalet ilkesinin en yüksek düzeyde gerçekleştirildiği iki seçim olmuştur.⁸³⁴ Ancak aynı değerlendirmede seçim ittifaklarının yapılmaması durumunda 24 Haziran 2018 seçimlerinin temsilde adalet ilkesinin oldukça yüksek düzeyde gerçekleştiği seçimlerden biri olmasının mümkün olmayacağı belirtilmiş ve bu durumda baraj altında kalan partilerin

⁸³⁰ <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96D.pdf> (Erişim tarihi: 12.02.2019)

⁸³¹ Y. Çınar ve T. Göksel (2018b). 24 Haziran Milletvekili Genel Seçimi Sonuçlarının Sayısal Analizi. TEPAV Politika Notu, s. 1.

https://www.tepav.org.tr/upload/files/15319203387.24_Haziran_Milletvekili_Genel_Secimi_Sonucularinin_Sayisal_Analizi.pdf (Erişim tarihi: 12.02.2019)

⁸³² Çınar ve Göksel (2018b), s. 2; F. Uslu (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku*. (2. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi, s. 171.

⁸³³ Orantısızlık endeksi seçime katılan bütün partilerin milletvekili sayısının oranı ile oy oranları arasındaki mutlak farkın elde edilmesinden sonra bu değerlerin en yüksek olanının o seçim için “orantısızlık endeksi” olarak kullanılması anlamına gelir. Yapılan bu hesaplama sonucunda 0 ile 100 arasında bir değer ortaya çıkmaktadır. Bu değer 100’e yaklaşması temsilde adaletin azalması anlamına gelmektedir. Çınar ve Göksel (2018b), s. 5.

⁸³⁴ Çınar ve Göksel (2018b), s. 5.

parlamentoda temsil edilemeyeceği gibi diğer partilerin oluşturduğu parlamento çoğunluğu da farklı bir görünüm alacağı da ifade edilmiştir.⁸³⁵

Türkiye’de seçim ittifaklarının hukuki hâle gelmesi hem temsilde adalet hem de yönetimde istikrar ilkesi bakımından olumlu sonuçları beraberinde getirmiştir. Temsilde adalet ilkesini zedeleyen Avrupa’nın en yüksek seçim barajı olma özelliğini koruyan % 10 seçim barajının etkisi ittifaklar yoluyla azaltılmıştır. Böylece de seçim ittifakı olmaksızın sandalye elde edemeyecek olan partilerin ittifaklar yoluyla parlamentoda temsili sağlanarak temsilin adil gerçekleşmesine katkıda bulunulmaktadır. Seçim ittifakları yalnızca temsilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda parlamentoda güçlü çoğunlukların oluşmasıyla yönetimde istikrar ilkesini de güçlendirmektedirler.

⁸³⁵ Çınar ve Göksel (2018b), s. 5.

4. BÖLÜM

TEMSİLDE ADALET İLKESİNİ ZAYIFLATAN OLGULAR VE TÜRKİYE UYGULAMASI

4.1. NORMATİF DÜZENDE TEMSİLİ DARALTAN/KISITLAYAN KURUMLAR

Demokratik siyasal sistemlerde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de temsilde adalet ve istikrar çelişkisi yaşanmıştır. 1961 Anayasası’nda 1971 değişiklikleriyle başlayan yürütmeyi güçlendirme eğilimi 1982 Anayasası’yla da devam etmiş seçim sistemleri başta olmak üzere birçok konuda istikrardan yana eğilim devam etmiş ve çeşitli mekanizmalarla temsilde adalet ilkesi zayıflatılmıştır.

4.1.1. Devlet Yönetimine Katılım Hakkının Zorlaştırılması

Bir devletin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için siyasal özgürlüklerin varlığı olmazsa olmaz koşullar arasındadır. Siyasal özgürlükleri de siyasal katılım özgürlükleri, sivil özgürlükler ve siyasal rekabet özgürlükleri şeklinde ifade etmemiz mümkündür.⁸³⁶ Seçme ve seçilme hakkı, siyasi parti kurma ve siyasi partilere üye olma hakkı siyasal katılım özgürlükleri arasında yer alırken düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü sivil özgürlükler arasındadır. Siyasal katılım özgürlüklerinin anlamlı hâle gelebilmesi için siyasal sistemde çok sayıda siyasi partinin olması ve bu partilerin yarış hâlinde olmaları da siyasal rekabet özgürlükleri arasındadır.⁸³⁷

Farklı açılardan ele alınması mümkün olan siyasal katılma kavramı kişilerin tercihleri ve kararları sonucunda siyasal karar alma mekanizmalarına kimlerin sahip olacağını ve

⁸³⁶ C. C. Aktan (2005). Siyasal Yönetim Biçimleri ve Demokrasi. *Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı Olarak Poliarşi ve Demarşi*. (Ed. C. C. Aktan). Ankara: Çizgi Kitabevi, s. 11.

⁸³⁷ Aktan (2005), s. 11.

karar mekanizmalarını elinde bulunduranları etkilemek amacıyla gerçekleştirdikleri eylemler olarak tanımlanabilmektedir.⁸³⁸

Özgürlük ve eşitlik temelinde şekillenen liberal demokrasi anlayışı beraberinde militan başka bir deyişle mücadeleci demokrasi anlayışı tartışmalarını getirmiştir. İnsan haklarının kötüye kullanılmasını engelleme amacıyla ortaya çıkan militan demokrasi anlayışı⁸³⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında birçok anayasada ve uluslararası belgelerde yerini almıştır.⁸⁴⁰ Ülkelerin demokrasiyi korumak için militan demokrasi anlayışıyla aldığı önlemlerde Weimar Cumhuriyeti'nde⁸⁴¹ anayasada yer alan özgürlükler kullanılarak yaşananların payı büyüktür. Bu dönemde nasyonal sosyalistler tarafından gerçekleştirilenler, demokratik değerlerin totaliter anlayışlara bir şekilde üstün olacağı düşüncesinin zayıflamasına neden olmuştur.⁸⁴² Böyle bir dönemde ortaya çıkan militan demokrasi⁸⁴³ kavramı faşizm, nasyonal sosyalizm ve komünizm gibi demokratik rejimleri yıkmak isteyen totaliter hareketlere karşı demokrasinin varlığını korumak amacıyla bu tür hareketlerin siyasi örgütlenme ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanmasıdır.⁸⁴⁴

Militan demokrasi anlayışı, siyasal alanın anayasanın temel ideolojisine aykırı akımlara karşı kapatılması Carl Schmitt'in kuramsallaştırmasında "politik anayasa" olarak ifade

⁸³⁸ E. Kalaycıoğlu (1983). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını, s. 10.

⁸³⁹ Militan demokrasi anlayışının düşünce özgürlüğünün ve siyasi parti özgürlüğünün sınırlandırılması şeklinde iki boyutu bulunmaktadır. Fendoğlu (2018a), s. 379.

⁸⁴⁰ Zabunoğlu (2013), s. 176.

⁸⁴¹ Almanya'da ilk kez demokrasi girişimi 1919 Weimer Anayasası ile gerçekleştirilmiştir. Parlamenter sistemle başkanlık sistemi arasında bir siyasal sistem öngören anayasal düzende seçim sistemi olarak nispi temsil sisteminin uygulanması mecliste parçalı bir görüntü oluşturmuş ve koalisyon hükümetleri kurulmuştur. 1930'da yaşanan küresel krize kadar çeşitli aksaklıklarla işleyen siyasal sistemde kriz sonrasında parlamentonun feshi ve yaşanan kaoslar sonrasında Hitler'in hükümeti elde ettiği dönem başlamıştır. Göze (2017), s. 371-372.

⁸⁴² Kapani (2013), s. 221.

⁸⁴³ Militan demokrasi kavramı ilk kez Almanya'da ortaya çıkmıştır. Demokratik yapıyı totaliter yönetimlere karşı koruma amacı güden bu düşüncenin Almanya'da ortaya çıkması da tesadüf değildir. Kapani (2013), s. 224. Militan Demokrasi kavramını ilk kez kullanan kişi de Karl Loewenstein'dir; A. S. Kirshner (2017). *Militan Demokrasi*. (Çev., F. B. Aydar). (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 2; K. Loewenstein (1937). "Militan Democracy and Fundamental Rights I". *The American Political Science Review*, 31 (3), s. 417 vd.

⁸⁴⁴ Y. Ş. Hakyemez (2000). *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 32-33 vd.

edilmektedir.⁸⁴⁵ Bu anlayış ülkelerin demokratik yapılarını anayasa mahkemeleri eliyle demokratik yapıyı yıkmak isteyen akımlara karşı korunmasını amaçlamaktadır.⁸⁴⁶ Bu noktada da siyasal katılım kısıtlamalarını etkileyen ya da etkilemesi gereken kurumsal faktörlerin mahkemeler tarafından nasıl değerlendirildiği önem arz etmektedir.⁸⁴⁷

Bugün poliarsi olarak nitelendirilebilecek temsili rejimler demokratik düzene karşı tehdit oluşturan bireylere ve siyasi yapılanmalara karşı önlemler almaktadırlar. Bu tür önlemleri alan ülkeler arasında pekişmiş demokratik yapıya sahip olanlar olduğu gibi sağlam bir demokrasi kültürü olmayan ülkeler de mevcuttur.⁸⁴⁸

1961 Anayasası'ndan itibaren Türk Anayasalarında ve Anayasa Mahkemesi kararlarında siyasi örgütlenme özgürlüğü bağlamında militan demokrasi anlayışının yansımaları görülmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de siyasal katılma kavramı ele alındığında; kavramın çok yönlü olduğu, zamanla genişlediği ve çeşitli şekillerde karşımıza çıktığı görülmektedir. Siyasal katılma, siyasal haklar nedeniyle meydana gelen ve siyasal hakların türüne göre şekillenen bir kavramdır.⁸⁴⁹ Siyasal katılmanın gelişim aşamalarına bakıldığında; ilk aşamada yönetilenler yöneticilerin kararlarını etkilemek için çaba sarf etmişler, sonra bu amacı gerçekleştirebilmek için yöneticileri değiştirmeleri gerektiğini anlamışlar ve ardından da devlet yapısının kurumsallaşması gerektiğinin farkına varmışlardır.⁸⁵⁰

Bir azınlık demokrasisi olan Antik Yunan'dan beri oy hakkı siyasal katılmanın en önemli araçlarından bir olmuştur. Modern demokrasi anlayışına ulaşmada demokrasinin

⁸⁴⁵ Çağlar (1990), s. 63.

⁸⁴⁶ E. Göztepe (2015). “Bir Klasik Eser Olarak Carl Schmitt'in “Anayasa Öğretisi””. İÜHFİM, 72 (1), s. 176. İtalya'da Mussolini ve Almanya'da Hitler örneklerinin ardından demokrasinin totaliter hareketlere karşı korunması bağlamında Avrupa'da Anayasa Mahkemelerinin kuruluşuna giden süreç başlamıştır.

⁸⁴⁷ S. Issacharoff (2010). Fragile Democracies. Constitutional Law Review, 50 (2), s. 57.

⁸⁴⁸ Kirshner (2017), s. 3.

⁸⁴⁹ Eroğul (1999), s. 35.

⁸⁵⁰ Eroğul (1999), s.170- 171.

geçirdiği dönüşümde oy hakkı yalnızca belli sınıflara tanınmış bir ayrıcalık olmaktan çıkmış ve vatandaşların eşit bir biçimde kullanabileceği bir hak hâline gelmiştir.⁸⁵¹

4.1.1.1. Seçmen Olma Yasakları

Temsilde adalet ilkesini zayıflatan mekanizmalardan biri olan oy hakkına/ seçmen olmaya ilişkin yasakları ifade ederken oy hakkının olumlu ve olumsuz şartlarına yer vererek kavramsallaştırma yapılması gerekmektedir. Genel oy ilkesinin geçerli olduğu bir sistemde oy hakkının şartları o ülkenin anayasasında ve seçim kanununda düzenleme altına alınır. Oy hakkına sahip olmak için bazı şartların öngörülmüş olması genel oy ilkesini zedelemesizdir.⁸⁵² Birçok demokratik rejime benzer bir biçimde 1982 Anayasası'nda da seçme hakkının kullanımı vatandaşlık, yaş, ikametgâh, seçmen listesine yazılı olmak, kısıtlı olmamak ve kamu hizmetinden yasaklı olmamak gibi şartlara bağlı tutulmuştur.⁸⁵³ Bu bağlamda oy hakkının kullanılabilmesi için aranan şartların olumlu şartlar ve olumsuz şartlar olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmesi mümkündür. Bir de seçim günü oy kullanamayacak olanların ele alınması gerekmektedir.

4.1.1.1.1. Olumlu Şartlar

4.1.1.1.1.1. Vatandaşlık

Bireylerin devlet yönetimine katılımını sağlayan haklara siyasi haklar adı verilmektedir ve bu haklar seçme ve seçilme hakkı, halkoylamasında oy kullanma hakkı görünümünde karşımıza çıkmaktadır. Böylece vatandaşa toplum hayatını şekillendirme ve devlet yönetimine katılma imkânı tanınmaktadır.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ Akartürk (2017), s. 14.

⁸⁵² Karamustafaoğlu (1970), s. 166.

⁸⁵³ Akartürk (2017), s.157.

⁸⁵⁴ Gözler (2011), s. 491; Kapani (2013), s. 6; Seçim hukuku ile vatandaşlık kavramı arasında bir bağlantı vardır. Vatandaş ile devlet arasındaki ilişkinin niteliği ise anayasada belirlenmiştir. L. Heather (1997). "Citizenship and Right to Vote". Oxford Journal Of Legal Studies. 17 (1), s. 75 vd.

Siyasi haklardan biri olan oy hakkının en önemli şartı da kişiyi devlete bağlayan siyasi ve hukuki bağ olan vatandaşlıktır. Türk hukukunda, Osmanlı İmparatorluğu döneminde vatandaşlığa dair devletlerle ikili anlaşmalar yapılsa da vatandaşlık ile ilgili ilk kanun 28 Ocak 1869 tarihli Tabiiyyet-i Osmaniye'dir. Bu kanuna göre vatandaşlığın kazanımında kan esasını kabul edilmekle birlikte, toprak esasının da kabul edildiği görülmektedir.⁸⁵⁵

Antik Yunan'dan beri var olan vatandaşlık kavramı modern devletle birlikte devletin kurucu unsuru hâline gelmiştir.⁸⁵⁶ Vatandaş kavramının devletin kurucu unsuru haline gelmesindeki en önemli gelişme Fransız Devrimi'dir. Böylece egemenlik yetkisi krala ait olmaktan çıkmış ve vatandaş lehine el değiştirmiştir.⁸⁵⁷ Bu bağlamda vatandaşlık kavramının dört temel özelliği karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki vatandaşlığın bir topluluğun yani ulus devletin üyesi olmayı gerektirmesidir. Vatandaşlık kavramının bir başka özelliği ise bir statü ilişkisi olmasıdır, belli şartların gerçekleşmesiyle bir devletle kişi arasındaki bağ şekillendirilmektedir. Vatandaşlık kavramının kişiyi pozitif bir yasal durumun içine dâhil etmesiyle birlikte vatandaşlık kişiye birtakım haklar bahşetmekte ve yükümlülükler yüklemektedir. Haklar ve yükümlülükler de vatandaşlık kavramının diğer özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁵⁸

Türk hukukunda siyasi hakların elde edilmesi bağlamında seçme hakkının kimlere tanındığına baktığımızda Osmanlı Devleti döneminde yabancılara seçme hakkının tanınmadığı görülmektedir. Hatta 23 Şubat 1330 tarihli Kanun-ı Muvakkat'ta

⁸⁵⁵ Fendoğlu (2012b), s. 562; İ. Serbestoğlu (2011). “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu.” Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (29), s. 205; Tabiiyyet-i Osmaniye'den sonraki gelişmelere baktığımızda ilk anayasa olan Kanun-ı Esasi'de vatandaşlık konusunda herhangi bir düzenlemenin yer almadığı görülmektedir. Türk anayasaları arasında vatandaşlığın ayrıntılı bir biçimde düzenlendiği ilk anayasa 1924 Anayasası'dır. Zabunoğlu (2013), s. 88-89. 29.05.2009 tarih ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu'nda vatandaşlığın kazanımında kan esasını benimsemiştir. Vatandaşlığın kazanılmasında doğum yeri esasını ise anne ve babasından doğum yoluyla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayıp Türkiye'de doğanlar için kabul edilmektedir. Belirli şartlar dâhilinde de vatandaşlığın sonradan kazanılması mümkündür.

⁸⁵⁶ C. Pierson (2000). *Modern Devlet*. (Çev. N. Kutluğ ve B. Erdoğan). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi, s. 201.

⁸⁵⁷ A. Saygılı (2010). “Modern Devletin Çıplak Sureti”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 59 (1), s. 90.

⁸⁵⁸ Saygılı (2010), s. 91

yabancılara siyasi hak tanınmadığı ifade edilmiştir.⁸⁵⁹ 1982 Anayasası'nda oy hakkı yalnızca vatandaşlara tanınmış bir haktır.⁸⁶⁰ Türk hukukunda yabancının “Türkiye devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişi” olarak tanımlandığı görülmektedir.⁸⁶¹ Türk hukukunda Anayasanın 66. maddesinde yer alan vatandaşlık tanımı ve 298 sayılı kanunun 6. maddesinde on sekiz yaşını doldurmuş her Türk vatandaşının seçme ve halkoylamasına katılma hakkının olduğu düzenlemeleri birlikte değerlendirilmelidir.

Günümüzde Türk hukukunda ve dünyada oy hakkı kural olarak vatandaşlara tanınmıştır ancak istisnalar yani yabancılara da oy hakkının tanındığı görülebilmektedir. Bu hakkı tanıyan ülkeler genellikle göçmenlerle ülke nüfusunu artırmayı hedefleyen ülkelerdir.⁸⁶² 1928 yılına kadar ABD'nin bazı federe devletlerinde yabancılara seçimlerde oy kullanma hakkının tanındığı ancak daha sonra buna son verildiği görülmektedir. ABD ile benzer bir biçimde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde 1938 yılına kadar yabancılara siyasi haklarının bulunduğu bir anayasa hükmü olarak yer alırken, 1938'de çıkarılan Vatandaşlık Kanunu yabancılara siyasi hak tanımamıştır. Bu kanundan sonra da SSCB Anayasası seçme hakkını yalnızca vatandaşlara tanıdığını açıkça ifade etmiştir.⁸⁶³ Avrupa Birliği ülkelerinde de Maastricht Anlaşması ile üye devletlerin vatandaşlarının diğer Avrupa Birliği ülkelerinde kamu hayatına dâhil olması kabul edilmiştir. Maastricht Antlaşması 8b maddesinin birinci fıkrası AB vatandaşlarına uyruğu olmadığı bir ülkede ikamet etmeleri halinde yerel seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı tanımaktadır.⁸⁶⁴ Bu bağlamda Maastricht Antlaşması sonrasında Fransa bir anayasa değişikliği yaparak Avrupa Birliği üyesi ülkelerin vatandaşlarına Fransa'da yerel seçimlerde oy kullanma hakkı tanımıştır.⁸⁶⁵ Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma'nın 20. maddesi Birlik vatandaşlığını tesis eden hükmün ardından, 2. fıkranın b bendinde Birlik vatandaşlarının ikamet ettikleri üye devlette, o devletin

⁸⁵⁹ Karamustafaoğlu (1970), s. 169.

⁸⁶⁰ Gözler (2011), s. 699.

⁸⁶¹ 29.05.2009 tarih ve 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu madde 3.

⁸⁶² N. Öztürk (2013). “*Yabancıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı*”. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, 33 (1), s. 127.

⁸⁶³ Karamustafaoğlu (1970), s. 168-169.

⁸⁶⁴ Öztürk (2013), s. 143.

⁸⁶⁵ Gözler (2011), s. 699.

vatandaşlarıyla aynı şartlarda Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁶

Avrupa Birliği üye ülkelerinin bir kısmı üçüncü ülke vatandaşlarına seçme hakkı vermediği görülmektedir. Bu ülkeler; Avusturya, Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Letonya, Malta, Polonya ve Romanya'dır. Ancak Belçika, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Macaristan, İrlanda, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İsveç, İsviçre'de yedi kanton ve Birleşik Krallık gibi ülkeler ise belli şartları yerine getiren üçüncü ülke vatandaşlarına yerel seçimlerde seçme hakkı tanımaktadır.⁸⁶⁷ Farklı ülkelerin uygulamalarına bakıldığında yabancılara siyasi haklar verilmesi konusunda bir geleneğin oluşmadığı görülmektedir. Devletler genellikle siyasi hakları anayasalarında yalnızca vatandaşlarına tanımaktadırlar.⁸⁶⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 16. maddesinde devletlere yabancının siyasi faaliyetlerine sınırlama getirilebilmesi şeklinde yansımalarının görülebildiği gibi, yabancılara siyasi haklar verilmesi konusunda devletlerin takdir yetkisine sahip olduğu kabul edilmektedir.⁸⁶⁹

Yabancılara siyasi hakların tanınması bağlamında 5 Şubat 1992'de imzaya açılan ve 1 Mayıs 1997'de yürürlüğe giren Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi'ne yer verilmesi gerekir. Bu sözleşmeye Türkiye taraf olmamıştır ve Sözleşme yerleşik yabancıların⁸⁷⁰ belli şartların gerçekleşmesi hâlinde yerel seçimlerde seçme hakkını kullanabilmesi ve aday olmasına olanak tanımaktadır.⁸⁷¹

⁸⁶⁶Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma. <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim tarihi: 30.11.2017)

⁸⁶⁷ Öztürk (2013), s.144-145.

⁸⁶⁸ K. Doehring (2002). *Genel Devlet Kuramı* (Çev. A. Mumcu). İstanbul: İnkılâp Yayınevi, s. 280.

⁸⁶⁹ Zabunoğlu (2013), s. 213.

⁸⁷⁰ Yerleşik yabancı kavramı Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi'nin 2. maddesinde bir devletin vatandaşı olmayan kişilerin o devletin sınırları içinde yasal olarak bulunması şeklinde tanımlanmıştır.

⁸⁷¹Akartürk (2017), s. 158; <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007bd26> (Erişim tarihi: 16.02.2019)

4.1.1.1.1.2. Yaş

Hukuk düzeni belli hakları kullanmak ve yükümlülükler yüklenebilmek açısından, bir başka ifadeyle medeni ve siyasi hakların kullanılması açısından yaş şartını aramaktadır.⁸⁷² Oy hakkını elde etmenin de ikinci olumlu şartı ise yaştır. Oy kullanabilmek için küçük olmamak gerekir çünkü oy kullanmak bir ülkenin siyasi geleceği açısından önemli bir rol oynadığı için belli bir olgunluğa erişmiş olmayı gerektirmektedir.⁸⁷³ Belli hakları elde edebilmek açısından ikiye ayrılabilir belli bir olgunluğa erişme hâlini medeni rüşt ve siyasi rüşt olarak iki şekilde ifade edilmesi mümkündür. Oy hakkını kullanabilmek için aranan olgunluk ise siyasi rüşt olarak ifade edilmektedir.⁸⁷⁴ Siyasi rüşt yaşı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak dünyada genel eğilim siyasi rüşt yaşının düşmesi yönündedir. Türkiye’de 1961 Anayasası’nda Anayasa’da seçme hakkının şartları arasında vatandaşlığa yer verilmiş, vatandaşlık dışındaki hususlar ise kanun koyucunun düzenleme alanına bırakılmıştır.⁸⁷⁵ 1982 Anayasası’nın ilk hâlinde seçmen olma yaşı yirmi bir olarak belirlenmişken, 1987 Anayasa değişiklikleri ile önce yirmiye ve 1995 Anayasa değişikliği ile de on sekiz yaşa düşürülmüştür.⁸⁷⁶ Bu bağlamda Türkiye’de medeni rüşt yaşı ile siyasi rüşt yaşının

⁸⁷² Karamustafaoğlu (1970), s.171.

⁸⁷³ Gözler (2011), s. 699.

⁸⁷⁴ Karamustafaoğlu (1970), s. 171; Teziç (2013), s. 302.

⁸⁷⁵ Gönenç (2008), s. 158. Bu konuda 1961 Anayasası’nın seçme hakkı konusunda vatandaşlık dışındaki genel düzenleme dışında başka bir hüküm koymadığına da şöyle belirtilmektedir: “...Buna karşılık, Anayasa seçme yeterliği konusunda 55 inci maddesindeki genel hükümden başka özel bir hüküm koymamış olduğundan, kanun koyucu bu konuya yasama meclisleri (Milletvekili seçimi, Cumhuriyet Senatosu Üyeleri) seçimleriyle genel seçimlere ilişkin özel kanunlarında da yer vermeyerek, sadece 26/4/1961 günlü ve 298 sayılı, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkındaki Kanunun 6, 7 ve 8 inci maddelerinde genel nitelikte, yani, bütün kamu seçimlerinde (Milletvekili, Cumhuriyet Senatosu Üyeleri, il genel meclisi üyeleri, belediye meclisi üyeleri, belediye Başkanlığı, mahalle muhtarlığı, mahalle ihtiyar heyeti üyeleri, köy muhtarlığı ve köy ihtiyar meclisi üyeleri) uygulanacak esasları koymuş bulunmaktadır.” Yüksek Seçim Kurulu’nun 10.06.1967 tarih ve 1967/98 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan kararı.

[http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12618.pdf](http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12618.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12618.pdf) &main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12618.pdf (Erişim tarihi: 06.12.2017)

⁸⁷⁶ Gözler (2011), s. 699. 1924 Anayasası’nın ilk hâlinde; kadınlara henüz seçme ve seçilme hakkı tanınmamışken erkek seçmen olma yaşı on sekiz olarak hüküm altına alınmışken, 1934’te kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra seçmen olma yaşı yirmi iki olarak belirlenmiştir. 1961 Anayasası ise, 1924 Anayasasından farklı olarak seçmen olma yaşına ilişkin bir hüküm içermemiştir. Seçmen olma yaşını belirleyen düzenleme ise 298 sayılı kanunda yer almaktadır. Buna göre de seçmen olma yaşı yirmi birdir. 1982 Anayasası da ilk hâlinde kanuni

hâlihazırdaki gibi aynı olduğu dönemler de olmuştur, birbirinden farklı olduğu dönemler de bulunmaktadır.⁸⁷⁷ Seçmen yaşının on sekizden büyük olmasını savunan görüş gelenekçi bir yaklaşımla hareket ederek, yirmi bir yaşından küçüklerin gerek ekonomik açıdan bağımsızlıklarını henüz elde edememeleri gerekse de siyasal hayat konusunda belirleyici rol oynayacak olgunluğa erişmemiş olmaları sebebiyle bağımlı bir seçmen topluluğunun sakıncalı olduğunu düşünmektedir.⁸⁷⁸

Bugün dünyada genel eğilime baktığımızda seçmenlik yaşının birçok demokratik ülkede on sekiz olarak belirlendiği ve medeni rüşt ile siyasi rüştün aynı olduğu görülmektedir.⁸⁷⁹

4.1.1.1.1.3. Seçmen Listesine Yazılı Olmak

Oy hakkına sahip olabilmek için yalnızca vatandaş olmak ve yaş şartını taşımak yeterli değildir. Bu şartları taşıyan kişilerin aynı zamanda seçmen listesine de yazılı olması gerekir.⁸⁸⁰ Seçmen listeleri oy hakkı bulunan seçmenlerin yerleşim yerlerinde tutulan ve seçmenin isteğiyle ya da re'sen kaydedildiği bir listedir. Gerek seçimlerde gerekse de halkoylamalarında ancak bu listeye kaydedilmiş kişiler⁸⁸¹ oy kullanabilir. Oy hakkının şartlarını taşımalarına rağmen seçmen listesine⁸⁸² kayıtlı olmayanların oy kullanma hakları yoktur.⁸⁸³

Genel oy sisteminin yaygınlaşması seçmen listelerinin tutulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bununla birlikte nüfus oranlarında meydana gelen değişiklikler ve göçler de

düzenlemeye paralel olarak seçmen olma yaşı yirmi bir olarak belirlenmiştir. Ancak 23.07.1995 tarihli değişiklikle seçmen olma yaşı on sekiz olarak değiştirilmiştir. Teziç (2013), s. 302.

⁸⁷⁷ Karamustafaoğlu (1970), s. 172-173.

⁸⁷⁸ Karamustafaoğlu (1970), s. 174.

⁸⁷⁹ Gözler (2011), s. 699-700.

⁸⁸⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 181.

⁸⁸¹ 26.04.1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanunda, 17.05.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğe göre, seçmen kütüklerinin her dört yılda bir yeniden düzenlenmesi ve her iki yılda bir genel denetleme ile her yıl güncelleştirilmesi öngörülmüştür.

⁸⁸² Sınırlı oy hakkının bulunduğu dönemlerde seçmen listelerinin tutulmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü bu dönemde seçim bölgelerinde gerek seçmenler gerekse de görevliler birbirlerinden haberdardır. Karamustafaoğlu (1970), s. 181.

⁸⁸³ Gözler (2011), s. 700.

seçmen listelerinin tutulmasını zorunlu hâle getirmiştir.⁸⁸⁴ Oy hakkına sahip olabilmek için seçmen listesine kayıtlı olma şartının aranması oy hakkına sahip olmayanların oy kullanma ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi, oy hakkını elde etmiş olanların da iki farklı sandıkta oy kullanmalarını engellemektedir.⁸⁸⁵

298 sayılı kanununun 28. maddesinde seçmen kütüğünün tanımı yer almaktadır. Buna göre seçmen sıfatını taşıyan vatandaşlar tek olarak tanımlanmış ve seçmenin ikamet ettiği yeri belirleyen bilgilerin dâhil olduğu ortam seçmen kütüğünü ifade etmektedir. Anayasa'da seçmen listesine yazılı olmak seçme hakkının şartları arasında ifade edilmemiştir. Ancak bur şart 298 sayılı kanundan kaynaklanmaktadır.

Seçimlerde vatandaşların oy kullanabilmesi için kural olarak seçmen listesine yazılı olmak gerekir. Ancak 23.05.1987 tarih ve 3377 sayılı kanunla bir istisnai düzenleme yapılmıştır. Bu kanunla seçmen listesine yazılı olmayan fakat yurt dışında altı aydan uzun süre ikamet eden vatandaşların ülkeye giriş ve çıkışlarda gümrük kapılarındaki oy sandıklarında oy kullanabileceği düzenlenmiştir.⁸⁸⁶ Bu düzenlemenin ardından da 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklikle Anayasanın 67. maddesinin 2. fıkrasına yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy kullanabilmeleri için kanunun uygulanabilir tedbirleri belirleyeceği hükmü eklenmiştir. Bu anayasa değişikliği ile yurt dışında bulunan seçmenlerin oy kullanabilmesine ilişkin anayasal çerçeve çizilmiştir.⁸⁸⁷ 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklik sonrasında 4125 sayılı Uyum Kanununun geçici 2. maddesiyle yurt dışında mukim olan vatandaşların oturdukları ülkelerde oy kullanabilecekleri düzenlenmiş ancak bu düzenleme Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptal gerekçesi ise düzenlemenin ikamet kaydı içermesinin Anayasanın 67. maddesinin 2. fıkrasına aykırılığıdır.⁸⁸⁸

⁸⁸⁴ Karamustafaoğlu (1970), s. 182.

⁸⁸⁵ Gözler (2011), s. 301.

⁸⁸⁶ Akartürk (2017), s. 161.

⁸⁸⁷ Akartürk (2017), s. 161.

⁸⁸⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı.

13.03.2008 tarih ve 5746 sayılı kanunla yurt dışındaki vatandaşların mektupla oy kullanması düzenlenmiştir. Ancak mektupla oy kullanımına ilişkin düzenlemeler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.⁸⁸⁹

4.1.1.1.2. Olumsuz Şartlar

Oy hakkının yukarıda saydığımız olumlu şartları yanında, birtakım olumsuz şartları da bulunmaktadır. Vatandaşlık, yaş ve seçmen listesine yazılı olma şartlarına sahip olan kişilerin, oy hakkını kullanma yeterliliğini yok eden yetersizliklere sahip olmaması gerekir. Bu şartlar her ne kadar ülkeden ülkeye farklılık arz etse de 298 sayılı, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun'u da gözeterik kısıtlı olmamak ve kamu hizmetinden yasaklı olmamak şeklinde ifade etmemiz mümkündür.⁸⁹⁰

4.1.1.1.2.1. Kısıtlı Olmamak

Medeni hukuka ilişkin bir kavram olan kısıtlılık ergin bir kişinin mahkeme kararıyla medeni haklarını kullanmaktan kısmen ya da tamamen yoksun bırakılması hâlidir.⁸⁹¹ 298 sayılı Kanun'da kısıtlılık seçmen olmaya engel bir hâl olarak düzenlenmiştir ancak hangi hâllerde kısıtlılığın söz konusu olacağı Türk Medeni Kanunu (TMK)'de düzenlenmiştir.⁸⁹² TMK'de kısıtlama sebepleri dört grupta toplanmıştır. Bu sebeplerin akıl hastalığı ve akıl zayıflığı sebebiyle kısıtlama, savurganlık alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, kötü yaşama tarzı, kötü yönetim sebebiyle kısıtlama, hürriyeti bağlayıcı ceza nedeniyle kısıtlama ve kişinin kendi isteğiyle kısıtlama şeklinde ifade edilmesi mümkündür.⁸⁹³ TMK md. 405, 406 ve 407'de sayılan nedenlerle medeni haklarını kullanmaktan yoksun olan bu kişilerin, oy kullanma ehliyetleri de bulunmamaktadır. Kendilerini idare etmek bakımından zayıf durumda bulunan bu kişilerin, devlet yönetimine katılma gibi önemli bir karar alma aşamasına dâhil olmaları da

⁸⁸⁹ Anayasa Mahkemesi'nin 29.05.2008 tarih ve 2008/33 Esas ve 2008/113 Karar sayılı kararı. Fendoğlu (2018a), s. 330

⁸⁹⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 188.

⁸⁹¹ N. Koç (2005). "Türk Medeni Kanunundaki Düzenlemeler Işığında Vesayet Hukukuna Genel Bir Bakış". Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 7, s. 113.

⁸⁹² Karamustafaoğlu (1970), s. 189.

⁸⁹³ Koç (2005), s. 113.

engellenmektedir.⁸⁹⁴ Ancak TMK md. 408’de belirtilen ve ayırt etme gücüne sahip olan kişilerin yaşlılık, engellilik ya da deneyimsizlik veya ağır hastalık gibi sebeplerle işlerini gerektiği gibi yönetemediği için kendi istemleri üzerine haklarındaki kısıtlama kararı kesinleşenlerin seçmen olabilmesi gerekmektedir.⁸⁹⁵ Oy hakkını kullanma kamu yararını ilgilendiren bir konudur ve oy hakkını kullananların gerçekleştirdikleri eylemin hukuki anlam ve sonuçlarının farkında olmaları gerekir.⁸⁹⁶

Bir kişinin kısıtlılık sebebiyle oy hakkını yitirmesi için yalnızca kısıtlama nedenlerinin varlığı yeterli olmayıp, bu konuda verilmiş bir mahkeme kararının bulunması gerekir.⁸⁹⁷ Kısıtlılık, süreklilik arz etmiyorsa, kısıtlılığın mahkeme kararıyla kaldırılmasından itibaren oy hakkının da yeniden elde edilmesi mümkün olabilmektedir.⁸⁹⁸

4.1.1.1.2.2. Kamu Hizmetinden Yasaklı Olmamak

Çeşitli ülkelerde liyakatsizlik olarak da adlandırılan bu kavram, bazı suçları işleyen kişilerin ahlaki açıdan liyakatsiz olarak nitelendirilerek oy kullanmalarını engellemek amacıyla taşımaktadır.⁸⁹⁹ Çünkü seçme ve seçilme hakkı gibi siyasi haklar aynı zamanda kamu yararını ilgilendirmektedir.⁹⁰⁰ Türk hukukunda kamu hizmetinden yasaklılık olarak ifade edilen bu kavram seçim hukukunda oy hakkını ve seçilme hakkını kaldıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁰¹

Kamu hizmetinden yasaklı olma hususu Türk Ceza Kanunu’nun 53. maddesinde güvenlik tedbirlerine ilişkin bölümde belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma⁹⁰²

⁸⁹⁴ Gözler (2011), s. 301; Ö. Keskinsoy (2018a). *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*. (2. Baskı). Ankara: Monopol Yayınları, s. 102.

⁸⁹⁵ Sayılan kişilerin seçme hakkının bulunduğuna ilişkin değerlendirme yapılırken Anayasanın 90. Maddesi ile AİHS Ek 1 No’lu Protokol’ün 3. Maddesi ile AİHM’İN Söyler v. Türkiye kararı birlikte değerlendirilmelidir. Keskinsoy (2018a), s. 102.

⁸⁹⁶ Teziç (2013), s. 303.

⁸⁹⁷ Gönenç (2008), s. 172.

⁸⁹⁸ Teziç (2013), s. 303.

⁸⁹⁹ Gözler (2011), s. 701.

⁹⁰⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 191.

⁹⁰¹ Gönenç (2008), s. 173.

⁹⁰² Hapis cezasına mahkûmiyetin, hükümde yer almasa bile belli hakların kullanılmasından geçici olarak yoksun bırakılma gibi bir sonucu bulunmaktadır. Hak yoksunluğunun ortaya

başlığı altında düzenlenmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin TCK 53/1-b ve TCK 53/4'e ilişkin verdiği iptal kararı⁹⁰³ neticesinde önemli değişiklikler olmuştur.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararından önce TCK'nin 53. maddesi gereğince bir kişi hakkında hapis cezasına mahkûmiyet kararı verilmesi hem seçme hem de seçilme hakkından mahrum edilmesi⁹⁰⁴ sonucunu doğurmaktaydı. Bu madde gereğince bir kişinin mahkûmiyet kararı almasından itibaren, mahkûmiyet süresi boyunca ceza infaz kurumunda bulunup bulunmaması bir önem arz etmeksizin seçme hakkından mahrum bırakılması söz konusu olmaktaydı.⁹⁰⁵ Anayasa Mahkemesi TCK madde 53/1-b'de yer alan düzenlemenin seçme ve seçilme hakkı bakımından Anayasa'da yer alan sınırların ötesine geçtiği ve kanunla gerçekleştirilen bu sınırlamanın ölçülülük ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal kararı vermiştir. Böylece, kasten işlenen bir suç neticesinde verilen hapis cezasının ertelenmesi, paraya ya da başka bir tedbire çevrilmesi gibi nedenlerle cezasını ceza infaz kurumunda çekmeyenler oy hakkından yoksun kalmayacaktır.⁹⁰⁶

Anayasa Mahkemesi'nin aynı maddenin “*Kişi, işlemiş bulunduğu suç dolayısıyla mahkûm olduğu hapis cezasının infazı tamamlanuncaya kadar bu hakları kullanamaz*” şeklindeki ikinci fıkrasını da seçme ve seçilme ehliyeti yönünden iptal etmesiyle

çıkabilmesinin belirli şartları bulunmaktadır. Bu şartlar; kasıtlı bir suç işlenmesi ve bu suçtan dolayı hapis cezasına mahkûmiyet kararı verilmiş olmasıdır. H. Zafer (2016). *Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK m. 1-75*. İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 634. Bu konuda güvenlik tedbiri olarak düzenlenmiş olan mahkûmiyet kararının yasal sonucu olarak hak mahkûmiyetine sebep olmasının, kararda gösterilmese bile kazanılmış hakka konu olamayacağına ilişkin Yargıtay Ceza Genel Kurulu kararı için bkz. Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 16.02.2010 tarih ve 2010/7-36 Esas ve 2010/30 Karar sayılı kararı. <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (Erişim tarihi: 12.12.2017)

⁹⁰³ Anayasa Mahkemesi'nin 08.10.2015 tarih ve 2014/140 Esas ve 2015/85 Karar sayılı kararı. <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/624bb320-079a-4f16-864f-08e03eccabe5?excludeGerekce=False&wordsOnly=False> (Erişim tarihi: 12.12.2017)

⁹⁰⁴ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı öncesinde, 765 sayılı TCK'den farklı olarak ömür boyu değil cezanın infazının tamamlanmasına kadar bir hak mahrumiyetine yol açmaktaydı. Z. Yılmaz (2006a). “*Ceza Kanunumuzda Mahkûmiyete Bağlı Hak Yoksunlukları*”. Ankara Barosu Dergisi, 2, s. 36-37. <http://www.ankarabarusu.org.tr/site/ankarabarusu/tekmakale/2006-2/1.pdf> (Erişim tarihi: 12.12.2017)

⁹⁰⁵ Zafer (2016), s. 638.

⁹⁰⁶ Zafer (2016), s. 638.

Anayasa'nın 67. maddesinde yer alan haklar bakımından kanunla getirilen sınırlama ortadan kalkmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin verdiği bu karardan önce hem AİHM'in Türkiye'nin AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesini ihlal ettiği yönünde karar verdiği *Söyler v. Türkiye* kararına değinilmesi gerekir. AİHM'in bir suçtan dolayı mahkûm olanlar hakkında oy hakkının kısıtlanması konusundaki bakış açısı yasağın sözleşmeye ve demokrasiye aykırı olmadığı yönündedir. Fakat devletlerin oy hakkının kullanımı konusunda yasak getirirken sahip oldukları takdir hakkına ilişkin ölçütler getirmiştir.⁹⁰⁷ AİHM'in 2005 yılında mahkûmların oy hakkına ilişkin olarak *Hirst v. Birleşik Krallık* kararında mahkûmların oy hakkının kısıtlanmasında yapılan gerekçelendirmeye önem verdiği görülmektedir. Buna göre; suçun türünün, mahkûmun kişisel özelliklerinin ve verilen cezanın ağırlığının orantılılık ilkesi göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gerekmektedir.⁹⁰⁸ İngiltere hakkında ihlal sonucuna varılan bu kararda suçun türü ve ağırlığına bakılmaksızın sadece mahkûmiyete göre verilen oy hakkından mahrumiyet yönündeki kararların takdir hakkı içinde değerlendirilemeyeceğine hükmedilmiştir.⁹⁰⁹

Söyler v. Türkiye kararında ise karşılıksız çek düzenlemekten hakkında mahkûmiyet kararı bulunan başvuru cezası infaz edildiği sırada yapılacak seçimlere katılmak üzere YSK'ye başvurmuş ve talebinin reddedilmesi üzerine de AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesini ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'e başvurmuştur.⁹¹⁰ Başvuru hükmün infazı tamamlanmadan önce şartla salıverme koşulları gerçekleştiğinden tahliye edilmiş fakat cezanın infaz süresi sona ermemiştir. Ceza evinde bulunmadığı bu süre içinde de infaz süresi sona ermediği için seçimlerde oy kullanamamıştır.⁹¹¹ AİHM kararında AİHS'ye taraf devletlerin serbest seçim hakkının

⁹⁰⁷ F. Karakaş Doğan (2014). “*Mahkûmların Oy Hakkı AİHM'nin Söyler v. Türkiye Kararı ile Yüksek Seçim Kurulu Kararı Işığında*”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (112), s. 115.

⁹⁰⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 06.10.2005 tarih ve 74025/01 Başvuru Numaralı *Hirst v. Birleşik Krallık* Kararı; Akartürk (2017), s. 170; Altınkök (2015), s. 50.

⁹⁰⁹ B. Bahçeci (2005). “*1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçim Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 54 (3), s. 388-389.

⁹¹⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 17.09.2013 tarih ve 29411/07 Başvuru Numaralı *Söyler v. Türkiye* kararı; Doğan (2014), s. 117.

⁹¹¹ Doğan (2014), s. 118-119.

uygulanması konusunda bir takdir yetkisinin olduğunu vurguladıktan sonra bu konuda alınacak tedbirlerin parlamentonun oluşumunda seçmenlerin iradesini ve genel oy ilkesini zedeleyecek nitelikte olmaması gerektiğini belirtmiştir. Şartla salıvermeye rağmen ceza infaz kurumu dışında geçirilen infaz süresince de oy hakkından yoksun bırakılmayı AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesini ihlal ettiğine karar vermiştir.⁹¹²

AİHM'in Türkiye hakkında AİHS'nin Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edildiği yönünde verdiği Söyler v. Türkiye kararından sonra Anayasa Mahkemesi'nin itiraz yoluyla önüne gelen 5237 sayılı kanunun 53. maddesiyle ilgili verdiği iptal kararıyla ceza mahkûmiyetini ceza infaz kurumu dışında geçirenler açısından serbest seçim hakkının ihlali söz konusu olmayacaktır.

4.1.1.1.3. Seçim Günü Geçici Olarak Oy Kullanamayacak Kişiler

Anayasa'nın 67. maddesinin 5. fıkrasında silahaltında bulunan er ve erbaşılar ile askeri öğrenciler, taksirli suçlardan hüküm giyenler dışında ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin oy kullanamayacağı hüküm altına alınmıştır.⁹¹³

1995 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği öncesinde ceza infaz kurumunda bulunan tutuklu ve hükümlülerin oy kullanması mümkün değildi. 1995 yılındaki değişiklikle tutukluların oy kullanması mümkün hâle gelmiştir. 2001 değişiklikleriyle de taksirle suçlardan hüküm giyip ceza evinde olanların oy kullanması mümkün olmuştur. Ancak 2001 değişiklikleri doğrultusunda 298 sayılı kanunun 7. maddesinde yer alan “ceza infaz kurumlarında hükümlü olarak bulunanlar” ifadesinin kasıtlı suçlardan hükümlü olanların oy kullanamayacağı şeklinde düzenlenmesi gerekmektedir.⁹¹⁴ Bir suç isnadı nedeniyle yargılananların evrensel ve anayasal bir ilke

⁹¹² Akartürk (2017), s. 168.

⁹¹³ Fendoğlu (2018a), s. 327.

⁹¹⁴ Akartürk (2017), s. 165-167.

olan masumiyet karinesinden yararlanmaları ve tutuklu buldukları süre içerisinde de seçme hakkının kullanabilmeleri demokratik hukuk devleti ilkesinin bir sonucudur.⁹¹⁵

Anayasa md. 67/5 ile 298 sayılı kanunun 7. maddesindeki düzenlemeyi birlikte ifade ettiğimizde; ceza infaz kurumunda bulunan ve taksirli suçların aksine kasıtlı suçlardan hüküm giyenlerin seçim günü oy kullanması mümkün değildir. Muvazzaf askerler dışında kalan er ve erbaşlar ile askeri öğrencilerin ve kıta çavuşlarının izinli olsalar bile seçim günü oy kullanmaları mümkün değildir.

1961 Anayasası'nda askeri öğrenciler ile er ve erbaşlara yönelik bir oy kullanma yasağı bulunmamasına rağmen 298 sayılı kanunda bir yasaklama mevcuttu. Ancak 1982 Anayasası ile hem anayasada hem de kanunda yer alan bir yasaklama söz konusu olmuştur.⁹¹⁶ Askerlerin tarafsızlığını korumak ve oy kullanma sırasında baskı altında kalmamaları gibi gerekçelerle yasağı savunanlar eleştirilmektedir. Çünkü serbest seçim hakkının zarar görmemesi adına genel oy ilkesinin göz ardı edilmesi söz konusu olmaktadır.⁹¹⁷

4.1.1.2. Aday Olma Yasakları

Aday olma yasakları Anayasanın yasama erkine ilişkin olan bölümünde 76. maddede milletvekili seçilebilmenin olumlu şartları ile birlikte düzenleme altına alınmıştır. On sekiz yaşını doldurmuş olmak ve Türk vatandaşı olmak milletvekili seçilebilmenin

⁹¹⁵ Bahçeci (2005), s. 388; Mahkûmların oy kullanmaması gerektiğine ilişkin düşünce Eski Yunan'dan gelmektedir. Bir suçtan mahkûm olan kişiyi sivil ölü olarak gören anlayışa göre mahkûmlar bu yolla ıslah edilmekte, mahkûmların medeni sorumluluğu artmaktadır. Her ne kadar mahkûmların oy kullanmamasını meşrulaştırmanın çeşitli gerekçeleri ileri sürülmüş olsa da mahkûmların oy hakkının elinden alınmasının çağdaş demokrasi teorisiyle bağdaşmadığı yönündeki görüşler de mevcuttur. K. Karagöz (2007). "*Mahkûmların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım*". Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9 (1), s. 167 vd.

⁹¹⁶ Akartürk (2017), s. 166.

⁹¹⁷ Akartürk (2017), s. 166-167.

olumlu şartları⁹¹⁸ arasında yer almaktadır. 2006 yılından otuzdan yirmi beşe düşürülen milletvekili seçilme yaşı 6771 sayılı kanunla on sekize düşürülmüştür.

Aday olma yasaklarının eğitim, askerlikle ilişiği olmamak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, bazı suçlardan hüküm giymemiş olmak ve cumhurbaşkanlığına aday olmamak şeklinde incelenmesi mümkündür. Geçici yasaklamalar şeklinde ifade edilmesi mümkün olan, aday olabilmek için istifa etmesi gerekenlerin de ayrı bir başlıkta incelenmesi gerekmektedir.

4.1.1.2.1. Eğitim

Seçme hakkına ilişkin olarak eğitim-öğrenim şartı öngörülmüş olmamasına rağmen, milletvekili aday olabilmek için Anayasa md. 76'ya göre en az ilkokul mezunu olmak gerekmektedir. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 11. maddesinde de Anayasadaki düzenlemeye uyumlu bir biçimde ilkokul mezunu olmayanların milletvekili seçilemeyecekleri hüküm altına alınmıştır.

Milletvekilliğinin doğası gereği okuma yazma bilmemek, görevin yerine getirilmesinde çeşitli olumsuzluklar ortaya çıkaracağı için öğrenim şartının aranması gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde böyle bir şart aranmazken eğitim-öğretim seviyesinin görece düşük olduğu ülkelerde eğitim şartı aranabilmektedir.⁹¹⁹ Türk anayasalarına bakıldığında 1876 Kanun-ı Esasi'nin 68. maddesinde milletvekilliğinde ilk dört yıl için okuma yazma şartı aranmamasına rağmen dört yıldan sonra gerçekleştirilecek seçimlerde Türkçe okuma ve mümkün olduğunca yazma şartı aranmıştır.⁹²⁰ 1924 ve 1961 Anayasalarında ise okuma yazma bilmeyenlerin milletvekili olamayacakları hüküm altına alınmıştır. 1982 Anayasasıyla birlikte de en az ilkokul mezunu olmak milletvekili adaylığı şartı olarak getirilmiştir.⁹²¹

⁹¹⁸ Hem seçme hakkı hem de aday olma şartları bakımından yaş ve vatandaşlığa seçmen olma şartları arasında yer verildiği için tekrar açıklanmamıştır.

⁹¹⁹ Teziç (2003), s. 263-264.

⁹²⁰ K. Gözler (2019). *Türk Anayasa Hukuku*. (3. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi, s. 459.

⁹²¹ Teziç (2003), s. 264.

4.1.1.2.2. Askerlikle İlişği Olmamak

6771 sayılı kanunla değişikliğe uğrayan maddelerden bir de 76. maddedir. Değişiklik öncesinde “yükümlü olduğu hâlde askerlik hizmetini yapmamış olanlar” şeklinde bir ifade mevcutken, 6771 sayılı kanunla askerlikle ilişği olanların milletvekili seçilemeyeceğine hükümlenmiştir.

Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yerine getirmemekle askerlikle ilişği olmamak arasındaki anlamsal farklılığın ortaya koyulması gerekmektedir. 6771 sayılı kanunla yapılan değişiklik öncesinde, yalnızca kadınlar ve askerlik hizmetinden muaf tutulmayı gerektirecek bir engele sahip olanlar açısından milletvekili adaylığı olmaya engel bir durum bulunmamaktaydı. Ancak askerliğini erteleyen bir kişinin milletvekili adaylığı olması mümkün değildi.⁹²² Değişiklik sonrasında kadınlar ve askerlikten muaf olanlarla birlikte henüz askere gidecek yaşa erişmemiş olanların ve askerliğini erteletmiş olanların da milletvekili adaylığı olması mümkün hâlde gelmiştir.⁹²³

4.1.1.2.3. Kamu Hizmetlerinden Yasaklı Olmamak

Kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak kavramı 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’ndan kalma bir kavramdır. 765 sayılı TCK’nin 31. maddesinde alınan hapis cezasının süresine göre ömür boyu kamu hizmetinden yasaklılık ve ceza süresince yasaklılık olmak üzere iki tür yasaklılık bulunmaktaydı. Ancak 5237 sayılı TCK ile kamu hizmetinden yasaklılık öngörülmemekle birlikte belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma şeklinde güvenlik tedbiri öngörülmüştür.⁹²⁴ 5237 sayılı kanunla birlikte ömür boyu yasaklılık durumu ortadan kalkmış olsa da ceza hukukunda lehe olan kanunun uygulanması ilkesini zedeleyecek bir husus 3682 sayılı Adli Sicil Kanununun 8. maddesinde düzenlenmiştir. Adli Sicil Kanunu 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanunun yürürlük tarihinden önce silinme şartı gerçekleşen kayıtlar silinmesine rağmen 8. maddedeki düzenleme nedeniyle adli sicil kaydından silinen fakat Anayasanın 76. maddesinde sayılan suçlar kapsamında olanlar milletvekili adaylığı için

⁹²² Zabunoğlu (2013), s. 205-206.

⁹²³ Gözler (2019), s. 461.

⁹²⁴ Gözler (2019), s. 461.

istenildiğinde verilmek üzere saklanmaktadır. Bu durum da milletvekili adaylığına engel teşkil etmektedir.⁹²⁵

5237 sayılı kanununun 53. maddesinde ise belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma şeklinde bir güvenlik tedbiri öngörülmüştür. Kasten işlenen suçlarda hapis cezasına mahkûm olanların seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmasına ilişkin düzenleme içeren bu madde 2014 yılında Anayasa Mahkemesi'ne itiraz yoluyla götürülmüş ve 53. maddenin bazı kısımları hakkında iptal kararı verilmiştir.⁹²⁶ Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararından önce hakkında mahkûmiyet kararı verilip ceza infaz kurumunda bulunmayan kişilerin infaz süresi boyunca seçme ve seçilme haklarından mahrum olması durumu ortadan kalkmıştır.⁹²⁷

4.1.1.2.4. Bazı Suçlardan Hüküm Giymemiş Olmak

Anayasanın 76. maddesinde kasıtlı suçlardan toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanların milletvekili seçilemeyeceği belirtilmiştir. Suçun manevi unsuruna ve verilecek cezanın süresine göre belirlenen aday olma yasağının dışında aynı maddede işlenen suçun türüne göre milletvekili aday olma engel olacak suçlar kategorisi de ifade edilmiştir. Bu suçlar zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardır. Anayasada yüz kızartıcı suçlar olarak ifade edilen suçların yanında kaçakçılık, Resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanların da affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemeyecekleri hüküm altına alınmıştır.

Anayasanın 76. maddesinde sayılan suçlar bakımından bir değerlendirme yapma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Suçun manevi unsurundan hareketle taksirle işlenen

⁹²⁵ Gönenç (2008), s. 180; N. Özkan (2010). “*Adli Sicil ve Arşiv Kayıtlarının 5352 Sayılı Yasaya Göre Silinmesi*”. Ankara Barosu Dergisi, (3), s. 254.

⁹²⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 08.10.2015 tarih ve 2014/140 Esas ve 2015/85 Karar sayılı kararı.

⁹²⁷ Kamu hizmetinden yasaklı olmamak konusu seçmen olma yasakları bahsinde de açıklanmıştır.

suçlar bakımından milletvekili adaylığı olma yasağının yaratılmamış olması yerindedir.⁹²⁸ Ancak kasten işlenen suçlar bakımından 1 yıllık sürenin toplam olarak ifade edilmesi farklı durumları ortaya çıkarmaktadır. Her seferinde bir ay ceza olarak on bir kez suç işleme kararı gösteren bir kişi kasıtlı bir suçtan toplam bir yıl ceza almadığı için milletvekili adaylığı olabilmesine rağmen, bir kez kasıtlı suç işleyip bir yıl ceza alan biri milletvekili adaylığı olamayacaktır.⁹²⁹

Anayasanın 76. maddesi ceza hukukuyla bağlantılı olan konular bakımından güncellenmeye ihtiyaç duymaktadır. Milletvekili adaylığı olmaya engel olan durumlardan biri de ağır hapis cezası almaktır. Ağır hapis cezası almanın milletvekili adaylığı olmaya engel olduğu hem Anayasada hem de 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda belirtilmiştir. Oysa hapis cezalarının türlerinden biri olan ağır hapis cezası 765 sayılı Türk Ceza Kanununda yer almaktadır. 5237 sayılı TCK’de ağır hapis cezası ayırımına yer verilmediği için ağır hapis cezası kavramı anlamsız kalmaktadır.⁹³⁰

Anayasanın 76. maddesinde sorunlu olarak ifade edebileceğimiz bir konu da yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymiş olmaktır. Anayasa’da, Devlet Memurları Kanunu’nda ve bazı kanunlarda geçen “yüz kızartıcı suç” kavramı TCK’daki suç türleri arasında yer almamaktadır. Yüz kızartıcı suç kavramı Osmanlı Dönemi’nde hukuk sistemimize dâhil olan Çarşı ve Mahalle Bekçilerine ilişkin mevzuatta yer verilen bir kavramdır.⁹³¹ Ancak kavramın hukuki olarak tanımlanması mümkün değildir. Yüz kızartıcı ifadesinde ahlaki bir değerlendirme yapılmaktadır fakat bütün suçlar ahlaka aykırı nitelik taşıdığı için ifadede ayırt edici bir unsur bulunmamaktadır.⁹³² Yüz kızartıcı kavramının muğlaklığının yanında “gibi” ifadesinin bulunması da ceza hukuku ilkeleriyle bağdaşmayan bir başka durumdur. Gibi sözcüğü kullanıldığından sayılanlardan başka suçlarında yüz kızartıcı suçlar kategorisine dâhil olan başka suçların da olduğu şekilde

⁹²⁸ Zabunoğlu (2013), s. 207.

⁹²⁹ E. Onar (1997). “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”. Anayasa Yargısı, (14), s. 415.

⁹³⁰ Zabunoğlu (2013), s. 207-208.

⁹³¹ S. Turabi (2012). “Hukukumuzda Yüz Kızartıcı Suç Kavramı ve Bir Öneri”. Ceza Hukuku Dergisi, 7 (19), s. 155.

⁹³² İ. Malkoç (1989). “Kanunlarımızda “Yüz Kızartıcı Suç” Kavramı”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (4), s. 597; Turabi (2012), s. 154.

bir anlam ortaya çıkmaktadır. Ancak ceza hukukunda geçerli olan “kanunilik ilkesi” ve “kıyas yasağı” gereğince maddede sayılan suçlara başka suçların eklenmemesi gerekir.⁹³³ Gibi edatının yüz kızartıcı suçların sayısına etkisi konusunda Yargıtay, Danıştay ve Yüksek Seçim Kurulu’nun birbirinden farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Yargıtay gibi edatının bulunması nedeniyle sınırlı sayma ilkesinin tercih edilmediğini başka suçların da yüz kızartıcı suçlar kapsamında değerlendirilebileceğini belirtmektedir.⁹³⁴ Danıştay’ın bu konuda daireleri arasında görüş farklılığı bulunmaktadır. Danıştay’ın 1. Dairesi sayılan suçlar dışında yüz kızartıcı suç yaratılamayacağını düşünürken, 5. ve 10. Daireleri maddede “gibi” edatının kullanılmasını yüz kızartıcı suçların genişletilebileceği şeklinde düşünmektedir.⁹³⁵ Yüksek Seçim Kurulu ise “gibi” edatı nedeniyle yüz kızartıcı suçların genişletilmesinin mümkün olmadığı görüşünü kararlarına yansıtmaktadır.⁹³⁶

Yüz kızartıcı olarak nitelen suçlar dışında belirli suçları işleyenlerin de affa uğramış olsalar bile milletvekili adayı olması mümkün değildir. Bu suçlar 76. maddede kaçakçılık, Resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olmak şeklinde belirtilmiştir. 76. maddenin bu kısmı 2002 yılında değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişiklik öncesinde “ideolojik ve anarşik eylemlere katılmak” şeklinde geçen kısım 4777 sayılı kanunla “terör eylemlerine katılma” olarak değiştirilmiştir.⁹³⁷ Bazı suçlardan hüküm giymemiş olma şartına ilişkin olarak yasaklanmış hakların geri verilmesi kurumuna değinilmesi gerekir. 765 sayılı TCK’nin aksine 5237 sayılı TCK’de yasaklanmış hakların geri verilmesi kurumuna yer verilmemesi bazı sıkıntılara sebep olacağı için Adli Sicil Kanunu’na 13/A maddesinin eklenmesi zorunluluğu doğmuştur. Buna göre; 5237 sayılı TCK dışındaki kanunların belli bir suçtan dolayı veya belli bir cezaya mahkûmiyete bağladığı hak yoksunluklarının giderilebilmesi için, yasaklanmış hakların geri verilmesi yolu

⁹³³ Gözler (2019), s. 465.

⁹³⁴ Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 02.07.1996 tarih ve 1996/3-144 Esas ve 1996/171 karar sayılı kararı; Zabunoğlu (2013), s. 208.

⁹³⁵ M. Karaaslan (2009). “Suç ve Cezaların Memuriyete Etkisi”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58 (1), s. 111.

⁹³⁶ Yüksek Seçim Kurulu’nun 12.02.1985 tarih ve 76 sayılı kararı; Onar (1997), s. 421.

⁹³⁷ Gözler (2019), s. 466.

mümkündür. Bunun için mahkûm olunan cezanın infazının tamamlandığı tarihten itibaren üç yıllık bir sürenin geçmiş olması ve kişinin bu süre zarfında yeni bir suç işlememiş olması ve hayatını iyi halli olarak sürdürdüğü hususunda mahkemede bir kanaat oluşması gerekmektedir. Yasaklanmış hakların geri verilmesine ilişkin tüm süreç Adli Sicil Kanunu 13/A maddesinde düzenlenmiştir.⁹³⁸

4.1.1.2.5. Cumhurbaşkanlığına Aday Olmamak

2017 yılında 6771 sayılı kanunla gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile genel seçimlerin ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin aynı anda yapılacağı düzenlenmiştir. Anayasanın bu hükmü karşısında aynı kişinin hem cumhurbaşkanı adayı hem de milletvekili adayı olması hayatın olağan akışı içinde söz konusu olamaz. Ancak 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun 16. maddesine bir kimsenin Cumhurbaşkanlığına ve milletvekilliğine aynı anda aday olamayacağı, aday gösterilemeyeceği hükmü eklenmiştir.⁹³⁹

4.1.1.2.6. Milletvekili Seçilme Engeli Bulunmadığı Hâlde Görevinden Çekilmedikçe Aday Olamayanlar

Anayasanın 76. maddesinde milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olduğu hâlde milletvekili adayı olabilmek için görevlerinden çekilmeleri zorunlu olan meslek grupları bulunmaktadır. Bu meslek grupları hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensuplarından ibarettir.

2839 sayılı kanunun 18. maddesine göre 76. maddede görevinden çekilmesi gerektiği ifade edilen meslek grubu mensupları genel ve ara seçimlerin başlamasından bir ay önce

⁹³⁸ "Mahkûm olunan cezanın infazına genel af veya etkin pişmanlık dışında başka bir hukukî nedenle son verilmiş olması halinde, yasaklanmış hakların geri verilmesi yoluna gidilebilmesi için, hükmün kesinleştiği tarihten itibaren beş yıl geçmesi gerekir. Ancak, bu süre kişinin mahkûm olduğu hapis cezasına üç yıl eklenmek suretiyle bulunacak süreden az olamaz" Adli Sicil Kanunu 13/A/2.

⁹³⁹ Gözler (2019), s. 461.

seçimlerin yenilenmesi söz konusu ise yenileme kararından itibaren yedi gün içinde çekilme isteğinde bulunarak milletvekili adayı olabilmektedirler. Çekilme isteği aday olmak isteyen kamu görevlilerinin istifa etmeleri ya da emeklilik başvurusu yapmaları şeklinde ortaya çıkabilir.⁹⁴⁰

4.1.2. Bir Çoğulculuk Sorunu Olarak Seçim Barajı Uygulaması

4.1.2.1. Kavramsal Çerçeve

Temsilde adalet ilkesini zayıflatan, parlamentoda temsil edilebilecek parti sayısını azaltan bir başka mekanizma ise seçim barajlarıdır.⁹⁴¹ Seçim eşiği ya da seçim engeli⁹⁴² olarak da adlandırılan seçim barajı parlamentoda temsil edilebilmek için bir partinin ihtiyaç duyduğu asgari destek düzeyi olarak tanımlanabilir. Bu baraj anayasada ya da kanunlarda öngörülen geçerli oyların belli bir yüzdesi şeklinde resmi bir baraj olabileceği gibi, kullanılan seçim sisteminden kaynaklanan matematiksel bir özellik de olabilir.⁹⁴³ Seçim barajı Venedik Komisyonu tarafından da partilerin parlamentoya erişimini etkileyen bir mekanizma olarak ifade edilmiştir.⁹⁴⁴ Seçim barajlarıyla küçük partilerin parlamentoda temsili engellenerek yönetimde istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır.⁹⁴⁵

⁹⁴⁰ A. Döner (2009). “Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58 (4), s. 767.

⁹⁴¹ Sartori (1997), s. 23.

⁹⁴² A. Sezer (2014). *Demokrasi Teorisinde ve Pratiğinde Seçim Barajları (Adalet -İstikrar İkileminde % 10 Ulusal Baraj Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz)*. İstanbul: Legal Yayıncılık, s. 21.

⁹⁴³ M. Ahmar (2009). *Election Terminology: A Guide to Frequently Used Terms and Phrases*. Washington: National Democratic Institute, s. 136.

⁹⁴⁴ Venedik Komisyonu baraj kavramını yalnızca yasal olarak belirlenen ve partilerin parlamentoda sandalye elde edebilmesi için ulaşması gereken asgari oy oranından ibaret görmemektedir. Yasal seçim barajları partilerin parlamentoda sandalye elde etmelerini etkileyen ve başka bir ifadeyle kısıtlayan mekanizmalardan yalnızca biridir. Yasal seçim barajları dışında seçim sisteminden kaynaklanan ve küçük partilerin parlamentoda sandalye elde edebilmek için almaları gereken oy miktarı da doğal seçim barajı olarak ifade edilmektedir ve doğal seçim barajı seçim çevresinin büyüklüğüyle ilgilidir. European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) (2008). *Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access to Parliament*. Strasbourg, s. 2-8.

⁹⁴⁵ Türk (2006), s. 96.

Seçim barajları sistemde yer alan siyasi partilerin sayısının azalmasına yol açtığı için dışlayıcı bir etkiye sahiptir.⁹⁴⁶ Aslında seçim sistemlerinin çoğu küçük partilerin dışlanmasına ya da daha az temsil edilmesine yol açsa da siyasal sistem içinde kabul edilebilmektedir ancak seçim barajı gibi engeller aşırı bir boyuta ulaştığında önem arz etmektedir. Bu bağlamda da dünyada hangi oranlarda seçim barajlarının öngörüldüğüne bakmamız gerekir. İsveç, Finlandiya, İrlanda ve İzlanda yasal seçim barajı bulunmayan ülkeler arasındadır.⁹⁴⁷ Türkiye’de uygulanan % 10 barajından sonra en yüksek seçim barajına sahip ülke Rusya’dır. % 7 olan seçim barajı % 5’e düşürülmüştür.⁹⁴⁸ Romanya’da uygulanan seçim barajı da % 5’tir.⁹⁴⁹ Polonya, Çek Cumhuriyeti, Moldova, Slovakya, Almanya⁹⁵⁰ ve Belçika’da da oran % 5’tir.⁹⁵¹ Arjantin ve İtalya’da seçim barajı % 3’tür.⁹⁵² Danimarka’da % 2 olan seçim barajı Hollanda’da ise % 0,67’dir.⁹⁵³ Seçim barajları konusunda ayrı bir ülke olarak Slovenya’dan bahsetmememiz gerekir. 2000 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği ile % 4 olarak belirlenen seçim barajı bu değişiklik öncesinde her seçim döneminde değişen bir görünüm sergilemekteydi. Slovenya’daki seçim mevzuatına göre bir partinin parlamentoda temsil edilebilmesi için en az üç milletvekili elde edecek kadar bir oy oranına sahip olması aranmaktaydı. Bu oran da her seçim döneminde kullanılan geçerli

⁹⁴⁶ Sartori (1997), s. 23.

⁹⁴⁷ European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) (2010). *Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access to Parliament II*. Strasbourg, s. 5.

⁹⁴⁸ M. Turchenko ve S. Shevchuk (2016). Veto Players and Major Electoral Reforms in Russia. *Russian Politics* (1), s. 205.

⁹⁴⁹ http://gov.ge/files/57731_57731_584699_288_57731_929968_ElectionsInGeorgia.PDF (Erişim tarihi: 24.02.2019)

⁹⁵⁰ Almanya’da seçim barajları ilk kez 1949 yılında gerçekleştirilen seçimlerde uygulanmıştır ve bu tarihten itibaren de farklı türleriyle devam uygulanmaya devam etmektedir. G. Taylor (2017). The Constitutionality of Election Thresholds in Germany. *International Journal of Constitutional Law*, 15 (3), s. 734-735.

⁹⁵¹ European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) (2010). *Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems Which Bar Parties From Access to Parliament II*. Strasbourg, s. 5.

⁹⁵² Sartori (1997), s. 23; A. Chiaramonte ve Roberto D’Alimonte (2018). “The New Italian Electoral System and Its Effects on Strategic Coordination and Disproportionality”. *Italian Political Science*, 3(1), s. 10.

⁹⁵³ Fendoğlu (2018a), s. 348.

oy sayısına göre değişiklik gösterecek bir oran olduğu için Slovenya seçim barajı konusunda farklı bir örnek olmuştur.⁹⁵⁴

Seçim barajları seçmen davranışları üzerinde etkili olan ve seçim sonrasında yaratılan adaletsizliklerle yasama organını görünümünün istenildiği gibi oluşturulmasını sağlayan yasal hilelerdir.⁹⁵⁵ Seçim barajlarının yüksek olması temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri açısından olumsuz etki doğurmaktadır. Bu da toplumda demokrasiye olan inancı etkilemektedir. Seçim barajlarının seçmen davranışı üzerinde yarattığı etki nedeniyle seçmenlerin barajı geçemeyeceği gerekçesiyle asıl oy vermek istedikleri parti yerine bir başkasını seçmeleri aşırı temsil gibi bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. Böylece iktidar-muhalefet arasında dengenin bulunmadığı bir parlamento çoğunluğu oluşmaktadır.⁹⁵⁶ Seçim barajları bir siyasal sistemde parlamentoda temsil edilen siyasi parti sayısını etkileyen tek belirleyici değildir. Diğer belirleyicilerden azade bir biçimde seçim barajlarının partilerin temsil edilebilme oranına etkisini tespit edebilmek güçtür.⁹⁵⁷

Seçim barajlarının olağan meclislerin birinci ve ikinci kanadı için nadiren de olsa kurucu meclisler için ve son olarak da yerel seçimler için uygulanması mümkündür. Ülke genelinde gerçekleştirilen seçimler dışına Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde de seçim barajları uygulanmaktadır.⁹⁵⁸ Seçim barajlarının cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de görünümüne rastlanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Türkiye'nin de referans aldığı Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerine baktığımızda; ilk turda cumhurbaşkanı seçilebilmek için geçerli oyların % 50'sinden fazla oy alınması gerekmektedir.⁹⁵⁹ Cumhurbaşkanlığı için getirilen baraj aynı zamanda, cumhurbaşkanlığı adaylık sürecinde de görülmektedir. Anayasanın 101. maddesinde cumhurbaşkanı adayı gösterilebilmek için iki şarttan birinin gerçekleşmesi

⁹⁵⁴ Kontacı (2016a), s. 145.

⁹⁵⁵ Sezer (2014), s. 23.

⁹⁵⁶ O. Şener (2014). "Avrupa Seçimlerinden Alınacak Dersler". Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2), s. 59.

⁹⁵⁷ Sabuncu (2006), s. 191.

⁹⁵⁸ Sezer (2014), s. 25-26.

⁹⁵⁹ A. Blais ve P. J. Loewen (2009). "The French Electoral System and its Effects". West European Politics, 32 (2), s. 345 vd.

gerekmektedir. Bunlardan biri siyasi parti gruplarının cumhurbaşkanı adayı göstermesidir. Diğer ise son genel seçimlerde geçerli oyların en az % 5'ini almış olan siyasi partilerin aday göstermesidir.⁹⁶⁰ Daha önce % 10 olan bu oran 2017 yılında 6771 sayılı kanunla % 5'e düşürülmüştür.

Seçim barajlarının Türkiye'de bir başka engelleyici görünümü ise siyasi partilerin malî yardım alması konusunda yaşanmaktadır. Siyasi Partiler Kanunu Ek madde 1'e göre milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların %3'ünden fazlasını alan siyasi partilere Devlet yardımı yapılır.

Seçim barajlarının kaynağı anayasa ya da kanun olabilir. Seçim barajına ilişkin düzenlemeler çoğunlukla kanunlarla yapılırsa da anayasalarda düzenlenmesi hâlinde beş farklı durum ortaya çıkabilir.⁹⁶¹ Bunlardan ilki anayasanın herhangi bir baraj kaydı içermemesi ve kanunla baraj öngörülmesinin de engellenmesidir. İkinci durum ise baraj oranının anayasa ile sabit bir oranda belirlenmesidir. Başka iki durum ise barajın alt veya üst sınırının anayasa tarafından belirlenip, yasama organına baraj konusunda düzenleme olanağının verilmemesidir. Son olarak da anayasada baraja ilişkin düzenleme yapmayarak örtülü bir biçimde ya da açık bir düzenleme ile bu belirlemenin yasama organına bırakılmış olması durumu karşımıza çıkabilir.⁹⁶²

Seçim barajlarının belli bir seçim çevresinde çevre barajı ve ülke çapında ulusal baraj şeklinde sınıflandırılması mümkündür.⁹⁶³ Seçim çevresi barajı bir seçim çevresindeki geçerli oyların çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen sayı olan basit seçim çevresi barajı ya da kanunla konulan yüzdelik barajlar şeklinde karşımıza çıkması mümkündür.⁹⁶⁴

⁹⁶⁰ Sezer (2014), s. 25-26.

⁹⁶¹ Sezer (2014), s. 31-33.

⁹⁶² Sezer (2014), s. 37.

⁹⁶³ Sabuncu (2006), s. 192; Çevre barajı ile ulusal baraj arasında kalan bölge barajının da seçim barajının bir türü olarak kabul edildiği görülmektedir. Bölge barajı seçim çevrelerinden oluşan ve ülkenin coğrafi yapısına uygun olarak belirlenen bölgelerde uygulanan baraj türüdür. Sezer (2014), s. 36.

⁹⁶⁴ Sabuncu (2006), s. 192.

4.1.2.2. Türkiye’de Seçim Barajları

Her ne kadar 1961 Anayasası döneminde seçim çevresi barajı mevcut olsa da ulusal düzeyde seçim barajları ilk kez 1982 Anayasası sonrasında yapılan seçim kanunuyla uygulama alanı bulmuştur. 1961 Anayasası döneminde kabul edilen 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunuyla çevre barajlı d’Hondt sistemi getirilmiştir.⁹⁶⁵ 1965 yılında 306 sayılı kanunda 533 sayılı kanunla bir değişiklik yapılmış ve seçim çevresi barajlı d’Hondt sisteminden vazgeçilerek nispi temsil sisteminin milli bakiye yöntemi kabul edilmiştir.⁹⁶⁶ Bu yöntem 1965 yılında gerçekleştirilen seçimlerde uygulanmıştır. Ancak Adalet Partisi 1968 yılında 1036 sayılı kanunla seçim çevresi barajlı d’Hondt sistemine geri dönülmesini sağlamıştır. Bu düzenlemeye göre geçerli oyların toplamı, o seçim çevresinden çıkacak olan milletvekili sayısına bölünerek elde edilen ve çevre barajı olarak esas alınan sayının altında oy alan partiler ya da adaylar o seçim çevresindeki milletvekili elde edemeyeceklerdir. Anayasa Mahkemesi de bu düzenleme için açılan iptal davası üzerine yaptığı incelemede Anayasa’nın seçimin temel ilkelerini belirleyip seçim sistemi ile ilgili düzenlemeler yapma konusunda kanun koyucunun takdir yetkisinin bulunduğunu ifade ettikten sonra takdir yetkisinin serbest seçim hakkı gibi sınırlarının bulunduğunu belirtmiştir. Bu değerlendirmeleri yapan AYM düzenlemeyi demokratik devlet ilkesi, seçimlerin serbestliği ilkesi ve seçme ve seçilme hakkına aykırılık gibi sebeplerle iptal etmiştir.⁹⁶⁷ AYM’nin bu kararından sonra 1961 Anayasası döneminde gerçekleştirilen seçimlerde 1980 Askeri Müdahalesine kadar barajsız d’Hondt sistemi uygulanmıştır.⁹⁶⁸ AYM’nin bu gerekçelerle verdiği iptal kararı, tercihin istikrar yerine temsilde adalet ilkesinden yapıldığının göstergesidir.⁹⁶⁹

Türkiye’de ulusal düzeyde seçim barajları 1982 Anayasası döneminde çıkarılan 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile hukuk sistemimize dâhil olmuştur. Aynı zamanda

⁹⁶⁵ Bu seçim sistemine, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamı, o seçim çevresinden çıkacak olan milletvekili sayısına bölünerek elde edilen ve çevre barajı olarak esas alınan sayının altında oy alan partiler ya da adaylar o seçim çevresindeki milletvekili elde edemeyeceklerdir. Yüzbaşıoğlu (1993), s. 115.

⁹⁶⁶ Yüzbaşıoğlu (1993), s. 116.

⁹⁶⁷ Anayasa Mahkemesi’nin 3, 4 ve 6.05.1968 tarih ve 1968/15 Esas ve 1968/13 Karar sayılı kararı; Fendoğlu (2018a), s. 346.

⁹⁶⁸ Türk (2006), s. 96.

⁹⁶⁹ Fendoğlu (2018a), s. 347; Yüzbaşıoğlu (1996), s. 117.

seçim kanunu da hazırlamakla görevli olan kurucu meclis 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi 'ne giden süreçte yaşananlarla ilgili kaygıları kanun tasarisına ilişkin rapora yansıtmiştir.⁹⁷⁰ Raporda 12 Eylül öncesindeki istikrarsız koalisyon hükümetlerine değinilmiş, bu nedenle de kabul edilecek olan seçim sisteminin temel hedefinin istikrar sağlamak olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda da çoğunluk ve nispi temsil sistemi açısından yapılan değerlendirmeler sonucunda, nispi temsil sisteminin d'Hondt usulünün tercih edilmesine karar verilmiştir.⁹⁷¹ Yaşanan koalisyon krizlerinden sonra hükümet istikrarını⁹⁷² sağlamaya yönelik olarak küçük partilerin baraj kaydı konularak parlamentoda temsil edilmesi engellenmek istenmiştir. Böylece de hem ülke çapında % 10 barajı hem de seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı getirilerek çifte barajlı d'Hondt sistemi ülkenin seçim sistemi olarak kabul edilmiştir.⁹⁷³

1982 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra ve gerçekleştirilen ilk seçimlerden önce ara rejim döneminde⁹⁷⁴ 2839 sayılı kanunla getirilen % 10 seçim barajının öngörülmesinin sebepleri arasında küçük partilerin parlamentoya girmesini engelleyerek istikrar sağlama düşüncesinin yanında iki ya da tek partili bir sistem yaratmak, siyasete duyulan güvensizlik nedeniyle baraja bir emniyet supabı işlevi gördürmek ve depolitize olmuş bir toplum yaratmak olduğu ileri sürülmektedir.⁹⁷⁵

Milletvekili Seçim Kanunu'yla getirilen çifte baraj düzenlemesinin ardından 08.01.1984 tarihli ve 2972 sayılı "Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanunun 2. maddesiyle onda birlik baraj düzenlemesi yapılmıştır.

⁹⁷⁰ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 123.

⁹⁷¹ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 123.

⁹⁷² % 10 barajı her ne kadar siyasi istikrarı sağlamak amacıyla getirilmiş olsa da istikrarı sağlamaya yönelik olumlu bir getiri sağlayamadığı konusunda ağırlıklı görüşler bulunmaktadır. S. Yokuş (2007). "Türkiye'de %10 Seçim Barajına İlişkin Hukuksal ve Siyasal Tartışmalar". Hukuk ve Adalet, Eleştirel Hukuk Dergisi, (11), s. 297.

⁹⁷³ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 123.

⁹⁷⁴ 1961 Anayasası döneminde 306 sayılı kanunla getirilen çevre seçim barajı ve 1982 Anayasası döneminde 2839 sayılı kanunla getirilen % 10 ulusal barajı arasında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Her iki kanunun da olağan dönemde değil de kurucu meclisler tarafından yapılması benzer özellikler arasında yer alırken, 1961 Anayasası dönemindeki 306 sayılı kanunun Anayasanın halkoylamasına sunulmasından önce kabul edilip 2839 sayılı kanunun ise Anayasanın halkoylamasına sunulmasından sonra kabul edilmesi farklılıklarını ortaya koymaktadır. Sezer (2014), s. 111-112.

⁹⁷⁵ Sezer (2014), s. 116-122.

Aynı kanunun 23. maddesiyle de getirilen bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının onda birine karşılık gelen sayının, bütün partilerin ve bağımsız adayların aldıkları oy sayısından ayrı ayrı çıkarılacağı ve bu çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan siyasi partilerin ve bağımsız adayların üye tahsisinde hesaba katılmayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu düzenleme hakkında Ana muhalefet partisi Halkçı Parti tarafından AYM’de iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi ise onda birlik baraj uygulamasını anayasaya aykırı bulmamıştır.⁹⁷⁶ Anayasa Mahkemesi kararında seçimlere dair anayasal sınırların çizildiğini ve geri kalan hususların kanun koyucunun takdirine bırakıldığını ifade etmiştir. Anayasa Mahkemesi’ne göre kanun koyucu değişen siyasal ve sosyal gerekler doğrultusunda uygun göreceği seçim sistemini benimsemek konusunda serbesttir.⁹⁷⁷ Anayasa Mahkemesi’nin 1982 Anayasası döneminde verdiği bu karar, 1961 Anayasası dönemindeki seçim sistemleri konusundaki temsilden adalet ilkesinden yana yaklaşımından vazgeçip istikrardan yana bir tavır sergilediğinin göstergesidir.⁹⁷⁸

6 Eylül 1987’de Anayasada yer alan siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin halkoylaması gerçekleştirilmiştir. Bu arada 2839 sayılı kanun dört kez değişikliğe uğramıştır. Siyasi yasakların kalkmasıyla partilerin 12 Eylül 1980’den sonra serbest bir biçimde katılabildiği ilk seçim, 29 Kasım 1987’de erken seçim şeklinde ve çifte barajlı d'Hondt sistemiyle birlikte kontenjan milletvekillerinin⁹⁷⁹ çoğunluk sistemiyle seçildiği karma sistem olarak gerçekleştirilmiştir.⁹⁸⁰

24.08.1991 tarih ve 3757 sayılı erken genel seçim düzenlemesi içeren kanunla 2839 sayılı kanunda değişiklik yapılmış ve 20.10.1991 tarihinde gerçekleştirilecek Milletvekili Genel Seçimlerinde; iki, üç milletvekili çıkaracak seçim çevreleri ile kontenjan adayı gösterilen dört milletvekili çıkacak seçim çevrelerinde seçim çevresi

⁹⁷⁶ Anayasa Mahkemesi’nin 01.03.1984 tarih ve 1984/1 Esas ve 1984/2 Karar sayılı kararı.

⁹⁷⁷ Anayasa Mahkemesi’nin 01.03.1984 tarih ve 1984/1 Esas ve 1984/2 Karar sayılı kararı.

⁹⁷⁸ Fendoğlu (2018a), s. 347; Yüzbaşıoğlu (1996), s. 126.

⁹⁷⁹ Anayasa Mahkemesi 2839 sayılı kanunda 3270 sayılı kanunla getirilen kontenjan adayı gösterilen milletvekili seçilen seçim çevrelerinde bölme işleminin bir eksiğiyle yapılacağına düzenlemenin iptali talebiyle yapılan başvuruyu kanun koyucunun takdir yetkisine dayanarak reddetmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin 22.05.1987 tarih ve 1986/17 Esas ve 1987/11 Karar sayılı kararı.

⁹⁸⁰ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 130.

barajı % 25, kontenjan adayı gösterilen beş milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde ise çevre barajı % 20 olarak belirlenmiştir.⁹⁸¹

Çifte barajlı d'Hondt sistemini uygulandığı bu dönemde Anayasaya 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklikle seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi gerektiği hükmü eklenmiştir. Bu hükümle de hukuk sistemindeki mekanizmalardan AYM'nin iptal kararı vermede gücünün arttığını söyleyebiliriz. Çünkü Anayasanın bu hükmü ile AYM iptal istemiyle önüne gelen seçim kanunlarını isterse temsilde adalet ilkesine aykırılıktan, isterse de yönetimde istikrar ilkesine aykırılıktan iptal edebilecektir.

Anayasaya temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleriyle bağdaşan seçim kanunlarının düzenlenmesi gerektiği hükmünün eklendiği 1995 yılında seçim mevzuatında önemli değişiklikler getiren 4125 sayılı kanun kabul edilmiştir. 4125 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçim Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun içerdiği düzenlemelerden biri parlamentodaki toplam 550 milletvekilinin 100'ünün ülke seçim çevresi milletvekili olarak kabul edilmesine ilişkindir. Bir başka düzenleme ise 2839 sayılı Kanunun 34 üncü maddesindeki seçim çevresi barajına ilişkindir. Bu düzenlemeye göre seçim çevresi barajı iki ve üç milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde bu oran % 25 olarak belirlenmiştir.⁹⁸² Bu kanuna ilişkin olarak da Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi de ülke seçim çevresi milletvekilliği getirilmesine ve seçim çevresi barajına ilişkin düzenlemeleri anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Seçim çevresi barajının anayasaya aykırılığı değerlendirilirken çevre seçim barajının iller arasında daha da adaletsizlik yaratacağı, kuralın temsilde adalet ilkesine aykırılığı ve ulusal düzeyindeki % 10 barajının yönetimde istikrarı sağladığından hareket edilmiştir.⁹⁸³ 1995 yılında gerçekleştirilen değişiklikle kararlarını temsilde adalet ya da yönetimde istikrar ilkesine dayandırmak bakımından oldukça geniş bir yetkiye sahip olan AYM, 1982 Anayasası dönemindeki

⁹⁸¹ 28.10.1995 tarih ve 20972 sayılı Resmi Gazete, s. 1-5. <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20972.pdf> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

⁹⁸² Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı

⁹⁸³ Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı

istikrar yanlısı tarafından vazgeçmiştir. Ülke seçim çevresi barajını temsilde adalet ilkesine aykırı bulan AYM, % 10 barajını temsilde adalet ilkesine aykırı bulmamıştır.⁹⁸⁴

TBMM, AYM'nin iptal kararı üzerine yeni bir düzenleme yapmış ve bu düzenlemeyle 4138 sayılı kanunla yalnızca 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde geçerli olacak % 10 seçim çevresi barajı getirilmiştir. Yapılan düzenleme sonucunda hem ülke düzeyinde hem de seçim çevrelerinde % 10 barajlı d'Hondt sistemi geçerli olmuştur. Bu düzenleme aleyhine de Cumhurbaşkanı tarafından iptal davası açılmıştır. AYM de önceki kararına atıfta bulunarak son düzenlemenin AYM'nin kararını etkisiz kılmak amacıyla ve bir önceki düzenlemeyle yapı ve içerik bakımından aynı olduğu için Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasında yer alan AYM kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını bağlayacağı hükmü gereğince diğer anayasa kuralları açısından inceleme yapmaksızın iptal etmiştir.⁹⁸⁵ Bu kararla birlikte de 1995 yılında gerçekleştirilen seçimlerde % 10 barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır. AYM de kendi kendini sınırlayan yaklaşımından vazgeçerek yargısal aktivizmden yana bir tavır sergilemiştir.

12 Eylül 1980'den sonra gerçekleştirilen seçimler arasında değerlendirme yapıldığında 1995 yılında gerçekleştiren seçimlerin temsilde adalet ilkesi bakımından en adil seçimler olduğunun söylenmesi mümkündür. Ancak buna rağmen seçime katılan on iki partiden yedisi % 10'luk ülke barajını aşamadığı için parlamentoda temsil edilememiştir.⁹⁸⁶

Seçim barajları konusunda AYM'nin de dâhil olduğu bir başka önemli gelişme 2014 yılında yaşanmıştır. 2010 Anayasa değişikliğiyle hukuk sistemimize dâhil olan bireysel başvuru yolu 2012 yılından itibaren vatandaşların başvurusuna açılmıştır. Bu süreçte AYM'ye seçim hukukuna ilişkin çeşitli başvurular yapılmıştır.⁹⁸⁷ 2839 sayılı

⁹⁸⁴ Hakyemez (2007), s.29;Yüzbaşıoğlu (1996), s. 138.

⁹⁸⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 01.12.1995 tarih ve 1996/56 Esas ve 1995/60 Karar sayılı kararı.

⁹⁸⁶ Yüzbaşıoğlu (1996), s. 138.

⁹⁸⁷ Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı; Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı; Anayasa Mahkemesi'nin 14.07.2015 tarih ve 2015/6723 Başvuru Numaralı kararı.

Milletvekili Seçimi Kanunu'nun % 10 seçim barajı öngören 33. maddesindeki düzenlemeye ilişkin olarak iki parti Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvuruda bulunan partiler 12 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirilen Milletvekili Genel seçimlerinde % 10 barajının altında kalan Büyük Birlik Partisi ve Demokratik Sol Partidir. Her iki partinin ayrı ayrı yaptığı başvuru birleştirilmiştir.⁹⁸⁸ 2011 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Büyük Birlik Partisi % 0,75, Saadet Partisi % 1,27 ve Demokratik Sol Parti % 0,25 oranında oy almıştır. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru öncesinde DSP, YSK'ye başvurarak ülke barajının kaldırılmasını talep etmiştir, DSP'nin bu talebi ise YSK tarafından⁹⁸⁹ reddedilmiştir. Ret gerekçesi ise seçim barajının kaldırılmasının YSK'nin yetkisinde olmaması ve yasal düzenlemeyi gerektirmesidir.⁹⁹⁰ Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun gerekçesi ise başvurucu partilerin 2015 yılında gerçekleştirilecek seçimlerde seçim barajının potansiyel mağduru olmalarıdır. Başvurucular, baraja ilişkin düzenlemenin Anayasa'nın temsilde adalet ve eşitlik ilkeleriyle birlikte çeşitli maddelerine aykırı olduğu gerekçesini ileri sürmüşlerdir.⁹⁹¹ Anayasa Mahkemesi'nin yaptığı değerlendirme sonucunda siyasi partilerin kamu tüzel kişisi olmaması sebebiyle bireysel başvuruda bulunabileceklerine karar verdikten sonra, 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde yer alan yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı hükmüne işaret edilmiştir. Ayrıca YSK'nin DSP'nin yaptığı başvuru üzerine verdiği kararında da yasama işleminin uygulanması niteliğinde bir karar olmaması sebebiyle "konu bakımından yetkisizlik" gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir.⁹⁹²

Seçim sisteminin çok tartışılan konularından biri olan seçim barajıyla ilgili Anayasa Mahkemesi bireysel başvurunun kabulü öncesinde % 10 ülke barajını temsilde adalet ilkesine aykırı bulmayarak ülke barajı konusunda istikrar yanlı tavır sergilemiştir. Bireysel başvurunun kabulünden sonra AYM'ye götürülen baraj konusunda vereceği karar merak konusu olmuştur. Ancak AYM'nin verdiği karar Avrupa'nın en yüksek

⁹⁸⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁹⁸⁹ Yüksek Seçim Kurulu'nun 25.09.2014 tarih ve 4025 sayılı kararı.

⁹⁹⁰ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁹⁹¹ Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

⁹⁹² Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

seçim barajının kaldırılması konusundaki beklentileri boşa çıkarmıştır. Avrupa'nın en yüksek barajının hâlâ hukuk sistemimizde kalmasında yasama organı kadar AYM'nin de payı bulunmaktadır.

Bireysel başvuru sisteminin Türk hukuk sistemine dâhil olmasında önce ayrıntısı "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri" başlığında açıklandığı üzere seçim barajı AIHM'e de götürülmüş⁹⁹³ ve AIHM 2. Daire tarafından % 10'luk seçim barajının yüksekliği vurgulanmasına rağmen, hükümetin takdir marjı içinde kaldığı gerekçesiyle Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Başvurucuların istemi üzerine karar Büyük Daire tarafından yeniden incelenmiş ve Büyük Daire de barajı yüksek bulmasına rağmen barajın hüküm istikrarını sağlamak gibi meşru bir amaca hizmet ettiğini vurgulamıştır. Büyük Daire 8 Temmuz 2008 tarihinde yaptığı değerlendirme neticesinde aşırı yüksek bulunduğu barajın indirilmesini tavsiye etmekle birlikte; barajın Ek 1 No'lu Protokol'ün 3. maddesinde güvence altına alınan serbest seçim hakkını ihlal etmediğine oy çokluğuyla karar vermiştir.⁹⁹⁴

Bir araştırmada temsilde adalet ve yönetimde istikrar gibi bağdaşması zor iki ilkenin varlığı karşısından oldukça yüksek olan % 10 seçim barajının yönetimde istikrar ilkesine böylesi önemli bir katkısının olup olmadığı tartışılmıştır.⁹⁹⁵ Bu araştırmada 1995 ve 2007 yılları arasında gerçekleştirilen dört genel seçim, 1995, 1999, 2002 ve 2007 seçimleri, esas alınmıştır. Dört genel seçim açısından da temsilde adalet ve yönetimde istikrar seviyeleri ölçülmüştür. Bir de her iki ilkeyi bağdaştıran baraj seviyesi ölçülmüş ve bu barajın % 4 olduğu saptanmıştır.⁹⁹⁶

⁹⁹³ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

⁹⁹⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

⁹⁹⁵ T. Göksel ve Y. Çınar (2011). *Seçim Barajını "Yönetimde İstikrarı Azaltmayan Bir Seviyeye" Düşürmek Mümkün mü?* TEPAV Politika Notu, s. 1.

⁹⁹⁶ Seçime giren bütün partilerin parlamentoda elde ettiği sandalye oranıyla, oy oranları arasındaki mutlak farktan en yüksek olan değer orantısızlık endeksini yansıtmaktadır. Yapılan seçimlerde temsilde adaletin ölçümü orantısızlık endeksiyle yapılmıştır. Yönetimde istikrar ilkesinin hesaplanmasında ise parlamenter hükümet sisteminin geçerli olduğu ve TBMM üye

Seçim barajının % 4 olması hâlinde meclise giren parti sayısında önemli bir artış olmaktadır. Özellikle temsilde adalet ilkesinin en zayıf olduğu 2002 seçimlerine bakıldığında % 10 barajıyla mecliste iki parti temsil edilmesine rağmen, barajın % 4 olması hâlinde mecliste temsil edilen parti sayısı yediye çıkmaktadır. Araştırmada esas alınan dört seçimin ortalamasına bakıldığında barajın % 4 olarak hesaplanması hâlinde mecliste temsil edilen parti sayısı 3,75'ten 6,25'e çıkmaktadır. Mecliste temsil edilemeyen oy oranı ise % 23'ten % 5'e düşmektedir.⁹⁹⁷ Temsilde adaletle ilişkin veriler bu olmakla birlikte yönetimde istikrara ilişkin verilerdeki değişime baktığımızda; en büyük üç partinin ağırlıklı güç toplamını ifade eden güç endeksi 0,44'ten 0'40'a düşmektedir.⁹⁹⁸ Görüldüğü gibi seçim barajındaki bu değişimle temsilde adalet oranındaki bu artışa rağmen yönetimde istikrar ilkesinde kayda değer bir düşüş yaşanmamaktadır. Böylece de seçim barajının % 10'dan daha düşük bir seviyeye düşürülmesi durumunun yönetimde istikrar ilkesini zedeleyecek bir sonuç doğurmayacağı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de yaşanan hükümet krizleri sonrasında % 10 barajıyla siyasi parti sayısını azaltarak hükümet istikrarının sağlanması amaçlansa da çok partili bir siyasal yapının varlığına engel olunamamıştır.⁹⁹⁹ Seçim barajının düşürülmesi temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesi arasında denge sağlamanın yanında parlamento dışında yer

tamsayısının 550 olduğu dönemlerde gerçekleştirilen seçimler açısından çeşitli kararların alınmasında gerekli olan yeter sayılar esas alınmıştır. Bu dönemde hükümetin kurulabilmesi için toplantıya katılanların salt çoğunluğu yeterli olmasına rağmen, görev sırasında güvenoyu arandığında TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğu aranmaktadır. Bu nedenle de hükümetler kurulurken 276 olan üye tamsayısının salt çoğunluğuna ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda da koalisyonların gerekmesi hâlinde her bir partinin sahip olduğu milletvekili sayısı da partinin belirleyici rolü olarak ifade edilmiş ve 0 ile 1 arasında değişen güç endeksi hesaplanmıştır. Yönetimde istikrar ilkesi ise TBMM'deki en çok milletvekiline sahip üç partinin güç endekslerinin belirli ağırlık verilerek toplanmasıyla ortaya çıkan ağırlıklı güç endeksiyle ölçülmüştür. Göksel ve Çınar (2011), s. 2.

⁹⁹⁷ Göksel ve Çınar (2011), s. 2.

⁹⁹⁸ Göksel ve Çınar (2011), s. 2.

⁹⁹⁹ İ. Ö. Kaboğlu (2016). *Anayasa Hukuku Dersleri- Genel Esaslar*. İstanbul: Legal Yayıncılık, s. 207.

alan muhalefetin parlamento içine taşınmasını sağlayacaktır. Temsil edilmeyen seçmen sayısı da azalacağı için aşkın ve eksik temsilin de önüne geçilmesini sağlayacaktır.¹⁰⁰⁰

4.1.3. Bir Seçim Aldatması / Oyunu Olarak *Gerrymandering* Uygulaması

4.1.3.1. Kavramsal Çerçeve

Seçim çevreleri milletvekillerinin seçildiği ve seçmenlerin milletvekilleri için oy kullandıkları bölgeyi ifade eder. Seçim çevrelerinin belirlenmesi her ülkeye göre farklılık arz eden parlamentodaki milletvekili sayısı ve seçmenlerin farklı seçim çevrelerinde eşit temsiliyle bağlantılıdır.¹⁰⁰¹ Seçim çevresi ile seçim sistemleri ve siyasi parti sistemleriyle yakından ilgilidir. Seçim çevresinin büyük olması seçim çevresi barajının küçülmesine neden olduğu için küçük partilerin temsil gücünü artırır.¹⁰⁰²

Seçim çevrelerinin milli çevre, geniş çevre ve dar çevre olarak üç farklı biçimde ifade edilmesi mümkündür. Milli çevre sistemi ülkenin tamamı bir seçim çevresi kabul edilmektedir. Her parti parlamentodaki üye tamsayısı kadar aday listesi hazırlanma ve bu sistem çoğunluk sistemiyle uyumlu olmadığı için nispi temsil sistemi uygulanmaktadır. Geniş çevrede ise ülke iki veya daha fazla temsilci çıkaracak biçimde seçim çevrelerine ayrılmaktadır. Dar bölge sisteminde de her bir seçim çevresinden bir milletvekili çıkmaktadır. Ülke parlamentodaki milletvekili sayısı kadar seçim çevresine ayrılmaktadır.¹⁰⁰³

Seçim çevrelerinin belirlenmesinde en önemli nokta temsilde adaletin sağlanması olduğu için ve seçim çevrelerinin kanunla düzenlenmesi sebebiyle her bir seçim çevresi

¹⁰⁰⁰ H. Buran(2005). *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi* (1. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 182.

¹⁰⁰¹ Tanör ve Yüzbaşıoğlu (2014), s. 226.

¹⁰⁰² Tanör ve Yüzbaşıoğlu (2014), s. 226; Seçim çevresinin büyüklüğü o seçim çevresinden seçilecek temsilcileri gösterir. Bu seçim çevresinin coğrafi büyüklüğüyle ya da oradaki seçmenlerin sayısı ile karıştırılmamalıdır. A. Lijphart (2012). *Patterns of Democracy – Government Forms and Performance in Thirty Six Countries* (2nd Edition). New Haven and London: Yale University Press, s. 137.

¹⁰⁰³ A. E. Kontacı (2013). Liste Usulü Nispi Temsil Sisteminde "Tek İsimli" Seçim Çevreleri: Türkiye (Tek) Örneği. *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan*, C II. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 1230; Teziç (2013), s. 318.

arasında dengeli dağılımın yapılması ve yasama çoğunluğunun kendi lehine düzenlemeler yapmasının engellenmesi oldukça önemlidir.¹⁰⁰⁴ Seçim çevreleri belirlendikten sonra, seçim çevrelerinde halkın nüfus oranlarındaki değişimler seçim çevreleri arasında dengesizlikler ortaya çıkarabilmektedir. Söz konusu fiili durum değişiklikleri, kanun koyucunun hukuki düzenlemeler yapmasını gerektirmektedir. Bu durumda kanun koyucunun hareketsiz kalmasının altında siyasi amaçlar bulunmaktadır.¹⁰⁰⁵ Seçim çevrelerindeki nüfus değişikliklerinin ardından nüfus sayımını takip eden dönemde seçim çevrelerinin yeniden belirlenmesi aşamasında başta koruma yükümlülüğü önemli bir yer tutmakla birlikte, partizan düşünceler seçim çevrelerinin belirlenmesinde etkili olan faktörlerdendir. Bu şekilde belirlenen seçim çevreleri büyük ihtilaflara neden olmaktadır¹⁰⁰⁶

Seçim çevrelerinin düzenlenmesi sırasında, seçim çevresini düzenleyenlerin siyasi çıkar elde etmek amacıyla hareket etmesi söz konusu olabilmektedir. Seçim çevresinin sınırlarının seçimleri kazanabilecek çoğunluklar elde edilecek şekilde belirlendiği ve seçim çevrelerini belirleme iktidarına sahip olanların sandalye sayılarını maksimize etmeye çalıştığı bu uygulamaya “*Gerrymandering*” adı verilmektedir. Böylelikle seçim çevrelerini belirleyenler seçimlerde avantaj sağlamaktadırlar.¹⁰⁰⁷ Kavram ABD’de ortaya çıkmıştır. 1812 yılında ABD’nin Massachusetts Eyalet Başkanı Elbridge Gerry’nin, seçimlerde partisine avantaj elde etmek için, seçim çevrelerini semender adı

¹⁰⁰⁴ Teziç (2013), s. 319.

¹⁰⁰⁵ Bu durumun tipik örneği İngiltere’de yaşanmış ve durum “kokuşmuş kasabalar” olarak adlandırılmıştır. 16. ve 19. yüzyılda Avam Kamarasının seçim çevrelerine ilişkin olarak sanayi devrimine rağmen bir değişiklik olmamıştır. Birmingham, Leeds, Manchester gibi nüfusu yoğun olan şehirlerin Avam Kamarasında temsil edilmemesine rağmen Wiltshire’daki Old Sarum kasabasının üç evi yedi seçmeni bulunmaktaydı. Gizli oylamanın mümkün olmadığı kasabayı temsi eden iki temsilci mevcuttu. İngiltere’de seçim çevreleri arasındaki dengesizlik Kokuşmuş kasabalar 1832’de çıkarılan Reform Kanunuyla ortadan kaldırılmıştır. Teziç (2013), s. 319; <https://juliaherdman.com/2017/04/21/the-rotten-boroughs-of-england/> (Erişim tarihi: 28.02.2019)

¹⁰⁰⁶ C. D. Chill (2017). “*Political Geryymandering: Was Eldbridge Gerry Right*”. Touro Law Review, (33), s. 795.

¹⁰⁰⁷ J. Mackenzie (2009). *Gerrymandering and Legislator Efficiency*. Newark: University of Delaware, s. 1 ; <https://www1.udel.edu/johnmack/research/gerrymandering.pdf> (Erişim tarihi: 02.03.2019); E. M. Lewyn (1993). “*How to Limit Gertymandering*”. Florida Law Review, 45 (3), s. 405; Teziç (2013), s. 320; *Geryymandering uygulamasının partilere ya da adaylara avantajlar ya da dezavantajlar sağlamak amacıyla hile yapılarak seçim çevrelerinin istenildiği şekilde belirlenmesi olarak da ifade edilmesi mümkündür*. Ahmar (2009), s. 260; M. N. Berman (2005). “*Managing Gerrymandering*”. Texas Law Review, 83(3), s. 853.

verilen sürüngeneye benzer şekilde kıvrımlı bir şekilde belirlemiştir. Seçim çevrelerini bu şekilde belirleyen adı geçen valinin soyadıyla “semender” İngilizcesiyle “*salamander*” kelimesi birleştirilerek kavram meydana gelmiştir.¹⁰⁰⁸

Birçok siyaset bilimci ve hukukçu tarafından “*Gerrymandering*” uygulamasının demokratik politik rekabet ilkelerini zedelediği ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁹ Çünkü demokrasinin temel ilkelerine göre temsilin adil ve eşit bir biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Adil ve eşit temsilin olmaması demokrasinin özünün zedelenmesine neden olmaktadır.¹⁰¹⁰ Bu bağlamda da eşit ve adil temsilin sağlanabilmesi için seçim çevrelerinin belirlenmesi aşamasında, bu işlemi gerçekleştiren kişilerin en fazla oy ya da sandalye elde edeceği şekilde değil de nüfus ve eşit temsil esasına göre hareket edilmelidir.¹⁰¹¹

Gerrymandering uygulamalarının farklı görünümüne rastlanmaktadır. Seçim çevrelerinin siyasi çıkar sağlamak amacıyla değiştirilmesi usulü “*partizan gerrymandering*” ya da “*kasıtlı gerrymandering*” olarak adlandırılırken, yönteme temsilde adaleti sağlamak gibi amaçlarla da başvurulması mümkündür.¹⁰¹² Bir de demokratik amaçlarla gerçekleştirilen *gerrymandering* uygulamaları vardır ki ırksal *Gerrymandering* olarak adlandırılmaktadır. Bu türde ülkenin herhangi bir seçim çevresinde nüfus bakımından çoğunlukta olmayan fakat temsil edilmesi istenen etnik ya da dinsel gruplar için seçim çevrelerinin belirlenmektedir.¹⁰¹³

Seçim çevrelerinin bağımsız kurullar tarafından belirlenmeyip siyasi iktidar tarafından belirlenmesi *Gerrymandering* uygulamalarına neden olabilmektedir. Ayrıca doğası gereği çoğunluk sisteminin uygulanması hâlinde de ortaya çıkan oy israfı, en çok oyu

¹⁰⁰⁸Gönenç (2008), s. 104-105; Mackenzie (2009), s. 1; Sartori (1997), s. 37; Kontacı (2016a), s. 197; ABD Federal Yüksek Mahkemesi'nin *Gerrymandering* uygulamalarıyla ilgili çeşitli kararları bulunmaktadır.

¹⁰⁰⁹ Chill (2017), s. 797.

¹⁰¹⁰ Karamustafaoğlu (1970), s. 134.

¹⁰¹¹ Eşit temsil esasından bahseden Karamustafaoğlu, seçim çevrelerinin belirlenmesinde matematiksel ifadelerden ziyade temsilde adalet ilkesine aykırılık teşkil etmeyecek oranların bulunması gerektiğini belirtmektedir. Karamustafaoğlu (1970), s. 134.

¹⁰¹² Karamustafaoğlu (1970), s. 112-113.

¹⁰¹³ Sartori (1997), s. 37; Fendoğlu (2018a), s. 167.

alan kişinin seçilmiş olması da *gerrymandering* uygulamasına sebep olmaktadır.¹⁰¹⁴ *Gerrymandering* uygulamalarının en büyük etkisi temsilde adalet ilkesi üzerinde görülmektedir ve nispi temsilin gerçekleşmesine engel olmaktadır. *Gerrymandering* uygulamaları etkisini yalnızca temsilde adalet ilkesi üzerinde göstermemektedir. Aynı zamanda seçim çevrelerini belirleyenler lehine siyasi rekabetin bozulması sonucunu doğurmaktadır. Seçim çevrelerinin iktidar tarafından siyasi çıkar elde edilmesi amacıyla belirlendiği bölgeler için daha fazla çaba sarf etmesi gereken muhalefet partileri açısından da seçim harcamalarını arttırıcı bir etkisinin olduğu göze çarpmaktadır.¹⁰¹⁵

Gerrymandering ilk kez ABD’de ortaya çıktığı için bu konuda verilen mahkeme kararları da ilk örnekleri oluşturmuştur. ABD gibi federal bir devlette bazı federe devletlerin anayasalarında parlamento üyelikleri seçim çevrelerine dengesiz bir biçimde dağıtıldığı için uyuşmazlıklara sık rastlanmıştır.¹⁰¹⁶ ABD Federal Yüksek Mahkemesi’nin *Gerrymandering* uygulamalarıyla ilgili çeşitli kararları bulunmaktadır. Ancak *Gerrymandering* uygulamasının hukuki kısmı oldukça kötümser bir geçmişe sahiptir.¹⁰¹⁷ ABD Federal Yüksek Mahkemesi’nin 1962 yılında verdiği *Baker v. Carr* kararı önemlidir. Çünkü bu davaya kadar seçim çevrelerinde siyasal temsil hakkının adil ve dengeli biçimde dağılımı yargı denetimi dışında bırakılmıştır. Bu kararda ise yargısal denetim yaparak içtihat değişikliğine gitmiştir. Yüksek Mahkeme daha sonra verdiği kararlarında da temsili demokrasinin bir gereği olarak serbest ve eşit seçim hakkına vurgu yapılmış ve farklı seçim çevrelerinde yaşayan seçmenlerin oylarının ağırlıklarının farklı olmasının demokratik devlet ilkesiyle bağdaşmayacağı belirtilmiştir.¹⁰¹⁸ 2006 yılında *LULAC v. Perry* davasında birkaç hâkim seçim çevrelerinin belirlenmesinde temsilde adalet ilkesinin gözetilmesi konusunda yaklaşımlarını içeren karar da Yüksek Mahkeme’nin önemli kararları arasındadır.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁴ H. Tunç vd. (2014). *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları*. Ankara: Adalet Yayınevi, s. 103-105.

¹⁰¹⁵ Tunç vd. (2014), s. 109-112.

¹⁰¹⁶ Karamustafaoğlu (1970), s. 135.

¹⁰¹⁷ N. O. Stephanopoulos & E. McGhee (2015). “*Partisan Gerrymandering and the Efficiency Gap*”. *University of Chicago Law Review*, 82 (2), s. 831.

¹⁰¹⁸ Karamustafaoğlu (1970), s. 135-136.

¹⁰¹⁹ Stephanopoulos & McGhee (2015), s. 832.

İlk kez ABD’de ortaya çıkan *gerrymandering* yöntemiyle partilerin siyasi çıkar elde etmesinin örneklerine 1958’de Fransa’da V. Cumhuriyet döneminde rastlanmıştır. Fransa’daki görünümünde amaç De Gaulle’cülere üstünlük sağlamaktır. Bu dönemde oluşturulan seçim çevrelerindeki adaletsizlik ortaya çıkan nüfus değişiklikleriyle daha da artmıştır.¹⁰²⁰

4.1.3.2. *Gerrymandering* Uygulamasının Türkiye’deki Görünümü

Gerrymandering uygulamalarının Türkiye’de¹⁰²¹ de oldukça fazla örneği görülmüştür. 1954-1960 dönemi arasından yaşanan *gerrymandering* örneklerinden biri de 1954 yılında Kırşehir’in ilçe yapılmasıdır. Demokrat Parti’nin oldukça güçlü olduğu bu dönemde muhalefette yer alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) kırk beş ilde seçimlere katılmasına rağmen yalnızca Kırşehir’de oyların % 44,29’unu alarak parlamentoda beş sandalye elde etmiştir.¹⁰²² Diğer illerle kıyaslandığında CKMP’nin Kırşehir’deki bu başarısı Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı’dır. Kırşehir’deki seçmenlerin yoğun desteğiyle partisinin beş milletvekili çıkarmasını sağlaması üzerine Kırşehir, 30.06.1954 tarih ve 6429 sayılı kanun ile ilçe olmuştur.¹⁰²³ Kırşehir’e bağlı ilçelerin paylaşılması sırasında coğrafi, ekonomik ya da ticari sebeplerin esas alındığı ispat edilememiştir.¹⁰²⁴ Kırşehir 1957 yılında yine bir seçim öncesinde Kırşehir’li seçmenlerin oylarını alabilmek için yeniden il olmuştur.¹⁰²⁵

Kırşehir’in ilçe yapılarak Nevşehir’in il olması gibi *gerrymandering* örnekleri de görülmüştür. Bunları Abana ilçe merkezinin Bozkurt-Pazaryeri ilçesine nakli,

¹⁰²⁰ Teziç (2013), s. 320-321.

¹⁰²¹ Türk anayasal tarihine baktığımızda seçimlerin yaklaşık 150 yıllık geçmişi bulunmaktadır. Osmanlı döneminde Kanun-ı Esasi’nin kabulünden itibaren ilk genel seçimler 1877 yılında yapılmıştır. Yerel seçimler konusundaki ülke geçmişi ise daha eskidir. Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile muhassıl meclislerine üye seçimlerinin yapılması yerel seçimlerin başlangıcını ifade etmektedir. M. Ö. Alkan (2006). “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), s. 133.

¹⁰²² Karamustafaoğlu (1970), s. 112.

¹⁰²³ Kontacı (2016a), s. 195; H. A. Ülman (1957). “Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (2), s. 67.

¹⁰²⁴ Karamustafaoğlu (1970), s. 113.

¹⁰²⁵ Teziç (2013), s. 321.

Malatya'dan Adıyaman ve Kocaeli'den de Sakarya illerinin oluşturulması şeklinde sıralamamız mümkündür.¹⁰²⁶

Gerrymandering olarak değerlendirilen bir başka uygulama da 21.12.2003 tarihinde kabul edilen 5026 sayılı kanunla olmuştur. 28 Mart 2004'te gerçekleştirilen yerel seçimler öncesinde gerçekleştirilen bu düzenlemeyle Denizli sınırları içinde yer alan ve kanuna ekli listede belirtilen 22 Belediye ve 25 Köyün tüzelkişiliği kaldırılarak Denizli Belediyesi'ne bağlanmasının *gerrymandering* uygulaması olduğu dile getirilmiştir.¹⁰²⁷

12.11.2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 1. maddesinde on dört il belediyesinin büyükşehir belediyesine dönüştürüldüğü ifade edilmiştir.¹⁰²⁸ Aynı maddede Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları olduğu, İstanbul ve Kocaeli il mülki sınırları içerisinde bulunan köylerin tüzel kişiliği kaldırıldığı ifade edilmiştir. Böylece büyükşehir belediyesine dönüştürülen illerle birlikte toplam otuz ilde yer alan ilçe belediyeleri büyükşehir ilçe belediyesi olmuştur.

Bu düzenleme ile il mülki sınırı büyükşehir belediyesi sınırı olacağı için yerel seçimlerde oy kullanacak seçmen sayısı ile genel seçimlerdeki seçmen sayıları aynı olacaktır. Bu durum da 2014 yılından gerçekleştirilecek yerel seçimlerde 2009 yılından gerçekleştirilen yerel seçimlere oranla farklı sonuçların elde edilmesi amacıyla kanuni düzenlemenin yapıldığına işaret etmektedir.¹⁰²⁹

¹⁰²⁶ Teziç (2013), s. 321.

¹⁰²⁷ Kontacı (2016a), s. 197.

¹⁰²⁸ Kanunun ilk şeklinde on üç olan il sayısı Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa ve Van illerine Ordu'nun eklenmesiyle 14.03.2013 tarihli değişiklikle on dörde çıkarılmıştır. <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.6360&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=6360&Tur=1&Tertip=5&No=6360> (Erişim tarihi: 04.03.2013)

¹⁰²⁹ Tunç vd. (2014), s. 128.

6360 sayılı kanunla otuz ilde il özel idarelerinin kaldırılmasını içeren düzenlemenin de Anayasaya aykırılığı tartışılmıştır. Söz konusu illerin varlığının devam etmesine rağmen il özel idarelerinin kaldırılmasının Anayasanın 127. maddesindeki mahalli idarelere ilişkin düzenlemeye aykırı olduğu ifade edilmiştir.¹⁰³⁰ Söz konusu kanun için Anayasa Mahkemesine 124 milletvekili tarafından iptal davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi ise “...Anayasa'nın 123. maddesinde öngörülen idarenin bütünlüğü ilkesinin merkezi veya mahalli idareler sisteminde tekdüze bir yapılanma anlamına gelmediği açıktır. İptali istenen kuralla getirilen yeni büyükşehir yapılanmasının dayanağı, Anayasa'nın 127. maddesinin üçüncü fıkrasının son cümlesinde yer alan "Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir." şeklindeki hükümdür. Dolayısıyla, dayanağını Anayasa'dan alan büyükşehir tipi yapılanmaların, idarenin bütünlüğü ilkesine aykırı bir tarafı bulunmamaktadır” şeklindeki açıklamayla iptali istenen kanun hükümlerinin anayasaya aykırı olmadığına karar vermiş ve iptal istemini reddetmiştir.¹⁰³¹ AYM'nin verdiği iptal isteminin reddine ilişkin kararda coğrafi özellik, nüfus, büyük şehirlere yakınlık ve yüzölçümü gibi özellikler gözetilmeksizin il mülki sınırları büyük şehir belediye sınırları olarak kabul edilmesi hususu değerlendirilmemiştir. Bu nedenle de AYM kararına katılmak mümkün değildir.

4.2. SİYASİ PARTİLERİN TEMSİLİN ADİL GERÇEKLEŞMESİNE ETKİSİ

4.2.1. Demokratik Bir Siyasi Sistemin Nüvesi Olarak Parti İçi Demokrasi

Demokratik sistemin vazgeçilmez bir unsuru olan siyasi partiler toplumdaki farklı görüşlerin bir araya gelip parlamentoda temsili ve iktidarı elinde bulunduranların meşruiyet kaynağı olması açısından oldukça önemli bir role sahiptir. Böyle bir işlevi üstlenen siyasi partilerin parlamentoya göndereceği adayları belirleme sürecinin

¹⁰³⁰ K. Gözler (2013). “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?”. Legal Hukuk Dergisi, 11 (122), s. 41-42.

¹⁰³¹ Anayasa Mahkemesi'nin 12.09.2013 tarih ve 2013/19 Esas ve 2013/100 Karar sayılı kararı.

demokratik bir nitelik taşıması gerekir.¹⁰³² Bu bağlamda da parti içi demokrasi ile siyasal sistemin demokratikliği arasındaki ilişkinin ele alınması gerekmektedir.¹⁰³³ Kimilerine¹⁰³⁴ göre parti içi demokrasi ile siyasal sistemin demokratikliği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır, kimilerine göre ise parti içi demokrasi ile demokrasi arasında doğrudan bir bağlantı bulunmamaktadır.¹⁰³⁵

Demokrasinin yerleşebilmesi, siyasi partilerin siyasal katılım işlevini yerine getirebilmesi, halkın gerçek iradesinin parlamentoya yansıtılabilmesi için seçim sistemlerinin adil olması gerektiği gibi parti içinde lider kadrolarının ve parti teşkilatının oluşumunun demokratik değerlere uygun olması gerekir.¹⁰³⁶ Günümüz demokrasi anlayışında toplumun tümünün siyasal karar alma sürecine katılımı mümkün olmadığı için demokrasi iktidarın serbestçe el değiştirmesini ifade eder. Siyasi partilerin oluşumunda da bir hiyerarşi söz konusu olsa da siyasi partiler içindeki oligarşik yapılanmalar hep rahatsız edici olmuştur.¹⁰³⁷

Siyasi partilerde demokrasinin gereklerine aykırı uygulamaların olması siyasi partiler içinde yer almak isteyen bireylerin partilere dâhil olmaması sonucunu doğuracaktır. Demokratik değerlerin bulunmadığı bir siyasi partide var olabilmek için parti içinde etkin olan gruplarla iyi ilişkiler kurarak oligarşik yapılara dâhil olmak ya da bunu tercih etmeyip siyasetle arasına mesafe koymak ikilemi siyasetin belli gruplara mahsus bir faaliyet olarak kalmasına yol açacaktır.¹⁰³⁸ Bu bağlamda siyasal sistemin demokratikliği açısından da gerekli olan parti içi demokrasi kavramının partilerin iç işlerinde demokrasi ilkelerine uygun hareket edilmesi şeklinde tanımlanması mümkündür.¹⁰³⁹ Parti içi demokrasi özellikle parlamenter sistemlerde yer alan, sürekli ve disiplinli

¹⁰³² M. A. Aydın (2007). “*Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Ön seçim*”. Yasama Dergisi, 2 (5), s. 85.

¹⁰³³ T. S. Küçük (2015). *Parti İçi Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 70.

¹⁰³⁴ S. Tuncay (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. (2. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları, s. 51 vd.

¹⁰³⁵ Y. Atar (2006). “*Seçim Hukukunun Güncel Sorunları*”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), s. 226.

¹⁰³⁶ Tuncay (2000), s. 51.

¹⁰³⁷ N. Abadan (1959). “*Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller*”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 14 (2), s. 111.

¹⁰³⁸ Küçük (2015), s. 72.

¹⁰³⁹ Özcan ve Yanık (2014), s. 212.

partilerde uygulama alanı bulan bir kavramdır. Parti üyelerinin seçme hakkı, ifade özgürlükleri, bilgi edinme hakları ile hak arama özgürlüğü ve eşitlik ilkesinin kanun ve parti tüzükleri tarafından güvence altına alındığı bir yapıyı ifade eder.¹⁰⁴⁰ Parti içi demokrasinin var olabilmesi için karar alma süreçlerine üyelerinin katılımına imkân verilmesi ve iktidarın tek bir merkezde toplanmaması gerekir.¹⁰⁴¹ Parti içi demokrasiyi etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bunları iç ve dış etkenler şeklinde ifade etmemiz mümkündür. İç etkenleri parti liderlerinin ortaya çıkışı, konumu, davranışları, parti üyelerinin meslekleri, siyasal kültür ve bilinç seviyeleri ile partinin tüzük ve programı şeklinde sıralamamız mümkündür. Dış etkenler ise kitle iletişim araçlarının etkileri, iş dünyasının ve baskı gruplarının beklenti ve önerileri, anayasa¹⁰⁴² ve kanuni düzenlemelerin etkisinden oluşmaktadır.¹⁰⁴³ Parti içi demokrasiye ilişkin hukuki düzenlemeler parti içi demokrasinin sağlanması için yeterli değildir. Bir toplumun üyelerinin siyasi birikimleri, siyasi kurumlara bakış açıları şeklinde ifade edebileceğimiz toplumun siyasi kültürü parti içi demokrasiyi etkilemektedir.¹⁰⁴⁴ Günümüz demokrasi anlayışının kurumlar demokrasisi olduğundan hareketle parti içi demokrasi için demokratik siyasi kurumsallaşma olmazsa olmaz koşullar arasındadır.¹⁰⁴⁵ Parti içi demokrasi açısından parti disiplini, seçim sistemleri, hükümet sistemleri, kadın kotası¹⁰⁴⁶, ve siyasi partilerin finansmanı da önemli etkiye sahiptir.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴⁰ Küçük (2015), s. 89.

¹⁰⁴¹ Küçük (2015), s. 89.

¹⁰⁴² Siyasi partilerin hukuki düzenlemesi konusunda iki olasılık karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri siyasi partilere ilişkin herhangi bir hukuki düzenleme yapmamak diğeri ise anayasa ve özel kanunlarla onları özel bir statüye dâhil etmektir. Siyasi partilerle ilgili düzenlemelerin anayasada yapılması siyasi partilerin hassas konumundan dolayı anayasal güvencelere sahip olması amacına yöneliktir. E. Özbudun (1995b). *Siyasi Partiler ve Demokrasi. Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*. Ankara: Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı, s. 1.

¹⁰⁴³ Bunları iç ve dış etkenler şeklinde ifade etmemiz mümkündür. İç etkenleri parti liderlerinin ortaya çıkışı, konumu, davranışları, parti üyelerinin meslekleri, siyasal kültür ve bilinç seviyeleri ile partinin tüzük ve programı şeklinde sıralamamız mümkündür. Dış etkenler ise kitle iletişim araçlarının etkileri, iş dünyasının ve baskı gruplarının beklenti ve önerileri, anayasal ve kanuni düzenlemelerin etkisinden oluşmaktadır. Tuncay (2000), s. 60.

¹⁰⁴⁴ Özcan ve Yanık (2014), s. 217.

¹⁰⁴⁵ Özcan ve Yanık (2014), s. 218.

¹⁰⁴⁶ Kota bir kişiye ya da gruba tahsis edilen payı ifade etmektedir. Kadınların siyasi partilerde ve parlamentoda erkeklere göre daha az temsil edilmesi kadınların temsiline artırılması için kadın kotası gibi çözümlerin üretilmesine neden olmuştur. Kadın kotalarının anayasada, kanunlarda ya da parti tüzüklerinde öngörülmesi mümkündür. Küçük (2015), s. 237-241;

Parti içi demokrasi ilkesinin anayasalarda yer alması mümkündür. Almanya, İspanya ve Türkiye’de anayasal olarak parti içi demokrasi¹⁰⁴⁸ ilkesine yer verilmiştir.¹⁰⁴⁹ 1982 Anayasası’nın 69. maddesinde siyasi partilerin faaliyetlerinin ve parti içi düzenlemeleri ile çalışmalarının demokrasi ile uygun olması gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu konudaki düzenlemelerin de kanunla yapılacağı belirtilmiştir. Ancak Anayasada belirtilen bu ilkeye uygun davranılmaması hâlinde yaptırımın ne olacağına yer verilmemiştir.¹⁰⁵⁰

Türk hukukunda parti içi demokrasi düzenlemesini içeren bir başka kayıt da 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nda yer almaktadır. SPK’nin 93. maddesinde siyasi partilerin parti içi çalışmalarının, seçimlerin ve parti gruplarınca alınan kararlar ile yapılan eylem ve işlemlerin parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olmaması gerektiği belirtilmiştir.

Parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi bağlamında aday belirleme yöntemi oldukça önemlidir. Çünkü aday belirleme sürecinin demokratik bir biçimde gerçekleşmesi hem parti içi demokrasinin gerçekleşmesine hem de vatandaşların iradesinin parlamentodaki görünümüne etki etmektedir.¹⁰⁵¹ Aday belirleme yöntemlerinden ön seçim mekanizması Türk hukukunda ilk kez 648 sayılı SPK ile hukuk sistemimize dâhil olmuştur. SPK’nin

Türkiye’de seçimlerde kadın kotası ilk kez sosyal demokrat halkçı parti tarafından uygulanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi’nde de kadın kotası uygulanmaya devam etmektedir. Kadın kotası uygulayan başka partiler de bulunmaktadır. Ş. Efendioğlu (2010). Kadınlara Yönelik Pozitif Ayrımcılık Bağlamında Seçim Kotası, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), s. 299.

¹⁰⁴⁷ Küçük (2015), s. 183 vd.

¹⁰⁴⁸ Türkiye’de yaşanan parti içi demokrasiye ilişkin sıkıntıların kaynağı siyasi kültür ve siyasi terbiye sorunundan kaynaklanmaktadır. Partilerde görülen liderlerin oligarşik eğilimleri parti içi demokrasiyi yok etmektedir. F. Demir (2013). “Türk Siyasi Partiler Sisteminin Parti İçi Demokrasi Sorunları ve Çözüm Önerileri”. *Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan, C I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, s. 196.

¹⁰⁴⁹ F. Sağlam (2000). “*Siyasal Partiler Kanunu’nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler*”. *Anayasa Yargısı*, (17), s. 243.

¹⁰⁵⁰ Zabunoğlu (2013), s. 130; Anayasa’da siyasi partilerin çalışmalarının demokrasiye uygun olması gerektiği düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin yanı sıra bu temel ilkenin içeriğini dolduracak düzenlemelerin de Anayasa’da yer alması gerektiği ifade edilmektedir. F. Üçışık (1999). “*Parti İçi Demokrasi Açısından Yasa Değişikliği Gereği*”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (16), s. 374.

¹⁰⁵¹ Aydın (2007), s. 85; Aday belirleme yöntemleri konusunda aday belirleme sürecinin merkezileşmesi ve aday belirleme sürecine katılımın ne ölçüde olduğu önem arz etmektedir. Özbudun (1995b), s. 10.

29. maddesi ile düzenlenen seçimlerde aday olacak kişilerin ön seçimle belirlenmesi kuralı 1982 Anayasası döneminde çıkarılan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda da mevcudiyetini korumuştur. Ancak 1986 yılında ön seçim öngören kuralda değişiklik yapılmış ve aday belirleme yöntemi konusunda karar verme yetkisi siyasi partilere tanınmıştır. Aday belirleme yöntemlerinden¹⁰⁵² ön seçimin tercih edilmesi hâlinde ise Siyasi Partiler Kanunu'nun ön seçime ilişkin hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir.¹⁰⁵³ Parti içi demokrasinin en üst seviyesi olan ön seçimde partinin bütün üyelerinin seçme hakkı bulunmaktadır. Her ne kadar ön seçimde de parti üyeleri tarafından verilen kararların seçmenler tarafından onanması gibi bir durum söz konusu olsa da bu durum ön seçimin aday belirleme yöntemleri arasında en demokratik olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.¹⁰⁵⁴

AYM'nin ön seçim uygulamasıyla ilgili çeşitli kararları bulunmaktadır. Seçim hukukuyla ilgili bazı değişiklikler içeren 3270 sayılı kanunla siyasi partilerin aday belirleme sürecinde bir serbesti tanımıştır ve aday belirleme yöntemlerinden ön seçim dışında kalan merkez yoklaması ile kontenjan adaylığı konusu seçim kurullarının denetimi dışında kalmıştır. Söz konusu değişiklik için yapılan iptal başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi aday belirleme yöntemlerinin siyasi partilerin iradesine bırakılmasının Anayasaya aykırı olmadığına hükmetmiştir.¹⁰⁵⁵ Siyasi partilerin aday belirleme konusunda serbesti içinde olmasını Anayasaya aykırı bulmayan AYM aday belirleme yöntemlerinden ön seçimi yasaklayan 3403 sayılı kanunla ilgili olarak ön seçim yasaklamasını Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. Anayasa'nın seçimlerle ilgili genel ilkelere bağlı kalarak siyasi partilere, istediklerinde ön seçim yapma hakkı verildiğini belirttikten sonra demokratik bir yöntem olan, parti üyelerinin etkisini genişleten ön seçimin yasaklanamayacağını, parti içi demokrasi açısından böylesine

¹⁰⁵² Aday belirleme yöntemlerini merkez yoklaması, aday yoklaması ve ön seçim olarak ifade etmemiz mümkündür. Bunlardan merkez yoklaması adayların genel merkezde yer alan kurullar tarafından belirlendiği antidemokratik bir yöntemdir. Bir başka yöntem olan aday yoklanması ise, parti üyeleri tarafından delegelerin seçilmesi delegeler tarafından da adayların belirlenmesi esasına dayanmaktadır. En demokratik aday belirleme yöntemi ise ön seçimdir. Aydın (2007), s. 91; Tuncay (2000), s. 207-208.

¹⁰⁵³ Aydın (2007), s. 85; Zabunoğlu (2013), s. 132.

¹⁰⁵⁴ Araslı (1972), s. 71.

¹⁰⁵⁵ Anayasa Mahkemesi'nin 22.05.1987 tarih ve 1986/17 Esas ve 1987 /11 Karar sayılı kararı.

önemli uygulamanın partilere tanınmamasının anayasaya aykırılık teşkil ettiğine değinilmiştir.¹⁰⁵⁶

Türk hukuk sisteminde siyasi partilere üye olan vatandaşların partilerle olan ilişkisi parti üyeliği niteliğini tam olarak karşılamamaktadır, taraftar olarak nitelenecek boyutu aşmamaktadır. Bu nedenle de siyasi parti üyeliği anlayışında değişikliklere gidilmeksizin ön seçimin varlığı ya da zorunlu tutulması yeterli olmayacaktır.¹⁰⁵⁷

Oy hakkının gerçek anlamda işlevini yerine getirecek bir biçimde kullanımının sağlanması bakımından sadece temsilcilerin seçimi yeterli olmamaktadır aynı zamanda seçime katılacak adayların belirlenmesi sürecinde de halkın belirleyiciliği ön plana çıkmalıdır. Bu bağlamda da çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışının sonucu olarak ön seçim mekanizmasının yalnızca partilerin tercih edebileceği yöntemlerden biri olmakla kalmaması adayların ön seçimle belirlenmesi demokrasinin pekişmesine ve oy hakkının işlevselliğine katkı sağlayacaktır.

4.2.2. Parti Disiplini

Parti disiplini¹⁰⁵⁸ siyasal parti üyelerinin, parti tüzüğüne, programına ve kararlarına oldukça kuvvetli bir biçimde bağlı olmasını ifade etmektedir.¹⁰⁵⁹ Parti disiplini kavramı parti tutarlığı ve parti birliğiyle karıştırılmaktadır. Bu nedenle de tutarlılık kavramının disiplinden farkına baktığımızda; bir topluluğun tutarlığı üyelerinin amaçlarına

¹⁰⁵⁶ Anayasa Mahkemesi'nin 09.10.1987 tarih ve 1986/23 Esas ve 1987 /27 Karar sayılı kararı. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararıyla birlikte aday belirleme sürecine ilişkin bir önceki 22.05.1987 tarihindeki kararı değerlendirildiğinde Anayasa Mahkemesi'nin konuyu partilerin iç ilişkilerine demokrasiye uygun olmayan bir biçimde müdahale açısından yaklaştığı görülmektedir. Bu yaklaşım yerinde olmakla birlikte siyasal partilerin iç ilişkileri ve düzeninin de demokrasi ilkelerine aykırı olmaması gerektiği hususunun gerektiği kadar değerlendirilmemesi kararın eksik bir yönü olarak eleştirilmektedir. Anayasanın 69. maddesi aday belirleme yöntemlerinin demokratik ilkelere uygun olmasını gerektirmektedir. Türk (1997), s. 200-201.

¹⁰⁵⁷ Özbudun (1995b), s.14-15.

¹⁰⁵⁸ Siyasi partilerin disiplinli partiler ya da disiplinsiz partiler olarak sınıflandırılmasının mümkün olması için partilerin bu iki seçenektan birini seçme hakkının bulunması, demokratik bir siyasi sistem içerisinde yer almaları gerekir. İ. Turan (1968). "*Parti Disiplini: Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler*". İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 28 (1-4), s. 79.

¹⁰⁵⁹ Küçük (2015), s. 183-184.

ulaşabilmek için, birlik hâlinde ve aynı yönde hareket etmeleri anlamına gelmektedir. Disiplin söz konusu olduğunda ise parti liderlerinin emirlerinin düzenli bir şekilde kabul edilmesi ve yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Liderin de emirlerini yerine getirmeyen üyelerin zorlanması amacıyla çeşitli araçlara sahip olması gerekmektedir.¹⁰⁶⁰ Bu iki kavramın anlamlandırılması çabası, disiplinin tutarlığın özel bir türü ya da tutarlığın sağlanması için faydalanılan yaptırımlardan oluştuğunu göstermektedir. Tutarlığın disiplin dışında kaynakları da bulunmaktadır.¹⁰⁶¹ Parti disiplinin uygulandığı bir siyasi parti üyelerinin partinin tüzük ve programları ile kararlarına sıkı bağlarla bağlı olduğu bir yapılanmayı ifade etmektedir. Bu bağlamda da milletvekillerinin parti grubunda alınan kararlar doğrultusunda oy kullanması gerekir aksi takdirde disiplin cezalarına maruz kalması ya da partiden süreli ya da süresiz olarak uzaklaştırılması söz konusu olmaktadır.¹⁰⁶²

Parti disiplinin önemi özellikle parlamenter hükümet sisteminin uygulandığı ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminin karakteristik özelliği gereği, hükümet istikrarının¹⁰⁶³ sağlanması açısından parlamentonun güvenini elde etmesi ve bu güvenini sürdürmesi gerekmektedir. Bu nedenle de iktidar partisi ya da iktidar ortağı partiler herhangi bir konuyu mecliste görüşürken, aynı zamanda hükümetin devamlılığı da oylanmaktadır.¹⁰⁶⁴ Parlamenter hükümet sisteminin uzunca bir süre uygulandığı Türk siyasal sisteminde siyasal kutuplaşmaların oldukça derin biçimde yaşanması sebebiyle parti disiplini istikrarı sağlayan olgular arasında yer almıştır.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶⁰ E. Özbudun (1968). *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.2-3.

¹⁰⁶¹ Özbudun (1968), s. 2-3.

¹⁰⁶² Teziç (2013), s. 403; Turan (1968), s. 79.

¹⁰⁶³ Parlamenter hükümet sisteminde karar alma süreçlerinde aksaklıkları yaşanmaması için partilerin disiplinli hareket etmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde kanunlaştırma sürecinde gerçekleşen oylamalar ya da mecliste görüşülen herhangi bir konu aynı zamanda hükümetin güven tazelenmesi anlamına gelecektir. Hükümeti oluşturan çoğunluğun disiplinli ve tutarlı olması istikrarlı ve güçlü hükümetlerin kurulmasını ve devamlılığını sağlamaktadır. Parti disiplinine uygun hareket etmeyen milletvekillerinin karar alma süreçlerindeki tutumu hükümetin düşmesine ve muhalefetteki partilerin iktidar olmasına sebep olabilmektedir. Ş. Durgun (2013). Sistem Arayışlarında Siyasal Partiler ve Parti Disiplini. *Yeni Türkiye Dergisi*, 9 (51), s. 338

¹⁰⁶⁴ Küçük (2015), s. 184.

¹⁰⁶⁵ Durgun (2013), s. 338.

Siyasi partilerin doğuşundan itibaren seçmen ve temsilci arasındaki ilişkide meydana gelen değişim bağlamında temsilcilerin tam bağımsız hareket edemediğini belirtmemiz gerekir. Siyasi partilerin doğuşuyla seçim olgusu hem parlamentoda kimin temsil edileceği hem de hangi partinin iktidarda söz sahibi olacağı konusunda etkili olan bir mekanizma hâline gelmiştir. Seçimin böylesine önemli iki işlevi görmesi her ne kadar seçmenlerin sahip olduğu yetkinin daha geniş boyutlara ulaşması gibi algılansa da, seçmenlerin siyasi partilerin belirledikleri adaylardan birini seçmekle sınırlandırılmış olmaları aslında sahip oldukları yetkinin daraldığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁶⁶ Yetkinin aslında partiye ait olduğu bu yapıda temsilcilerin iradesi aslında partinin iradesi anlamına gelmektedir. Parti disiplininin sıkı bir biçimde uygulandığı siyasi partilerde temsilcilerin parti programına aykırı bir biçimde hareket etmesi merkeziyetçi bir anlayış içinde mümkün değildir.¹⁰⁶⁷

Parti disiplinin etkin olduğu birçok ülkede, parlamentoda sandalye elde eden temsilciler aslında seçmenlerden çok partilerin temsilcisi konumundadırlar. Siyasi partilerin seçim öncesi vaatlerini yerine getirmemesi hâlinde, seçmenlerin bir sonraki seçimlerde o partiye oy vermemek dışında bir seçenekleri bulunmamaktadır.¹⁰⁶⁸

Çeşitli ülkeler açısından parti disiplini ele alındığında; ABD'deki partilerin ve Fransa'da III. Cumhuriyet dönemindeki partilerin parti disiplinine sahip olmadığının bir başka deyişle serbest parti¹⁰⁶⁹ niteliğinde olduğunun söylenmesi mümkündür. ABD'de başkanlık sisteminin diğer ülkelerle karşılaştırıldığında en iyi işlediği ülkelerden biri olmasının sebeplerinden biri de ABD parlamentosu Kongre'nin disiplinsiz partilerden

¹⁰⁶⁶ Araslı (1972), s. 26-27.

¹⁰⁶⁷ Durgun (2013), s. 338.

¹⁰⁶⁸ Durgun (2013), s. 338.

¹⁰⁶⁹ Serbest parti, üyelerini, milletvekillerini ve bakanlarını sert bir disipline tâbi tutmayan partidir. Bu partiler aynı zamanda yumuşak ya da gevşek parti olarak da adlandırılmaktadır. Serbest partilerde, karar alma süreçlerinde parti yöneticilerinin üyeleri belirli bir doğrultuda oy kullanmaları konusunda etkilemeleri mümkünken, parti üyelerinin buna uygun hareket etmemeleri hâlinde herhangi bir yaptırım uygulamaları mümkün değildir. Serbest partilerin ortaya çıkmasında en büyük etken partiler arasında ideolojik birliğin olmamasıdır. Bağlayıcı kararlar almanın mümkün olmadığı serbest partilerin en tipik örneğini oluşturan ABD'de parti grup kararı alınması mümkün değildir. Çünkü partide herhangi bir karar alınsa da temsilcilerin bu karara uymaksızın oy kullanmaları herhangi bir disiplin cezasına yol açmamaktadır. Teziç (2013), s. 402-403.

oluşmasıdır. Başkan ile Kongre'nin farklı partilerden olmaları sistemde krizlere yol açmamakta tam tersine başkanın partisi dışındaki Kongre üyelerini etkileme gücüne bağlı olarak sisteme işlerlik sağlamaktadır. Bu durum da ABD'deki partilerin Kıta Avrupası ülkelerindeki partilerden farkını ortaya koymaktadır.¹⁰⁷⁰

Siyasi partilerdeki parti disiplini olgusu bakımından ele alınacak bir başka ülke en köklü ve gelişmiş parlamento örneği olan İngiltere'dir. Parti disiplinine sahip çoğunluk partisi tarafından kurulan hükümetler istikrarlı bir görünüm sergilemektedirler.¹⁰⁷¹

Türkiye'deki partiler ele alındığında; sıkı bir parti disiplininin siyasi partiler üzerinde etkili olduğu görülmektedir. ABD'deki uygulamanın aksine Türkiye'de ideolojik partiler bulunmaktadır ve sert politik mücadele anlayışı hâkimdir.¹⁰⁷² Türkiye'de siyasi partilerin disiplinli olmasının yaratacağı oligarşik yapılanmaları engellemek amacıyla anayasada ve Siyasi Partiler Kanunu'nda çeşitli önlemler alınmıştır. Anayasanın 69. maddesinde siyasi partilerde alınacak kararların demokrasi ilkelerine bağlı olması gerektiği belirtilmiştir. Siyasi Partiler Kanunu'nun 15. maddesinde siyasi partilerin genel başkanlarının en fazla üç yıl için seçileceği belirtilmiştir.¹⁰⁷³ Türkiye'de parti disiplini bağlamında değinilmesi gereken önemli bir konu da siyasi partilerin meclis gruplarında aldıkları kararlardır.¹⁰⁷⁴ Siyasi parti grubu kurulabilmesi için en az yirmi milletvekiline sahip olunması gerekmektedir. Milletvekili emredici vekâlet anlayışı ile hareket etmeyip bütün milletin temsilcisi konumundadırlar. Ancak siyasi partilerin grup kararlarının bağlayıcılığı nedeniyle milletvekilleri siyasi partilerin grup kararlarının dışına çıkamamaktadırlar.¹⁰⁷⁵ Parti grup kararının dışına çıkan partililerin disiplin cezası alması söz konusu olacaktır. Ancak her ne kadar grup kararlarının bir yaptırımını olsa da parti içi demokrasi ve parti disiplini geriliminde bir dengenin sağlanması amacıyla

¹⁰⁷⁰ Teziç (2013), s. 403.

¹⁰⁷¹ Durgun (2013), s. 340-341.

¹⁰⁷² Fendoğlu (2017), s. 154.

¹⁰⁷³ Teziç (2013), s. 405.

¹⁰⁷⁴ Fendoğlu (2017), s. 153.

¹⁰⁷⁵ Fendoğlu (2017), s. 153; Teziç (2013), s. 405.

seçimlerle ilgili bir karar alındığında ya da milletvekillerini baēlayıcı kararlar alındığında gizli oylama usulü uygulanmaktadır.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁶ Anayasa'nın yasama dokunulmazlığına ilişkin 83. ve meclis soruşturmasına ilişkin mülga 100. maddesinde bu konularda grup kararı alınamayacağı hüküm altına alınmıştır. Böylece bu konularda milletvekillerinin parti meclis grubu kararına göre değil de kendi vicdani kanaatine göre hareket etmeleri amaçlanmıştır. Teziç (2013), s. 406.

SONUÇ

Temsili demokratik sistemlerde yöneticilerin meşruiyet kaynağını seçimler oluşturmaktadır. İdeal bir seçim sistemi oluşturmak tüm demokratik sistemlerde amaçlansa da bir seçim mekanizmasını eksiksiz, her ihtiyacı karşılayan bir yapıda oluşturmak olası değildir. Bu nedenle temsilde adaletli ve yönetimde istikrarlı ve etkin bir siyasal yapıya yol açacak seçim sistemine ulaşmak anayasa mühendisliğinin temel amaçlarından biridir.

Antik Yunan'daki doğrudan demokrasi anlayışının artan nüfuslu ülkelerde ve geniş toprak parçalarında uygulanmasının mümkün olmaması karar alma süreçlerinde temsil kurumunun doğmasına yol açmıştır. Demokrasi, temsil ve meşruiyet kavramları birbiriyle iç içe geçmiş şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Seçim mekanizması devleti yönetecek iktidar kadrolarının belirlenmesi açısından ve yönetilenlerin devlet yönetimine katılımı bakımından oldukça hassas bir nitelik taşımaktadır. Bir siyasal sistemde iktidarın seçimle el değiştirmesi, sistemin demokratik olarak nitelendirilebilmesi için yeterli değildir. Seçimlerin aynı zamanda serbest, belirli aralıklı ve adil de olması gerekmektedir.

Ülkenin hükümet sistemiyle ve parti sistemi yakın ilişki içinde bulunan seçim sistemlerinin klasik ayrımı, çoğunluk ya da nispi temsil sisteminin tercih edilmesine dayanır ve yapılacak tercih siyasal sistemde ve parti sisteminde keskin farklılıklar yaratabilmektedir. Çoğunluk sistemlerinin tercihi, hükümet istikrarını sağlayıp yönetsel kolaylık sağlarken; nispi temsil sisteminin tercihi de temsilin adil gerçekleşmesine hizmet edeceğinden siyasal yapıya yönelen toplumsal meşruiyeti güçlendirecektir. Seçim sistemindeki tercih aynı zamanda parti sisteminin iki partili ya da çok partili olmasını sağlayacaktır.

Çalışmada seçim hukukunun ve siyaset biliminin en çok tartışılan iki sacayağından temsilde adalet ilkesi, yönetimde istikrar ilkesi gözetilerek ele alınmıştır. Seçim sistemine ilişkin tartışmalardan birinin odağını temsilde adalet ilkesi oluştururken diğer

odak noktası ise yönetimde istikrar ilkesi olmuştur. Her ne kadar akademik yazında bağdaştırılması zor iki ilke olarak görünse de iki ilkedeki birinin yokluğu sistemde çeşitli bunalımlara ya da tıkanmalara yol açmaktadır. Bu nedenle de her iki ilkeyi bağdaştıracak bir seçim sisteminin kurgulanması önem arz etmektedir.

Temsilde adalet ilkesi ve yönetimde istikrar ilkesi arasındaki tercih sorunu bağlamında istikrarla neyin istikrarının sağlanmak istediği oldukça önemlidir. Bu noktada da hükümet istikrarı ile demokratik siyasal istikrar arasındaki ayrıma dikkat çekilmesi gerekmektedir. İşleyen demokrasinin en önemli göstergesi olarak nitelenen siyasal istikrar hükümet istikrarını da kapsayan üst bir kavramdır. İstikrar kavramının aynı zamanda bürokratik istikrar ve ahlaki istikrar gibi türleri bulunmaktadır.

Hükümet istikrarı, hükümetlerin görev sürelerinin uzunluğuyla ilgili bir kavramdır. Uzun süre görevde kalan bir hükümetin etkinlikten uzak olması da mümkündür. Bir siyasal sistemin istikrarından bahsederken, o sistem içinde yer alan hükümetlerin uzun süre görevde kalması, o siyasal sistemin istikrarlı olduğu konusunda gerekli fakat yeterli bir ölçüt değildir. Zira bir hükümetin uzun süre görevden kalmasının sebebi sadece o hükümetin güçlü ya da başarılı olmasından kaynaklanmamaktadır. Demokratik siyasal sistemin istikrarı ise sürekli sistem değişikliklerinin olmadığı, iç savaş, darbe gibi karışıklıkların yaşanmadığı bir yapıyı ifade etmektedir.

Bir siyasal sistemde istikrarın bulunmaması sistemin etkinliğini ve verimliliğini etkilerken; temsilde adalet ilkesinin zayıflatılması da sistemin demokratikliğine çoğulculuk bakımından zarar verecektir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesi sarkacında Türkiye'deki seçim sistemi tartışmalarında dar bölge sistemi uzunca bir süre gündemde kalmıştır. Ülkenin parlamentodaki milletvekili sayısı kadar seçim çevresine ayrıldığı dar bölge sisteminde, her bir seçim bölgesinde en yüksek oy alan kişi milletvekili seçilmektedir. Dar bölge sisteminin tek turlu çoğunluk sistemi olarak görünümü İngiltere'de karşımıza çıkarken iki turlu çoğunluk sistemi ise Fransa uygulamasında yer almaktadır. Dar bölge sistemine ilişkin tartışmaların ardından daraltılmış bölge sistemi gündeme gelmiştir. Dar bölge ya da daraltılmış bölge sistemi tartışmaları bağlamında seçim çevrelerinin daraltılmasının en önemli sonuçlarından biri

seçmenlerle adaylar arasındaki ilişkinin yakınlaşması olacaktır. Seçim bölgelerinin daraltılması söz konusu olduğunda adayların belirlenmesi aşamasında, seçim bölgesinde tanınan kişiler tercih edilmektedir.

Seçim bölgelerinin belirlenmesi sırasında tercih edilen yöntem seçim bölgelerinde bazı partilerin artık ya da eksik temsiline neden olabilmektedir. Bu durumda temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkesinin etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Seçim bölgelerinin daraltılmasında uygulanacak ölçütler/ bölümlemenin neye göre yapıldığı oldukça önem arz etmektedir.

Daraltılmış bölge söz konusu olduğunda her bir seçim bölgesinin kaç milletvekilinden oluştuğu ön plana çıkmaktadır çünkü seçim bölgelerinin üç ya da beş milletvekilinden oluşması seçim sisteminin kendi içinde oluşturacağı doğal baraj nedeniyle adeta seçim çevresi barajının var olması gibi bir sonuç doğuracaktır. Böylece Türkiye bağlamında düşünüldüğünde % 10 ülke barajının yanında bir de daraltılmış seçim bölgesinde uygulamadan kaynaklanan fiili ve örtük bir barajın uygulanması söz konusu olacaktır. Seçim bölgelerinin daraltılması yoluyla uygulanacak bir seçim sistemi Türkiye'nin sosyolojik, ideolojik, kültürel, ekonomik, siyasal ve tarihsel dinamikleriyle değerlendirildiğinde İngiltere ve ABD uygulamaları gibi sonuçların ortaya çıkması mümkün değildir.

Türkiye'de uygulanan seçim sistemine göre parlamentoda temsil edilebilmek için o seçimde ülke genelindeki geçerli oyların % 10'unu elde etmek gerekmektedir. 1995 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından çevre barajının iptal edilmesiyle birlikte ülkede geçerli olan seçim sistemi % 10 barajlı d'Hondt sistemidir. Seçim çevresi barajının AYM tarafından iptal edildiği 1995 kararında Mahkeme'nin oldukça güçlü kılındığı bir gerçektir. Öyle ki, aynı yıl seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştırması gerektiği hükmü Anayasaya eklenmiştir. AYM'nin karar vermek konusunda oldukça güçlü kılındığı seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştırması gerektiği hükmü Anayasaya eklenmiştir. Anayasa Mahkemesi kararında temsilde adaletin ağırlığını yönetimde istikrarın ön koşulu olarak ifade etmiş ve adaletin istikrar sağlayacağına vurgu yapmıştır.

Türkiye’de 1961 yılından itibaren nispi temsil sisteminin çeşitli türleri uygulanmakla nispi temsil sistemi kurumsal bir istikrar elde etmiştir. 2017 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile hükümet istikrarının sağlanması adına Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi getirilmiştir. Bu bağlamda parlamenter hükümet sisteminin geçerli olduğu bir siyasal sistemde seçim sistemleri tartışmalarında hükümet istikrarı olgusuna son verildiğinden, temsilde adalet ilkesi yasama organının oluşumu açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle de nispi temsil sistemi korunarak seçim barajının Avrupa ortalamasına daha yakın bir düzeyde tutulduğu bir oranda baraj uygulaması temsilde adalet ilkesinin gerçekleştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır. Seçim sistemlerinin temsilde adalet ilkesini sağlaması konusunda getirilebilecek önerilerden biri olan ve Türkiye’de zaman zaman fiilen uygulanan seçim ittifakları 2018 yılında Milletvekili Seçim Kanunu’nda yapılan değişiklikle yasal hâle gelmiştir. Bu değişiklik temsilde adalet ilkesinin sağlanması ve seçim barajının ittifaklar yoluyla da olsa bertaraf edilmesi konusunda olumlu bir adımdır. Seçim ittifaklarının seçmen davranışı üzerinde yarattığı etki nedeniyle seçmenlerin barajı aşamama ihtimaline karşı asıl oy vermek istedikleri parti yerine bir başka partiyi seçmeleri söz konusu olmayacaktır. Seçim ittifaklarında küçük partilerin parlamentoda temsil edilebilmek için ittifak yapmak zorunda olması ya da güçlü bir partiyle güçsüz partiler arasında gerçekleştirilen ittifaklarda partilerin ödün vermek zorunda kalması seçim ittifaklarının olumsuz yanları arasındadır. İdeolojik açıdan birbirine yakın olmayan partiler arasında gerçekleştirilen ittifaklarda güçsüz olan partinin kimliğini kaybetmesi ya da ittifakın ömrünün kısa olması durumu ortaya çıkacaktır.

Seçim sistemiyle ilgili yapılabilecek değişikliklerle ilgili olarak YSK’nin konumu ve kararlarının niteliği oldukça önemlidir. Yüksek Seçim Kurulu Anayasa’da “Yasama” bölümünde düzenlenmiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarında, Yüksek Seçim Kurulu’nun mahkeme olarak nitelendirilmemesi seçim kanunlarının anayasal denetimi açısından önemli sıkıntılar doğurmaktadır. Bu nedenle de YSK’nin yargı bölümünde düzenlenmesi ya da AYM içtihatları yoluyla “mahkeme” olarak nitelendirilmesi seçim hukuka açısından sorun çözücü bir adım olacaktır.

YSK ile ilgili bir başka sorun da Anayasa'nın 79. maddesi nedeniyle kararların idari ve yargısal denetim dışında bırakılması ve bu çerçevede YSK kararlarının bireysel başvuruya konu olamaması ve AYM'nin konu bakımından yetkisizlik kararı vermesidir. YSK'nin hem idari hem de yargısal nitelikli kararları bulunmaktadır. YSK kararları aleyhine yapılan başvurularda denetlenen YSK kararıyla ortaya çıkan ihlallerdir. Adli ve idari yargıda kesinleşmiş bütün kararlara karşı bireysel başvurunun mümkün olması nedeniyle YSK'nin mahkeme niteliğine kavuşması, YSK kararlarının bireysel başvuru yoluyla denetimini sağlayabilecektir.

Bireysel başvuru yoluna ilişkin olarak seçme hakkına ilişkin sorunlarda Anayasa'daki seçme hakkına ilişkin düzenlemenin AİHS'den daha kapsamlı bir biçimde yasama organı seçimleri dışındaki seçimleri de kapsamına rağmen yasama organı dışındaki seçimlere ilişkin başvurularda konu bakımından yetkisizlik kararı verilmesi bireysel başvurunun özgürlükleri koruma işlevinin gerçekleşmesine engel olmaktadır. Seçme hakkını yasama organı seçimleriyle sınırlı tutan AİHS "yasama organı" kavramının her ülkenin kendi anayasal sistemi içinde değerlendirilmesi gerektiği şeklindeki AİHM içtihadı ve 1982 Anayasası'nın daha kapsamlı olan seçme hakkı düzenlemesi birlikte değerlendirildiğinde; Anayasa'da sağlanan koruma esas alınmalı ve bireysel haklar korunmalıdır. AİHS'nin 53. maddesinde yer alan Sözleşme hükümlerinden hiçbirinin taraf devletlerin mevzuatı ya da taraf olduğu anlaşmanın sağladığı hak ve özgürlükleri sınırlayabilecek şekilde yorumlamaması gerektiği hükmü de bunu gerektirmektedir.

Çalışmanın bütünlüğü içinde temsilde adalet ilkesini zayıflatan olgular, kurumlar ve anayasal düzenlemeler birlikte ele alınarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre; normatif düzende temsili daraltan kurumların seçmen olma yasakları ve aday olma yasakları olmak üzere devlet yönetimine katılım haklarının zorlaştırılması şeklinde incelenmesi mümkündür. Temsili daraltan diğer kurumlar ise seçim barajı uygulaması, gerrymandering uygulamaları ile siyasi partilerin etkisi bağlamında parti içi demokrasinin eksikliği ve parti disiplini kavramlarıdır.

Temsilde adalet ilkesini zayıflatan bu kurumlar ele alındığında % 10 barajlı d'Hondt sisteminin uygulandığı Türk siyasal sisteminde yönetimde istikrar ilkesini zafiyete

uğratmadan, seçim barajı da korunarak ancak Avrupa ortalamasına uygun daha makul ve daha düşük bir seviyeye çekilmesi suretiyle temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesi mümkündür. Türk hukuk doktrininde bir çalışmada yönetimde istikrar ilkesini önemli ölçüde zayıflatmadan temsilde adaletin en iyi düzeyde gerçekleşeceği seçim barajı oranı % 4 olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda da hem Anayasa Mahkemesi kararlarında hem de Türkiye'nin de taraf olduğu AİHS düzeninde serbest seçim hakkı odağında seçim barajları meselesi sıkça tartışılmıştır. Bu tartışmada Anayasa Mahkemesi tercihini bazen temsilde adalet ilkesinden bazen de yönetimde istikrar ilkesinden yana kullanmıştır. AİHM ise serbest seçim hakkı bağlamında yaptığı değerlendirmelerde seçim barajı meselesini Türkiye'deki seçim barajının yüksek olduğunun altını çizmekle birlikte, devletlerin takdir marjı kapsamında değerlendirmiştir.

Seçim barajının dışında ülkemizde ve dünyada oldukça eksik olan parti içi demokrasinin gerçekleştirilmesi için ön seçim mekanizmasının zorunlu tutulması, parti disiplininin daha yumuşak bir biçimde uygulanması ve kadınların siyasi partilerde temsilinin artırılması amacıyla kadın kotalarının yasal bir zorunluluk hâline gelmesi temsilde adalet ilkesinin güçlendirilmesine hizmet edebilecektir.

Oy hakkının gerçek anlamda işlevini yerine getirecek bir biçimde kullanımının sağlanması bakımından sadece temsilcilerin seçimi yeterli olmamaktadır aynı zamanda seçime katılacak adayların belirlenmesi sürecinde de halkın belirleyiciliği ön plana çıkmalıdır. Bu bağlamda da çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışının sonucu olarak ön seçim mekanizmasının yalnızca partilerin tercih edebileceği yöntemlerden biri olmakla kalmaması adayların ön seçimle belirlenmesi demokrasinin pekişmesine ve oy hakkının işlevselliğine katkı sağlayacaktır. Türkiye'de uygulanan katı parti disiplininin yumuşatılması da parti içi demokrasiye katkı sağlamakla birlikte ülkenin demokratikliğini de etkileyecektir.

KAYNAKÇA

- Aaken, A. Van (2009). “*Independent Electoral Management Bodies and International Election Observer Missions: Any Impact on the Observed Level of Democracy? A Conceptual Framework*”. *Constitutional Political Economy*, 20 (3-4), ss. 296-322. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10602-008-9070-4.pdf> (Erişim tarihi: 27.07.2018)
- Abadan, N. (1959). “*Siyasi Partilerde Oligarşik Temayüller*”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14 (2), s. 110-118.
- Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (1991). “*Demokratik Mitoslar: Halk- Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil*”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 46 (1), ss. 21-30.
- Ahmar, M. (2009). *Election Terminology: A Guide to Frequently Used Terms and Phrases*. Washington: National Democratic Institute. https://www.ndi.org/sites/default/files/ElectionTerminology_TranslatorsGuide_2009Apr.pdf (Erişim tarihi: 21.02.2019)
- Akartürk, E. A. (2002). *Avrupa Hukukuna Uyum Süreci Açısından 1982 Anayasası'nda Siyasal Parti Yasakları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akartürk, E. A. (2017). *Oy Hakkının Anayasal İlkeleri*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Akbulut, O. (2013). *Serbest Seçim Hakkı. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa-Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*. (Ed. S. İnceoğlu). (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Akgün, B. (2002). *Türkiye 'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Akyıldız, A. (2016). “*Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri*”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), ss. 127-148.
- Aktan, C. C. (2005). *Siyasal Yönetim Biçimleri ve Demokrasi. Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı Olarak Poliarşi ve Demarşi*. (Ed. C. C. Aktan). Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Aleskerov, F.; Ersel, H. ve Sabuncu, Y. (1999). *Seçimden Koalisyonla: Siyasal Karar Alma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aliefendioğlu, Y. (2005). “*Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı*”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (60), ss.71-96.
- Alkan, M. Ö. (2006). “*Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (23), ss.133-165.
- Altınkök, S. (2015). “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Açısından Serbest Seçim Hakkı*”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (5), ss. 37-81.
- Altıparmak, C. (2008). “*Demokrasilerde Aday Belirleme Yöntemleri*”. *TBB Dergisi*, (76), ss. 355-375.
- Araslı, O. (1972). *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Araslı, O. (1989). *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*. Ankara.

- Ardıçoğlu, A. (2017). “*Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*”. Ankara Barosu Dergisi, (3), ss. 19-51.
- Armağan, S. (1970). “*Çoğunluk Sistemi ve Bazı Sonuçlar*”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 36 (1-4), ss. 93-114.
- Armağan, S. (1999). “*Memleketimizde Siyasi İstikrar (Siyasi Partiler ve Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi)*”. Anayasa Yargısı (16), ss. 219-252.
- Arsel, İ. (1964). *Anayasa Hukuku (Demokrasi)*. Ankara: Doğuş Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası.
- Arslan, Ü. (2011). “*Siyasi İstikrarsızlık ve Ekonomik Performans: Türkiye Örneği*”. *Ege Akademik Bakış*, 11 (1), ss. 1361-1368.
- Atar, Y. (2006). “*Seçim Hukukunun Güncel Sorunları*”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), ss. 211-235.
- Aydoğdu, Y. (2015). *Seçim Sistemleri ve Türkiye*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Aydın, M. A. (2007). “*Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Ön seçim*”. *Yasama Dergisi*, (5), ss. 82-108.
- Aytaç, A. M. (2014). “*Temsil, Adalet ve İstikrar*”. *Mülkiye Dergisi*, 38(1), ss. 11-34.
- Bahçeci, B. (2005). “*1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçim Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 54 (3), ss. 365-396.

- Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi. Klasik ve Neo- Klasik Yönetim ve Örgüt Teorileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- Başgil, A. F. (1948). *Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri*. İstanbul: Hür Fikirleri Yayıma Cemiyeti Neşriyatı.
- Başgil, A. F. (2006). *Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Batum, S. vd. (2003). *Çoğulculuk*. İstanbul: Atra Matbaacılık.
- Baykal, D. (1970). *Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Blais, A. ve Loewen, P. J. (2009). "The French Electoral System and its Effects". *West European Politics*, 32 (2), ss. 342-358.
- Berger, A. (2004). *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Union N.J. : Lawbook Exchange.
- Berggren, N. & Karlson N. (2003). "Constitutionalism, Division of Power and Transaction Costs". *Public Choice*. 117(1-2), ss. 99-124.
- Berkes N. (1946). *Siyasi Partiler*. İstanbul: Yurt ve Dünya Yayınları.
- Berman, M. N. (2005). "Managing Gerrymandering". *Texas Law Review*, 83(3), ss.781-854.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/tlr83&div=24&start_page=781&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (Erişim tarihi: 03.11.2016)

- Beyme, K. V. ve Daniels R. V. (1979). “*Muhalefet*”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (1), ss. 187-226.
- Bilgin, A. (2015). “*Avrupa Birliği’nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Katılımı - 1. Perde: Tarihsel Süreç*”. *Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6 (12), Temmuz, ss. 9-65.
- Bilir, F. (2005). “*Ülke Seçim Çevresi Milletvekilliği*”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (2), ss. 61-77.
- Bilir, F. (2012). *Yeni Anayasa Yeni Mutabakat : (Anayasanın Güncel Sorunları ve Çözüm Önerileri)*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Blondel, J. (1968). “*Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies*”. *Canadian Journal of Political Science*, 1 (2), ss. 180-203.
- Bulut, N. (2010). “*Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 12 HAZİRAN 2011 Seçimleri*”. *EÜHFD*, 14 (3-4), ss. 1-18.
- Buran, H. (2005). *Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Caniklioğlu, Dikmen M. (1999). “*Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (16), ss. 17-44.
- Chiaromonte, A. ve D’Alimonte, R. (2018). “*The New Italian Electoral System and Its Effects on Strategic Coordination and Disproportionality*”. *Italian Political Science*, 3(1), ss. 8-18.
- Chill, C. D. (2017). “*Political Geryymandering: Was Eldbridge Gerry Right*”. *Touro Law Review*, (33), ss. 795-809.

- Colomer, J. M. (2005). *"It's Parties That Choose Electoral Systems (or, Duverger's Laws Upside Down)"*. *Political Studies*, 53 (1-21), ss. 1-21.
- Cotteret, J. M., & Emeri, C. (1995). *Seçim Sistemleri*. (Çev. A. Kotil) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlar, B. (1993). *"Hukuk"la Kavranan "Demokrasi" ya da "Anayasal Demokrasi"*. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (10), ss. 233-276.
- Çağlar, B. (1990). *"Anayasa Mahkemesi Kararlarında "Demokrasi"*. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (7), ss. 51-127.
- Çavuşoğlu, N. (1998). *"Maastricht Antlaşması ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Hukuku: D. Matthews- Birleşik Krallık'a Karşı Davası"*. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 16-17-18-19, ss. 95-98.
- Çelebi, Ece Göztepe (2015). *"Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuruya İlişkin İki Buçuk Yıllık İctihadının Değerlendirmesi"*. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (32), ss. 17-33.
- Çelebican-Karadeniz, Ö. (2004). *Roma Hukuku-Tarihi Giriş- Kaynaklar- Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku Hakların Korunması*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Çınar, Y. ve Göksel, T. (2018a). *"21 Şubat 2018'de Teklif Edilen "İttifaklı d'Hondt" Sistemine Göre Seçim Simülasyonları"*. TEPAV Politika Notu, ss. 1-9.
- Çınar, Y. ve Göksel, T. (2018b). *"24 Haziran Milletvekili Genel Seçimi Sonuçlarının Sayısal Analizi"*. TEPAV Politika Notu, ss. 1-15.
- Çukurçayır, Ç. (2002). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi. Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri*. (Çev. L. Köker). Ankara: Yetkin Basımevi.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne* (1. Baskı.) (Çev. B. Kadioğlu) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Dahl, R. A. (2005). Demokrasinin Eleştirileri ve Poliarşi (Çev. M. Aslan) *Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı- Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi* (Ed. C. C. Aktan). Ankara: Çizgi Kitabevi.
- Danacı, N. & Tuncer, E. (2003). *Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri*. Ankara: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Daver, B. (1988). “*Seçim Sistemi ve Anayasa Yargısı*”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (5), ss. 131-147.
- Demir, F. (2013). “*Türk Siyasi Partiler Sisteminin Parti İçi Demokrasi Sorunları ve Çözüm Önerileri*”. Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan, *C I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, ss. 195-215.
- Deschouwer, K. (2005). Pinball Wizards: Political Parties and Democratic Representation in the Cahnaging Institutional Architecture of European Politics. *Political Parties and Political Systems-The Concept of Linkage Revisited*. (Ed. A. Römmele, D. M. Farrel & P. Ignazi). (1st. Published). Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Doehring, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı* (Çev. A. Mumcu). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

- Döner, A. (2009). “*Geçmişten Günümüze Türk Hukukunda Kamu Görevlilerinin Seçimlerde Adaylığı*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58 (4), ss. 737-776.
- Doğan, F. K. (2014). “*Mahkûmların Oy Hakkı AIHM'nin Söyler v. Türkiye Kararı ile Yüksek Seçim Kurulu Kararı Işığında*”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (112), s. 115-126.
- Doğru, O. (2004). *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, C II*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Duguit, L. (1954). *Kamu Hukuku Dersleri*. (Çev. Süheyp Derbil). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Durgun, S. (2015). *Siyasi Partiler ve Parti Sistemleri. Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*. (Ed. Y. Taşkın). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durgun, Ş. (1999). *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Durgun, Ş. (2013). “*Sistem Arayışlarında Siyasal Partiler ve Parti Disiplini*”. Yeni Türkiye Dergisi, 9 (51), ss. 337-357.
- Dursun, D. (1992). “*Bürokrasi Teorisi ve Yönetim*”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (37-38), ss. 133-149.
- Duverger, M. (1962). “*Partiler ve Siyasal Rejimler*”. (Çev. E. Özbudun). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 19 (1), ss. 95-171.
- Duverger, M. (1970). *Siyasal Partiler*. (Çev. E. Özbudun). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Duverger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. (Çev. E. Özbudun). (4. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Eckstein, H. (1967). “Bir İstikrarlı Demokrasi Teorisi”. (Çev. E. Özbudun). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24 (1), ss.39-96.
- Efendioğlu, Ş. (2010). “Kadınlara Yönelik Pozitif Ayrımcılık Bağlamında Seçim Kotası”. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1), ss. 285-308.
- Elklit Jorgen & P. Svensson (1997). “What Makes Elections Free and Fair?”. *Journal of Democracy*, 8(3), ss. 32-46.
https://www.researchgate.net/profile/Jorgen_Elklit/publication/235351533_What_Makes_Elections_Free_and_Fair/links/5819f81d08ae3c82664c0e65/What-Makes-Elections-Free-and-Fair.pdf (Erişim tarihi: 11.12.2017)
- Elster, J. (2009). “Bir Kurucu Meclisin İdeal Tasarımı”. (Çev. E. Saygın). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58 (2), ss. 415-449.
- Eren, A. (2008). “Türkiye’de Uygulanan % 10 Genel Seçim Barajının Serbest Seçim Hakkını İhlal Sorunu”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (2), ss. 63-110.
- Ergül, O. (2012). “Eşit Oy İlkesi ve Temsilde Adalet İlkesi İlişkisi Üzerine”. *Düşün Dergisi*, (25), ss. 33-37.
- Eroğul, C. (1999). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset- Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

- Farrell, D. M. (2001). *Electoral Systems A Comparative Introduction*. Hampshire: Palgrave Publishers.
- Fendoğlu, H. T. (1999). “Özgürlükçü Anayasa Üzerine”. Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı (Türkiye Barolar Birliği), 245-275.
- Fendoğlu, H.T. (2000). “Demokrasi, Demokratikleşme Dalgaları ve Çıkış Garantileri. Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, ss. 79-91.
- Fendoğlu, H. T. (2003). “Parlamenterizm ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları Üzerine”. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7 (7), ss. 1-34.
- Fendoğlu, H. T. (2012). “Başkanlık Sistemi”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2(2), ss. 39-60.
- Fendoğlu, H.T. (2012). *Anayasal Derinlik*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Fendoğlu, H.T. (2013). “Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği”. Yeni Türkiye, Yıl:9, (51), ss. 567-586.
- Fendoğlu, H. T. (2015a). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin.
- Fendoğlu, H. T. (2015b). *Türkiye'de Başkanlık Sistemi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2017). *171 Soruda Başkanlık Sistemi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Fendoğlu, H. T. (2018a). *Anayasa Hukuku*. (4. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Fendoğlu, H.T. (2018b). *Anayasa Yargısı*. (2. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

- Gardbaum, S. (2017). "Political Parties, Voting Systems and the Separation of Powers". *The American Journal of Comparative Law*, (65), ss. 229-264. https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/amcomp65&div=15&start_page=229&collection=journals&set_as_cursor=8&men_tab=srchresults# (Erişim tarihi: 17.10.2018)
- Giritli, İ. (1964). *Anayasa ve Siyaset İlmî Denemeleri*. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:22. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Golder, S. N. (2006a). *The Logic of Pre- Electoral Coalition Formation*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Golder, S. N. (2006b). "Pre-Electoral Coalition Formation in Parliamentary Democracies". *British Journal of Political Science*, 36 (2), pp. 193-202.
- Göksel, T. ve Çınar, Y. (2011). "Seçim Barajını "Yönetimde İstikrarı Azaltmayan Bir Seviyeye" Düşürmek Mümkün mü?" TEPAV Politika Notu, ss. 1-5.
- Göksel, T. ve Çınar, Y. (2011). "Seçim Barajını "Yönetimde İstikrarı Azaltmayan Bir Seviyeye" Düşürmek Mümkün mü?". Tepav Politika Notu. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1300699437-2.Secim_Barajini___Yonetimde_Istikrari_Azaltmayan_Bir_Seviyeye___Dusurmek_Mumkun_mu.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2018)
- Göksel, T. ve Çınar, Y. (2017). "Yeni Anayasal Sistemde Seçim Sistemleri Simülasyonları" TEPAV Politika Notu, ss. 1-15.
- Göksu, H. T. (2015). "Anayasacılık ve Demokrasi: Gerilimden Uzlaşmaya". *Haşim Kılıç'a Armağan*, C: II. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, ss. 1485-1508.

- Gönenç, L. (2005). Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu. *Başkanlık Sistemi* (Teoman Ergül). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- Gönenç, L. (2007). “Dünyada ve Türkiye’de Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi”. *Güncel Hukuk Dergisi*, 6 (42), ss. 12-15.
- Gönenç, L. (2008). *Türkiye’de Seçim Uyuşmazlıkları ve Çözüm Yolları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Gönenç, L. (2015). *Siyasi İktidarın Denetlenmesi- Dengelenmesi ve Yargı*. (2. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Gönenç, L. (2017). “Dar Bölge Seçim Sistemi Tartışmaları”. TEPAV Politika Notu.
- Gönenç, L. (2018a). *Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. TEPAV Politika Notu.
- Gönenç, L. (2018b). “Seçim İttifakları”. TEPAV Politika Notu.
- Göze, A. (2017). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. (17. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Gözler, K. (2000). “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm Üzerine Bir Deneme)”. *Türkiye Günlüğü*, (62), ss. 25-47.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, C: 1. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Gözler, K. (2013). “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?” *Legal Hukuk Dergisi*, 11 (122), ss. 37-82.
- Gözler, K. (2016). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*. (3. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Göztepe, E. (2011). Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler. *Kamu Hukukçuları Platformu-Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- Göztepe, E. (2015). “Bir Klasik Eser Olarak Carl Schmitt’in “Anayasa Öğretisi””. *İÜHFİM*, 72 (1), ss. 129-180.
- Gözübüyük, A. Ş. (2006). *Anayasa Hukuku- Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (Güncelleştirilmiş 14. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gülsoy, T. (2006). “Milletin Temsili”. *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi*, Eylül, ss. 71-86.
- Günel, E. (2005). *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri* Turhan Kitabevi.
- Gürsel, S. (1999). “Toplumsal tercih Kuramı Çerçevesinde Anayasa’nın 67. Maddesinde Yer Alan Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkelerinin Değerlendirilmesi”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (16), ss. 46-68.

- Güvenir, M. (1982). “*Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama*”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 37 (1), ss. 215-250.
- Güveyi, Ü. (2013). *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Güveyi, Ü. (2018). “*Türkiye’de Seçme ve Seçilme Hakkı Boyutunda Yaşanan Demokratikleşme Sürecinin Kısa Tarihçesi ve Bu Süreçte Kadim Türk Kültürünün Rolü*”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (137), ss. 37-66.
- Hakyemez, Y. Ş. (2000). *Militan Demokrasi Anlayışı ve 1982 Anayasası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hakyemez, Y. Ş. (2007). “*Temsilde Adalet ve Yönetimde İstikrar İlkeleri Açısından Seçim Barajı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı*”. Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1-2), ss. 17-37.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hart, H. L. (2011). *Hukuk, Özgürlük ve Ahlak*. (E. Öz, Çev). (2. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi, s. 13-14.
- Heather L. (1997). “*Citizenship and Right to Vote*”. Oxford Journal Of Legal Studies. 17(1), ss. 75-100.
["http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/oxfjls17&div=12&start_page=75&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults"](http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/oxfjls17&div=12&start_page=75&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults)
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/oxfjls17&div=12&start_page=75&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (Erişim tarihi: 06.12.2017)

Held, D. (1996). *Models of Democracy*. (2nd Edition). Cambridge: Polity Press.

Horowitz, D. L. (1995). Demokratik Sistemleri Karşılaştırmak. (Çev. L. Köker). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları.

Horowitz, D. L. (2006). A Primer for Decision Makers. *Electoral Systems and Democracy*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Hurwitz, L. (1973). "Contemporary Approaches to Political Stability". *Comparative Politics, Special Issue on Revolution and Social Change* 5 (3), ss. 449-463. <https://www.jstor.org/stable/pdf/421273.pdf?refreqid=excelsior%3A4d52e3c930aa3b90072d357ee8f45111> (Erişim tarihi: 26.02.2018)

Issacharoff, S. (2010). "Fragile Democracies". *Constitutional Law Review*, 50 (2), ss. 50-99. https://heinonline.org/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/constulv2&div=6&start_page=50&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (Erişim tarihi: 14.02.2019)

İnceoğlu, S. (2010). İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Çoğulculuk. *Kamu Hukukçuları Platformu-Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*. Ankara.

Kaboğlu, İ. Ö. (2016). *Anayasa Hukuku Dersleri- Genel Esaslar*. İstanbul: Legal Yayıncılık

Kahraman, A. B. (2011). *Siyasal Katılımın Sosyolojik Analizi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Kalaycı, N. (2014). *Aristoteles. Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e.*(Ed. Ahu Tunçel-Kurtul Gülenç). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (KDGM) (2013). *Demokratikleşme Paketi.* Ankara.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayını
- Kalaycıoğlu, E. (1984). *Çağdaş Siyasal Bilim- Teori Olgular ve Süreçler.* İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kanadoğlu, K. (2018). “*Seçim Kanunlarındaki Son Değişikliklerin Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi*”. Hukuk Defterleri, (13), ss. 26-30.
- Kapani, M. (2005). *Politika Bilimine Giriş* (17. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri.* (7. Baskı – Tıpkı Basım). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karaaslan, M. (2009). “*Suç ve Cezaların Memuriyete Etkisi*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 58 (1), s. 95-138.
- Karagöz, K. (2007). “*Mahkûmların Oy Hakkı Üzerindeki Yasağın Demokrasi Teorisindeki Yerine Eleştirel Bir Yaklaşım*”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9 (1), ss. 165-206.

- Karagöz, K. ve Ergün, S. (2010). “*Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Kaynakları: Ekonometrik Bir Değerlendirme*”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (2), ss. 169-185.
- Karahan, H. ve Karagöl, E. T. (2014). “*Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar*”. *Seta Perspektif*, (41), ss. 1-5.
- Karamustafaoğlu, T. (1970). *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kelly, N. (2012). *Directions in Australian Electoral Reform: Professionalism and Partisanship in Electoral Management*. Australia: ANU Press.
- Keskinsoy, Ö. (2018a). *Anayasa ve Türk Anayasa Hukuku*. (2. Baskı). Ankara: Monopol Yayınları
- Keskinsoy, Ö ve Kaya, S. B. (2018b). Türkiye’nin Hükümet Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme. *TBB Dergisi*, (137), ss. 67-96.
- Kılıç, A. (2014). “*Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Bireysel Başvuru Yolu*”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (3), ss. 39-81.
- Kılınç, Z. A. (2015). “*Değişen Türkiye ve Toplumsal Düzen*”. *PESA International Journal of Social Studies*, 1 (2), ss. 88-97.
- Kılıçoğlu, A. M. (2013). *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (17. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kışlalı, A.T. (1984). “*Antik Yunan’da Demokrasi*”. *Amme İdaresi Dergisi*, 17 (1), ss. 63-77.

- Kışlalı, A. T. (2014). *Siyaset Bilimi* (16. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kim, C. L. (1974). “*Siyasal Katılma ve Uyarılmış Oylama*”. (Çev. G. Göksun). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, (1-4), ss. 89-121.
- Kirshner, A. S. (2017). *Militan Demokrasi*. (Çev. F. B. Aydar). (1. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları
- Koç, N. (2005). “*Türk Medeni Kanunundaki Düzenlemeler Işığında Vesayet Hukukuna Genel Bir Bakış*”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, 7, ss. 99-120.
- Koçak, M. (2006). “*Seçim Sistemleri ve Demokrasi Karşılaştırmalı Analiz: İHAM ve AB Ölçütleri*”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), ss. 115-132.
- Kontacı, A. E. (2013). “*Liste Usulü Nispi Temsil Sisteminde "Tek İsimli" Seçim Çevreleri: Türkiye (Tek) Örneği*”. Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan, C II. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, ss. 1227-1253.
- Kontacı, A. E. (2016a). *Kırılgan Demokrasilerde Siyasal Örgütlenme Özgürlüğü*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Kontacı, A. E. (2016b). “*Siyasi İstikrar Temelli Koalisyon Eleştirileri: Anayasa Hukuku Açısından Ampirik Bir Analiz*”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (123), ss. 33-58.
- Kontacı, A. E. (2017). “*Parlamenter Sistemden Kopuş ve Sonrası: Karşılaştırmalı Gözlemler ve Bazı Değerlendirmeler*”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (133), ss. 11-60.
- Köker, L. (2006). “*Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk*”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), 199-210.

- Küçük, T. S. (2015). *Parti İçi Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Kuzu (1999). “*Bugünkü Seçim Sistemimiz ve Bazı Öneriler*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (16), ss. 254-293.
- Lardeyret, G. (1995). Orantılı Temsile İlişkin Sorun. (Çev. M. Turhan). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Lewyn, M. E. (1993). “How To Limit Gerrymandering?” *Florida Law Review*, 45 (3), ss. 403-486.
http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/uflr45&div=26&start_page=403&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (03.11.2016)
- Lijphart, A. (Tarihsiz). *Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*. (Çev. E. Özbudun, & E. Onulduran) Ankara: Yetkin Yayınları.
- Lijphart, A. (1990). “*The Political Consequences of Electoral Laws, 1945-1985*”. *The American Political Science Review*, 84 (2), ss. 481-496.
- Lijphart (1995). *Yeni Demokrasiler İçin Anayasal Tercihler*. (Çev. M. Turhan). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy – Government Forms and Performance in Thirty Six Countries* (2nd Edition). New Haven and London: Yale University Press.
- Linz, J. L. (1995). Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri. (Çev. E. Özbudun). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları.

- Loewenstein, L. (1937). “*Militan Democracy and Fundamental Rights I*”. The American Political Science Review, 31 (3), ss. 417-432.
- Malkoç, İ. (1989). “*Kanunlarımızda “Yüz Kızartıcı Suç” Kavramı*”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (4), ss. 586-599.
- Mackenzie, J. (2009). “*Gerrymandering and Legislator Efficiency. Newark: University of Delaware*”. ss. 1-16 . HYPERLINK
["https://www1.udel.edu/johnmack/research/gerrymandering.pdf"](https://www1.udel.edu/johnmack/research/gerrymandering.pdf)
<https://www1.udel.edu/johnmack/research/gerrymandering.pdf> (Erişim tarihi: 02.03.2019)
- Mises, L. von (1947). *Bürokrasi* (F. Ergin, Çev). İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Miş, N ve Duran, H. (2018). “*Seçim İttifakları*” Analiz, (232), ss. 7-28.
- Mumcuoğlu, M. (1982). *Çağdaş Demokrasi Kuramlarında Katılma ve Türkiye’de Katılmanın Gelişimi. Doçentlik Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Norris, P. (1997). “*Choosing Electoral Systems: Proportional, Majoritarian and Mixed Systems*”. International Political Science Review, 18 (3), ss. 297-312.
- Onar, E. (1977). “*Meclis Araştırması*”. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Onar, E. (1997). “*1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi*”. Anayasa Yargısı, (14), ss. 387-465.
- Onar, E. ve Gönenç, L. (2002). “*1982 Anayasası’na Göre Ara Seçim*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 51 (4), ss. 1-40.

- Öden, M. (2003). *Seçmenlerin "Kişi Tercih" Açısından Seçim Sistemleri*. Ankara: Yetkin.
- Örs, B. (2006). "Siyasal Temsil". İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (35), ss. 1-22.
- Özbank, M. (2014). Jürgen Habermas. *Siyaset Felsefesi Tarihi-Platon'dan Zizek'e*.(Ed. Ahu Tunçel-Kurtul Gülenç). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özbudun, E. (1964). "M. Duverger'in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 21 81), ss. 23-51.
- Özbudun, E. (1968). *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal Partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özbudun, E. (1975). *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Özbudun, E. (1995a). "Seçim Sistemleri ve Türkiye". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44 (1), ss. 521-539.
- Özbudun, E. (1995b). Siyasi Partiler ve Demokrasi. *Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*. Ankara: Toplumsal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Özbudun, E. (2005). Başkanlık Sistemi Tartışmaları. *Başkanlık Sistemi* (Teoman Ergül). Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- Özbudun, E. (2013). *Türk Anayasa Hukuku*. (14. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.

- Özcan, H. (2006). *Yasama Bağışıklıkları*. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özcan, H. ve Yanık, M. (2014). *Siyasi Partiler Hukuku*. (3. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.
- Özdemir, A. M. (2013). “Başkanlık Sistemi ve Toplumsal Bütünlük”. *Yeni Türkiye*, (51), ss. 381-393.
- Özkan, N. (2010). “Adli Sicil ve Arşiv Kayıtlarının 5352 Sayılı Yasaya Göre Silinmesi”. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), ss. 253-261.
- Özsağır, A. (2016). *İstikrarın Şifreleri-Siyasal İstikrar-Ekonomik İstikrar*. (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Öztürk, N. (2013). “Yabancıların Yerel Seçimlerde Oy Kullanma Hakkı”. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 33 (1), ss. 125-168.
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet*. (Çev. N. Kutluğ ve B. Erdoğan). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Posner, R. A. (1997). “Equality, Wealth and Political Stability”. *Journal of Law, Economics, & Organization*. 13 (2), ss. 344-365.
https://heinonline.org/HOL/Page?public=true&handle=hein.journals/jleo13&div=20&start_page=344&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults
 (Erişim tarihi: 02.01.2019)
- Powell, G. B. (1990). *Çağdaş Demokrasiler- Katılma, İstikrar ve Şiddet*. (Çev. M. Turhan). Ankara: "S" Yayınları.

- Quade, Q. L. (1995). Nispi temsil ve Demokratik Devlet Yönetimi. (Çev. M. Turhan). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2005). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev. T. Ilgaz). Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Sabuncu, Y. (2001). “*Seçim Sistemi, Adalet ve İstikrar*”. Uluslararası Anayasa Kurultayı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını, ss. 517-526.
- Sabuncu, Y. (2006). “*Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları*”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), ss. 191-197.
- Sağlam, F. (2000). “*Siyasal Partiler Kanunu’nda Uluslararası Standartlara Uygunluk Sağlamak İçin Yapılması Gereken Değişiklikler*”. Anayasa Yargısı, (17), ss. 233-254.
- Sağlam, M. (2011). *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru: “Anayasa Şikâyeti”* Ankara: Hukab Yayınları.
- Sarıca, M. (1969). *Fransa ve İngiltere’de Emredici Vekaletten Yeni Temsil Anlayışına Geçiş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği- Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. E. Özbudun, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan) (2. Baskı). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Saygılı, A. (2010). “*Modern Devletin Çıplak Sureti*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 59 (1), 61-97.

- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev. M. E. Köktaş). (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmitter, P. C. ve T. L. Karl. (1995). Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri. (Çev. L. Gönenç). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. (L. Diamond ve M. F. Plattner). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Schumpeter, J. A. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Serbestoğlu, İ. (2011). “Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu”. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, (29), ss. 193-214.
- Sezer, A. (2014). *Demokrasi Teorisinde ve Pratiğinde Seçim Barajları (Adalet -İstikrar İkileminde % 10 Ulusal Baraj Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz)*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Stephanopoulos, N. O., & McGhee, E. (2015). “Partisan Gerrymandering and the Efficiency Gap”. *University of Chicago Law Review*, 82(2), 831-900. http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/uclr82&div=25&start_page=831&collection=journals&set_as_cursor=0&men_tab=srchresults (Erişim tarihi: 30.03.2016)
- Şen, İ. G. (2013). *Doğrudan Demokrasi: Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Şener, O. (2014). “Avrupa Seçimlerinden Alınacak Dersler”. Kadir Has Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2 (2), s. 57-69.

- Şirin, T. (2011). “*İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ne Göre Serbest Seçim Hakkı*”. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi. 16 (3-4), ss. 283-348.
- Şirin, T. (2017). Anayasa Şikâyeti Hakkı: Üçüncü Yıl Değerlendirmesi. *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru- Türkiye Uygulamasının Almanya ve Strazburg Ekseninde Karşılaştırılması* (E. Göztepe, M. M. Alpbaz). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Tahmazoğlu, S. U. (2006). “*Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemi*”. Anayasa Yargısı Dergisi (23), ss. 237-278.
- Tanilli, S. (2006). *Yaratıcı Aklın Sentezi*. (12. Baskı). İstanbul: Alkım Kitabevi.
- Tanör, B. (2014). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tanör, B. ve N. Yüzbaşıoğlu (2014). *1982 Anayasası'na Göre Türk Anayasa Hukuku*. (14. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Taylor, G. (2017). “*The Constitutionality of Election Thresholds in Germany*”. International Journal of Constitutional Law, 15 (3), s. 734-752.
- Teziç, E. (1967). *Seçim Sistemleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Teziç, E. (2013). *Anayasa Hukuku* (16. Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tillman, E. R. (2013). “*Pre-electoral Coalitions and Voter Turnout*”. *Party Politics*, 21 (5), ss. 726-737.
- Tilly, C.(2011). *Demokrasi*. Ankara: Phoenix Yayınları.

- Tuncay, S. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*.(2. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)* (2.Baskı). Ankara: Tesav.
- Tuncer, E. (2006). “*Türkiye’de Seçim Uygulamaları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (23), ss. 167-182.
- Tunç, H. (2008). “*Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı*”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (1-2), ss. 1113-1132.
- Tunç, H. (2013). “*Seçim Sistemleri ve Türkiye*”. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (2), ss. 11-22.
- Tunç, H.; Erdoğan, M.; Yurtlu, F.; Ölmez, G.; Çıtak, A. H. (2014). *Seçim Sistemleri ve Türkiye’de (Gerrymandering) Seçim Hilesi Uygulamaları*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Turabi, S. (2012). “*Hukumumuzda Yüz Kızartıcı Suç Kavramı ve Bir Öneri*”. *Ceza Hukuku Dergisi*, 7 (19), ss. 153-172.
- Turan, İ. (1968). “*Parti Disiplini: Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler*”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 28 (1-4), ss. 79-102.
- Turhan, M. (1993). *Hükümet Sistemleri*. (2. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Turhan, M. (1995). “*Anayasacılık Açısından Çoğunluk İlkesi*”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50 (1), ss. 401-413.

- Turchenko, M. ve Shevchuk, S. (2016). “*Veto Players and Major Electoral Reforms in Russia. Russian Politics*” (1), ss. 203-221.
<https://www.hse.ru/data/2018/09/21/1154292673/Turchenko%20M.,%20Shevchuk%20S.%20Veto%20Players%20a..or%20Electoral%20Reforms%20in%20Russia.pdf> (Erişim tarihi: 24.02.219)
- Türk, H. S. (1997). *Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Ankara: Tesav Yayınları.
- Türk, H. S. (2006). “*Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*”. *Anayasa Yargısı Dergisi* (23), 75-113.
- Uslu, F. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku*. (2. Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Uygun, O. (2011). *Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tartışmanın Analizi. Kamu Hukukçuları Platformu-Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayını.
- Uygun, O. (2014). *Devlet Teorisi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Uygun, O. (2014). *Demokrasi-Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar*. (2. Baskı). İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Uysal, B. (1984). *Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailenin Etkisi*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Uzeltürk, Tahmzoğlu S. (2006). “*Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri*”. *Anayasa Yargısı Dergisi*, (23), ss. 237-278.

- Üçışık, F. (1999). “*Parti İçi Demokrasi Açısından Yasa Değişikliği Gereği*”. Anayasa Yargısı Dergisi, (16), ss. 355-376.
- Ülman, H. A. (1957). “*Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12 (2), ss. 44-75.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*, C: 2. İstanbul: Yarı Yayınları.
- Yavaşgel, E. (2014). *Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri* (2. Baskı). İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Yıldız, C. (2017). “*Yüksek Seçim Kurulu Kararlarına Karşı Yargı Yolunun Değerlendirilmesi*”. İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16 (2), ss. 851-875.
- Yılmaz, Z. (2006a). “*Ceza Kanunumuzda Mahkûmiyete Bağlı Hak Yoksunlukları*”. Ankara Barosu Dergisi, 2, s. 21-44.
- Yılmaz, Z. (2006b). “*Seçimlerin Denetimi ve Yüksek Seçim Kurulu*”. Terazi Aylık Hukuk Dergisi, 1 (2), ss. 83-98.
- Yokuş, S. (2007). “*Türkiye’de %10 Seçim Barajına İlişkin Hukuksal ve Siyasal Tartışmalar*”. Hukuk ve Adalet, Eleştirel Hukuk Dergisi, (11), ss. 297-309.
- Yücekök, A. N. (1987). *Siyasetin Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yücel, B (2009). *Parlamentar Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*. Ankara: Adalet Yayınevi.

- Yücel, B. (2013). “*Seçimlere Katılma Oranının Siyasal sisteme Etkisi Üzerine Gözlemler*”. Yasama Dergisi (24 -Parlamento Hukuku Özel Sayısı), ss. 7-36.
- Yücel, B. (2015). Bir Tercih Olarak Demokratik Siyasal Sistem Devamlılığının Hükümet İstikrarına Terki . *Başkanlık Sistemi*. (M. Aktaş ve B. Coşkun). Ankara: Liberte Yayınları.
- Yücel (2018). *Temsilî Demokratik Sistemde Yasama Erki ve Kural Koyma Faaliyetinin Belirleyicileri - Türkiye Uygulaması Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yüzbaşıoğlu, N. (1996). “*Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi*”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 50 (1-2), ss. 103-150.
- Zabunoğlu, H. G. (2013). *Türk Anayasal Düzeninde Siyasal Hak ve Özgürlüklerin Kapsamı ve Sınırları*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Zabunoğlu, G. (2017). “*Bir Radikal Demokrasi Teorisi Olarak Müzakereci Demokrasi*.” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 66 (4), ss. 795-817.
- Zafer, H. (2016). “*Ceza Hukuku Genel Hükümler TCK m. 1-75*”. İstanbul: Beta Yayıncılık
- Zengin, M. A. (2013). “*Hükümet Sistemi Konusunda Kendi Modelimizi Geliştirebilmek Üzerine Düşünceler*.” Yeni Türkiye, Yıl:9, (51), ss. 333-336.

Mahkeme Kararları

Anayasa Mahkemesi’nin 13.01.1966 tarih ve 1964/26 Esas ve 1966/1 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 3, 4, 6.05.1968 tarih ve 1968/15 Esas ve 1968/13 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 01.03.1984 tarih ve 1984/1 Esas ve 1984/2 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 22.05.1987 tarih ve 1986/17 Esas ve 1987/11 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 09.10.1987 tarih ve 1987/23 Esas ve 1987/27 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 18.02.1992 tarih ve 1992/12 Esas ve 1992/7 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 16.11.1994 tarih ve 1994/83 Esas ve 1994/78 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 18.11.1995 tarih ve 1995/54 Esas ve 1995/59 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 01.12.1995 tarih ve 1996/56 Esas ve 1995/60 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 12.09.2013 tarih ve 2013/19 Esas ve 2013/100 Karar sayılı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 06.02.2014 tarih ve 2013/3912 Başvuru Numaralı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/1944 Başvuru Numaralı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 23.07.2014 tarih ve 2014/5425 Başvuru Numaralı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 06.01.2015 tarih ve 2014/8842 Başvuru Numaralı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 14.07.2015 tarih ve 2015/6723 Başvuru Numaralı kararı.

Anayasa Mahkemesi'nin 08.10.2015 tarih ve 2014/140 Esas ve 2015/85 Karar sayılı kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 18.09.1961 tarih ve 1028/61 Başvuru Numaralı X v. Belçika kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 05.11.1981 tarih ve 7215/75 Başvuru Numaralı X v. Birleşik Krallık kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 02.03.1987 tarih ve 9267/81 Başvuru Numaralı Mathieu- Mohin ve Clerfayt v. Belçika kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 18.02.1999 tarih ve 24833/94 Başvuru Numaralı Mathews v. Birleşik Krallık kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 06.10.2005 tarih ve 74025/01 Başvuru Numaralı Hirst v. Birleşik Krallık Kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 08.07.2008 tarih ve 10226/03 Başvuru Numaralı Yumak ve Sadak v. Türkiye kararı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 17.09.2013 tarih ve 29411/07 Başvuru Numaralı Söyler v. Türkiye kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 02.07.1996 tarih ve 1996/3-144 Esas ve 1996/171 Karar sayılı kararı.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 16.02.2010 tarih ve 2014/140 Esas ve 2015/85 Karar sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu Kararları

Yüksek Seçim Kurulu'nun 10.06.1967 tarih ve 1967/98 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 12.02.1985 tarih ve 76 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 09.04.2014 tarih ve 1203 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 25.09.2014 tarih ve 4025 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 18.04.2015 ve 2015/691 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 22.4.2015 tarih ve 2015/746 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 16.04.2017 tarih ve 560 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 18.07.2017 tarih ve 2017/759 sayılı kararı.

Yüksek Seçim Kurulu'nun 21.04.2018 tarih ve 2018/263 sayılı kararı.

Elektronik Kaynaklar

European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) (2008).
Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems
Which Bar Parties From Access to Parliament. Strasbourg.
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)037-e) (Erişim tarihi: 21.02.2019)

European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) (2010).
Comparative Report on Thresholds and Other Features of Electoral Systems
Which Bar Parties From Access to Parliament II. Strasbourg.
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)007-e) (Erişim tarihi: 24.02.2019)

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf (Erişim tarihi:07.09.2018)

https://serkancengiz.av.tr/fileadmin/articles/Yumak_ve_Sadak.pdf(Eriřim
tarihi:02.08.2018)

<https://www.bbc.com/news/uk-politics-40403434> (Erişim tarihi: 05.02.2019)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c1bf260949bc0.27826606 (Erişim tarihi: 20.12.2018)

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-46661612> (Erişim tarihi: 16.01. 2019)

<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.html> (Erişim tarihi: 01.03.2018)

<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.6360&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=6360&Tur=1&Tertip=5&No=6360> (Erişim tarihi: 04.03.2013)

<https://www.psa.ac.uk/insight-plus/how-has-uks-coalition-government-performed>
(Erişim tarihi: 28.01.2019)

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20972.pdf> (Erişim tarihi: 27.02.2019)

<https://setav.org/assets/uploads/2018/02/232.-SEC%CC%A7I%CC%87M-I%CC%87TTI%CC%87FAKLARI.pdf> (04.02.2019)

https://www.tepav.org.tr/upload/files/15268844867.Uygulamada_Cumhurbaskanligi_Hukumet_Sistemi.pdf (Erişim tarihi: 23.01.2019)

https://www.tepav.org.tr/upload/files/1520064504-6.21_Subat_2018__de_Teklif_Edilen__Ittifakli_d__Hondt__Sistemine_gore_Secim_Simulasyonlari.pdf (Erişim tarihi: 04.02.2019)

<https://juliaherdman.com/2017/04/21/the-rotten-boroughs-of-england/> (Erişim tarihi: 28.02.2019)

<http://rusencakir.com/30-YILDAN-HATIRLADIKLARIM7-20-Ekim-1991-Genel-Secimleri-Baraja-karsi-Erbakan-Turkes-ittifaki/5110> (Erişim tarihi: 08.02.2019)

<http://www.secim-sonuclari.com/1991> (Erişim tarihi: 10.02.2019)

<https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/5909/Secim+Ittifaklari> (Erişim tarihi: 11.02.2019)

<http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96D.pdf> (Erişim tarihi:12.02.2019)

https://www.tepav.org.tr/upload/files/15319203387.24_Haziran_Milletvekili_Genel_Secimi_Sonuclarinin_Sayisal_Analizi.pdf (Erişim tarihi: 12.02.2019)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007bd26> (Erişim tarihi: 16.02.2019)

http://gov.ge/files/57731_57731_584699_288_57731_929968_ElectionsinGeorgia.PDF (Erişim tarihi: 24.02.2019)

EK 1 – ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17.05/2019

Tez Başlığı : DEMOKRATİK SİSTEMLERDE TEMSİLDE ADALET İLKESİNİN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 225 sayfalık kısmına ilişkin, 17.05.2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turmitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9. 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: HATİCE DERYA ORMANOĞLU

17.05.2019

Öğrenci No: N13141571

Anabilim Dalı: KAMU HUKUKU

Programı: Doktora Programı

Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.**DANIŞMAN ONAYI**

UYGUNDUR.

Prof. Dr. HAKAN TAHSİN
FENDOĞLU

EK 2 – TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 17/05/2019

Tez Başlığı: Demokratik Sistemlerde Temsilde Adalet İlkesinin Gerçekleştirilmesi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17.05.2019

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Hatice Derya ORMANOĞLU

Öğrenci No: N131141571

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Hacettepe ve Anadolu Üniversitesi Kamu Hukuku Ortak
Doktora ProgramıStatüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora**DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI**

Prof. Dr. Hasan Tahsin EENDOĞLU

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : H. Derya ORMANOĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi : SİVRİHİSAR/ 01.08.1986

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
2004-2008

Yüksek Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü 2010-2013

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce ve Almanca

Bilimsel Faaliyetleri : Kitap: “Ceza Muhakemesi Hukukunda
Aleyhe Değiştirme Yasası” İstanbul: On
İki Levha Yayıncılık.

Hakemli Dergilerde Yayımlanan
Makaleler:

“Modern Devletin Bir unsuru Olarak

Egemenlik ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9 (1), 2018, ss. 245-274.

“Anayasal Bağlamda ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Boyutuyla Suçsuzluk Karinesi” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65 (4), 2016, ss. 2241-2276.

Bildiriler:

“Çevre Hakkının Haklar Sınıflandırmasındaki Yeri ve Anayasal Boyutları” SLS 2018- Uluslararası Sosyal ve Hukuk Çalışmaları Kongresi, Samsun, 5-7 Ekim 2018.

Stajlar : Eskişehir Barosu Avukatlık Stajı, 2008-2009

Projeler :-

Çalıştığı Kurumlar : Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi/ Araştırma Görevlisi, 2013-

Eskişehir Barosu/ Avukat, 2009-2013

İletişim

E-Posta Adresi : hdormanoglu@anadolu.edu.tr

Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Yunusemre Kampüsü Tepebaşı/
ESKİŞEHİR

Tarih : .../.../2019